Bloemhof der doorluchtige voorbeelden

Daer in door ware, vreemde en deftige geschiedenissen, leeringen en eygenschappen, alles dat de mensch tot nut en vermaek verstrekken kan, te bemerken is

Maria Heyns

bron
Maria Heyns, *Bloemhof der doorluchtige voorbeelden*. Jacob Lescaille, Amsterdam 1647

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/heyn001bloe01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

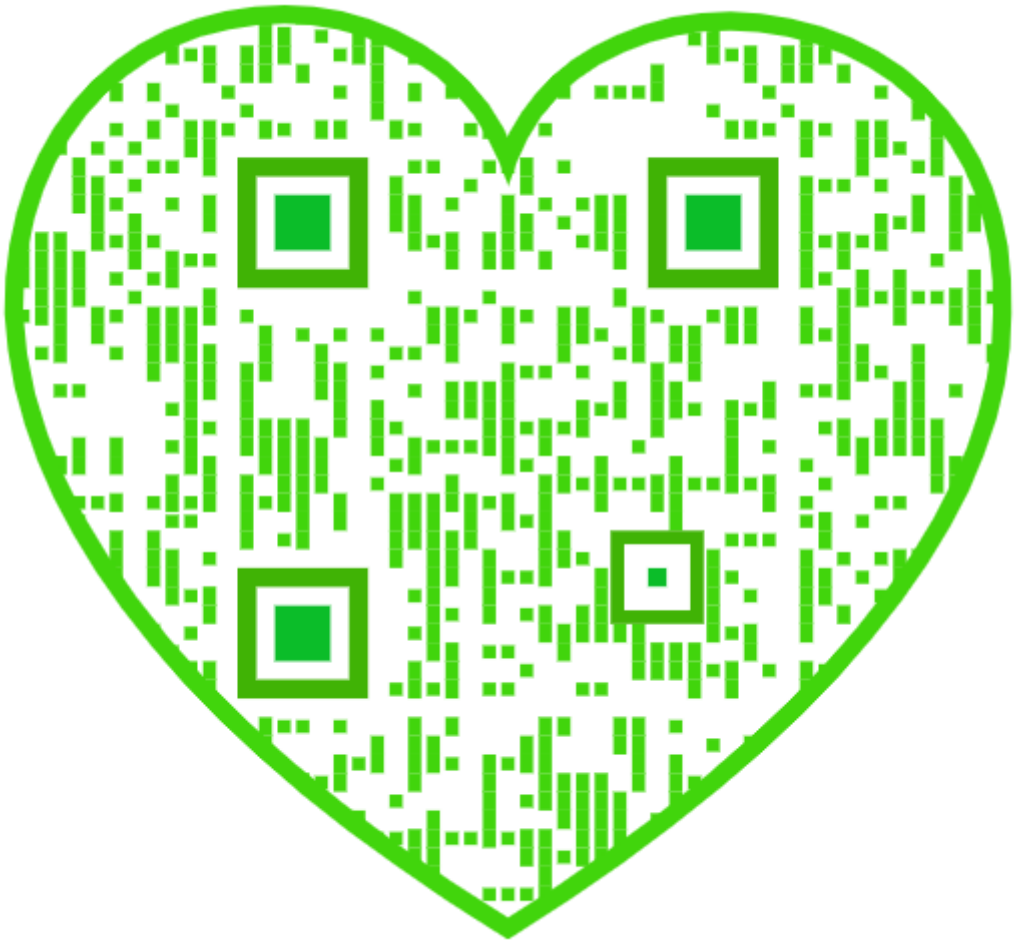

Aen d'E Iuffrou Sybille van Griethuysen.

B*Egaefde Ziel,*

Ik weet niet met wat gedachten gy dezen *Bloemhof* eerst beschouwen, en daer na doorwandelen zult, te meer om datze u zo onverwacht, van zo onverwachten plaets, te voren komt; doch 't zal, zo ik hoor dat 'et u vreemt docht, en verwondert maekte, my niet vreemt duncken of verwondert maken, om dat gy'er meer reden toe hebt, dan ik; mits u dezen *Hof* van een onbekende geopent wort, daer van gy licht noyt iet, of weinig hoorde, en ik noch enige kennis van u had, door uw schoone *Spreekende Schildery*, my van een goet vrient toegezonden, daer ik zo schoone Geestverwen in gezien heb, dat ik, die al een wijl bekommert was geweest, wie ik best dit werk zou opdragen, datelijk door dat gezicht oordeelde, dat ik aen geen bequamer zou konnen komen, zoo dat ik door 't wit des beginsels, dat uw penceel op het paneel gezet heeft, *trekt my*, my getrokken voelde, om, als daer op volgt, *zoo zullen wy naer uw loopen*, desgelijx naer u te doen.

En weynig daer op, *wy zullen u vriendelijkheden vertellen die beter zijn dan wijn*. Zeker de bloemen van deze *Bloemhof* zijn my in 't schrijven somtijds van smaek beter dan wijn bevallen: zoo u de smaek dan even zo gevalt, zo heb ik my in mijn hoop, van dat 'et zo wezen zou, niet bedrogen gevonden: doch ik meen ook dat ik zondigen zou, indien ik daer aen twijffelde; want my is uw onuitprijselijke aerd zodanig afgeschildert, dat ik zo volmaekt een beeldenis, van lees-dicht- en schrijfkonst daer van in mijn geest gedrukt heb, dat 'et my onmooglijk dunkt, dat men u met zodanige dingen verveelen kan, alsze maer op redenen van deugt, en nutte leeringen steunen: en deze hebben beneffens die wat jeugdigs en vermakelijks in, daer gy ook niet zeer vreemt van keunt zijn, om dat uw *Spreekende Schildery* uw getal van jaren 26 uitdrukt; zeker een tijd, die van de vermakelijkheit noch wel wil gestreelt zijn, als ik aen my gevoel, die weynig jaren meer tel, doch zo niet of ik beken garen, dat het geestelijk vermaek het wereltlijk oneyndig overtreft, op welk oogmerk my uw veerssen, in de *Spreekende Schildery*, dapper aenstaen;

Ia deze vreugt drijft van ons af,
Des werelts zoetste geur,
Men vat alzo onz' Heylants staf,
En kampt ten hemel deur:
En die met my dit niet bekent
Is buyten het getal,
Die staen in 't heylig boek geprent,
Daer niemant uit en zal.

Appingendam heeft reden van verheugt te zijn, datze in haer schoot zo edele geest mag koesteren, die, beneffens datze liefde tot'et vaderlant, door 't verdadigen der vaderlandse Godsdienst, betoont, desgelijx genegenheyt bewijst, om de verdwaelde de rechte kennis daer van in te scherpen; op dat de ziel met'et heerlijk kleet blinken mag, dat in deez bedorven eeuw een grote gaef is: dus staet'er in de grote Kerk te Leyden:

God heeft de eerste mensch gemaekt,
Aen ziel bekleet, aen lichaem naekt,
Maer doe, door's duyvels nijd, de ziel
Haer heerlijk kleet niet lang behiel,
Begon de mensch, uit schaemt, zijn leden,
Met vygebladen te bekleden.
De werelt nu verblint van pracht,
Haer eerste vaders schaemt niet acht,
En kleet het vleesch met zijd, uit weeld;
Maer die alleen, na Christus beeld,
De ziel verciert met 't kleet der deugden,
Zal met hem smaken 's hemels vreugden.

Het zeggen des Bisschops van Ments in 't doorbladeren van de Bybel, dat U E. in de brief aen Arnout van den Bosch melt, heeft my en verscheyde andere, daer ik 't aen verhaelt heb, dapper gekittelt. En 't verstaen dat'et U E. weleer met Menno gehouden heeft, brengt my in gedachten hoe eens zodanig gezinde, een perspectijf schilder t'Amsterdam, met een Boer, genaemt Iacob Claesz. van Aelsmoer, ging;

deze twee na enige gemene redenen op Christus vallende, zo vraegde de Boer aen d'ander, *voor wie houd gy Christus? Voor mijn broeder*, antwoorde de Schilder: *en ik,* de Boer daer op*, hou hem voor mijn vader, zo ben ik erfgenaem en gy niet; want daer kinders zijn, daer erven geen broeders*. Met deze aertigheit heb ik u die van de gemelde Bisschop willen betalen.

Ik ben wat van de weg geweken, dat U E. zal gelieven ten goede te houden, dewijl my tegenwoordig niets beter kan passen, dan ootmoedige verzoekingen, dat U E. dezen *Bloemhof der Voorbeelden* gelieve voor zoodanig aen te nemen, als zy is, dat is niet van my, als licht te zien is, en ik ook niet uitgeef, geschreven, maer uit verscheide andere Schrijvers getrokken, en vertaelt, zo goed als my doenlijk is geweest: en zo de waenwijsheyt, of't goetdunkken dat men van zijn eygen doen heeft, in veel 'er hersenen dapper zwanger gaet, zo ben ik mede daer niet heel vry van, mits ik tot dat oordeel van 't mijne ben gekomen, dat ik 'et waerdig heb geoordeelt, om gedrukt te worden; evenwel zo niet, of vreze verzelt my, dat'er iets op 't Duyts, de stijl of ergens anders vry wat te zeggen zal vallen; dat ook niet vreemt zou zijn; mits ik nooit iemant gehad heb, die my in 't wel stellen, of Duits schrijven heeft onderwezen: ten waer 't lezen der schriften van die uitnemende Ioost van den Vondel, die evenwel niet vry is van laster, dat 'er veel aen zijn vertalen van Virgilius zou schorten; maer andere, die ervarent-

lijk daer van konnen spreken, vertoonen, dat de genen, die 't laken, weynig verstant van Duyts en vertolken hebben; en dat de lakers, met 'er duyzenden in een gesmolten, niet magtig zouden zijn, dat werk zo wel in Duyts te stellen. Deze geloof ik, wat my belangt, best, om dat ik, naer mijn verstant, niets in onze tael geschreven of vertolkt kan zien, dat op veel na by d'eedelheit, schoonheit en vloegentheit in 't schrijven, zo in dicht als proze, van deze geest halen kan. Ik wenschte dat ik hem in dit werk daer in wat beter had konnen nabootsen, ik zou my om geen berispen daer op kreunen; maer ongemerkt laten voorby gaen: dewijl daer meê veeltijts meer dan met tegen blaffen te winnen is.

Ik zal dan deze *Bloemhof* in de bewaring uwer handen bevelen, die'er mogen doorbladeren, als u uw huyshouding aêmtocht geeft, daer ik hoor dat U E. zo yverig in is, desgelijx in 't believen van haer Egemael, dat ik'er met verwondering af gehoort heb, dat is van te doen dat hem behaegt, en te laten dat hem tegen staet. Zeker hy mogt van u wel zeggen, 't geen Plinius wel eer van zijn vrouw zeyde:

Zy heeft my lief, dat blijk geeft van haer eerbaerheden,
Zy kan uit liefd tot my de gansche dag besteden
In letteroeffening; zy leest mijn boekjens niet
Alleen, maer leert'er ook van buyten. Wat verdriet,
En wat bekommernis, heeft zy, als ik de zaken
Van d'een of d'aêr bepleyt? wat blijdschap, wat vermaken,
Schept zy als 't is gedaen? zy zent strax iemant uit,

Die haer de boodschap brengt, wat vonnis, wat besluit
De rechter heeft gevelt, en hoe ik door mijn reden
D'omstaenders heb behaegt: zy zingt mijn veerssen mede,
En speelt 'er op de luyt, niet door een meester, die
Haer leert; maer door de liefd', de beste meester; wie
Zou zulk een ziel op d'aerd voor hem geen hemel houden?

Wel aen dan Hemel van uw Egemael, ontfang dit toegezondene, van my, die geen minder lust heb, om by gelegenheit eenige uren van de kunst, en de lust van die, met u te kouten, als ik heb om te zijn, en altijt met U E, believen te blijven,

Begaefde Ziel,

In Schoonhoven,
den 28 van Augustus, 1647.

Uw E. toegenegene vriendinne

MARIA HEYNS.

Doorluchtige voorbeelden;
Daer in
Door ware, vreemde en deftige geschiedenissen, leeringen en eygenschappen, alles dat de mensch tot nut en vermaek verstrekken kan, te bemerken is.

Het eerste hooftstvck.

Hoe noodsakelijk de kuysheyt zy. Aerdige reden van de Philosooph Bias, over 't aenroepen der Goden. Hoe men zich in voor- en tegenspoet daer in behoort te dragen. Plinius gevoellen daer van. Orde der oude Heydenen in hun Godsdienst. Wat'er Demostenes van dochte. Schijnheylige listen der tovenaers. Enige Christelijke denkwaerdigheden over de zuyverheyt des gemoets. Zacharias Heyns zinnebeelt op de Zonnebloem. Christus woorden in Iohannes Euangeli. Schoone gelijkenis van Chrysostomus. Reedenen dat der verdrukten gebeden krachtig zijn.

CIcero zegt; *dat men kuysch tot God komen, en hem vreezen moet, zo men van hem niet wil gestraft worden:* daer by; *dat de goddeloze zo verwaent niet moet zijn, dat hy der goden toorn met giften denkt te stillen.* De Heydenen, geen zekere kennis der waerheyt hebbende, waren nochtans van gevoelen, dat der godlozen gebeden God meer tot wrake tergden, dan tot hulpe bewoogen. Bias van Prienen, een der

zeven wijzen van Grieken, tuygt dit: Hy, in een schip varende, daer enige overgeve guyten in waren, die, in een geweldige storm, hun Goden om hulp aenriepen, zeyde; *Zwijgt stil, op dat de Goden niet vernemen, dat gy hier zijt.* Daerom pleeg een Oude te zeggen; *dat men in tijde van voorspoet der Goden gunst moest zien te verwerven, op dat men hen, in tijd van tegenspoed, te vrymoediger mogt aenroepen.*'t Schijnt dat Plinius daer op gezien heeft, toen hy zeyde: *dat alle dingen beter gelukken, als zy uyt zuyvere en vrome handen voortkomen*. Daer aen blijkt dat d'oude Heydenen voor vast hielden, dat de Goden, in d'offeringen van de quaden, geen behagen hadden; en daerom wilden zy dat de vrouwen, die tot bewaring van hun Godshuyzen gestelt waren, zich ten minste negen dagen en nachten van allerhande besmettingen moesten onthouden. De Priesters van Cybele ontmanden zich zelve met een scherpsnijdende steen, om kuysch te leven. t'Athenen dronken zy dulle kervel, om hun lust tot vrouwen te blussen, en hun bevestighde Religieusen sliepen op bladeren, die hun hitte verkoelen konden. Te recht schrijft de Voorspraek Demosthenes van d'Aerdspriesters, en Opsienders der Ceremonien dus: *ik hou dat een Priester, die hem begeeft tot de verhandeling der H.zaken, en tot het geen, dat der Goden dienst betreft, kuysch en onthoudende moet wezen, niet alleen zekeren dagen lang, maer ook de gantsche loop zijns levens, en hem van alle bezoedelingen spenen.* Zodanige en andere leeringen vertoont Noë de Comte Venetiaen, in zijn Mythologie, deftig en wijtlopig. De Zwartekonstenaers, om de geringe verstanden, onder schijn van kuyscheyt en Godzaligheyt beter te verstrikken, vertonen, dat de Geesten d'onbevlekte meysjes en knechjes lief hebben; en enige van hen, door middel van een spiegel of glazen fiole, vol waters, een onbekende dief willende ontdekken, nemen zodanige onbesmette, om deze gedaente, die een bezoedelde persoon niet zien kan, te beschouwen. Om dat, zo lang als Venus, die de vleeschelijke wellust betekent daer by is, verhindert wort, dat men de Geesten ziet. Elius yan Sparten schrijft, dat de Keyzer Didius Julianus in zul-

ke bedriegeryen vermaeck schiep. Bodijn verhaelt, dat 'er, in zijn tijd, te Toulouze zeker Portegijzer was, die op de nagel van een jong knechje verborgen dingen aenwees. Maer laet ons die beuzelingen varen laten, en wat beters vertoonen. Zo de Heydenen de zuyvere gebeden zo gewichtig achtten, wat behooren dan de Christenen te doen, die met de kennis des waren Gods begaeft, en uyt zijn woort verzekert zijn, dat hy begeert, dat men hem zuyver en heylig aenbid, en dat zodanige gebeden kracht hebben. Lactantius zegt, *zo iemant voor God met een besmet geweten verschijnt, gedenk de dreygingen van hem, die 't verborgene der herten ziet, en gedurrig der zonden vyant is, die de gerechtigheyt en trou bemint, vereyscht en gebied.* Hoe zou een quaed geweten, of een ongevest gebed voor hem bestaen konnen? Deze elendige menschen begrijpen hun misdaden niet, of hoe grouwelijk haer afgod is, dewijl zy, met allerleye boosheden behangen zijnde, durven bidden, en menen een heylige offerhande gedaen te hebben. Zy waren van buyten met water begooten, even of dat d'onreyne begeerlijkheden der herten kon afwafschen. Maer 't is beter de ziel te zuyveren; want die dat doet, al is 't lichaem t'eenemael vuyl, is reyn genoeg, dewijl wy daer door in onz' gemoed een hemelsche vreugde gevoelen. De veersen van Zacharias Heyns op het zinnebeelt van de Zonnebloem, voegen hier met 'et zelfde niet qualijk.

Die de medoogentheyt, de trekking en de kracht
Des zons en Zonnebloems wel te bemerken tracht,
En ziet de bloem zich naer de Zonne wenden, schikken,
En weer de Zonne haer vermaken en verquikken
Moet denkken dat de mensch moet stadig zijn bereyt
Te volgen's levens Licht in zijn gerechtigheyt,

Op dat wy't endelijck als eygendom gebruyken,
En in de geest gelyk een Zonnebloem ontluyken.

Ik ben, zegt onze Zaligmaker, in Johannes achtste capittel*, het licht der werelt, die my navolgt, zal niet in't duyster wandelen; maer het licht des levens hebben.*

De brief van Konstantijn de Groot aen Sapores, Koning van Persen, dient niet vergeten, daer in, onder andere schone ver-

maningen, deze woorden staen*:God begeert van de mensch niet anders dan een reyn herte, en een geest, die van alle zonden gezuyvert is*: met deze schael overweegt hy de werken der Godzaligheyt en deugt. Bernardus heeft de zelve gedachten gehad: *my geloven,* zegt hy*, dat d'Engelen de genen, die zy de handen zuyvert en ongeveinst zien opheffen, bystaen.* Tot een besluyt stelt Chrysostomus een denkweerdige gelijkenis, die hier plaets verdient; *'t aenzicht der ziele,* zegt hy, *is 't geweten*; *want gelijk een schoon aengezicht den genen, die het ziet, aengenaem is, zo is ook een reyn geweten voor des Heeren oogen schoon.* Dezelve heeft daer op gezien, als hy de genen, die d'armen veroverlasten vertoonden: *Gy hebt wel de macht maer zy hebben sterker wapenen, te weten haer zuchten, weenen, en lijdzaemheyt, daer mede zy des Hemels hulp tot haer trekken. Zodanige wapenen booren de huyzen door, werpen haer vastigheden om, keeren de steden 't onderste boven, en overstulpen alle volken des Aerdrijks.* Zulk een zorge draegt de Heere voor de genen, die overlast lijden; dies zijn de klagten der verongelijkte personen, sterke en machtige wapenen.

Het II. hooftstvck.

Dat de gemene Staet door geleertheyt staende blijft, wort door d'adelijke spreuk op Cesars beelt uytgebeelt. Servius Tullius wet daer van. Keyzer Iustinianus bevestigt die. Guicciardijns verwijt aen de Francoysen, datze haer winningen te licht weer verliezen. Keyzer Augustus verwondering over 't zelve van Alexander de Groot. Antigonus aerdige gelijkenis van Pyrrhus by een tuysscher. Scipioos gebet. Salustius leerling van Heerschappy. Agesilaus wijze antwoort op een edele vraeg. Wijze der Turkse Sultans als zy naer hun godsdienst gaen. Zinrijk opschrift op Pallas beelt.

IVlius Cesar staet, in d'adelijke Spreuken van Gabriel Symeon, op de wereltkloot afgebeelt, met een boek in de slinkker, en

een zwaert in de rechte hant, met dit opschrift: *Ex utroque Cesar,* dat is, *Keyser door 't een en't ander.* Dat zeggen wil, dat Cesar 't rijk door wapenen en geleertheyt verkregen en bewaert had. Want 't is niet genoeg dat men landen verovert, maer men moet de veroverde ook zien te bewaren. Servius Tullius, zeste Koning der Romeynen, maekte op dit oogmerk een wet: *dat de gemeyne staet niet min door wijze raden, en beleyt van vrede, als door wapenen en krijgservarenheyt steunt.* De Keyser Justinianus lette daer ook op, want hy zegt in't begin zijner onderwijzingen van de burgerlijke Rechten: *dat de Keyzerlijke Majesteuyt niet alleen met krijgswetenschap verciert, maer ook met wetten, om zo wel in tijd van oorlog als vrede behoorlijk te heerschen, voorzien moet zijn.* Daer blijkt klaerlijk uyt dat d'oude Vorsten bekommert waren, om 't geen, dat zy met grote voorzichtigheyt en moeiten verkregen hadden, wijsselijk te bewaren. Daerom beschuldigt Guicciardijn, een wijs Historischrijver onder de nieuwe, bedektelijk de Francoysen met onvoorzichtigheyt, die hun grenzen door wapenen lichtelijk uytbreyden, en 't geen, dat zy gewonnen hebben, qualijk bewaren konnen; zonder te bemerken dat een land, daer 't zo meê gaet, haer schadelijk en ten lesten verderffelijk is. Dat wist Keyzer Augustus wel, die, de tochten van Alexander de Groot in Oosten gelezen hebbende, zich verwonderde, zo men zegt, dat hy 't eene lant by 't ander denkende te veroveren, niet op de middelen, van die wel te bewaren, docht. Justinus zegt even zo veel van Pyrrhus, Koning van Albanien: want waer hy quam, daer kon niemant hem tegenstaen; maer zo zeer als hy een gelukkige winnaer geacht wiert, zo ongelukkigen bezitter achtte men hem weer, als of hy maer vermaek schiep, 't eene lant by 't ander te winnen, en daer na weer te verliezen. Daerom geleek Antigonus hem by een tuysscher, die, op hope van gewin, zijn eygen goet verquist, zonder hem, met 'et gene dat hy wint, te konnen genoegen; maer altijt naer het gene, dat een ander heeft, staet, en dikwils, om daer toe te komen, al dat hy te vooren gewonnen heeft , verliest. Scipio Censor , dat is tucht-

meester, zijnde, bad, als hy, naer 's lands wijze, een openbaer gebed zou doen, in plaets van te zeggen, o Goden, vermeerdert het rijk, *houd het staende, het is alrede groot genoeg; laet ons te vrede zijn, dat 'et stant houde.* Daer op zag Sallustius, door dit zeggen, *dat een Heerschappy door de zelve middelen, daer men die door verkrijgt, makkelijk bewaert wort.* Met Cesars spreuk, komt Homerus veerske zeer wel over een, dat Alexander gemeenlijk in de mond had, en ook Francois d'eerste niet qualijk aenstont, als 't blijkt aen de merken van zijn drukker Robertus Stephano in de schone grieksche boeken, die hy in't licht gegeven heeft, daer dit veerske naer Homerus zin bystaet, dat in de persoon van Agememnon begeert dat een Koning zy

Wijs in raden,
Kloek in daden.

Agesilaus, die grote Koning van Sparte, eens gevraegt zijnde, welke van beyde deugden hem de waerdigste docht, kloekheyt of gerechtigheyt, antwoorde wijsselijk, dat de kloekheyt zonder gerechtigheyt van 'er luyster berooft is. 't Is ook een wijze onder de Turcken, als hun Sultan in zijn Moske of kapelle gaet, om zijn godsdienst te plegen, dat de Talisman, of tempelbewaerder, hem te gemoet komt, en met luyder stemmen vermaent, dat hy gedenk, dat het Keyzerrijk, dat door gerechtigheyt en dapperheyt verkregen is, niet anders dan door de zelve wapenen bewaert en beschermt kan worden. Daer uyt ziet men, tot ons groot nadeel, zegt de Heer van Bosbeke, in zijn vertoog van de Turcken te beoorlogen, dat die vyant der Christenen zo streng en wakker is, in zijn wetten t'onderhouden, en 't geen, dat hy gewonnen heeft, te bewaren, dat hy hem nooyt uyt zijn veroverde plaetsen laet drijven: zo dat men qualijk zeggen kan, of zijn yver om te winnen grooter, dan zijn magt om te bewaren, is.

Tot een besluyt zullen wy 't oud Opschrift niet vergeten, dat Petrus Victorius, een edel persoon, zegt uyt Spanje gebracht te zijn, door Augustijn Neruche, in 't wederkeeren van zijn reyze; het luyd, verduytst zijnde, dus:

Aen Pallas d'overwinster.

Hier versloeg Cato d'overige benden der vyanden, en steld'er een konstig geboude kapel, en een Pallas van metael. Yder zy dan gehoorzaem, en wete dat het rijk des Raeds en volx van Romen door de voorzichtigheyt der goden, en dapperheyt der soldaten beheerst, en bewaert wort.

Het III. hooftstvk.

Dat 'et lasteren op doden qualijk gedaen is. Chilons zeggen daer op, en Platoos gelijkenis. Pausanias deftige antwoort op 't onbillik voorstellen van eenen, dat hy zijn vyants dode lichaem zou doen hangen. Denkwaerdig verhael van Suidas van de worstelaer Nicons beelt. Bevallijke antwoort van Plancus. Sylla om 't mishandelen der doden bestraft en gescholden. Histori van de schone Agnes.

WY hebben gemeenlijk in de mond, en 't waer te wenschen, dat wy 't met 'er daad betoonden, *dat men van de doode en afwezende niet qualijk moet spreken*. D'outheit nam'er naau acht

op. De spreuk van Platoos zegelring drukt'er de zin van uit: *'t is gemakkelijker de gene, die rust, gaende te maken, dan die gene, die onstelt is, te stillen.*

Chilon van Lacedemonien zegt*, spreekt van de gestorvene niet qualijk*; *maer acht hem gelukzalig.* Den man met eeren kan hem niet zwaerder vergrijpen, dan als hy de gene, die zich niet verantwoorden kan, lastert; mits het zo schandig is dat men op dooden schelt, of men tegens zijn eygen schaduw vocht. Voegen wy hier Platoos zeggen by: *dunkt het u geen schande, vuyligheyt, mishandeling en kleinhertigheyt te zijn, dat men de doode uytschud, en zijn lichaem voor vyant houd, daer de gene, die tegenstant bood, vertrokken is, en de gene, die hy bevocht, alleen laet? gelijken zulke de honden niet, die in de steen bijten, en de gene, die hem geworpen heeft, voorby loopen?* Wat my belangt, ik zie 'er geen onderscheit in.

Pausanias, Koning van Sparte, hiel 't daer meê; want hy, Mardonius, veltheer des Konings van Persen neergeleyt hebbende, wiert van Lampon, een der voornaemste van 't eylant Egina geraden, dat hy zijn vyants lichaem op zou hangen, om hem met de zelve maet te meten, daer Mardonius, de Koning Leonidas mee gemeten had: maer Pausanias antwoorde; ik hou uw gunst en voorzichtigheyt in grote waerde: maer uw oordeel wijkt van de billikheyt; want ik zou, zo ik uw raet volgde, my zelve en 't vaderlant verkorten. 't Is een daed die in de wreedste zelf niet toe te staen is. 't Geen dat Suidas van 't beelt van de worstelaer Nicon verhaelt, is denkwaerdig: Een afgunstig mensch de haet, die hy Nicon in zijn leven toegedragen had, na zijn overlijden, toom gevende, nam een stok en wierp die op 't beelt van dezen worstelaer, als om zijn gedachtenis spijt te doen: 't beelt terwijl, zo men zeggen mag, Nicon wreken willende, viel van de plaets, daer 't op gestelt was, recht op dien stokwerper, dat hy neêrstorte. Plancus beantwoorde zeker een zeer bevallijk, die hem zeyde, dat Alinius Pollio eenige Oratien beschreef, die niet dan na Plancus dood in 't licht zouden komen, op dat hy daer niet op antwoorden zou. *De geesten worstelen met de dooden.* Men bestraft Sylla te recht, schrijft Plinius, die niet te vreden zijnde met zijn vyanden 't grootste leet dat hy kon in 't leven gedaen te hebben, daerenboven beval, dat men haer gebeenten uyt de graven zou nemen, en in de vloet werpen, gelijk hy 't dode lichaem van Marius dede; dat d'oorzaek was dat hy in't leste van zijn leven begeerde, dat men zijn lichaem tot asschen zou verbranden, op dat zijn vyanden hem niet even zo handelen zouden. Tot besluyt zal ik de denkwaerdige daed van Lowijs d'elfde verhalen, die begeerde dat de gestorvenen in haer geheel zouden blijven, zonder wraek te zoeken, hoedanig ook haer leven geweest had. De vader van Lowijs had met de schoone Agnes zeer gemeynzaem geleeft. Zy begeerde in de kerk van 't Kasteel van Loches begraven te worden, en, tot dien eynde een jaerlijkse vaste rente stellende, liet haer graf in 't midden

van 't koor oprechten. Lowijs niet lang daer na daer komende, vraegde wie in dat graf lag. Een priester zeyde, dat 'et de schoone Agnes was, en voegd 'er noch by: Heer, wy zouden dit graf, om dat 'et ons in de weeg is, geren in enige Kapel verzetten. 't Geen, dat gy begeert, zey de Koning, is onredelijk; want hoewel deze vrou my in haer leven dapper tegen geweest is, zo zal ik nochtans haer graf noch haer wetten veroverlasten. Wijders denk ik niet dat gy haer lichaem, zonder merkelijke vergelding, in zulk een verheve plaetse gestelt hebt. Houd d'overledene, uw weldoenster, 't geen, dat gy haer in haer leven belooft hebt, en ziet wel toe dat gy 'er niet van daer, in een andere plaetse, draegt; en op dat gy te meer verplicht zijt, om voor haer te bidden, schenk ik u noch zes duyzent gulden. Hy liet die som tellen, en bestelde dat zy op eeuwige rente tot nut van de kerk geleyt wiert. De zelve Schrijver verhaelt, neffens Ian Chartier, een oud historischrijver, dat Karel de zevende, vader van Lowijs d'elfde, Harfleur belegerende, om d'Engelse daer uyt te drijven, in d'Abdy van Gemet zich huysveste, daer de schoone Agnes quam, om de Koning van 't verraet, dat enige tegen hem voorgenomen hadden, te verwittigen. En voegt daer by, dat'er de roep ging, dat Karel met haer verkeerde en een dochter by haer gehad had, die enige dagen daer na storf. Hoewel Karel vast ontkende, dat hy 'er de vader af was, maekte Agnes, die in d'Abdy van Gemet overleed, evenwel hen by testament sestig duyzent kronen. Haer ingewant wiert daer begraven, het lichaem gebalsemt, en te Loches in d'aerde gelegt. Het was een vrou van aengenamen ommegang, maer prachtig, en die in kostelijk gekleet te zijn, eer stelde, waer uit, om dat daer penningen toe van node waren, men meende dat Karel in die kosten verviel, om die vrou te genieten: en 't geen, dat deze mening versterkte, was dat Agnes verwanten in een oogenblik met groote bedieningen voorzien wierden. De Heer van Haillan melt van de zelve Agnes, in 't leven van Karel de zevende; en Pontus Heuter, een Neerlander, in de Histori der hertogen van Borgonje, schrijft dat, naer 't gemeen ge-

rucht, Agnes zeer vurig van Karel bemint, door listen van de Dolfijn, navolger van Karel, die men naderhant Lowijs d'elfde noemde, uyt de werelt gezonden wiert.

Het IV. hooftstvck.

D'eer, voester der wetendschappen. Veersen van de Poeet Claudiaen, op de beloning daer van. Miltheyt des Konings Lowijs d'elfde aen zijn Geneesheer: van Koning Karels de negende, tegens Albert Goudi. D'overtreflijheyt der mildigheyt in Alexander de Groot aen Aristoteles, zijn milde aenbieding aen Xenocrates, die'er weygert, en aen Diogenes, die'er geen werk af maekt. Apelles beloning voor een schildery van hem. Die van Octavia aen Virgilius voor zijn veersen overMarcelles dood. Diergelijke mildigheyt, door die van Candien aen Homerus bewezen, van Lyzander aen Antilochus, Keizer Severus aen Oppianes. Deftige wetenschap van Geneesmeesters onder andere van Erasistratus, die een geheim ondekte, daer een wonderlijke zelfs verwinning van Seleucus uytvolgt. Denkwaerdig opschrift op een marmersteen.

ZEer wel zeyde d'outheyt, dat d'eer de wetenschappen onderhout, en de Historien tuygen, dat wel eer d'uytnemenste persoonen zich neerstig tot d'oeffening der milde wetenschappen begaven, en dat meer is, de meesters daer in, in grote waerde hielden, en beloonden. Daerom is niet te verwonderen dat de wetenschappen in hun tijd zo dapper bloeyden, en wy nu noch op veelerleye wijzen de vruchten daer af genieten. De zoete en gematigde lucht maekt de boomen vruchtbaer, zo groejen ook de geesten en konsten, door minnelijk onthael, eer en belecfde erkentenis, daerze in tegendeel door nijd, gierigheyt en strenge verachtingen der Grooten verkouden, en vergaen. Wie

is'er die zich niet gewilliger aen d'arbeyt begeeft, als hy 'er enig loon van ontfangt, of verwacht? De Poeet Claudiaen zegt:

Brave geesten worden wakker
Door het loon, gelijk een akker
Lustig groent, en weelig bloeyt,
Die met regen wort besproeyt.

Ik heb my menigmael over de miltheyt van Koning Lowijs d'elfde verwondert, die, by onzer vaderen gedachtenisse, zijn Geneesmeester alle maenden tien duyzent kroonen plagt te geven; in voegen dat de meester in vijf maenden vierenvijftig duyzent kronen ontfing, zegt Philippus Commineus. Hy gaf daer en boven 't Bisdom van Amiens aen zijn neve, en verzorgden zijn vrienden met ampten. Maer iemant zou mogen vragen, of men zodanig geven, miltheyt mag noemen, dat uyt geen vrye wil, maer vreze, komt: want de zelve Schrijver zegt, dat de Koning die meester dapper ontzag, en dikwils over zijn strengheyt aen zijn byzonderste vrienden klaegde. Hy had de Koning wijs gemaekt, dat hy, zo hy uyt 'et hof vertrok, of daer uyt gedreven wiert, door 't missen van zijn geneesmiddelen, niet lang zou leven.

Wy lezen ook van Koning Karel de negende, dat hy tegen ydereen een milt Prince was, zonderling tegen Albertus Goudi, zone van een lombaert, die hy zo veel goets deê, dat hy , boven de groote staten, daer hy hem toe verhief, in vijf jaer zes hondert duyzent kroonen in baren gelde, uyt des konings inkomsten, ontfing. Ik weet niet of ik zulk een oneyndig geschenk mildigheyt behoor te noemen; om dat degene die dit verhaelt van Albertus geen tuygenis van enige treffelijke dienst geeft, anders dan dat hy de Koning by de naem Gods leerde zweeren. De miltheyt der oude Princen overtreft die van de nieuwe verre. Onder andere vloeyde Alexander de Groot van miltheyt tegen de Geleerden; want de Historischrijvers zeggen dat hy Aristoteles, beneffens alle nodige middelen, om de nature der dieren te beschrijven, met acht hondert talenten vereerde, dat de waerde

van vier hondert tachtig duizent kronen is. De zelve zond noch door zijn gezanten de Philosoof Xenocratus vijftig talenten, die dartig duyzent kronen waert zijn. Maer de Philosoof, om dat hy zo veel niet van node had, die weygerende, zo zeyde Alexander tot zijn Gezanten; hoe! heeft Xenocratus geen vrienden, die hy goet mag doen? Zo voer hy met de drollige Dioge-

nes, die hy, hem eens daer hy in zijn ton zat bezoekende, aenbood te eysschen al dat hy begeerde, waer op Diogenes uyt-

schoot, wie van onz' beyde heeft meer van node, ik die niet meer, dan ik heb, begeer, of gy, die, met uw vaders rijk niet vernoegt, u in zo groot een gevaer stelt, om wijder te gebieden: ja zo, dat het schijnt, dat de gantsche werlt uw begeerte niet verzadigen kan. Daerenboven, beneemt gy my, dat gy my niet geven kont, te weten, het schijnsel der zonne.

Men leest dat de geneesmeester Teombrotus sestig duyzent kronen ontfing, om dat hy de koning Antiochus van zeker ziekte genezen had. De konstige schilder Apelles ontfing tachtig duyzent kronen voor een tafereel, daer hy Alexander de Groot op geschildert had. Servius schrijft, dat de Poeet Virgilius, ter begeerte van Octavia, Augustus zuster, en moeder van Marcellus, die van zijn oom geadopteert, dat is, tot een zoon aengenomen was, en in zijn achtiende jaer van zekere ziekte storf, voor de Keizer, in Octaviaes byzijn, het tweede, vierde, en inzonderheyt het zeste boek van Eneas las, en dat de moeder, toen zy in 't leste van dit zeste boek de veersen hoorde, daer hy de rou oyer Marcellus dood beschrijft*, heu miserande puer si qua fata aspera rumpas, Tu Marcellus eris, &c.* van haer zelven viel, en, naaulijx weer verkomen, Virgilius verboot voort te varen, en hem voor yder veers, dat hy gelezen had, tot 21 toe, tien sestertien deê betalen, wat meer dan vijf duyzent kroonen bedraegt. Misschien dat Octavia 't voorbeelt van die van Candien wilde volgen, die Homerus duyzent stukken zilvers tot yergelding zijner arbeyt in d'Iliade en Odyssea schonken, en bestelden, dat zulx openbaer op een pyłaer zou gehouwen worden. Ook is denkwaerdig dat de Poët Cheriles voor zo veel veersen, als hy maekte, zo veel Staters gout ontfing. Men roemt ook de miltheyt van Lyzander, die de Poët Antilochus voor zekere veersen een hoet vol gout gaf. Sedert gaf de Keyzer Severus aen Oppianus, die een boek van de visschen gemaekt heeft, voor yder Griex veers een kroon. Men leest ook dat Manlius Cornutius, Stadhouder van Aquitanje, met een lelijke kaligheyt gequelt, en endlijk daer van genezen zijnde, zijn meester vier duyzent kronen vereerde.

Laet ons, zonder meer van d'oude te zeggen, nieuwe voorbeelden vertoonen. Zeker Tadeus, geneesmeester van Florensen, kreeg zulk een achting, dat hy, om zijn konst te plegen, uyt de stat gaende alle dage vijftig kronen won, en van de Paus, Honorius de vierde, ontboden zijnde, 's daegs hondert kreeg: zo dat hy, weer van Rome komende, tien duyzent kroonen mede brocht. Petrus d'Apone, geneesmeester van Padua, ging nooit uyt Bolonje, om een zieke te bezoeken, of kreeg vijftig kronen 's daegs. Zeker Paus, te zijnen tijde ziek geworden, kon hem niet krijgen, of moest hem vier hondert ducaten 's daegs geven. Erasistrates oud en eervaren meester, had diergelijk geluk: want Antiochus op zijn schoonmoeder dapper verlieft zijnde, zo ondekte Erasistrares, met hem de pols te tasten, deze ziekte. Toen zeyde hy tot Seleucus, uw zoon is doot. Hoe, zeyde Seleucus? om dat de meester daer weer op, hy van liefde sterft, die hy mijn vrouwe draegt. Ben ik dan, zeyde Seleucus, zo weynig van u geacht, dat gy mijn Zoon 't geen, dat hy begeert, weygert? Maer, sprak de meester, zoud gy op zulker wijze eens anders begeerlijkheyt wel te gemoet komen? Of God gave, zeyde Seleucus, dat mijn zoons genegenheyt veranderde, en hy op mijn lieve Stratonice verliefde. Doe zeyde Erasistrates, gy zijt zijn vader, en kont hem genezen; invoegen dat Seleucus zijn vrou aen Antiochus gaf, en Erasistrates sestig duizent kronen. Hoewel Bodin deze Historie onder de hertstocht der liefde stelt, zo ziet men evenwel daer uit, hoe overdadig milt d'oude Princen tegen de geleerde luyden geweest zijn, daerom heb ikse ook in dit Hooftstuk willen stellen. Endelijk voeg ik hier het denkwaerdig opschrift by, gevonden op een marmersteen, die men uyt d'aerde groef, ontrent een toren, dicht by Trajanus markt, gelijk Marlianus in zijn plaetsbeschrijving van 't oude Romen verhaelt: *potentissima dos in Principe liberalitas & clementia.* Dat is: *de miltheyt en zachtzinnigheyt zijn de krachtigste gaven, en verciersels van een Prins.*

Het V. hooftstvk.

Dat de landbou boven maten nut zy. Wat 'er Cicero en Cato van gezegd hebben. Geval van Scipio Nasica. Wet van Keyzer Frederik in 't belangen der boeren. Hoe Cyrus zich daer in droeg. Hoe vry de boeren onder d'Indianen leven. Hun zekerheyt in d'oorlog v an Karel de vijfde en Francoys d'eerste. Belisarius zorg voor hen. Treffelijke spreuk van Nicephorus Gregorius. Homerus en Hesiodus achting van 't lantwerk. Merken der Majesteyt van de Koningen van Bennamotapa, in Ethiopien. Strenge orde der Turken in de krijgstucht in 't keeren van moetwil. Een ruyter met zijn knecht om een kleyne oorzaek onder hen gestraft. De Duytschen van ongebondenheydt berispt. Wat de Turk van hen hout. Regels en afbeeldingen van krijsorde. Symon de Vignoze straft zijn eygen zoon, die zijn gebod te buyten ging. Keyzer Aurelianus krijgsbrief.

WY hebben veel wetten en orderen, die de groote zorg vertonen, die eer de Princen en Statsheeren droegen, dat de boeren en lantluyden, zo wel in tijde van oorlog als vrede, verzekert en onbeschadigt mogten blijven. Zy wisten hoe veel 't gemene best daer aen gelegen was, dat de vruchten wel waergenomen, bewaert, en behoorlijk tot yders verlichting uytgedeelt wierden. Want gelijk een nieugeboren kint zonder zijn voesters melk leven noch groeyen kan, zo kan een volkrijke stat niet lang bestaen, ten zy dat zy haer inkomsten te lande rijkelijk verzamelt heeft. Dat wist Cicero wel, als hy zeyde*, dat van alle dingen, daer men vrucht af trekt, geen beter, voorderliker, aengenamer, en een eerlijk man betamelyker is, dan de lantbouwery*. En M. Cato zegt, dat als d'oude van iemant eerlijk wilden spreken,

hem een goet huysman en lantbouwer noemde. Daerom sloegen de Tuchtmeesters die gene, die qualijk bouden, of hun landen onbebout lieten leggen, in boete. Scipio Nasica zelfs, anders een treflijk persoon zijnde, naer 't Opzichterschap der godshuizen staende, wiert verworpen, om dat 'er een Jongeling neffens hem naer 't zelve ampt stont, die de hand, door lantbouwen, vol eelts had, die hem vraegde of hy op zijn handen ging. De Romeynen hadden gelijken inzicht, als zy instelden, dat men op 's lands kosten grote vaerden in Egipten, die uyt verscheyden gewesten in de Nijl liepen, zou graven, door welke middel men ongelooffelijke menigte kooren te water t'Alexandryen voerde, en van daer voorts ter zee tot Romen toe: en verkondigde op verbeurte van 't leven, dat men geen dijken van zodanige vaerden zou breken. De Vriezen, Hollanders en Zeeuwen hebben nu de zelve orde van de dijken, die tot beschutting en zekerheyt van 't gantsche lant dienen: want de loop der zee wort 'er door in toom gehouden. Ik zou van dit hooftstuk wel een Register van 't lof des akkerwerks maken, daer ik voorgenomen had van de zekerheyt der bouluyden te spreken: ik zal dan tot mijn voornemen komen.

Men leest onder andere een schone wet van Keyzer Frederik de tweede, van dezen inhout: *De bouluyden, die in haer dorpen en aen haer arbeyt blijven, zullen overal zeker zijn zo dat niemant zo fout zy, dat hy zodanige luyden aengrijp, of ergens in verkort, of dat men hem, anders doende, 't genomen viervout zal doen vergoeden, eerloos verklaren, en aen lichaem, naer vereysch van zaken, gestraf worden.* Fransois van S. Nasare de la Rive, en René Choppin beschrijven andere vrydommen, die de lantluyden, tot het gemene best, vergunt zijn. Men vint daerenboven dies aengaende Keizerlijke instellingen op de Rijksdagen van Ausburg en Spier, gemaekt in 't jaer 1543, en 1570, zo ook in de burgerlijke Rechten tot Frankfort verkondigt 1577. De grote Cyrus, ten oorlog trekkende, liet afroepen: dat men de lantluyden zou verschoonen: zo deê de machtige Koning Xerxes, toen hy de Grieken bevocht; *Artaba-*

nus, zeyde hy, *wy zullen tegen die die wapenen voeren, en niet tegen de herders, die schapen hoeden, krijgen.* Ammianus, in 't boek der geschiedenissen van Indien zegt dat 'et onder d'Indianen verboden was, de bouluyden gevangen te nemen, of in tijt van oorlog de landen af te loopen. Andere, zegt hy, bekrijgen, en slaen elkander doot, maer de boeren begeven zich stil tot lantbouwen, houthakken, mayen, en de wijn in te zamelen.Strabo zegt in zijn lantbeschrijving, *de boeren zijn vrome luyden, veel in getal, en de twede staet onder d'Indianen. Zy, vry van ten oorlog te trekken, doen haer weerk in zekerheit, wonen in geen steden, verhandelen geen gewichtige zaken, en bedienen geen groote ampten.* Ik heb van luyden, die 't gezien hebben, verstaen, dat in die lange oorlog, tusschen Keyzer Karel de vijfde, en Fransoys d'eerste, terwijl beyde de legers veel maenden gedurig in Piedmont krijgden, de lantluyden deze oude zekerheyt en gerustheyt genoten. Zonder deze krijgstucht, de wegen van de boeren gestopt en opgegraven zijnde, zouden de soldaten van 'er zelfs, door gebrek van onderhout, verstroyen. Juliaen Gosselin beschrijft dit geleerdelijk in 't leven van Ferdinandus Gonzague, in 't Italiaens, een werk dat nut en waerdigh is gelezen te worden door veel denkwaerdige zaken, en doorluchtige raetslagen, wijsselijk ondekt, en die nergens zo vertoont worden.

Belisarius, Justinianus uytnementste krijgsoverste, was van 't zelfde gevoelen. Want Leonardus van Arezze, behalven Suidas, schrijft van hem, dat hy zo voor de boeren zorgde, dat hy, als zijn volk trok, of neersloeg, nooyt gedoogde dat de minste daer afleet geschiede. Door deze tuchtigheyt had hy dat voordeel, dat in geen stat eenige markt beter van leeftocht, en dat beter koop, voorzien was, dan in zijn leger, daer men alles zonder gevaer toevoerde. 't Zelfde dede Totilas; Koning der Gotten, in d'oorlog van Italien tegens Belisarius. 't Is nodeloos, 't geen nu meest in d'oorlogen geschiet, te verhalen. Wie is 'er onder onze ruyters en voetknechten, die zonde maekt van zijn vrinden te beschadigen? Zy houden alles voor vyant of gewonnen

lant. De Zwitsers hebben 't lof datze beter krijgstucht houden dan d'onze. 't Is ook geen wonder, dat onze oorlogen gemenelijk niet wel gelukken en dat 'et in tegendeel onze vyanden, die eenige krijgstucht waernemen, gelukt. Treffelijk zegt Nicephores Gregorius, *een leger, daer moetwil en gewelt vooraentrekt, volgt neerlaeg en verderf achter.* Kort, Homerus en Hesiodus maekten meer werks van 't boutuyg, dan van de wapenen. 't Is ook onwaerschijnelijk dat die gene, die niet anders dan de vloek en tranen der armen, die zy alle overlast doen, medeslepen, in hun aenslaegen, voorspoet zouden hebben. Want de ploeg en de vooren zeggen de menschen geluk toe, daer de pieken en zwaerden niet anders dan doot en ongeluk dreygen. De Koningen van Benomotapa in Ethiopien, aen gene zijde van de kaep de bonne Esperance, van de zuydzee besloten, magtige Princen, eer de Portegijzen 't land ontdekten, hadden tot teken van Koningklijke Majesteyt, zegt Hieronimus Osorius, een kleyne spa met een yvore steel, en twee korte schichten: Zy vermaenden door de spa hun onderzaten d'aerde te bearbeyden, op datze door ledigheyt niet verwilderden, en zich door hongersnoot tot roven en straetschenden begaven: d'eene schicht betoonde dat zy van zins waren in hun landen 't recht te verdedigen, en d'ander dat zy hun vyanden weêrstant wilden bieden.

De Turken hebben dus lang de krijgstucht zorgvuldig onderhouden, welke voorzichtigheyt hen een steunsel voor de Christenen geweest is, dit tuygt 't geleerde boekje van Hubert Foliette van de grootte en aenwas des Turksen rijks. Als hun leger, dat gemenelijk groot is, door haer landen trekt, stellen zy voor eerst orde, dat 'er geen hoven of bezaeide akkers beschadigt mogen worden; en zo iemant zich in 't minst daer in te buiten gaet, 't zy uyt verzuyming of vermetelheyt, wort streng gestraft. Bartolomeus Georgevits geeft 'er ons, als een oogtuyge, een aenmerkelijk voorbeelt van, in zijn krijgstucht der Turken. *Hun oorlogssucht,* zegt hy*, is zo streng, dat een soldaet, die iets poogt te stelen, zonder genade gestraft wort.* Daer zijn opzienders onder

haer, om dat de soldaten de kleine jongens, die broot, eyers, vruchten, haver en diergelijke behoeftigheden te koop dragen, geen hinder zouden doen. Deze en ook hun hooftmannen moeten toezien, dat niemant in de hoven en tuynen loop, daer 't leger voorby trekt; zy zelf zouden daer in, zonder des eygenaers wil, geen vrucht durven plukken, op straffe van den hals. Als ik, zegt hy voorder, in 't Turkse leger was, dat tegens de Persen trok, zag ik een ruyter en zijn knecht onthoofden, en zelf het paert de hals afsmijten, om dat de meester en de knecht het peert ongetoomt in een boers weyde lieten gaen. 't Zelve zegt ook Melchior Serdlitz, een edelman en eervaren krijger, die daer by onze Soldaten treffelijk van haer ongebondenheyt berispt. Hier voegt, niet om het Duytsche volk te lasteren, die in kloekheyt van krijgszaken geen andere wijken, maer om de vermetelheyt der Turken te meer t'ondekken, 't geen dat Ian Aventijn, een wijs Historischrijver nagelaten heeft: Die van Rhodes, zegt hy, schreven eens aen Keyzer Frederik den derde, en aen de Keurvorsten, dat de Turk, door zijn veltoversten geraden zijnde, geen oorlog tegens de Kristenen, voornamelijk de Duytschen, zou aennemen antwoorde, dat hy de wapenen der Kristenen niet vreesde, veel min die der Duytschen, en dat om vier redenen: d'eerste, dat zy niet eendrachtig onder malkander waren, en zo zwaerlijk te vereenigen, als de vijf vingers van de hant in een te brengen. De tweede, dat zy geen arbeyt konden verdragen, en de Duytschen onder andere maer zuipzakken waren, en haer oversten meer werks van grote pluymen, dan van goede wapenen maekten. De derde, dat al haer zaken maer by geval, en naer de gis, zonder raet en orde, beleyt wierden. De leste, dat zy op geen wetten of onderrechting pasten, en zulke, die 't verdienden, niet beloonden, de schuldige ongestraft lieten, en zulke, die gena behoorden te hebben, streng handelden. Zulke en diergelijke redenen worden de Kristenen bitterlijk verweten, in 't krijgsvertoog van Assan Bassa, zone van den Barbarosse, door Hubert Foliette beschreven, daer in de Balsa de zijne

raet, de vloot der verenigde Christenen, bestaende in een leger van volk, dat de Koning van Spanje, en de Venetianen by een gebracht hadden, slag te leveren: maer de Turken wierden in die slag t'eenemael ontdaen, en doe zag men dat de magt dier wrede menschen niet onverwinnelijk was, en dat niet hun sterkte, maer onze traegheyt oorzaek is, dat de Christenen hen ontzien, die, in steê van hun wapenen tegen dien algemeynen vyant te gebruyken, de zelve schandelijk tegen malkander misbruyken, dat d'oorzaek is, dat zy door gedurige nederlagen verzwakken, en die gezworen vyanden des Christelijken naems dagelijx sterker worden.

Om niet verder van onz' voornemen te wijken, Franciscus Patritius wijst de kracht der krijgsorde, in twee regelen, aen, zeggende, dat al de magt der legers, in d'orde, 't getal, of in de kloekheyt der Soldaten bestaet. Poliphilus schildert al dit onder heylige verborgen letteren af, en vertoont een man, die vol gedachten en met alle krijgsrustingen omheynt is, met een Serpent in de hant, en een Arent daer op, die met uytgestrekte vleugelen op 't anker van een schip zweeft; en stelt 'er deze woorden by: *des oorlogs voorzichtigheyt, of orde, is een onbindlijke band van alle heerschappyen.* Dat wist Symon de Vignoze, Overste van de vloot van Genua, wel: Hy, de stat Sio verovert hebbende, liet met trompetten verkondigen, dat geen Soldaten in de wijngaerden en andere tuynen der ingezetenen zouden loopen. Zijn enige zoon, die meende, dat hy, om de liefde die zijn vader tot hem had, vryer en buyten gevaer was, liep onbedacht en willens in een wijngaert, dies hy, niet enige bosschen druyven daer weêr uytkomende, aengetast wiert. De vader liet hem, met de druiven aen de hals gebonden, door de gantsche stat voeren, en daer na aen de hoeken der straten, by klaren dag, vooral de werelt geesselen. Een streng en onbeweeghelijk voorbeelt van een vaderlijk gemoed, dat de veltoversten leert, wat het gebieden zy, en onder die gene, die wapenen voeren, ontsag te maken. Keyzer Aurelianus krijgsbrief dient hier niet vergeten; gelijk Fla-

vius Vopiskus die aentekent. *Niemant beroof eens anders vee, niemant tast des landsmans schapen aen, en neme druyven, en vertrede geen greynen, of dring de luyden, oly, zout, of houd af; maer zy met 'et zijn te vrede: dat zijn roof van de vyanden, en niet van de tranen der obderzaten en vrienden zy: dat hy zijn wapenen klaer hou; een welpassend harnas en sterke hozen heb: dat de nieuwe kolders met d'oude, die hy niet meer kan dragen, gevoert zijn: dat hy zijn paert wel haven, op dat 'et in goeden doen zy: dat hy enig groot vee genomen hebbende, het niet verkope, maer zijn lastmuyl wel voere: dat d'eene soldaet d'ander als een knecht helpe. Dat de heelmeesters de kranken heelen, en verbinden, zonder iets te begeeren. Dat de Soldaten de waerzeggers gants niet geven, zich eerlijk dragen daer zy t'huys leggen, en dat de krakeel- en beroertemakers gestraft worden.*

Het VI. hooftstvk.

Schoone aenmerkingen van leengoederen. Op wat wijze de Grava van Nole zijn leenëed aen koning Ferdinandus deê. Wat'er Tacitus van verhaelt. De Scytse wijze daer in. Hoeze de Duitschen gebruyken: de koning van Iberien zijn oom daer door bedroog, en van kant hielp. Wijze van vrints verbont der gene van 't eylant Palmes met de vreemdelingen. Hoedanigh de Hertogh van Savoyen, om zijn leen-eed te doen, voor Keyser Otto verscheen.

DE Rechtsgeleerden handelen zeer wijtlopigh van de leengoederen, maer met verscheyde gevoelen. Zy komen daer in over een, dat men die erven, die d'onderdaen meer dan d'andere goederen verbinden, leenen noemt. 't Gemeynste gevoelen brengt mede, dat daer drie dingen in vereyscht worden. Eerst dat d'onderdaen trouwigheyt zweer, zonder iemant anders trouwigheyt voor te houden. Ten twede, dat 'et beschreven moet zijn, dat 'et goet een leen is. Ten derde, dat d'onderdaen

voor al zijn persoon zijner heeren macht onderwerp, en volgens dien al zijn onerffelijke goederen. Na mijn voornemen niet zijnde, om wijtlopig van deze stof te handelen, zo acht ik niettemin nut te zijn, op dat men te beter versta, wat leengoet is, 't geen, dat Jovianus Pontanus, een geloofwaerdig schrijver, van d'eed eener leenpersoon schrijft, te verhaelen. Hy, van de Grave van Nole sprekende, die te Napels quam, om Koning Ferdinandus dezen eed te doen, zegt dus: De Koning zit in 't midden van een grote zael op een hoogverheve stoel. De groote Heeren des Rijks en de voornaemste van zijn hof zitten rondom hem. Een menigte eedelluyden staen 'er, yder naer zijn staet, op 'er voeten, en aen des Konings voeten ter rechter zijden legt een Secretaris van den staet op zijn knie, en aen de slinker zijde een Bisschop, die't Euangely boek, dat tegen des Konings borst rust, open houd. Die gene, die d'eed doet, legt tusschen hun beyde, op zijn kniejen, en beyde zijn handen op

dat zelve open boek. De Secretaris spreekt de woorden, die d'onderdaen, van woort tot woort, nazegt. De Grave knielde voor de Koning, leyde zijn handen plat op 't boek, en de Secretaris sprak de volgende woorden, die de Grave hem nazeyde*: Ik, Vrsus van de Vrsins, Grave van Nole van Atripalde, Heere van Ascoli, van Laure en van Fiorin, van hare landen en aenkleven van dien, van haer burgers en ingezetene, beloven Koning Ferdinandus, en uw kinderen, en navolgers in't Rijk van Napels, voor mijn kinderen en navolgers in die steden, sloten, dorpen, landen, en aenkleven van dien, my toekomende, dat ik en de mijne u getrou zullen zijn, dat wy over al de geboden van u en d'uwe zullen gehoorzamen. Is 't dat ik verneem, of weet, dat men tegens u, of d'uwe raedslaegt, of lagen legt, dat ikse u zo wel als d'uwe zal ontdekken. Endelijk dat ik my in mijn ampt wel zal quijten en mijn onderdanen ook, en binnen en buyten onze palen, het geen ons geboden wort, doen, volgens de wet en natuur, die een getrou onderzaet aen zijn Koning verbinden. Daer op roep ik de goede almagtige God tot getuyge, dat ik ook met vasten eed op de heylige Euangelien, met mijn vol verstant en vrye wil bevestig.* Hy, dit gezegt hebbende,

licht zijn handen van het boek. De Koning vatte daer op bey des Graven duymen, voegdeze by de zijne, en leydeze op 't Euangeli boek. Toen sprak de Grave weer na de Secretaris. *Ik stel en offer my zelve, hier staende, en verklaer dat ik een leenpersoon ben, met mijn kinderen en navolgers, van mijn Koning Ferdinandus, mijn Heer, en van zyn kinderen en navolgers.* Hy, dit zelfde tot driemael zeggende, kuste t'elke reys des Konings duymen: de Koning kuste hem aen de mont, en liet hem, vrientschap bewezen hebbende, beleefdelijk wech gaen. Zodanig is de wijze van de Koning van Napels plicht te bewijzen, en zo dragen zich haer leenpersonen, leenmannen genoemt; mits de Koningen, met haer de duymen te houden, hen tot hun trou en gehoorzaemheyt verbinden.

D'oude Koningen gebruykten eertijts onder zich, datze hun handen en duymen in een vlochten, als zy met malkander eenig naeu verbont sloten. Kornelis Tacitus verhaelt 'er een voorbeelt af. *'t Is,* zeght hy, *de wijze der Koningen, al zy een verbont samen maken, datze hun rechte handen in een vlechten, en haer duymen dicht by een voegen en binden. Zy't bloet daer na in 't uyterste van de vingers ziende komen, prikkelen daer in, en d'eene zuygt des anders.* Zodanig verbont, als door dat bloet geheylight, wort onverbrecklijk gehouden. Lucianus verhaelt dat de Scyten de zelve wijze hadden. Solinus, in zijn verzameling der Historien, schijnt daer op gezien te hebben als hy van de Scyten schrijft, dat zy hun verbonden, met des een en 's anders bloet te drinken, bevestigen, en daer in niet alleen hun wijze, maer ook der Meden volgen. Posidonius schrijft iets desgelijx de Duytschen toe. *Men verhaelt van hen,* zegt hy, *dat zy, malkanderen in hun maeltijden vrindelijk omhelst hebbende, een van d'aderen in 't voorhooft openen, en 't bloet, dat 'er uytloopt, in een beeker ontfangen, en daer van drinken, met mening dat zy de beste vriendschap van de werlt aengaen, als zy malkanders bloet smaken.* De zelve wijze gebruykte Radamistus, Pharasmanis zoon, Koning van Iberien, anders Georgiane genoemt, om zijn oom Mithridates, Koning van Armenic, te be-

driegen, mits hy, hem door gewelt noch door verscheide vreemde lagen konnen krijgen hebbende, hem hiel, of hy met hem een verbont wou maken, en trok hem dus op zijn trou tot besprek. Maer zo men naer 's lants wijze hun duimen samen zou binden, om bloet daer uyt te trekken, dat zy van weerzijden zouden smaken, geliet zich de gene, die daer last van had, of hem de banden uyt te trekken, dat zy van weerzijden zouden smaken, geliet zich de gene, die daer last van had, of hem de banden uyt 'er hant ter aerde gevallen waren, en bond daer mede Mithridates benen aen malkanderen, en op zulker wijze wiert hy met zijn Vrou en kinderen gevangen. En om dat Radimistus belooft had, dat hy 'er onthalsen noch vangen zou, beval hy dat men hen tusschen twee bedden zou verstikken, als of die lose uytvlucht zijn troulоosheyt bedekken kon, zegt Baptista Fulgose, en na hem Andries van Evora, in zijn gedenkwaerdige voorbeelden van verraet.

Diegene, die gereyst hebben, vertellen van 't Eylant de Palmes, dat als die van 't lant enige vremden, die daer komen, in hun vrientschap ontfangen willen, zy, in hun byzijn, met een schaer, of iets dat snijd, bloet uyt 'er arm, tong, hand, of enig ander deel des lichaems trekken; mits zy 't niet voor ware vrintschap achten, als men zijn leven voor zijn vrient weigert te geven. De duyvel, met de Tovenaers een verbont willende maken, houd meenlijk die wijze; om dat hy hen dwingt 't verbont met hun eygen bloet te schrijven, zeyt Bodin.

Nu wy in 't verhalen der Leengoederen zijn, schiet my d'aerdige daet van Pieter, Grave van Savoyen, in, die, om Keyzer Otto de vierde leen-eer aen te doen, voor hem in tweederleye kleding verscheen, zijn lichaem was, aen de rechte zijde, met goudlaken verciert, en de slinkke met blinkende wapenen bedekt. De Keyzer vraegde hem, wat deze verscheyde rusting te zeggen was. 't Verciersel der rechte zijde, voer 'er de Graef op uyt, is om u Keyzerlijke Majesteyt te vereeren; de toerusting der slinkke zijde, is, om tot den laetsten adem toe, tegen al de gene, die u quaet willen, of qualijk van u spreken, te vechten. Daer op vraeghde des Keyzers Canselier de Grave naer zijn leenbrie-

ven. Hier zijn zy, sprak de Graef weêr, die met een zijn zwaert toog, en hem dat bloot vertoonde. Daer op magh Cynus, vermaert Rechtsgeleerde, gezien hebben als hy zeyde, gelijk Paris de Puteo dat zelve bybrengt, dat zeker Edelman, in steê van de Leenbrieven zijner Heer, zijn zwaert toonde.

Het VII. hooftstvk.

Treflijke reden van Augustus op Rhymitalces snorken van verradery. Keyzer Severus daed tegen de verraders van hun Meester. Wat 'er Keyzer Aurelius van aen Mallius Chilo schreef. Groote gierigheyt van een dochter. Verdiende straf aen Rhomylde, Sigulphus huisvrou, om haer verradery. Wonderlijke eerlijkheyt van 'er dochters. Roderik, Koning der Gotten, om 't verkrachten van Iulianus dochter, door de Sarasijnen bevochten en verslagen. Wraek aen Iulianus daer over, en diens grafschrift. Aerdige list des Keyzers, om zich uit de nood, daer hy zich tegens Philips van Oostenrijk in vond, te redden; en hoe edel hy de gene, die hem daer in hielpen,betaelden. Schrikkelijke straf aen de verrader, die Rhodes aen Solyman leverde. Aenmerkelijke zaek van de Keizer Konstantinus. Zodanig een van d'Africaner Theodoricus. Dat 'et ydel en gevaerlijk is zich door boze daden roemruchtig te maken, wort door verscheyde voorbeelden aengewezen.

ZOodanige, die, op hoop van voordeel, uyt wraekgierigheyt, hun vaderlandt, om hen zelve groot te maken, verraden, bedriegen zich dapper. Plutarchus zegt zeer wel: *'t is een gemeene liefde die men de quaden toedraegt, zo lang men hen van noden heeft;* zo gaet 'et ook met zulke, die 't fenijn van eenige beesten behoeven; want zy zijn bly, als zy die vinden, en vangen, om de zelve by noot te gebruyken, maer als zy 'er haer behoefte van

hebben, haten zy de schadelijkheyt dier beesten. Want de verradery is niet langer aengenaem, dan als men 'er eens 't gehoopte van heeft, of daer geen voordeel meer van trekt. Hier van hebben wy een voorbeelt van Antigonus, Philippus, en de Keyzer Augustus: de leste op een maeltijt zijnde, begon Rhymitalces, Koning van Thracien, die Antonius zijde verlaten had, de grote diensten, die hy Augustus, met zijn zijde te kiezen, had gedaen, zeer te verheffen. Augustus, hem gelatende of hy op 't snorken van deze snorker niet gelet had, zeyde tot een andere Koning, in 't aenbieden van 't glas*; ik min de verradery, maer ik maek van de verraders geen werk.* De Keyzer Severus was van 't zelfde gevoelen; want Herodianus schrijft van hem, dat hy, door middel zijner zoonen, veel Hooftmannen van Pescennius Niger, die nevens hem naer 't rijk stont, daer toe bracht, dat zy hem hun meesters geheymen openbaerden: maer doe hy hen gebruykt, en zijn zaken verzekert had, liet hy al de verraders, en haer kinderen ombrengen. Daer by moet hier Keyzer Aurelianus brief, aen Mallius Chilo, de verrader Heraclemon aengaende, niet vergeten zijn: *ik heb,* zegt hij, *de verrader, door wiens hulp ik meester van de Stadt Thyane geworden ben, laten dooden: wat my belangt, ik kon de verrader niet lieven, en wel bewilligen, dat mijn Soldaten hem van kant hielpen*; *want die met zijn vaderlant geen meedoogen had, zou my niet trou gebleven hebben.*

Brennus Koning der Gaulers, Asien afgeloopen, en de Stat Ephesus belegert hebbende, verwachte de dag, dat hy een volle veltslag zou doen. Een dochter van die Landsdouwe, op Brennus verlievende, beloofde hem die stat te leveren, zo de Gaulers, tot vergelding, haer hun goude ketenen en braseletten wilden geven. Brennus, haer wel onthaelt hebbende, liet 'er op een plaets brengen, daer hy al zijn volk gebood, dat zy in de schoot dezer gierige dochter al hun goudwerk, datze aen hun lichaem droegen, zouden werpen. Zy gehoorsaemden hun overste, dies Demonice, door zo veel goud overladen zijnde, daer ook onder storf. Diergelijk schrijft Titus Livius van Tarpejus dochter, toen zy de

Stat aen de Sabinen verraden had. Gelijken loon van ontrou ontfing Rhomylde, huysvrou van de Prins Sigulphus. Haer man van zeker Koning der Hunnen gedood, en zy, van die vyant belegert zijnde, verliefde evenwel zo op hem, dat zy, om hem te trouwen, hem de Stadt Friul leverden, dien de Hunnen niet alleen verbranden, maer ook de vrouwen en jonge kinderen, na dat zy de mannen omgebracht hadden, gevankelijk naer Oostenrijk voerden. Rhomylde wiert, naer verdienste, gehandelt; want de Koning, een nacht by haer geslapen hebbende, lieter levendig in palen vallen; daer zy tot gedachtenis van haer verradery zitten bleef. Zy had twee Dochters, die zo eerlijk waren, als de mocder oneerlijk was; want zy bonden, om haer eer te behouden, raeu vlees onder haer oxselen, dat, tot verrotten komende, zulk een stank van hem gaf, dat de Barbaren, die lucht niet verdragen konnende, de dochters niet eens aenroerden. Julianus, Hooftman der Gotten , de hoon die Roderik, de leste Gotse Koning, hem met 'er onschaken en verkrachten van eene zijner dochters gedaen had, niet konnende dulden, bracht te wege, dat 'et leger der Gotten van de Sarasijnen neêrgeleyt, en Roderik verslagen wiert. D'overige Gotten namen Julianus, verweten hem zijn ontrou, en sloegen hem dood. Men ziet 'er noch een opschrift van by Vise in Portegael, als Roderik van Toledo tuygt, die van deze Gotse neêrlaeg melt. De zin is zodanig, *Hier ligt Roderik, leste Koning der Goten. Vervloekt zy Iulianus booze tooren, om dat zy onverzoenlijk geweest is. Zijn dulligheyt benam hem 't verstant, zijn versteurheyt blies hem op, en zijn gramschap storte hem neêr. Hy vergat zijn eed, paste op God nocht godsdienst. Hy was wreet tegen hem zelven, dooslager van zijn Heer, en vyant zijner huisgenoten. Zijn geheugenis zal in yders mond bitter wezen, en zijn naem voor eeuwig gelastert.* Nugnez Pincian, van Jan Vaseus bygebracht zijnde, verhaelt het geen de verrader Julianus wedervoer, een weynig anders; want hy zegt, dat de Sarazijnen, de verradery prijzende, des verraders vrou stenigden, zijn zoon van de hoogte des torens van Septe wierpen, dat hy verpletterde, en dat Julianus, na

't verbeurt maken zijner goederen, met de boejen aen de benen, in de kerker des slots van Arragon, elendig storf.

Maer om ons niet altijt aen oude Historien te verbinden, laet ons hier byvoegen, 't geen dat Albertus Krants zegt in de tijt van Keyzer Karel de vierde gebeurt te zijn. De Historien, zegt hy, melden van een denkwaerdige geschiedenis. Ik geeft aen 't geen, dat 'er van is, over. De Keyzer voerde oorlog tegens Hertog Philips van Oostenrijk. Zy rusten hen beyde toe, en de legers naderden malkander in mening van slag te slaen. Maer de Keyzer merkende, dat zijn vyant sterker van volk dan hy was, bedocht een vond, om die geen, die hy met de wapenen niet vermeesteren kon, met list t'overwinnen. Hy maekte dat 'er drie van des Hertogs Hooftmannen by hem quamen, beloofde die een grote som gelts, en quam met hen over een, dat zy haer meester verschrikken zouden, en vermanen in der haest te rug te trekken. Zy dan weer by de Hertog komende, zeyden, dat zy den vyant bezightigt, en naau op des Keyzers leger gelet hebbende, bevonden hadden, dat 'et driemael groter als des hertogs was. Dat alles verlooren zou gaen, zo hy niet haest vertrok, ja dat hy niet veel tijd had, om hem te beraden. Dewijl 'er, zeide hy, naer uw verzekering geen middel van t'ontkomen is, dan met behendig t'aerselen, laet ons dan ons zelven redden, en beter gelegentheyt, tot bevoordering onzer zaken, verwachten. 't Is ons geen schande, dat wy, voor ons sterker, wijken. Yder pakte doe sak en pak, en Philips trok by nacht op, en voort naer huys, zonder dat iemant hem najoeg. De verraders gingen naer de Keyzer, om de vergelding hunner trouweloosheyt t'ontfangen. De Keyzer had goude ducaten, die heel valsch waren, laten maken in voegen dat de beste geen vijf schellingen weert was, en belaste dat men hen daer een groot deel van zou geven, daer zy bly meê naer huys trokken; en, hun-gelt willende uytgeven, bevonden, dat de stof weinig waert was. Zy quamen weer by de Keyzer, en klaeghden over zijn Ontfanger, en Muntmeester. De Keyzer, hen leep aenziende, zeyde*, loopt aen de galg,*

gy galgenasen, op dat gy de loon uwer verradery ontfangt, of pakt u strax uyt mijn oogen. U*w ontrou heeft zulk een loon verdienst, op valsch werk past valsch gelt*; *dat u ramp halen moet.* Zy, gants ontstelt, maekten zich met 'er haest daer van daen, zo dat men hen niet weêr zag. Men leest een gelijke Historie in Paulus Emilius. Want Cannacaires, Heer van Cambray en Arras, hem zelven Koning willende maken, wiert met zijn broeders in Clouys handen gelevert, die hen liet ombrengen. Wat de gene, die hen verrieden, belangt, zy wierden, op dat hun doen niet geprezen wiert, van datze zich trouweloos tegen de Grooten gedragen hadden, met valsche kronen betaelt. Die verrader, die 't eylant Rhodes aen Solyman verrade, op voorwaerd, dat hy daer na een van zijn dochters tot een bruyt zou hebben, quam 'er meê niet wel af, want hy eyschte na de verovering, 't geen, dat hem belooft was; en de Turk liet zijn dochter heerlijk, als zodanig een in zulk een staet betaemt, voor hem komen. De Verrader wist van blyschap niet, hoe hy zich houden zou: maer 't duurde niet lang. Want de Turk, hem aensprekende , zeyde*, nu ziet gy, dat ik een man van mijn woort ben*: *maer dewijl gy een Christen zijt, en mijn dochter, uw toekomende Bruyt, Mohamets is, zo zult gy niet vredig met haer leven konnen*: *ook heb ik zelf geen lust een zwager te hebben, die niet uyt en inwendig een verlochend Christen is*: *en 't is niet genoeg dat gy met woorden uw Christendom verzaekt, als veel van d'uwe, die 't op hope van gewin doen, maer gy moet ook met'er daed uw onbesneden en gedoopte huyt uytschudden.* Toen gebood hy dat men hem levendig de huyt zou afstroopen, en daer na in een bed, met zout bestrooyt, leggen: dat zo hem een Mahometaensche huyd, in steê van een Christelijkc aenwies, hy dan, en niet eer, zijn toegezeyde Bruyt zou genieten. Dezen armen verrader, dus schandig bespot, ontfing de verdiende loon zijner meynëedigheyt en verradery, mits hy zijn leven in schrikkelijke pijnen endigde. Keyzer Konstantinus was, noch geen Christen zijnde, evenwel zeer goedertieren, en beleeft tegens de Christenen; want hy kon niet nalaten die gene, die hy met ware en zonder-

linge Godzaligheyt begaeft zag, te verheffen. Maer, om hen noch beter te kennen, als Eusebius zegt, zo ontbood hy op zekere dag al zijn hovelingen voor hem, die zich voor Christenen uytgaven, en stelde hen twee voorwaerden voor, om daer uyt, 't geen haer goet docht, te kiezen. D'ene dat zy in hun ampten zouden blijven, zo zy de Goden offerden: d'andere, datze van hem vertrekken zouden, zo zy de Goden niet wilden offeren. En zo zommige, om in zijn dienst te blijven, beloofden t'offeren, en zommige stantvastig bleven; zo scholt hy d'ene voor verraders van 'er God, en prees d'andere dapper om hun standtvastigheyt. Daer na dankte hy de vrywillige verlochenaers af, zeggende dat zy hem niet zouden konnen getrou zijn, om dat zy God niet getrou waren; en stelde de Rijkszaken die gene, die vast bleven, in handen. Diergelijke Histori leest men in de vergaderingen van Theodoor, gebynaemt den Lezer. Theodoricus d'Africaner had een rechtgevoelent Leeraer in zijn Hof, die hy minde en achte. De Leeraer Theodoricus dapper menende te behagen, verliet de bediening der zuyvre leer, nopende d'eeuwige Godheydt van Gods Zoon met den Vader consubstantiael; en zeyde dat hy de kettery der Arrianen, daer Theodoricus meê besmet was, aenhing. Theodoricus, deze afvalling vernemende, gebood dat men die Persoon, die hy zo bemint had, vatten zou, en zonder veel uytstels onthoofden, zeggende, dat hy, die God niet getrou was gebleven, geen sterflijk mensch getrou zou blijven. Even zo bedriegen zich die gene, die, om een eeuwige naem te verkrijgen, door 't prikkelen der eergierigheyt, een quade daet bestaen. Als onder andere eenen, te voren onbekende, Herostratus, die Dianaes Tempel t'Ephesen in de brant stak, die een der wonderen des werelts gehouden wiert, alleen op dat hy door deugt geen naem konnende verkrijgen, die door een merkelijk schelmstuk verkreeg: maer 't gebeurde heel anders, want daer wierden brieven aengeslagen, die strengelijk verboden, om zijn gedachtenis uyt te wisschen, dat niemant van die tijt af zijn naem in boeken of Registers zou stel-

len. Dat's d'oorzaek, dat men de naem, die hem gebleven is zeer zelden vint. De Venetianen volgden d'Ephesers na, want zy, Tepolos verradery vernomen hebbende, verboden strengelijk, dat niemant op eeniger wijze de wapenen der verraders vertonen zou. Zy bleven by 't zelfde gevoelen, doe haer Hertogh Falier ter doot gebracht wiert, om dat hy tegens de Staet geraedslaegt had. De gedaenten hunner Hertogen staen, van d'eerste tot dezen tegenwoordige, naer orde des tijts, in de groote zael des Generalen Raets geschildert: maer op dat men 't beelt van Falier, een schadelijk Prince, onder de beeldenissen van d'andere deftige Hertogen niet zag, lieten zy een ledige stoel, met een zwart deksel bedekt, schilderen. Zy raemden wijselijk, dat die gene, die zich ontrou tegens de Staet draegt, niet zwaerder kan gestraft worden, dan dat zijn naem met eeuwige vergetenheyt en heymelijke haet bedekt wort. Want die misdaden gaen niet ongestraft heen, die zonder gerucht van yder gehaet en vervloekt worden. En daer is geen zwaerder straf, dan d'algemeene ongunst, boven al als zy billik is; ja men hout het beter, dat de naem van een vroom man in vergetenheyt gants begraven blijf, dan dat hy quaet in de mond der nakomelingen zy.

Het VIII. hooftstvk.

Dat de toorn, in tijd van nood, geweldig is, en kleine dingen somtijts grote hulp doen. Denkwaerdige Historien daer op voor de stadt Vicaro, en Taulis. Hoe Prusias zich daer meê diende. Voorbeelden daer af aen de grote Pompejus, Sapores Koning van Persen, en de Koning Pharao. Oud spreekwoort daer op. Wat Brasidas, van een muys gebeten, daer op zeyde. Publius aerdige reden. Een stad in Spanje door de konijnen, en een in Thessalien door de mollen verdelgt. Vier diergelijke geschiedenissen.

DE Poëet Virgilius zegt, dat de toorn zomwijl d'ongewapende wapenen geeft. D'ervarenheyt heeft by ouds en by onze tijden deze spreuk waer gemackt, als 't 'er op aen quam, dat der vyanden aenval streng en listig was. Want men weet, dat 'et gene, dat de lieden zonder gevaer niet naderen durfden, of maer uyt byzonder voordeel, of ander gebruyk bewaert wiert, tot schadelijke en verweerelijke wapenen gedient heeft, ja tot onverdochte hulp van een haestige inval. Jovianus Pontanus verhaelt hier een gedenkwaerdige Histori van, want hy schrijft dat Alfonsus, een Stadt, Vicaro genoemt, denkende in te nemen, zijn Soldaten metten eersten de walscherm en de grachten wonnen, en daer na met ladders aen de wallen quamen. Waer op d'inwoonders verrascht en verbaest gemaekt, evenwel toeliepen, zommige gewapent, zommige ongewapent, en met steenen die gene, die opklommen, terug dreven. De bespringers evenwel in hun voornemen voortvarende, zonder dat mense van de wallen kon drijven, zo liepen de besprongene naer 't Kasteel, van waer zy veel bykorven haelden, die men daer eenige dagen te voren uyt d'omliggende dorpen gehaelt had om buyten 't gewelt der Soldaten te stellen. Zy wierpen die korven op de bespringers, de byen, door 't gerucht en 't breken van haer huyzen getergt, vlogen Alfonsus volk in d'oogen, en, tot onder hun wapens kruipende, staken hen met haer angels, op verscheyde plaetsen, in 't lijf; op deze wijze sloegen de besprongene de storm af, en behielden hun Stat, tot dat zy door een nieuwe middel overwonnen wierden, te weten dat hun wallen, door ondergravinge en andere vonden neêrgeworpen, zy hen moesten overgeven. Hieronimus Osorius verhaelt diergelijke Historie van de Portegische hooftman Barigue, die op de Barbarische kusten invallende, en loopende, tot aen de poorten der Stat Taulis, onder Piatimes, Koning van Fez, gebiet, zo brachten d'inwoonders, die hem in d'uyterste nood zagen, een ontellijke hoop bykorven, mits 't lant zeer rijk van byen is, op de muren, en staken 'er de brant in; in voegen dat de Portegijzen door 't steken

van de byen, en 't branden van 't vuur, moesten aftrekken. De zelve hulp ontzette gelukkelijk over etlijke jaren een sterkte van Hongaryen, onder de Bisschop van Agria, van de Turken, die 'er zochten te verrasschen, en daer voor quamen, als men 'er minst op docht. Daer was toen weynig bezettings binnen, de Stadhouder was uyt om voorraet van lijftocht oorlogs behoeften, en gelt tot betalinge der Soldaten; zy dan, zo hevigh verrascht, en qualijk voorzien, wisten geen raed, om de vyant te rug te drijven, die alree in de grachten was. Endelijk vonden eenige goet dat men na de bykorven zou loopen, die de boeren, om zeker te zijn, daer in gebracht hadden. Zy wierpen enige van die bykorven op de bespringers, die 'er zo door gequelt wierden, datze met schande moesten aftrekken.

't Iszeker, naer Ammianus Marcellinus schrijven, dat 'er, in dringende noot, niets zo kleyn is, of 't dient zomtijts om de gewichtigste aenslagen te vernietigen. Een krijgsvond, byna die van de vermaerde Hannibal gelijk, bevrijde eer Prusias, Koning van Bithynien, tegens Eumenes, en maekte hem overwinnaer; want hy liet allerley Serpenten in aerde kruyken sluyten, en wierp die zo, toen de slag begon hevig te worden, in der vyanden schepen. Zy spotten 'er eerst mee, dar die gene, die d'overhant met zwaerden niet konden krijgen, die met potten zochten te behalen. Maer zy, de schepen vol Serpenten krijgende, moesten de zee verlaten. 't Zelve gebeurde de Keyzer Severus, tegens d'Atreniers, naer Herodianus verhael; mits dat volk, door 's Keyzers leger, belegert, en zich dapper met pijlen en kaysteenen verweert hebbende, wierpen hun vyanden aerde potten vol fenijnige beesjes op 't lijf, die in 't aenzicht, en allengs op d'andere deelen des lichaems der bestormers, die niet bedekt waren, kruypende, hen zwaerlijk quetsten. De groote Pompejus, na 't verslaen van Mithridates, koning van Pontus, besloten hebbende, door Hircanien, tot aen 't Caspisch meer, daer hy op drie dagreyzen na by was, te trekken, wiert, door de menigte Serpenten, daer 't lant vol van is, verhindert. Zo wiert Sapores,

Koning van Persen, de Stat Nisibis, die zommigen Antiochien van Migdonien noemen, belegert hebbende, van een leger hurselen, wespen, en stekende muggen verdreven: een onverwachte hulp, die men de gebeden van Jacob, trouwe Herder der Kerke van Nisibis, toeschreef. Want de Heer wilde doen blijken, hoe machtig dat hy is de zijne te bewaren, onder welke hy woont, niet met de blixem of 's hemels vuur te werk te stellen, maer alleen met kleine beesjes: als tegens Pharao met vliegen, vorschen, en diergelijk goetje, en niet met Leeuwen en Beeren; om door zulke verachtelijke hulpmiddelen de grootste tyrannyen van de werrelt te knevelen en te temmen. Zeer wel zegt het oude spreekwoort, dat 'er geen zo kleine mier, of vlieg is, of heeft haer grannschap, en dat men de springhanen niet by de vleugelen of de muyzen by de steert moet vatten. Daer op schrijft Plutarchus, dat Brasidas, Hooftman van Lacedemonien, zijn hand onbedacht in een mand met vijgen gesteken hebbende, en van een muys, die daer in verborgen was in de vinger gebeten zijnde, overluyd riep: O *Goden, daer is geen dier, hoe kleyn of zwak, of tracht hem, als men 't perst, te wreken.* Publius, een oud Batementspeelder, zeyde, zo 't schijnt, op dat oogmerk, dat 'er geen hair op 't hooft is, of 't maekt een schaduw. Derhalven 't minste ding van de werelt vermag wat, en de geringste werpen dikwils de grootste ter neder. Wy lezen by Terentius Varro, daer Plinius ook van spreekt, dat de konynen een Stat van Spanje ondergroeven en omver wierpen; de mollen een in Thessalien: dat de vorsschen d'inwoonders van zekere Stat in Gallien de plaets deden verlaten, en elders trekken: dat de springhanen 't zelve d'inwoonders van een Stat in Africa deden: de muyzen d'eilanders van Gyare, een van de Cyclades en dat die van Amiklas, Stat in Italien; door de Serpenten uytgeroeyt wierden.

Het IX. hooftstvk.

Hoe weynig de wijze Romeynen zich op de menschelijke voorspoet vertrouden. Voorbeelt over't zelve aen Gilimer, Koning der Wandalen, Sacharias Heins zinnebeelt van de Pau. Merkwaerdige daet van Canutes, Koning van Engelant, tegens de vleyery. Aenmerkelijke Historie van Hugelijn Girardeske, die van 't toppunt zijner voorspoet, schielijk in de diepte ellende gestort wiert. Schone redenen om zulx altijt voor oogen te hebben. Hoe de Trausianen zich daer in droegen. U*terste wil van Ludovicus Cortusius, die denkwaerdig is. Artabanes vertoog over 't weenen van Xerxes. Eenige redenen over de bepaling van 's menschen leven.*

CIcero zegt, dat een Roomsch Hooftman, hoewel hy verwinnaer zy, in zijn herte siddert en beeft. Daer hy meê aenwijst hoe onzeker de stant der wereltse zaken is. De Romeynen, zo wel in voorspoet als in tegenspoet ervaren, wisten daer mee hun voordeel wel te doen. Dat blijkt uyt d'antwoord van Scipio d'Africaen, aen de Gezanten des Konings Antiochus, dien de Romeynen in een volle veltslag overwonnen hadden, in dezer voegen: *De Romeynen, overwonnen zijnde, laten de moed niet zinkken, en overwinnende, verheffen zich niet.* Zo zegt een ander: in Titus Livius; *niemant weet wat de late avond medebrengen zal.* Want de stant der menschelijke zaken is gelijk een wit, daer ontellijke schichten op mikken; dies moet hem niemant in 't stille weder verheffen, of in de storm de moed ontgłyen laten.

De Keyzer Augustus, naer Cedrenus gevoelen, na by de dood zijnde, gebood yder, na zijn overlijden, in de handen te klappen, en ongeveynst te lachen, tot een teken van vreugde, gelijk de wijze was, als men een Comedie wel gespeelt had. Door zulk een gebot wilde hy 't menschelijk leven, als een belachelij-

ke zack, bespotten. Paradijn heeft onder zijn adelijke spreuken deze*: Nil solidum,* dat is, *niet bestendig.* Dat wisten d'oude Romeynen wel; want zo de Raet enige van haer Veltoversten bewilligde te zegenpralen, zo wiert die, die in zulk een heerlijkheyt, met een goude kroon verciert, op een wagen zat, vermaent dat hy op 't geen, dat 'er navolgde, zou zien, en zich in de rest zijns levens niet verheffen. De Gezant des Keyzers Mauritius, verzachte het trotse hert des Konings van Armenie, met hem de Histori van Sesostris, Koning van Egipten, te verhalen; die, in een goude wagen, van vier Koningen zijn gevangens, voortgetrokken, zittende, door een van die, die na 't omgaen van de wielen zag, op zijn vraeg, naer d'oorzaek, hen alle ontsloeg. De Keyzer Justinianus, Gilimer, Koning der Wandalen, met de Koningin zijn huysvrou in zegeprael voerende, zo begon Gilimer, voor de Keyzer gebracht zijnde, luydkeels te lachen. Yder meende dat de grote droefheyt, door zulk een vreemde verandering, hem zinneloos had gemaekt: maer hy antwoorde zeer treffelijk, dat de verandering des menschelijken levens, en dat hy van Koning tot niet gebracht was, hem zo doen lachen hadden.

Zo wy ook onze oorsprong betrachten, 't zal ons wijzer en nederiger maken, gelijk Markus Antonius Zimera, Aristoteles volgende wel antwoort op de vraeg, waerom de mensch zich in hoveerdigheyt boven alle andere dieren verheft? '*s Menschen hoveerdigheyt,* zegt hy, *ontstaet uyt d'on kennisse zijns zelfs*; *want zo hy dacht dat hy tusschen d'afgaende onreynigheden zijn beginsel kreeg, naeckt ter werelt quam, zijn leven met elende bestreden wort, en endelijk sterven moet, hy zou wijsselijk zijn hoogmoet laten zinken.* Hier op slaen Zacharias Heyns veersen, op 't zinnebeelt van de Pau, wonder wel:

De schoongeveerde Pau met zijn vergulde oogen,
Zijn staert wijt uytgespreyt, hovaerdig zal vertoogen:
Maer als hy dan met vlijt weêr op zijn voeten ziet,
Zijn wieken hangen laet, en acht zijn schoonheyt niet.

Waer henen met uw pracht, o Sterffelijke menschen?
Hebt gy byna nu schoon al wat 'er is te wenschen,

Denkt dat des werelts vreugt in rou gestaêg verkeert;
Bemerkt uw broosheyt doch, uw zelven kennen leert.

Merkwaerdig is de daet van Canutus, Koning van Engelant, die aertig zeker pluymstrijker bestrafte, die voorstelde, dat alle dingen zich naer 't gelaet en de wil van zulk een groote Koning schikten. Deze Prins d'onstadigheyt der wereltse zaken, en de menschelijke broosheyt gedenkende, gebood dat men zijn stoel

aen de zeekant, als de zee begon te vloeyen, zou zetten. 't Gety daer op wassende, zo zeyde hy, *gy behoort onder mijn gebied*: *'t lant daer ik op zit, hoort my toe: niemant heeft zich ook ongestraft tegen mijn geboden gestelt. Ik verbiede u dan in mijn lant te komen, en ziet wel toe, dat gy mijn klederen, of enig lid van uws heeren lichaem niet nat maekt.* De zee, naer gewoonte, wassende, begon, zonder enig ontsag, des Konings voeten nat te maken. Hy, daer op te rug schuyvende, zeyde: *Alle bewooners der aerde moeten weten dat de macht der Koningen ydel en niet is, en niemant de tijtel van Koning verdient, dan die gene, wien hemel, aerde, en zee, naer een gedurige en vaste orde, gehoorzaem zijn.* Na deze dag droeg Canutus nooyt kroon op 't hooft.

Zodanige zijn zeker wijs en wel bedacht, die de hoogheyt en rijkdom der werelt als dingen nemen, die zo ongestadig als de zeebaren, van de wint op en neergedreven, zijn. Zy vloeyen zoetjes na de gene, dieze denken te hebben, daer na ebben zy, en loopen tot andere. Daer op scheen Nazianzenus te zien, als hy, volgende 't inhoud van den 62 Psalm, zeyde: gy die naer de rijkdommen haekt en gaept, hoort wat de Profeet roept:

Behoort u gelt of goet
Vest dat niet in 't gemoed,
't Is ydel.

Want daer is niet, zegt Hubert Foliet zeer Christelijk, dat de menschen meer van 'er plicht drijft, als voorspoet, die gemeenlijk de herten verheft , en haer met de wint van vermetelheydt vervult. Daer van spruyt, dat zy, niet al genoegzaem zijnde, om deze wereltsche glans te beschouwen, gelijk zy behooren, onverdraeglijk worden; en haer zelf aen yder hatelijk maken, zo dra als de hoveerdigheyt over haer gebied neemt. Daerom moet men dit zinneloze beest op alle wijzen bedwingen, de toom van matigheyt in de mond leggen, en zich van een ongetemde en dertele geest wachten; in tegendeel grote zachtzinnigheyt vergaderen, en zich in woorden en werken met oprechte goedertierenheyt wapenen. Deze deugt staet de steken van de

voorspoet bequaemste tegen, en wint best der menschen gunst.

Wy behoorden, om niet altijt by d'oude voorbeelden te blijven, uyt de tragedische Historie van Hugolijn Girardeske van Pisa, 't gebruik te leren. Hy, naer Paulus Emilius verhael, 't hooft van de bende der Guelfen zijnde, die de Paus aenhingen, en een deel der Gibellinen, die 't met de Keyzer hielden, verdreven, en d'andere verschrikt gemaekt hebbende, wiert onder de zijne zo groot, dat hy naer believen heerschte. Hy was met naem en daet Heer van zijn Stat, rijk, edel, geleert, deftig, en aen een groote Mevrou gehuwlijkt; had kinderen en kintskinderen, en overvloet van allerleye goederen. Hy leefde gelukkig en t'eenemael op zijn gemak, naer 't oordeel van hem zelve en al de zijne hy ook, in d'aenmerking zijner voorspoet, verzopen, verblijde zich met deze gedachten, dat 'et lang zou duren: hiel een grote maeltijt op zijn geboorte dag, daer hy zijn vrinden genood hebbende, zijn geluk begon te vertellen, dat hy prees, en tot boven de wolken verhief; ja quam daer toe, dat hy een van zijn byzonderste vraegde, of'er iet aen zijn geluk ontbrak. Deze, d'ongestadigheyt der wereltse zaken, en haer bedrieghelijke ydelheit, mits zy in een oogenblik verdwijnen, voor oogen hebbende, zeyde, voorwaer Gods gramschap kan niet langer van deze, uw grote voorspoet, gescheyden blijven. 't Ging ook zo, dat hy, die de minste ellende niet gevoelt had, noch van de grootste vervolgt wiert. De kracht der Guelfen quam te vervallen: dies de Gibellinen weêr de wapenen namen, zijn huys omcingelden, de deuren opliepen, en een van zijn zonen, en neven, die d'ingang beschermen wilden, vermoorden. Zy, grepen Girardeske, sloten hem op, met twee van zijn andere zonen, en drie neven in een tooren, sloten al de poorten toe, en wierpen de sleutels in de revier Arne, daer dichte by. Hugolijn zag toen, al stervende, zijn schoone jonge manschap ook in zijn armen sterven. Hy riep, en bad zijn vyanden te willen te vrede zijn dat hy menschelijke straffe leê, dat zy hem zouden toestaen te biegten: maer 't was vergeefs, hy storf dus met de zijne. Maer die zijn

wijs, die, in voorspoet, voor tegenspoet vreezen. Hier voegt d'onmatige voorspoet van Policratis gemelt, die Heer van Samos was. Hy, 't end van zijn gelukken niet konnende verwachten, besloot iets te doen, dat hem oorzaek van droefenis zou geven: Hy wierp dan een ring van groote waerde in de zee; maer een vis, die men weynig dagen daer na op zijn tafel dischte, gaf hem die weder: doch hy wiert endelijk zo van 't ongeluk achterhaelt, dat men hem aen een galg hing. Herodotus en Strabo beschrijven de Histori in 't lang. Niemant kittel zich zelven dan op 't vertoog der Adel zijner voorzaten, of met zijn rijkdom of aenzien, naer Agapetus raed. Want alle menschen zijn uyt 'et slijk voortgekomen, zo wel de gene die in scharlaken en zijde gekleet gaen, als de bedelaers, en de Koningen zo wel als hun lijfwachten. Laet 'et dan ver van ons zijn, dat wy op een beginsel van slijk zouden pronken, maer liever in de deugt roemen. Philippus de Commines vermaent ons in zijn Historien, niet zo zeer, dan 't oordeel Gods, en de liefde der gerechtigheyt in alle zaken t'achten, zonder ons, als de gierige en eergierige, met zorgen te pijnigen. Konden wy die weg in gaen, en achtervolgen, ons leven zou geruster zijn, en wy zouden een onbekommerder gezontheydt genieten. Laet ons, om de vreemde ydelheydt van ons leven te kennen, bedenken, dat zoo haest iemant, wie het zy, de mont sluyt, yder hem verlaet, en van zijn dode lichaem yst. Terwijl is de ziel voor een troon, die zy niet ontgaen kan, opgenomen. Yder dan, Lactantius vermaning volgende, acht zijn ziel meer dan zijn bedrieghelijke goederen, welks bezit vergangkelijk en onzeker is: mits zy eer verlopen en verhuizen dan zy gekomen zijn. Schoon dat ons 't gebruyk daer van, tot onzen lesten adem, toegelaten wiert, evenwel zouden wy 'er anderen laten moeten. Wy konnen niet anders dan een leven mede nemen, dat onze plicht tot God, onzen naesten, en ons zelve gequeten heeft. Die kuysheyt, barmhertigheyt, gedult, gelove en liefde mede neemt, zal overvloedig rijk in Gods eeuwig palleys komen. Dat is onz' erfdeel, dat ons

noyt iemant benemen, of op een ander plaets verzetten zal. Niet zonder oorzaek verhaelden de Trausianen, der Thraciers nabueren, op de geboortdag van hun kinderen, met hete tranen, hoe veel zy in deze werelt lijden moesten: in tegendeel met spelen en zingen hun doden begroeven: in 't achter een vertellen van d'ellenden daer zy van verlost waren; gelijk Erasmus, in zijn uytleg, ging op de Griekse en Latijnse spreekwoorden, schoon, en wijtlopig aenwijst. Pomponius Mela schrijft ook van de Grieken, dat zy eer, onder alle andere volken, voor kerkplichtig geacht wierden, om dat zy een goet en heylig gevoelen van den eeuwigen God hadden. Uit welker oorzaek zy in 't kinderbaren weenden, en de begraffenissen met zangen verzelden. 't Zelve wort ook andere volken, Causianen genoemt, toegeschreven. Ludovicus Cortusius, Rechtsgeleerde van Padua, vermaert Persoon in zijn tijd, had voor, zo ik meen, door zijn uyterste wil de zelve leer, tot onderwijzing van de nakomelingen, in geheuchenis te houden. Want hy, alles buyten gewoonte doende, gebood, zo Hieronimus Scardeon in de Historie der doorluchtige Rechtsgeleerden van Padua zegt, zijn maegschap weinig voor zijn sterven wel strengelijk te schreyen, en te klagen, als men in d'uitvaert van andere deê, naer 't voorbeelt van de Poët Ennius, en verbande tapijten en roukleder en, met groote verbeurte op zijn erfgenaem, zo hy zijn uitterste wil niet stip na quam, en gebood dat men, in steê van droevige zingers, Musicanten, en Speelders op allerleye instrumenten zou doen komen, die met hun speeltuig tusschen de Priesters zouden gaen, en maekte hen elk een halve Ducaet tot 'er loon. Begeerde voorder dat twaelf jonge dochters, in 't groen gekleet, de bare, daer hy in zou leggen, tot aen de Kerk zouden dragen, en onderwegen vrolijk zingen, en datze zekere som gelts tot huwelijxgoet zouden hebben. Men begroef hem in S. Sophie kerk en hy had 120 toortsen op zijn staci, dien de Priesters droegen: daer op al de Parochien en al de Conventen der Monikken volgden, uytgenomen die in 't zwart gekleet gingen, op dat zy met deze verf het bly gelaet van d'uytvaert niet

verduisteren zouden. Hy storf in 't jaer 1418, den 17 Iuli, zo zijn grafschrift melt. Paulus de Castro spreekt van dit testament, als een zake, van een mensch gedaen, die zijn verstant niet wel had, 't welk niet te min schijnt goet gevonden te zijn, door de text op de wet Servo. de legat. I. Artabanus derhalven vernemende, dat Xerxes bitter begon te weenen, om dat van zo veel duyzent menschen, als zijn leger tegen de Grieken bestond, over hondert jaer niet een over zou zijn, zeyde, dat in die korte tijt des menschelijken levens, de levende veel zaken gebeurden, die elk de dood dede wenschen, en 't leven verachten; dat in zulker voegen, de genen, die het naer de zin niet ging, de tijd noch veel te lang docht. Wyders het menschen leven, zegt Lactantius, zo haest ten eynde zijnde, zo moet noodsakelijk zijn voor- en tegenspoet kort wezen. Maer het hemelsche tegen het aerdsche gestelt, eeuwig zijnde, heeft gedurige goederen, daer 't leven der goddeloze uyt de werelt eyndeloze elenden heeft. De neerstige Lezer zal in 't werk van Franciscus Patricius van Siene, geheten van 't Koningrijk, en van 't onderwijs des Konings, veel redenen vinden, die op onze voorbeelden passen. 't Bewerp daer van verklaert, dat, zo 't de mensch goet is, dat hy in de werelt komt, hem ook goet is, dat hy 'er niet lang in blijft, 't en zy dat hy daer in aen God hangt, en ware reden gebruykt, die hem van de beesten scheyt en onderscheyt, en in zijn tijdelijke en geestelijke elenden gelukkigh maekt. My dunkt dat hier 't opschrift niet qualijk voegt, dat de Heer Gabriel Symeon Florentijner uyt zekere Hieroglyphische Figueren trekt, en dat Daniel, Aerdsbisschop van Ments, Keurvorst des Rijks, met zijn eygen hant, in zijn gebeêboekje had geschreven. *Het leven is kort, de schoonheyt bedrieglijk, het gelt vervliegt, de heersching is hatelijk, d'overwinning onzeker, de vrede bedrieglijk, d'ouderdom elendig, de dood gelukzalig, de faem van wijsheyt gedurig.* Hoewel nu Trebellius Pollio schrijft, dat de geleertste Sterrekijkers van gevoelen zijn, dat het langste leven der menschen bepaelt is, met'et hondert en twintigste jaer, en zeggen dat niemant een tijd, die verder gaet, gehad heeft, en

zelf daer by voegen, dat Moses, een vrient Gods, naer 't melden der Joodsche boeken, hondert en vijfentwintig jaer geleeft hebbende, gevraegt wiert, waerom hy zo vroeg storf, daer hy sterk genoeg was, om langer te leven, antwoorde, *dat hy uyt een hemelsche stem verstaen had, dat niemant die tijt zou overgaen.* Doch schoon de menschen heden al zo lang leefden, als Adam en d'andere Patriarchen voor de zontvloet, evenwel zou 't weynig wezen. In Moses gebed worden zeventig jaren tot des menschen tijt beschreven, en tachtig ten hoogste. Die verder komt, heeft niet dan moeyte en quelling. Kort, wy gaen henen, en onze dagen vervliegen terstont, als David in den 90 Psalm zegt.

Het X. hooftstvk.

Merkwaerdige verhandelingen van de Wet der vergelding. Hoe overmatig van Hermotimus aen Panjonius gepleegt. Theobaldus aedig van een vrou bestraft. Dat'et verlemmen der geboorteleden onbegoorlijk is: wat 'er Aristoteles afzegt. Denkwaerdig verhael van Dion. Verscheyde voorbeelden van de Wet der vergelding.

ARistoteles verhaelt een spreuk der Pythagorische Philosophen, die 't recht simpel beschrijft, dat elk, naer zijn verdienst,'t zy loon of straf, ontfangt; en zeggen dat dit het recht is, dat Rhadamantus in de hel doet, straffende de schuldige naer hun verdienste. Daer uyt is de straffe Talionis, of van gelijke vergelding, ontstaen. Men ziet in de wet Mosis, dat die onder de Israëliten gebruykelijk was; en die praktijk ziet men klaer in de persoon des Konings Adonibezek, die men de duymen aen handen en voeten afhakte, om dat hy zeventig Koningen, zijn gevangens, zo gehandelt had. Deze straf was in een wet der twaelf tafelen opgetekent; de geleerde Cujas geeft z' ons weer met deze woorden: *Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto.* Dat is: *Zo iemant een ander aen enig lit verlemt en mei hem niet bevredigt,*

dat hy op de zelve wijze gestraft worde. Gods wet zegt: *Ooge om ooge, tant om tant, &*c. Cato schrijft van deze wet der twaelf tafelen dus: *zo iemant zijn naeste verlemt, of een been breekt*; *de naeste verwant van de gequetste zal hem 't zelfde doen.* Men kan in't Euangeli zien, wat Jesus Christus, onze Zaligmaker, van deze wet leert, en wat hy daer na zegt*: Met zulk een mate als gy meet zal u gemeten worden.* De Propheten dreygen de plonderaers, en voorzeggen hen, dat zy geplondert zullen worden. Met recht, mits de wet Gods en der Nature, en 't recht der volken, voor billik houd, dat die, die zich zelf begeeft, om andre te hinderen, de zelve straf te verwachten heeft. Dies zegt God*, die menschen bloet vergiet, diens bloed zal vergoten worden, en die met den zwaerde slaet, zal met den zwaerde vergaen.* Schoon de Keyzerlijke Rechten dikwils van de wet der vergelding spreken, te weten ten aenzien van de Rechter, die de schuldige, die hem aengebracht is, verwareloost heeft te straffen: want de wetten wijzen, dat hy met de zelve straffen gestraft word, die de misdadige, die hy met oogluyking spaerde, verdient heeft mits voor henen d'aenklagers zich tot zo een straffe moesten verbinden, als de beschuldigde, zo zy in hun bewijs tekort vielen, en wierden daer op datelijk zo gestraft. Doch sedert is de wet der vergelding door de zachtigheyt des Pretoriaenschen rechts wederroepen, en is nu niet alleen uit gebruyk, maer deze verbintenissen houden ook op; en in plaets van die zijn d'onkosten, schaden en boeten gestelt, als men in d'orderen des Rijks zien kan, te weten voor d'openbare bevestigde vrede, op een Rijksdag t'Ausburg gehouden, in't jaer 1543. Gellius stelt twee redenen van deze verandering, te weten, om d'ongevoeglijkheyt der wet, en zwarigheyt van de vergelding te doen. Waer is 't zo de lasteraer overtuygt wort, dat noch heden een Wet der vergelding tegen hem geordeneert is, die niet afgeschaft zy: want men zal hem doen, dat hy zijn broeder wilde doen, naer 't gebod der Goddelijke wet, Deut.19. Paulus Jovius geeft een aenmerkelijke getuigenis daer van in 't 26 boek zijner historien, daer hy 't denkwaerdig voorbeelt voorstelt, dat tot Napels gebeur-

de, en hier dapper op past. En Petrus Justinianus een ander even zo verhaelwaerdig in 't 25 boek zijner Histori van Venetie, daer hy van Alexander Bon spreekt , die, van lastering overtuygt, ter dood gedoemt wiert. Ja in d'orderen der misdaet van 't Rijk titul 68, van de valsche getuigen sprekende, ziet men noch eenige overblijfsels van deze wet der vergelding, daer ook ruime titulen van zijn, te weten de 38, 107, en 180, in de Keurvorstelijke instellingen des Hertogdoms van Saxen, daer bewezen wort, hoe verre, en tegen wien dit recht plaets heeft.

Maer om tot onze voorbeelden te komen, wy hebben een denkwaerdige van de wet der vergelding die Jan Dubrauw, Bisschop van Olmuts, in 't leven van Keyzer Karel verhaelt. Karel te recht zittende, verscheen 'er voor hem een Priester, dien, zegt de Histori, zeker Edelman, daer hy onder stond, beyde d'oogen uytgesteken had, om dat hy hem van kettery bestrafte, en begeerde recht van 't ongelijk, dat hem gedaen was. D'edelman, Zachores genoemt, zelfs verschijnende, bekende de mislag, en ontschuldigde zich op een oplopende gramschap, die hem overquam, en bood tot boete zo veel gelts te geven, als de Rechters goet vinden zouden. De Keyzer sprak 'er op uyt, dat deze misdaet niet dan door de wet der vergelding kon geboet worden, dewijl men de blinde d'oogen niet kon wedergeven, en daer op wiert gezegt, dat men Zachores beyde d'oogen uyt zou steken, als hy de priester gedaen had; dat anders het recht niet recht zou zijn. Die van Asia, zegt de Histori, hielden 't eertijts met de wet der vergelding, dat Herodotus in zijn Historie getuygt, met Hermotimus, en Panjonius van Chio; maer ik ontken niet dat Hermotimus zijn wraek en gramschap de toom te los gaf, en de palen vande wet der vergelding te buiten ging. 'tGebeurde dan dat Hermotimus, in de krijg gevangen zijnde, aen Panjonius verkocht wiert, die hem deê lubben. Deze gierigen koopman dreef zijn handel van zulk een oneerlijk gewin: want hy handelde zo al de schoone knechjes, die hy, in de havens en op de markten kopende, in handen kreeg: dan voerde hy die tot Sardis, of t'E-

phezen, daer hyze, genoegsaem tegens goud opwegende, weer verkocht, om dat d'ontmande onder de Barbaren tot allerleye diensten meer begeert worden, dan die niet gelubt zijn, zegt Herodotus. Xenophon maekt Cyrus ook van 't zelfde gevoelen, en daerom beveelt hy de bewaring zijns lichaems aen Eunuchen, of gelubden. Hoewel dat woort niet alleen betekent de gene, die tot teelen onbequaem zijn, 't zy door nature, toeval, of gewelt, maer ook andere dienstknechten, en voorname amptlieden der Prinsen als in de heylige Historie te zien is. Hermotimus, met andere geschenken den Koning Xerxes aengeboden zijnde, quam met 'er tijt in meer aenzien dan al d'ander Eunuchen. De Koning van Sardis vertrekkende, om de Grieken te bevechten, zo trok Hermotimus om enige zaken in een gewest lands, dat die van 't eylant Chio bebouden. Daer vond hy Panjonius, daer aen hy hem bekent maekt, en hem na veel lange en gemene redenen vertelde, de grote voordelen, daer hy door middel zijner toeval toe gekomen was; waer op hy Panjonius beloofde tot grote staeten te verheffen, zo hy met zijn huysgezin op die placts wou komen wonen. Panjonius zulk een aenbieding garen aennemende, quam korts daer na met vrou en kinderen in die plaetse woonen. Hermotimus, hem met zijn gants huysgezin gevangen hebbende, sprak hem dus aen: gy booswicht boven alle booswichten, die er ooyt in de werelt geweest zijn, die de schandelijkste en d'oneerlijkste handel drijft, die men bedenken kan, wat leed had gy, of eenige die u aengaen, van my of de mijne ontfangen, dat gy my in deze staet, daer ik ben, stelde, en van een man als ik was, maekte; dat ik noch man noch vrouwe ben? Meende gy dat de Goden uw handel niet wisten? Ziet gy niet dat zy, recht doende, u schelm, als gy zijt, in mijn handen gelevert hebben, om u de straffe, die gy verdient hebt, te doen lijden? Na dit verwijt liet hy de vier zonen van Panjonius voor hem brengen, en dwong daer den armen vader, die alle d'een na d'ander met zijn eygen handen te lubben; daer na dwong hy hen, dat zy haer eygen vader 't zelfde moesten doen.

Dus wiert Panjonius met de Wet der vergelding gestraft, en zoo viel het quaet, dat hy Hermotimus gedaen had, op hem en de zijne. Zoo veel verhaelt 'er Herodotus van. Hoewel, naer onze vorige redenen, de gelubde eertijts onder die van Asia in goede aenzien waren, als zy ook daer na onder de Griekse Keyzers geweest zijn, en nu onder de Turken; zo hebben de Roomsche Keizers die altijt verworpen, en voor zulke gehouden, die noch vrou noch man zijn, gelijk men in Valerius Maximus mag zien, daer zeker Gemitius, die hem zelf gelubt had, als een schelm, en onwaerdig verklaert wiert, dat hem iemant zijn erfgenaem by uytterste wil zou maken: om dat 'et, zegt Valerius, een onlijdelijke schande was, dat de richtstoel, door de stem van dit monster, en derde soort van den mensch, onder schijn van daer recht t'eysschen, bezoedelt zou worden. Basilius, in een brief aen Simplicias, vaert zeer heftig tegens zodanige uyt, zo ook de Poëet Claudianus en andere.

Deze dingen overdenkende, schoot my een kluchtige histori in, door Luytprand Deken van Pavien beschreven, die hier niet qualijk passen zal. Theobaldus, Hertog van Spolete, beoorlogde de Grieken die Benevent inhielden, en als hy enige vyanden ving, liet hy die altemael lubben, en dan loopen. Een vrou ten lesten, heel beschreyt de hulpe Godes en der menschen aenroepende, zeyde, *Theobaldus, wat hebben wy vrouwen u gedaen, dat gy ons zo geweldig bestrijt? wy zijn geen krijgslieden, en hebben geen wapenen leeren voeren, anders dan de spinrokken, en spil in onze huyzen. Waerom berooft gy ons van onz' vermaek, met onze mannen dus de geboortleden te benemen? moet gy't krijgsrecht voeren over 't gene, dat de natuur ons te gebruyken gegeven heeft?* Theobaldus, in deze bestraffing behagen hebbende, onthielt hem naderhand van zulk een wreetheyt. Met recht wiert hy van een vrou bestraft, niet alleen om de redenen, die zy voorstelde; maer veel eer om dat hy had behooren te weten, dat de gene, die de mannen zo handelden, vyanden en verwoesters der nature waren, en de voortteeling der kinderen verhinderden. De Keyzerlijke Rechten

verklaren lijf en goet verbeurt van zulke, die dat doen, en houdenze voor moordenaers. De zelve straffe is die gene, die de kinders naer de Joodse wijze besnijden, toegedoemt. Daer uyt blijkt dat de geboortleden in geener wijze behooren mishandelt te worden, en dat de straffe des doods gestelt is voor de gene, die zulx doen als dootschuldige misdaders: en gelijk verboden is, dat men niemants aenzicht om enig verschil zal schenden, zo volge ook dat men een mensch zo ver niet mag pijnigen, dat men zijn geboortleden krenk: want zulk een straf is niet toegelaten, maer door 't burgerrecht scherp verboden.

't Is wonder, naer Aristoteles zeggen, dat alle dieren, gelubt zijnde, zachtmoediger worden, en de mensch dan straffer is; dat men door verscheyde voorbeelden zou konnen waer maken. 't Geen Dion van Hierapolis spelonk verhaelt, is denkwaerdig, als een wisse zaek. Daer is zegt hy, een cistern van alle kanten wel besloten, daer een tooneel op gesticht is, daer een wint van beneden uytkomt, die alle schepselen zo schadelijk is, dat zy, daer van geraekt, datelijk sterven; behalven de gelubde mannen, die de kracht van de wint niet voelen. D'oorzack is noch verborgen, hoewel ik 'er yverig na vernomen heb.

Laet ons tot besluyt hier by zetten, dat de gelubde niet kael worden, en 't podegra niet onderworpen zijn, naer 't zeggen van Hippocrates, Galenus en Aristoteles. Dat ik van d'Eunuchen hier tusschen heb gesproken, is dat ik, naer Catoos gebod, zaken, die niet vreemt zijn, onder treffelijke wou vermengen. Laet ons dan tot onz voornemen komen. Gelijk de wet der vergelding onder de Grieken en onder de Barbaren zeer gebruykelijk was, zo is zy ook nu onder de Turken. Willem Postel zegt, dat d'Areopagiten voor een gewoonte hadden in hun vonnissen te pleiten als volgt. Als iemant gevangen was gezet, genomen om een doodslag, zo ontbood men door geluyt van trompetten d'ouders, huysgenoten, en vrienden van de gedoode, naer welkers goedvinding men bestelde, door wat straf de doodslager sterven moest; en 't vonnis sloeg ook op d'onkosten, schaden en

andere belangen van de misgedane party. Ik zal, zegt hy, om dat deze wijze onder de Turken gebruikelijk is, die in 't lange verhalen. De Cadi of Rechter van de stat, de doodslager gevangen hebbende, ontbied terstond de verwanten van de gedoode, zijner geen, men ontbied zijn vrienden, of die eenig voordeel van hem trekken, die ook ontbrekende, zo geeft de Cadi uytspraek, uyt de naem van de Prins en de wetten, gelijk in Vrankrijk de Voorspraek des Konings zijn besluyt maekt, na dat hy de gene, die daer by zijn, gevraegt heeft, wat zy van beyde liever hebben, of dat de misdadige na de wet der vergelding gestraft wort, of in enige boete werd verwezen, en men oordeelt naer hun goedvinden, mits dat 'et vonnis in 't een of in 't ander niet te zwaer zy. Zy achten de heele mensch, te weten dood, 60000 asperen, die maken 1200 kronen. Door zulk een boete lost de misdadige zijn leven. Voor een half mensch, dat 's voor een die aen een arm, been, of een oog verlemt is, is 'er een halve breuk, dat is 30000 asperen. Laet ons daer by voegen 't geen Lonicer van de Tarter Tamberlaen vertelt. Hy in kleyn Asia zijnde, zo quam 'er een vrou by hem, die over een soldaet klaegde, die, zonder te betalen, haer room gedronken, en een stuk kaes genomen had. Tamberlaen liet terstont zijn gants leger stil staen, en de Soldaet gevonden zijnde, liet die levendig opsnijden, en daer door quam de room, die in zijn maeg noch niet verteert was, te voorschijn. Hy liet de vrou gaen, na haer verklaert te hebben, dat hy haer op die zelve wijze had doen straffen, zo men haer beschuldiging zo niet waer bevonden had. Georgevits verhaelt gelijke histori, en zegt 'er by geweest te zijn, dat zeker Janitser, door een vrou beschuldigt, en by de voeten opgehangen in de stat Damas, de melk tot de keel uytgaf, die hy de vrou benomen, en korts te voren gedronken had, en daer na geworgt wiert.

Het XI. hooftstvk.

Schoone rijmen van Seneca. Caligulaes ongemeene brug, en de redenen waerom by die bouwde. Keizer Claudius maekt, met uitnemende kosten, een staende water droog. Ongeloofelijke rijkdommen der Romeinen. Nero maekt vruchtelooze werken. 't Zelve doen verscheyde Vorsten, daer een spreekwoort af komt. Xerxes doorgraeft den berg Athos. Vergeefsche pogingen van de koningen Nicanor en Nico, de koningin Cleopatra, de Keizer Trajanus, Neroos Colonel, de Keizers Karel de Groot, en Karel de vierde, en der Turken, in't aenvangen van ongemeene en bovennatuerlijke werken. Treffelijke leeringen, en een Egiptisch zinnebeelt daer op. God alleen kan de palen der zee verzetten. Voorbeelden daer van uit zijn H. Woort, en uit Ortelius en Camdenus.

DE Poëet Seneca doet, in een van zijn Treurspelen, zeker man dus spreken:

De Grooten willen altijt meer,
En poogen alles te verkrijgen;
Hun macht is minder dan 't begeer,
Dat boven alle hoocht' wil stijgen.

Deze rijmen ziende, zeide ik, dat dit een van de braefste en zekerste spreuken is, die Seneca heeft. Want t'allen tijde hebben Keyzers en Koningen, steunende op haer macht en rijkdom, groote en ongemeene zaken gepoogt te verrichten; op datze den nakomelingen de teikenen hunner grootheyt deden beschouwen, hun vyanden vrees aenjoegen, en 't gemeyne best dienst doen zouden. Dat ziet men in Keizer Caligulaes bestaen, die niets, dan onmogelijke dingen, zocht uit te voeren; want hy, na Suetonius zeggen, de tusschendeelen van twee Bayen, en de hoeken van Pozol, door een brug aen een voegde; die, ge-

maekt van twee rijgen vrachtschepen, en met een dijk van aerde, met steen gevloert, als Appius groote wegh, 3600 schreden lang was. Ik weet, vervolgt Suetonius, dat vele meenen, dat Caligula met die brug trachte Xerxes na te volgen, die over den Hellespont een zeer lange brug, doch korter als deze, maekte; maer andere zeggen, dat 'et was, om de Franschen en Engelschen, door 't gerucht van zoo een machtig werk, te verschrikken. Doch de derde en zekerste reden is, dat Caligula den Sterrekijker Thrasillus wilde logenachtig maken, die aen Tyberius, als hy na zijn navolger vraegde, gezeyt had, dat Caligula Keizer zou worden, als hy over de tusschenzce der Bayen te paert zou rijden. Daer zijn noch eenige steenen bogen by Pouzol van overig, die ik met verwondering zag, vermits de langte die deze brug, op bogen en schepen, tot aen 't kasteel van Bajes, had, dat noch tegen over Pouzol gezien wort. Met diergelijke vermetenheyt onderwont Claudius, Caligulas navolger, na 't verhael van de gemelde Suetonius, het Ficijnsche Lac, of staende water, droog te maken; zoo wel tot het gemeene voordeel, als om eer te behalen, en eenige byzondere lieden voor te komen, die zulks op haer eygen kosten, mits dat de drooggemaekte landen hen zouden toekomen, aenboden te doen. Hy, een berg doorgehouwen, en doorgraven hebbende, volbracht, met groote swarigheyt, na elf jaren, die wichtig werk; waer aen dagelijks dertig duyzent menschen arbeydden. Ook zijn 'er noch andere bewijzen der Roomsche mogentheyt overig, niet alleen in de treffelijk gevloerde gemeyne wegen, als noch eenigsins aen Appius weg, die tot Brundusium toe loopt, blijkt; maer ook aen zoo veel verborge gangen onder d'aerde, Waterleidingen, Tooneelen, Schouburgen, Obelisken, dat zijn spitse grafnaelden, Tempelen en Bogen in verscheide plaetsen.

De Romeinen hadden ook, om zulke sware kosten te doen, groote inkomsten; want de Historischrijvers zeggen, dat het inkomen van Egipten alleen, ten tijde van Ptolemeüs, gebynaemt de Fluyter, zeven milioenen, en vijf hondert duyzent kronen

beliep. Dit Rijk, ten tijde van Augustus; onder de Roomsche macht gekomen zijnde, bracht, door de koophandel van Indien en Ethiopien, veel meer rijkdom in de schatkisten; en, om te swijgen van zoo veel andere lantschappen, zy trokken uyt de zilvermijnen by nieu Carthago jaerlijks ontrent een milioen gouts. Ook hadden zy een ontelbre menichte slaven, die zy, gelijk de Turken nu noch doen, als beesten voedden en deden arbeiden. Maer gelijk aen d'een zijde waer is, dat de Romeynen zoo veele groote werken, met minder swarigheyt en kosten, als men t'onzen tijde zou konnen doen, machtig zijn geweest voor te nemen, te vervolgen, en te volbrengen, door 't behulp van hare slaven, en groote rijkdommen, waer van een blijk is in Keizer Claudius, die, uyt zijn eigen middelen, veertien hondert duizent kroonen tot het maken van een Waterleyding gaf; zoo is ook aen d'ander zijde waerachtig, dat zy veeltijts, de Natuur gewelt aendoende, tijt, moeyte en gelt t'effens verquist hebben, 't welk geschiede, gelijk Tacitus zegt, toen Severus en Celer, groote werkmeesters, zich onderwonden de Natuer te verkrachten, en met Neroos rijkdom te spotten: want zy beloofden hem een graft van de poel Avernus, tot aen den mont des Tybers, door den oever der zee, of dwers door de bergen, te graven, alwaer geen andere vochtigheyt ontrent was, dan de poel Pomptine: zoo dat 'et een voornemen was van onverdraeghelijken arbeit, daer geen blijk scheen van iet goets uit te volgen. Nero evenwel, die alles wat onmogelijk was begeerde, trachte de bergen by de poel Averne door te graven, alwaer men noch de teekens van zijn ydle hoop en bestaen zien kan. Suetonius maekt ook gewag van deze graft, aengevangen om van Avernus, tot de haven van Ostie, te gaen: zy zou 160 ltaliaensche mijlen lang, en zoo breet zijn, dat 'er vijf van de grootste galeyen, zonder belet of stooten, gemakkelijk nevens elkander in varen konden: en, om zoo een al te hoog voornemen uyt te voeren, gaf Nero last, dat al de gevangens, tot de schuldigste toe, in Italien zouden gebracht werden, om daer aen te arbeiden. Hier meê niet

vernoegt, nam hy voor, zegt de zelve Schrijver, den Isthmus, of de engte van Achajen, door te graven; en als hy de soldaten van zijn lijfwacht vermaent had dit werk te beginnen, en met trompetten geluyt het teiken daer af gegeven, nam hy zelf een houweel, en begon d'aerde los te maken, vulde daer mee een mande, en droeg die zelf op zijn schouders aen een ander plaets. Maer 't ging hem, als 't veel andere voor hem was gegaen, die 't zelve met ongelukkigen uytgang bestaen hadden; want terwijl zy, de Natuer te spijt, d'orde der dingen gewelt deden, bleef al haer pogen ydel en vergeefs. Van welk getal waren de koning Demetrius, Julius Cesar, Caligula, Cajus Domitius en andere, die Plinius aenteikent. Sabellicus zegt, dat de Venetianen de geheele lengte van den Isthmus, die vier mijlen is, met muren en dubbele grachten, in vijftien dagen, betrokken, van de Egeesche tot de Ionische zee; hoewel de muren veel langer waren, om dat zy niet recht uyt, maer in veel plaetsen gekromt moesten zijn. Hier van is 't oude spreekwoort gesproten,als men van ongemeene grooten arbeit en onderwinden wil spreken: *Hy wil den Isthmus doorgraven.* Herodotus zegt, dat de Gnidianen hem, daer hy smalst is, poogden te doorgraven, om een eilant te maken; maer dat de stukken der rotssteenen den werkluyden in 't aenzicht sprongen: waer over zy 't Orakel te Delphos raet vraegden, dat hun zeide:

Doorgraeft den Isthmus, noch omvat hem met zeebaren
Geensins; want waer 't Gods wil, men zou 'er rontom varen.

Maer 't gene Xerxes, koning van Persen, voornam, gelukte veel beter, namelijk, het doorgraven van den berg Athos. 't Is een grooten en schoonen berg, zegt Herodotus, die aen d'een zijde de zee, en aen d'ander boulant heeft, zich uytstrekkende in de gedaente van een half eilant, met een engte van twaelf stadien. Hy is nu bewoont van Grieksche monikken, van S. Basilius orde, Calogeren genoemt. Xerxes gaf last, naer mijn gevoelen, vervolgt Herodotus, dat d'Athos doorgegraven zou worden, om zich ontsachlijk te maken, en te toonen dat hy 't voorne-

men en 't vermogen had van zijn gedachtenis onsterflijk te maken; want hy begeerde, om de schepen te bequamer door d'engte te voeren, dat men die deursnijden zou, en dat de graft zoo breet zou zijn, dat 'er twee galeyen neven malkander zonder hinder in konden varen. De Koning Nicanor Seleucus begon d'engte, die d'Euxijnsche en Caspische zeen van elkander scheyd, deur te snijden; maer hy wierd, eer hy 't volbrengen kon, van Ptolemeus, gebynaemt den Blixem, omgebragt, gelijk Erasinus verhaelt. Op gelijke wijze hebben zommige Egyptische Koningen, om door den Nijl in de roode zee te komen, getracht graften te maken, zoo breet dat twee galeyen ruimte hadden nevens den anderen te varen, en vier dagen varens lang. Herodotus zegt, dat 'er, ten tijde des Konings Neco, hondert en twintig duizent menschen in dien arbeyt storven; en men ziet noch heden, niet ver van Sues, eenige teykenen van dit voornemen, gelijk my de gene, die 'er zelf geweest zijn, verhaelt hebben. Maer zulke aenslagen verdwijnen als rook, gelijk ook 't voornemen van de Koningin Cleopatra, die in dat zelve gewest een groot en heerlijk werk voor had. Hare mening was d'engte, die de roode zee van Egipten scheyd, en de grenspael van Asia en Afrika schijnt, door te graven; hoewel die, op zijn smalst, drie hondert stadien, dat is, ontrent tien mijlen, breet is: om met een machtige en rijke vloot, als 't noot dee, in de roode zee te varen, en zich daer, om d'oorlog en dienstbaerheyt t'ontgaen, te begeven en t'onthouden: maer d'Arabiers, in Petra wonende, stelden zich daer tegen. Dion vertelt ook, dat Trajanus, om den Euphrates in den Tygris te doen komen, een graft begon; met last, de schepen, die hy tot een brug wilde maken, aen te brengen: maer alzoo hy bevont, dat d'Euphrates veel hooger dan den Tygris was, liet hy 't blijven, vreezende dat d'Euphrates, zijn loop na de leegte nemende, zijn diepte verliezen, en men 'er te voet door zou konnen gaen. Zoodanig was het poogen van een out kolonel des Keyzers Nero, die de Moselle en de Saone samen zocht te voegen, en maekte een graft tusschen die twee revieren; op

dat'et Romeinsche leger, door de Rhosne en Saone, in die graft gevoert, van de Moselle in den Rhijn zou komen, en van daer in zee: waer door zoo veel ongemak, van te land te reyzen, geweert zijnde, men te water van 't Westen tot in 't Noorden zou konnen raken. Macr Gracilis, gezant der Belgen, ontried het hem; want, zeide hy, men zal zeggen, dat gy de Legioenen elders, dan daer 't behoort, wilt huysvesten, en dat gy de vrientschap der Gaulen zoekt; waer voor de Keizers vreezen, en vele schone aenslagen afgebroken en verhindert zijn. Dit is 't geen 'er Richard Dinoth, nevens Tacitus, van verhaelt. Jan de Meyer zegt, dat door den gedurigen regen, die d'aerde weêr in de graft, daer men die uytgehaelt had, wierp, dit wichtig werk te niet ging.

Maer, om niet t'eenemael by d'oude en vreemde voorbeelden te blijven, laet ons zien, wat onze Keizers somtijts voorgenomen hebben. Zommige rieden Karel de Groote, dat men de schepen uit den Donau in den Rhijn zou konnen brengen, wanneer men tusschen de Regnitz en Altmul, rivieren van Voitlant, als Aventinus zegt, een breede graft maekte, dwers door 't platte lant, daer de wateren van weêrzijden in zouden loopen, om zich in die twee revieren te begeeven; en deze wateren zouden, om schepen te voeren, diep genoeg zijn. De Regnitz loopt ontrent Bamberg in de Meyn, en de Meyn vermengt zich te Mentz met den Rhijn. De Altmul valt aen gene zijde van Neurenberg in dc Donau. Karel de Groote belaste aen 't werk te vallen: daer op een groote menichte volks, uyt Beyeren, Frankenlant en Swaben, een gracht, die drie hondert voeten breet, en twee mijlen lang was, begonden te graven. De gantsche Herfst wierd in dat treflijk en nut werk besteet; maer de Godlijke voorzienigheit gaf dezen arbeyt, die de Natuur gewelt dee, zulk een uitkomst niet als men wenschte; en toonde, door verscheide teekenis, haer misnoegen. Men vont op't velt veel koren en graen, dat de beesten, als zy 'er van aten, terstont deê sterven; en 't meel, dat 'er van quam, verdween tusschen de handen van

hen die 't aenraekten. 's Nachts hoorde men, rontom de dijken van deze graft, een klaeglijk geluydt, ook zomwijl een spotlijk gelach, en veeltijts een verwert geschrey.

De Keizer Karel de vierde begon een gelijk, of meerder werk, (hoewel ik niet begrijpen kan, de plaets en den loop der revieren aenziende, hoe zulks kon gedaen worden) en begeerde dat de rivier Muldau, die door de hooftstat van Bohemen, en nevens den berg, daer 't kasteel van Prage op staet, loopt, zich in de Donau zou mengen, zegt Jan Dubravius. Zonder dit verhael nu wijder uyt te breiden, zoodanige pogingen zijn meest al mislukt; want God heeft de zee en revieren hunne palen en oevers, daer zy in besloten zijn, gestelt, om die, zonder zijn bevel, niet t'overtreden, gelijk hy door den Propheet Jeremias zegt; *Zal dit volk my niet vreezen, die het zant, tot een pael der zee, stel?* De Duyvel heeft het in 't Orakel van Delphos, hier voor verhaelt, moeten bekennen. Ruffinus verhaelt een gedenkwaerdige histori van 't overvloeyen des Nijls, naer de verwoesting van Serapis tempel. Onlangs hebben ook de Turken, tot haer schade, de zekerheit dezer waerheit geleert: want als zy een machtig leger, en vele duizent slaven by een gebragt hadden, om een hoogen berg door te graven, en de Rha, (een groote revier, die in de Caspische zee valt) in de Tane, een andere uytstekende revier, die Asia van Europa scheyt, en in d'Euxijnsche zee vloeyt, te doen zincken; wierden zy eerst door den honger, onmatigen arbeyt, en de menichte serpenten; in een woest-lant, belet; namaels door de Moscoviters, die een deel van hun leger doodden; en ten lesten door de Tartars, die 't overige in 't weêrkeeren onderschepten en heel vernielden.

De palen der zee en revieren zullen niet veranderen, dan door Gods believen, dieze gestelt heeft; en of de menschen die zomtijts, tegen zijnen dank, poogen te verzetten, 't is ydel en vergeefs. Dat hebben d'Egiptenaers in hare Hieroglyphicis, of letterbeelden, willen te kennen geven, alsze een otter en een zeekalf, dieren die te water en te land leven, onder een jok voeg-

den; en, door dien bant, de vereening des waters met de aerde, elk binnen zijne palen, vertoonden. Maer evenwel de groote God, die de zee en revieren in hare diepten besloten heeft, kan al de wateren gebieden, tot bewijs zijner macht en strenge gerechtigheyt tegen de zondaers, daer buyten te treden; en zich, op zulke tijden en plaetsen, zoo lang en wijt als 't hem belieft, uyt te breyden; waer van de Sontvloet, die in 't jaer 1656, na de Schepping, de werelt overquam, en 375 dagen duerde, een klaer bewijs is: daer in alle levendige schepselen, die op d'aerde en in de lucht leefden, verdroncken; Noë, met zijn vrou, zonen, hare wijven, en de gedierten, met hun in d'Arcke besloten, alleen uytgenomen; gelijk Moses dat volkomen beschrijft: die daer na ook van Sodoma en Gomorra, tot getuygenis van Gods gramschap over de zondaers, gewag maekt. Abraham Ortelius, Yrlant beschrijvende, verhaelt van een poel, Erne genoemt, die eertijts maer een fonteyn was; en, vermits de gruwelijke en onnatuerlijke onkuisheyt der inwoonders van dat gewest, door Gods gramschap, zo vermeerde, dat zy't gantsche lant overvloeyde; alwaer men nu noch, tot bewijs dezer straf, als de locht klaer en stil is, de torens der Kerken hier en daer in 't water ziet. D'insteller der Natuer, zegt Silvester Girauld, oordeelde, dat het aertrijk, door zulke snoode zonden, die tegen de Natuer strijden, verontreynigt, niet meer zijn oude inwoonders, nocht hare nakomelingen, behoorde te dragen. Camdenus schrijft, dat deze poel dertig mijlen lang, en vijftien breet is, met dichte bosschen bezet, en zoo vischrijk, dat de Visschers zomtijts over 't scheuren van haer netten klagen. Hollant en Vrieslant hebben ook dikwijls, door deze overvloeyingen der zee, groote schade geleden; waer door veel landen verdorven, en met menschen en vee ingeslokt zijn, daer van men noch heden veel teekens ziet.

Het XII. hooftstvk.

Verwonderlijke grootte, sterkte, en doot van de Keizers Maximinus, en C. Marius. Ciceroos geestige boert-rede. Wat zenuwen sterkte bybrengen. Zeltzame krachten van Tritanus en zijn zoon, en van Milo van Crotone. De byzondere sterkte en dapperheyt van Keizer Aurelianus, van Castriot of Scenderberg, van Galeas Bardasin, van den Tartar Tamberlaen, van Fronsberg, en den Baron van Zwartzenberg met een verhael van 'er gedenkwaerigste daden. Van de Reus Enother. Zommige meenen dat Roelant een Reus was, 't welk Koning Fransoys onderzoekt. Beuzelachtig verhael van den heremijt Hamon. Fazel is een ooghgetuyge van veel Reuzengebeenten. Schoone aenmerkingen van den Reus Goliath, en Davids strijt tegen hem; ook over een spreuk uit Moses eerste Boek. Wat Augustinus van de Reuzen schrijft, die om haer hoovaerdy van God vernielt worden.

IUlius Capitolinus en andere Historyschrijvers verhalen, dat de dwingelant Maximinus, een moorder en navolger van den vromen Keizer Alexander Severus, zoo groot was, dat hy acht voeten lengte, en de duym zoo dik had, dat zijner vrouwen armring daer aen paste. Hy was zoo overmatig sterk, dat hy, met zijn handen, gelade wagens voorttrok, met een vuistslag een paert de tanden uitsmeet, met een voetstoot het de beenen brak, arduynsteen tusschen zijn vingers verbrijzelde, en met zijn handen jonge boomen deê splijten; zoo dat hy Hercules, Anteus, en Milon van Crotone genoemt wert. Tot Keizer, als Herodianus zegt, van 't krijgsvolk aengenomen zijnde, vermits zijn zeltzame lengde, groote sterkte, en dapperheit in 't vechten, wiert hy, om zijn wreetheyt, zoo gehaet, dat men hem Cyclops,

Busyris, Scyron, Phalaris, Typhon, en Gyges noemde; want hy geloofde, dat hy hem niet, dan met moorden en gewelt, kon verzekeren. Men zach ter weerelt nooit wreeder beest: hy verliet zich enckel op zijn sterkte, als of 't onmogelijk was hem te dooden. Kort, hy meende byna, dat hy, om zijn Reusgelijke gedaente, onsterflijk was; dies hy, door een tooneelspeelder op de Schouburg, daer veel volks by was, bedektelijk uytgedaegt wiert met deze veersen:

Den Olyphant is groot, de Leeuw is wonder sterk,
De Tijger is zeer wreet: nochtans, door list der menschen,
Gerakense aen hun doot. Wat een niet in het werk
Kan stellen, dat doen tien, of hondert naer hun wenschen:
Zoo gy dan nooit ontziet, nocht vreest een mensch alleen,
Verschrikt voor veele, die hun krachten saem besteên.

Maer 't gene al spelende gezeyt was, gebeurde hem in ware daet; want als hy de stat Aquileja heftig belegert en vergeefs bestormt had, wiert hy als uytzinnig van spijt, gelijk de wilde beesten, als zy hun wonden gevoelen, verhitten; zoo dat hy hier door zijn soldaten mishandelde, die, daer door getergt, hem met zijn zoon ombrachten. Trebellius Pollio schrijft van C. Marius, die een smit geweest was, en in Galienus tijden door 't krijgsvolk tot Keizer gekoren wiert, dat niemant hem in sterkte der vuyst, om te slaen en af te keeren, gelijk was, zoo dat d'aderen zijner handen als zenuen waren. Met zijn vierde vinger, die men de medecijn noemt, deê hy een wagen, met d'ingespannen paerden, stil staen, en te rug wijken: als hy een sterk mensch een knip gaf, dat veroorzaekte zulk een pijn, als of hy door een ander een hamerslag kreeg. Met twee vingers verwrong en verbrak hy vele dingen. Keizer geworden zijnde, ging d'eerste dag met de pracht zijner krooning voorby, de tweede begon hy zijn heerschappy; maer de derde wiert hy, door een soldaet, die welëer in 't smeden zijn knecht geweest had, omgebragt; die hem zeide, terwijl hy toestak, dit is 't sweert dat gy zelf gesmeet hebt. Antony de Pois stelt ergens, in zijn verhael van d'oude Munten en Meda-

lien, als iet zelsaems, het beelt van dezen driedaegschen Keizer in een Penning, met dit opschrift*: Imperator Cajus Marius, Pius, Felix, Augustus.* Men zou de geestige boert-rede, die Cicero de Burgemeester Vatinius gaf, bequamelijk op hem konnen passen; te weten *, dat zijn heerschappy t'eenemael wonderlijk was*; *want men kon'er geen Lente, Zomer, Herfst, nocht Winter in bespeuren.*

Maer, terwijl wy op 't verhael der zenuen gekomen zijn, ik zal tot ouder voorbeelden voortschrijden. 't Is zeker dat de zenuen de meeste oorzaek zijn van de sterkte des lichaems; en dat Solinus zegt, hoe zy dikker zijn, hoe 't lichaem stercker is. Ook dat Varro, tot een voorbeelt van meer dan menschelijke sterkheyt, van een Samnijtsche schermer, Tritanus genaemt, verhaelt, dat niet alleen zijn borst; maer ook zijn handen, en armen in de lengde , kruyswijs en over dwers, met zenuen bezet waren; zo dat hy, al die hem durfden aentasten, zonder eenige moeiten, met een stoot om ver wierp. Dat ook de zoon van deze schermer, soldaet onder Cn. Pompejus, zijn vyant, die hem uitdaeghde, met zijn bloote hant verwon, en met een vinger in Pompejus leger bragt. Men zegt ook, dat Milo van Crotone boven menschelijk begrijp sterk was, en dat hy, met een vuysslag, een stier dootsloeg, die hy ook den zelven dag, na dat hy toebereyt was, alleen opät.

Om tot jonger voorbeelden te komen, Flavius Vopiscus schrijft, dat de Keyzer Aurelianus zeer lang en sterk was; en verhaelt, met de Historyschrijver Theoclius, dat hy, in den Sarmaetsen oorlog, met zijn eigen handt, op een dag, 48 van zijn vyanden doodde, en in verscheiden dagen meer dan negen hondert en vijftig. De zelve Keizer, noch opperhooftman van 't zeste Fransche Legioen te Mentz zijnde, verbrak de macht der Francken, die heel Vrankrijk doorliepen en plonderden, zoodanig, dat 'er, na dat hy 'er met zijn eigen hand zeven hondert gedood, en drie hondert verkocht had, een lietje tot zijner eere van gemaekt wierd. Gelijk men ook in de heilige onfeilbare Historien van Gods Woort, ter eeren de brave helden, inzonderheit Saul

en David, verscheyde lofzangen vind; maer van een andre klem en gewicht, als de lietjes, die door de geest dezer werelt voor zijne slaven gerijmt zijn.

Nu zal ik, zonder langer te staen op d'onwaerschijnlijke Historien der oude Helden en Heldinnen, daer meê eenige dwaelgeesten onze voorouders vergiftigt hebben, haer met logens, in plaets van waerheit, voedende, beginnen te verhalen de zeer gedenkwaerdige daden van den dapperen Joris Castriot, Prince van Albanien, van de Turken Ischenderbeg, dat is, Heer Alexander, om zijn uitstekende manhaftigheyt, genoemt. Paulus Jovius heeft 'er, in zijn doorluchtige Mannen, een kort begrijp van gemaekt, daer hy zegt, dat Castrior nooit veltslag weigerde, nocht voor zijn vyant vluchte, nooit vreesde in't grootste gevaer, en nooit gequetst, dan eens een weinig aen de dgye was; daer hy nochtans tegen de machtige Keizers, de Sultans Amurath en Mahumet, gedurigen oorlog voerde; wiens macht hy niet alleen weêrstont, maer ook, in zeven veltslagen, zoo veel Bassaes met haer legers versloeg, en plonderde. Hy heeft, vervolgt de zelve Jovius, met zijn eigen hant, in verscheyde slachten, twee duyzent Turken verslagen; Barlet schrijft drie duizent: want hy was gewent, die hy raekte, maer een slag te geven: en hy kon zijn swaert, schoon dat 'et groot en swaer was, met zulk een sterkte en wakkerheit gebruyken, dat hy nimmer mis sloeg; en yder slag trefte zoo, dat hy in stukken hieuw, of midden deur, of 't hooft af, en zomwijl 't bovenste der schouderen met een en al die hem ontmoeten. De Turken, die zijn handen ontsnapten, vertelden, met grooten ernst, Castriots zeltzame kloekheyt aen den Sultan Mahumet, die zelf het swaert, dat door zijn Meesters dapperheit en krachten zo veel bloet storte, begeerde te zien: Castriot zont het hem te Constantinopelen; om dat men meende dat het zoo gesmeer en getempert was, dat geen yzeren harnas de slagen die 't gaf kon weerstaen; doch de kracht was niet in 't swaert, maer in Scenderbegs arm. Hy was namaels om zijn manhaftigheit zo geacht, dat de Turken, na zijn doot byna heel Albanien gewon-

nen hebbende, zijn graf zochten, en vonden, daer zy hun aendacht deden, en eerden de gedachtenis van dien grooten Prins; tot dat zy zijn graf openden, en zijn gebeente daer uyt namen, 't welk zy voor een groote rijkdom achten; en meenden, dat al de gene, die een beentje van dezen dapperen oorloogshelt aen den hals droegen, onquetselijk en onverwinlijk zouden zijn. Barlet vertelt ook als aenmerklijk, dat, als hy in 't vechten, en in 't heftighste van den slag was, onder andre wonderen, die men in de verandering van zijn gelaet speurde, zijn onderste lip spleet; en veel bloets uytgaf; 't welk ook wel gebeurde, als hy, in 't verhandelen der staetzaken zich vergramde. Dezen dapperen Prins sterf in 't jaer 1466, in zijn drieënsestigste jaer, dat men 't moortjaer noemt, aen een koorts, als hy 24 jaren geheerscht had.

Men kan by dit voorbeelt voegen, 't gene Thomas Fazel, en Cl. Marius van Galeas, of Galeot Bardasin, Edelman van Catane, verhalen, die van tijdt tot tijdt in zoo groot een lengde en dikte toenam, dat hy alle menschen ver te boven ging; daer by zo sterk zijnde, dat niemant, in 't springen, werpen, met de piek en anders te voet en te paert te vechten, tegen hem bestaen kon, zonder dat zijn groote lengde hem hinderde; want gants gewapent; met een korte piek in de rechter, den appel van de zael in de slincker hant, sprong hy 'er in, zonder zijn voet in de stegelreep te zetten: zomtijts zat hy op een groot paert zonder toom, dat hy de sporen gaf, en in 't snelste van zijn loop, door 't nijpen van zijn beenen, deê stil staen. Hy lichte met zijn hant een geladen ezel van der aerde. Hy stelde zich tegen de twee sterkste mannen, die hy ter aerde wierp, en de handen op de rug bond. Voor de stat Plombin, van Alphonsus koning van Arragon belegert, grepen hem drie gewapende ruyters aen; maer hy gaf d'een zulk een slag, met 'et gevest van zijn swaert, in de zijde, dat hy half doot van 't paert viel; d'ander vatte hy om de middel, lichte hem uyt de zael, en smeet hem ter aerde; en de derde gaf hy zoo een slag met den elleboog, dat hy vluchte. Hy was in vier duellen, of tweegevechten, verwinnaer. De Historischrijvers verhalen dat

Tamerlaen, Keyzer der Tartaren, zoo groot en sterk was, dat hy een der grootste bogen zoo stijf spande, dat hy daer meê een metalen mortier doorschoot. Men leest in Herodotus byna 't zelve van een Koning der Macrobianen, een volk in Ethiopien.

De groote kloekheit en sterkte van Joris van Fronsberg, Baron van Milderham, is in Hooghduits, met zijn gedenkwaerdigste daden, beschreven. Paulus Jovius maekt ook gewag van hem, en hoewel hy hem, als een vyant des Paus, hart handelt, evenwel laet hy niet zijn oorlogsdeugden te verhalen; want na dat hy de goede diensten van dezen Helt aen Keizer Karel de vijfde, inzonderheyt in de veltslagen van Bicoke, en van Pavyen (daer in de Koning Fransoys van Vrankrijk gevangen wiert) vertelt heeft, zegt hy, dat Fronsberg in vijftien volle veltslagen, en meer dan twintigh gevechten, altijts kloek en dapper gevochten heeft; en dat hy zoo sterk was, dat hy met den middelsten vinger zijner rechter hant, den sterksten man, hoe vast die ook stont, van zijn plaets kon stooten. Hy deê een paert, in vollen loop, als hy 't by den toom greep, stil staen. Hy kon met zijn schouderen een stuk geschuts verplaetsen: ging liever te voet dan te paert; en niemant, hoe jong en sterk hy was, overtrefte hem in 't gaen. Ik heb mijn Vader hooren verhalen, dat 'er, in zijn tijt, niemant was, die Jan, Baron van Swartzenbergh, in sterkte van lichaem, grootmoedigheit, kloekheit en voorzichtigheyt des verstants, te boven ging; en dat hy een dikke gedraeide koord kon breken, en met zijn handen een hoefyzer deê buigen. Zoo sterk was ook Patocova, Pools edelman, die, ten verzoek van den Turkschen Ambassadeur, met toestaen des Konings van Polen, onthooft wiert. Jan Leonclavius zegt van hem, dat hy zoo lichtelijk een nieugesmeet hoefyzer, als een blat papier, van een scheurde. Reynier van Reyner zegt, dat men, in de graven van Brandenburg, in zijnen tijt, zulke groote beenderen vond, dat een schenkelbeen tot aen de heup van een groot mensch reykte.

Deze voorbeelden toonen, dat de nachtvoorgaende eeuwen

Duitslant menschen voortgebragt heeft, die in groote, sterkte, en krachten by d'oude te gelijken zijn. Maer onder al de voorverhaelde is 'er niemant, die by den Reus Enother, die onder Karel de Groot ten oorlog diende, halen mag. Hy versloeg de menschen, als of hy gras maeyde; en nam 'er zomwijl een deel op 't eind van zijn spięts, (gelijk men de vogels aen een stok rijgt,) die hy op zijn schouders wegdroeg, zegt Aventinus in de Beyersche histori. Ik weet dat vele meenen, dat Roelant, zusters zoon van de jongstgenoemde Keizer, een Reus was, dat zy met de groote steene en gewapende beelden, die men op de markten van veel Saxische steden tot een teken van vryheit ziet, en noch heden Roelanden genaemt worden, willen bewijzen: maer ik heb veel geloofwaerdige lieden dikmael hooren zeggen, dat de Koning Fransoys d'eerste, nieusgierig zijnde om te weten of 't waer was dat men van Roelant zeide, zijn graf deê openen, daer in men zijn gebeente en zijn boog verrot, maer zijn harnas hoewel verroest noch heel vond; dat de Koning aen trok, en hem zoo wel paste, dat men genoeg zien kon, dat Roelant niet grooter dan de Koning geweest had, die niet veel meer dan van middelbare lengte was. Men toont te Worms, en in andere steden langs den Rhijn, groote gebeenten, in de wapenhuizen bewaert, die men gelooft van de Reuzen des voor leden tijts overig te zijn. Ik heb ook te Pouzol in Italien gebeenten van wonderlijke groote en lengde gezien, daer Pomponius Letus een opschrift by gemaekt heeft.

Men zou bequaemlijk hier by mogen voegen 't verhael van Hamon, Egyptisch Heremijt van Patritius bygebragt, van veel ongelofelijke dingen, zoo 't niet meer na d'Egiptische beuzelen, dan na Christelijke waerheyt geleek. Om 'er evenwel een staeltje van te geven, hy zegt, onder andere zaken: 't Heugt ons, dat men ons vertelde, dat de menschen in 't begin der weerelt zoo groot waren, dat zy hunne hoofden in den sterrehemel konden verbergen, en *Emephimes* genoemt wierden; dat 'er in de volgende tijden kleynder menschen quamen*, Phtaimes* genoemt, die noch-

tans met 'et hooft aen de wolken raekten; en dat 'er noch andere navolgden, *Gygenes,* en van zommige Reuzen genoemt, tot de tijden van Noë, die, om 'er grootte en sterkte, veel jaren jeugdig en gezont leefden; maer na de Sontvloer begon alle dingen te verkleinen, &c. Neemt dat dit maer beuzelen zijn: wat zullen wy dan zeggen van 't gene Thomas Fazel van de Reuzen, en van 'er oorsprong verhaelt; en dat hy, na zijn zeggen, van haer lichaem en wonder groote beenen, die men in Sicilien vond, zelf gezien heeft? Hy schrijft, dat hy tanden van vier oncen, uyt deze overmatige lichamen, in zijn huys had, ja dat 'er van vijf oncen waren. Ook dat hun lichamen 18, 20, 22, en 25 cubitus langte hadden; dat 'et bekkeneel van zommige zo dik was als een ton, die vier hondert pinten wijns groot is.

Wy lezen in Gods heylige Historien, als in de boeken Genesis, Numeri, Deuteronomi, Josua, der Richteren, Samuels, der Chronijcken en andere, dat 'er, voor en na de Sontvloer, Reuzen geweest zijn; onder welke Goliath, die David, door Gods hulp, ongewapent met zijn slinger ter aerde wierp, een van de grootste was. Men kan van zijn lengte, uyt de beschrijvingen aenmerking zijner wapenen, oordeelen. Daer staet, dat hy zes cubiten en een palm lang was; het zou, by onze cubiten geleken, weinig zijn; maer 't is buyten twijfel, dat die met de maet der lieden, die toen leefden over een quam; en de geleertste uitleggers meenen, dat deze Reus tweemael langer was, dan onze tijtgenoten zijn. Hy had een kopere borstharnas, dat twee duizent sickels woeg, en zijn spies was zes hondert sickels yzer swaer. Zes van de sterkste mannen onzes tijts zouden naulijx zoo een rusting, met helm en swaert, konnen dragen. Zommige meenen, dat hy, maer negen, of twaelf Konings voeten ten hoogste groot was; maer 't had hem onmogelijk geweest zulke sware wapens, zonder meerder groote en sterkte, te dragen. Dat hem David, een jongeling en klein van gestalte, versloeg, is een enkle wonderdaet, 't zy men zijn ouderdom, gestalte, arm, werktuig, of de vrucht van den worp, bemerkt. Philo de Jode verziert, dat Da-

vid aen Goliath, als hy ter acrde lag, een Engel, *Cerviel* genoemt, toonde, die, hem ziende, zeyde:gy alleen hebt my niet verslagen; maer veel eer u helper, wiens gelaet geen menschelijkegedaente gelijkt. De zelve Schrijver wil ook bewijzen, dat David en Goliath neven waren, 't welk onwaerschijnlijk is. Men gist ook, dat Og, Koning van Basan, zeer groot was; want daer staet dat zijn ysre bedsteê negen cubiten lengte had. De Israëliten by de Enakims geleken, zeggen de bespieders van 't beloofde lant, schenen maer sprinkhanen. Wat belangt het gene verhaelt word, dat uit de kinderen Gods en dochteren der menschen, (dat is van 't geflacht der heilige Aertzvaders, en booze nakomelingen Cains) Reuzen geboren wierden; Moses noemt die *Nephilim,* 't welk trotse en verschrikkelijke menschen beteekent: zommige zetten 't over afvallige en weêrspannige lieden, die zich tegen den dienst Gods en de ware leere der Kercke stellen; en die, hun booze lusten den toom gevende, haer zelve, met allerley godloosheit, ongerechtigheyt en vuiligheyt besmetten: want gelijk die booze vrouwen haer mans van de ware Godsdienst aftrokken, zo verdorven zy ook hare kinderen door gruwelijke onderwijzingen; dies zy eindelijk, tot alle gewelt en boosheit verkocht, Atheïsten, dat is Ongodisten, wierden.

Wy lezen ook by de Heidensche Schrijvers ongelofelijke zaken van de Reuzen, waer van lichamen, die 12, 22, en 30 cubiten lang waren, gevonden zijn. Augustinus zegt, dat hy aen d'oever van de haven van Utica een baktant zag, zoo groot, dat men 'er hondert van onze tanden af maken kon. Ook toont hy, (met twee veerskens uit Virgilius twaelfde boek van Eneas, die van Turnus spreken, dat hy een grooten steen, om naer Eneas te werpen, op nam, die zoo swaer was dat 'er twalef mannen genoeg aen te tillen hadden,) dat daer ontrent veel lichamen der Reuzen begraven waren. Plinius schrijft ook dat in 't eilant Candien een aertbeving quam, die een berg opende, daer men een lichaem, 46 cubiten lang, recht op staende, in vond, dat zommige meenden Orions, andere Cethus te zijn. De Historischrijvers

zeggen, dat Orestis lichaem, in 't graven gevonden zijnde, veertien of vijftien voeten lang was. Augustinus geeft reden van deze onmatige grootheit, als hy zegt, dat God zoodanige menschen in de werelt liet komen, om te toonen, dat de schoonheit, hooghte en sterkte der lichamen niet onder de voornaemste goederen moet getelt worden; aengezien dat weldaden zijn, die de boozen met de goede gemeen hebben. Ook heeft deze zeltsame en wonderlijke lengte den Reuzen, na Baruchs zeggen, tot hare zaligheit niet geholpen; want waer zijn, vervolgt hy; de Reuzen, die eertijts geroemt, groot van gestalte, en in d'oorlog geoeffent waren? De Heere heeft haer niet verkoren, noch den weg der wetenschap bekent gemaekt. In de Heylige Schrifture zijn verscheide voorbeelden der Reuzen, die op haer sterkte steunden en hoveerdig waren, en daerom, meer dan andre menschen, van God vervloekt en uitgeroeit zijn. Dat hebben d'oude Poëten in de Cyclops, Titans, en andere Reuzen getoont, die door Jupiter in de Phlegriaensche velden met den blixem vernielt zijn.

Het XIII. hooftstvk.

Overblijfselen, en verhael van een vervloekte wreakgierigigheyt, en moordery. De beestelijke verwoetheyt, door de Sicilianen aen de vrou en kinderen van den jongen Dionijs gepleegt. Verschrikkelijke geschiedenissen van menschenvleesch en bloet te eten en te drinken. D'onmenschelijke wreetheyt van Conradus Trincero, aen de verwanten en makkers zijns vyants. De Staetzucht en dwinlandy van Altobel, zijn gruwelijke straf, en zijn moedigheyt in 't uytstaen van de swaerste smerten. Voorbeelt van een Duyvelsche wraekgierigheyt. Schoone en voortreflijke redenen van Lactantius, Cicero, Plato, en Hieronimus, om de wraekgierigheyt uyt te roeyen, en de barmhertigheyt en liefde in den mens te planten.

Als ik onlangs, met andere reysgezellen, van Rome door 't Markgraefschap van Ancone quam, viel onze weg door de Stat Terni, gelegen in een vruchtbaer dal, tusschen d'armen der riviere Nar. In't inkomen beschouden wy veel vleermuizen, (zo 't ons van ver scheen) die, boven de Poort, aen een hooge toren, op een breede plank gehecht waren. Dit scheen ons wat nieus, en nieusgierig om te weten wat dat beduide, vertelde ons een stedeling, dien wy 't vraegden, deze volgende geschiedenis. Daer waren in deze Stat, zeide hy, twee edele, rijke, en machtige geslachten, die over lang elkander zoo een onverzoeniijken haet toedroegen, datse van vader tot zoon erfde, en menigte van weerzijden nu en dan 't leven koste. Eindelijk besloot het een geslacht, wiens onmatige razerny onbedwingelijk was, niet langer een of twee van 'er vyanden, als te voren, t'overvallen; maer met eenen slag het geheele huys te vernielen, zonder een mensch daer van in 't leven te laten. Met dit quaet voornemen bezwangert, verzaemden zy, onder een andere schijn, vele van haer boeren byeen, die zy by hare Braven, dat zijn gehuerde moordenaers, (die van veel twistige Italianen, om haer wraek te plegen, in dienst gehouden worden) voegden, heimelijk wapenden, en belasten zich gereet te houden, om, op 't eerste ontbieden, een aenmerkelijke dienst te doen. Onlangs daer na, de gelegentheit bespiet hebbende, gaen zy met al haer volk ontrent midnacht na 't huis van den Gouverneur, die nergens van wist, vatten hem, en nemen hem meê, na dat zy in zijn huis en op de hoeken van zommige straten wacht gestelt hadden, en brengen hem voor 't huys van hare vyanden, daer zy hem dwongen, met de pook op de keel, dat hy, onder schijn van daer iets gewichtigs te verrichten hebbende, gebieden zou de deur t'openen. Hy, voor de door verschrikt, deê hun wil; zoo dit die van binnen, den Statvoogt horende, terstont het huis ontsloten. Toen gingen een menichte dezer booswichten in't huis, daer ze, met gruwelijke wreetheit, mans, vrouwen, en kinderen, zonder zelf de paerden op de stal te verschoonen, ombrachten. Dat ge-

daen zijnde, moest de Statvoogt, die zy hun volk in bewaring gegeven hadden, de Poort openen, om uit de stat te raken, en zich by hun vrienden te verbergen: de listighste liepen na de naestgelege zeehavens, om wijt van daer t'ontvluchten. Maer die in, en niet ver van de stat verborgen waren, wierden door 't Gerecht neerstig gezocht en achterhaelt; derhalven deze booswichten door strenge straf en bittere pijnen gedoot wierden, en daer na handen en voeten afgesneden, die aen de breede plank, die gy gezien hebt, den wreeden tot schrik, en de nakomelingen ter waerschouwing, gehecht, en door de hitte der zon gebraden zijnde, de reizende lieden vleermuizen dunken te wezen. Wy, dit deerlijk verhael gehoort, en zoo een uitzinnige wraekgierigheit verfoeyt hebbende, vervolgden onze reis.

Daer hebt gy een snoode en schrikkelijke daet gehoort; maer Jovianus Pontanus vertelt 'er een die veel gruwelijker, en eer een werk van verwoede beesten dan van menschen, schijnt: en dewijl zy van genaemde Christenen gedaen is, gaet zy, na mijn oordeel, ver te boven de wreede wraek, die eertijts de Heidensche Sicilianen aen de jongen Dionijs, in zijn vrou en kinderen, om zijn overlast en gewelt hun aengedaen, gepleegt hebben; want na dat zy, zo Atheneus verhaelt, deze onschuldige schepselen allerley pijn en gruwelijke smerten doen lijden hadden, staken zy scherpe naelden, tusschen 't vleesch en de nagels, in hun vingeren, dooden hen daer na, en hakten 't vleesch in kleine stuxkens, die zy kookten, en vervloekten al degene die 'er niet van begeerden t'eten; 't overige deden zy malen, op dat men 't indrincken zou: de beenderen wierden in vijzels gestampt, en 't poeyer onder de gerechten van 't menschen vleesch gemengt. Maer laet ons Pontanus hooren. Toen ik noch een kint was, zegt hy, heb ik mijn Grootmoeder Leonarde, een deugdelijke vrou, die in 't verhalen dezer geschiedenis altijt weende, hooren vertellen, dat zommige geslachten in doodlijke twisten met elkander geraekt zijnde, wanneer 't een geslacht een deelgenoot van 't ander gevangen kreeg, zy dien datelijk in kleine stukken kapten, maer de

lever heel lieten, die zy lekkcrlijk toemaekten, in stuxkens sneden, en, met haer voornaemste bloetverwanten daer toe genoot, blijdelijk opslokten. Is 'er wreetheyt van verhongerde wolven, of verwoetheit van Tygers, dien de jongen ontnomen zijn, die de razende beestelijkheit van deze ontmenschte kan te boven gaen? Maer noch meer; na datse deze schrikkelijke lekkerny ingeswolgen hadden, deden zy wijn brengen, daer zy 't bloet hares vyants onder mengden, en zoo samen met groote vreugde, lachen en tieren, als een nieuwe saus tot zoo een jammerlijk bancket, indroncken. Om hun boosheit volmaekt te toonen, zy eerden hare Santen en Patronen, (naer Roomsche wijze) die hen in 't uytvoeren harer wrake, zoo zy zeyden, geholpen hadden, en met de bekers in de handt, deden haer een plichtige dankzegging. De gemelde Pontanus vertelt noch een diergelijke history, wiens kort begrijp is. Conradus Trincero, heer van Fuligno in 't hertogdom van Spolete, verstaende dat den Hopman van 't kasteel Nocere zijn broeder Nicolaes Trincero, uyt vermoeden van overspel, omgebragt had, belegerde, en benaeude hem zoodanig, dat hy , alle hoop van t'ontkomen verliezende, eerst zijn vrou en kinderen doode, en daer na zich zelf van een hoogen toren stortte, om niet levende in Conradus handen te komen; die, zijn voornemen van den hopman wreedelijk te pijnen missende, de verwanten, vrienden, en makkers, die hy krijgen kon, aengreep, hen uytermaten deê pijnigen, daer na ombrengen, het ingewant uyt de lichamen rukken, die in vele stukken hakken, de gedeelten daer van op de groote wegen hangen, en de darmen op de hagen werpen; zoo dat hy zich in dit bedrijf aenstelde, dat men 't geen wraek of straf kan noemen, maer eer in twijffel blijft, wat naem men 't geven zal. Dus ver Pontanus.

Leander, in zijn beschrijving van Italien; verhaelt een geschiedenis die in zijn tijdt gebeurt is, en zoo wel om de gepleegde wreetheyt, als de straf daer over, aenmerklijk is. Altobel, burger van Tuderte, of Todi, in 't hertogdom van Spolete, door een

onbekende oorzaek bewogen, beoorlogde zijn meêburgers, maekte zich meester van de Stat en Staet, en was daer na tegen een yder streng en wreet. Hy liep het naburige lant af, en plonderde eenige steden daer ontrent. Endelijk wiert hy, na dat zijn volk door 'sPaus leger geslagen en verstroyt was, gevangen. Men bond hem terstont, op een gemeene plaets, geheel naekt aen een pael; op dat een yder, dien hy overlast gedaen had, zich aen hem kon wreken. Daer quamen moeders, wiens kinders hy omgebragt had, die als wilde beesten met haer tanden dit lichaem begonden te verscheuren; andere hem quetsen en kerven na hun welgevallen. De Vaders en bloetvrienden der gene die hy gedoot had, haelden hem, zonder d'uyterste strengheyt te sparen, d'oogen, 't hert, en 't ingewant uit het lijf: hy daer tegen, met een wanhoopige en hertnekkige moedigheyt, verdroeg stantvastig deze gruwelijke pijnen; en zeyde verscheyde mael: dat hem niet nieus wedervoer, en dat hy overlang in hem zelf deze straf voorzien had. Na zijn doot hakte men zijn lichaem voort in stukken, die by't gewicht, als in 't vleeshuys, verkocht, en van de koopers geëten wierden. Een zaek, zoo schrikkelijk te hooren, als gruwelijk te zien. Ik zal nu ophouden van deze bovennatuerlijke wreetheden, daer van alleen de gedachtenis de vrome herten versuft en verbaest maekt: als van een, die zijn vyandt, na een geveinsde verzoening, in zijn gewelt hebbende, hem zeer godlooze woorden deê spreken, daer na doorstiet, en zich beroemde (gelijk de Duyvel) dat hy zijn vyand lijf en ziel had doen verliezen. Dat is den mensch uitschudden, en een Duyvel worden. Lactantius zegt*, dat God den beesten, terwijl hy hun de reden onthiel, van d' uur harer geboorte, om zich tegen 't gevaer te hoeden, natuerlijke middelen en wapenen gaf. Maer dat Hy de mensch naekt en bloot geschapen heeft, om zich met wijsheit te wapenen, daer Hy by voegde de meelijdende genegentheit, van zijns gelijke lief te hebben, te beschermen, bevryen, en in zijn swarigheyt bystant te toonen. Daerom is de menschelijkheyt de sterkste band onzes levens*; *dieze verscheurt, is als een broedermoorder t' achten, Zoo dat men dien band onverbreeklijk moet*

onderhouden en bewaren, indien wy den schoonen naem van Mensch in zijn geheel en ongeschent willen bezitten; *'t welk niet geschieden kan, dan met onzen naesten, om dat hy een mensch is als wy, lief te hebben.* Hier uit blijkt dat haet en twist de Reden in den mensch te niet maekt. Ook is Ciceroos zeggen waerachtig, *dat de mensch, zoo lang hy de Natuer gehoorzaem is, zijn evennaesten niet kan beschadigen.* Strijt het nu tegen de Natuer, dat men niemant schade doet; zoo volgt nootwendig, dat 'et natuerlijk is hem te helpen en te dienen: die 't niet doet ontrooft zich zelf den naem van mensch; om dat de plicht der menschlijkheit meêbrengt, dat men de mensch, die in noot is, behulpzaem zy. Maer, nademael de wreede en ontmenschte wraekgierigen niet weert zijn Gods stem in de schole der Propheten en Apostelen te hooren, laet ons dit verhael met Platoos woorden besluiten: *de wreetheyt werpt de menschen in d' afgront der hel, daer zy nimmer uyt komen.* En daer alleen by voegen, om die snoode menschen tot beter leven te bewegen, de schoone spreuk van Hieronymus, in zijn Uitlegging op de twaelf Propheten; *gelijk het medelijden en de barmhertigheit den mensch tot God verheft, als vernedert hem de wreetheyt in 't diepst des helschen poels.*

Het XIV. hooftstvk.

Chrysostomus redenen over 't onvernoegen der menschen. Horatius veersen op 't zelfde oogmerk. Adrianus Iunius afbeelding, op zulk een zin. Plutarchus gelijkenis over 't menschen veranderlijkheyt. Wat 'er Herodotus van zegt. Aerdige voorstelling aen de wijzen en dwazen van Cleobulus. Schoone redenen om zich met weynig te vernoegen. Sacharias Heyns zinnebeelt op d'Arabische visscher. Veersen van Horatius, de Heer Iacob Cats, H.L. Spiegel, en Mamilius, beneffens enige redenen die op 't vorig verhael passen.

CHrysostomus bestraft dese ydelheyt zeer scherp, dat yder gemeenlijk klaegt, over 't geen daer hy meest aen verbonden

is, en't geen dat hem betreft min, dan een anders zaken,ter herten neemt. Zo zegt hy: *die geen kinders heeft, acht niets verdrietiger dan geen te hebben. Die arm is, en geen groot getal heeft, klaegt nergens meer over. Die 'er maer een heeft, meent dat 'et de grootste elende is, maer een te hebben. Heeft hy een schoone vrou, het dunkt hem een straf te zijn, dat zy zo schoon is, om dat hem de zorgen daer over knellen. Is zy leelijk, hy zegt dat hem niet ergers kon overkomen. Leeft hy op hem zelven, 't is een onlijdelijke quelling, niet is 'er verachtelijker of onvoorderlijker dan zulk een leven. Volgt hy d'oorlog, 't is een hart en gevaerlijk werk. Hy zou, naer zijn zeggen, liever te water en te broot zitten, dan zoo veel leeds lijden. Beveelt men hem eenige burgerbediening, hy zweert dat hy 't eenemael elendig is, om dat hy hem met zo veel zaken, die hem niet aengaen, bemoeyen moet. In 't tegtendeel, is hy een onderdaen, hy ver vloekt zijn leven, door hem als een slaef onder 't jok der gene, die hem gebied, te zien. In 't houlijk is 't hem een doot, dat hy zo voor zijn wijf en huyshouding zorgen moet. Buyten d' echte staet zegt hy stijf, dat, alleen te zijn, enkle schrobbery is, en noch huyshouding noch rust te hebben. De Koopman, de Lantman in rust ziende, houd hem gelukkig, en even zo veel zeght de Lantman van de Koopman, om zijn rijkdom. Het menschelijk geslacht is t' enemael begeerig, beschuldigt zijn geweten, en is bekommert van gemoed.* Even zo klaegden eertijts de Heydenen. Onder andere stelt de Poëet Horatius zeer wijslijk voor, 't geen gemeenlijk die luyden gebeurt, die door eergierigheyt, afgunst, of enige andere oneerelijke begeerlijkheyt vervoert zijnde, altijts t'onvreden zijn , en naer nieuwigheyt trachten, door de Fabel van 't peert en 't hert, die hy dus verbeelt:

Het paert bekommert dat het noch gebrek zou lyen,
Verliet zijn vryheyt, die veel waerder is dan goud,
En achte 't best te zin in 's menschen onderhoud;
Maer't wiert een arme slaef, en moest zich daeglijx vlyen,
Tot swaer en bloedig werk, berooft van vryigheyt,
Toen zag het, dat 'et zich t'elendig had misleyd.

't Zelve wort in een andere geestige Fabel van d'ezel, die t'elckens van meester veranderde, uytgedrukt: Hy, by een ho-

venier zijnde, klaegt over de sobre kost, en zuren arbeyt. By een potbakker verdroot het hem, dat hy altijdt kley en steen moest dragen, en beklaegde dus zijn staet, en wenschte de buyskolen van de hovenier te hebben. Hy, endelijk aen een Leertouwer verkocht zijnde, kermde, en vervloekte zijn leven, om dat men hem de rug met huyden van zijn maegschap, te weten van andere gevilde ezels, overlade: hy wenschte, maer te vergeefs, weer by zijn andere meesters te keeren. Een geleert Poëet van onze tijd, altijt op deze Fabel denkende, zeyde:

Maekt u 't geval een ezel, lijd
Geduldig zulk een lijden garen;
H*y doet heel wel, die hem, verblijd,*
Te vreden stelt in zijn beswaren.

De verstandige hebben onder zulke gedichten niet anders willen zeggen, dan 't geen, dat Horatius in zijn schempdichten bestraft, daer hy bevallijk zijn tijtgenooten met deze ydele ongestadigheit wel te pas beschuldigt. 't Gaet zulke, die haer begeerte eynd noch maet stellen, en 't tegenwoordige om 't toekomende verlaten, als 't die kinderen ging die Adrianus Junius afmaelt: deze sprongen na de bellen, die van een stro pijpje, in water en zeep gedoopt, voortkomende, bestendig, en de regenboog in verwe gelijk, schijnen. Hy stelt deze spreuk daer by: *Cuncto conplecti, stultorum*. Dat is, *de gekken willen alles omvatten.* Deze reden gaet eygentlijk die gene aen, die naer veel staten en ampten tevens staen, en nimmer met 'et geen, dat zy hebben, te vrede zijn, maer nu dit, dan dat begeeren. Zy doen 'er weynig voordeel meê, en keeren dikwijls ledig weêrom. Plutarchus schijnt dat door een schoone gelijkenis te willen uytbeelden. *Gelijk de vreesachtige,* zegt hy, *en die ter zee het herte beeft, nu van een schip, in een sloep, en weer in een galay klimmen, met mening dat die verandering haer verlichten zal, tot dat zy bevinden dat 'et verlore moeyte is, om dat haer walging haer navolgt*; *zo kan ook, om 't een ampt het ander te verlaten, het hert van de quelllingen en onrusten, die 't heeft, niet bevrijt zijn. 't Is groote onwetenheyt dat men zich met de gelegen-*

heyt die voorhanden is, en 't geen dat men heeft, niet behelpen kan. Hy voegt 'er weynig daer na by: *De dwazen, die niet weten, hoe men zich in dit menschelijk leven dragen zal, springen vermetelijk buyten spoor in voorspoet, en maken zich in tegenspoet kleynhertig, en benaaud. Dus worden zy in bey die dingen gepijnigt, by zonder in't geen men goederen noemt, min noch meer dan de zieken, die hit noch kou verdragen konnen. Die niet weten hoe men leven moet, 't geval dat haer recht bejegent, slinx ontfangende, begaen lelijke misslagen*: *maer in tegendeel zijn de wijzen de byen gelijk, die zuygen uyt de thijm den eelsten honig, en deze trekken uyt de moeylijkste toevallen, iets dat haer dienstig en voorderlijk is.* De Grieken noemen deze deugt *Autarkeia,* en wy genoegsaemheyt, waer af Socrates in weynig woorden schier al gezegt heeft, wat 'er van te zeggen is. *Een leven, dat met 'et weynige, dat 'et heeft, te vreden zy, is gelijk een korte en vermakelijke wegh, die veel aengenaemheyts en weynig moeystens heeft.* Herodotus zegt; *Zo al de menschen van de werelt haer eygen elenden by een brachten, om met haer geburen te mangelen, zy zoude, als alles wel gekeert en bezien was, 't geen dat zy 'er gebracht hadden, geern weerom nemen.* De wijze Cleobulus was, zegt Plutarchus, van 't zelfde gevoelen. Hy,van goederen sprekende, daer zich een mensch behoorde meê te vrede te stellen, zeyde: *wat de wijze betreft, de wet heeft haer de mate voorgeschreven: maer aengaende de dwazen, ik zal die een spreukske verhalen, dat ik eertijts mijn moeder tegens mijn broeders heb hooren vertellen. Zy zeyde dat de Maen op een tijd haer moeder bad, dat zy haer een kleyn bovenrokske zou maken, dat haer wel aen 't lijf paste. Hoe is 't mooghelijk,* voerd 'er de moeder op uyt, *een te krijgen dat u wel passen zou, dewijl ik zie, dat gy nu vol zijt, dan groeyt, en weerom afneemt?* Zo qualijk zou men ook een dwaes of gierig mensch, maet van goederen konnen stellen, die hem voldoen zou: want hy heeft nu 't een dan 't ander van doen, door de verscheydenheyt zijner begeerten, gelijk Esopus hond, die, in 't vriezen van de winter van kou in een gekrompen, voornam een huys te maken, en in de hit van de zomer op zijn langst uytgestrekt liggende, zulx onnodig docht. Ziet gy niet dat zodanige, die de kleine maken, en

zich aen kleyne zaken binden, als van zins naau en sparig televen, daer na schielijk als zy gemene luyden, niet hebben mogen, 't geen zy Prins en Koningen zien hebben, niet anders klagen, als of zy van honger moesten sterven. Daerom is 't groote wijsheit, dat de mensch in zijn leven zijn staet overlegt, hem daer meê vernoegt, maet houd, en met Icarus niet te hoog vliegt; dewijl men met weynig leven kan, en 't leven kort is. Want als men de kintsheyt, ouderdom, ziekte en andre rampen afrekent, wat tije zal er overschieten? Evenwel houden wy ondertusschen qualijk huys, en stellen ons aen, of wy eeuwig op de werelt leven zouden, loopen van d'een in d'andre werlt, om in 't gevaer van 't leven veel goet te vergaren, maken grote schepen, en timmeren grote huizen, dat ons in grote slaverny brengt; andere besteden haer erfgoederen qualijk, verliezen, en verquisten die niet alleen, maer gebruyken die ook tot ondeugt en schelmstukken, en die zoo quijt zijnde, klagen en roepen dan, dat haer niet genoeg achtergelaten is, en wenschen weer na de dood van enige van haer vrinden, daer zy erfenis van wachten: maer

Waer toe dient al het grote goet,
Dewyle men verhuizen moet;
En elk, hoe machtig, schoon, en ryk,
Verandert wort in stof, en slijk.

Daer men met een kleyntje dit korte leven onderhouden kan, als men aen d'Arabische visscher ziet, die een schiltpads schelp voor huis en schip gebruykt; gelijk het zinnebeelt, en de veersen van Zacharias Heyns daer op slaende, uitwijzen, die dus luyden:

D' Arabisch Visscher, om zijn leven t'onderhouwen,
Zal met een groote moeyt noch timmeren noch bouwen,
Een schildpads schelp alleen hem dienstigh is en nut,
Op 't water voor een schuit, op 't land ook voor zijn hut.
Waer toe dan 't groot gebou van huizen en van schepen,
Daer mede wy de ziel tot in den afgront slepen?

O mensch, gedenkt by tijts dat gy verhuizen moet,
In plaetse dat gy gaert 't vergankelijke goet.

Horatius zegt,

Wie tot zijn onderhoud genoeg heeft, wensch niet meer,
Noch land, noch huis, noch hof, noch rijkdom kan den Heer,
Die krank te bedde ligt, het zwakke lichaem stijven,
Noch d'alderminste zorg uit zijn gemoed verdrijven.

Zoo zegt de hooggeleerde Kats,

Die in weynig stelt zijn lust,
Is zeer weynig ongerust,
Maer die 't nette spant te breed,
Vint of hier of daer zijn leed.

Noch op zijn twaelfde zinnebeelt:

Een weynig spys en drank kan ziel en lijf vermaken,
Elk heeft genoeg, die maer zijn gierig hert wil staken,
Die meest begeert, heeft minst, dies wilt gy zijn gerust,
Vermeerdert niet uw goet, maer mindert quade lust.

H.L. Spiegels treffelijk zeggen voegt hier niet qualijk:

God en niemant meer te vrezen,
Weldoen en staeg vrolijk wezen,
Eer aendoen zijn ovrigheyt,
Leven stil, in kleynigheyt,
Buyten dienst van hof en kerk,
Vlytig in zijn eigen werk,
Goet tot nood-druft en niet meer;
Zulk een leven ik begeer.

Dus luyden Horatius veersen op onze vorige zin:

Die veel begeert, behoeft ook veel,
Wat ons van Gode, tot een deel,
Al is 't wat sober, is gegeven,
Dat is genoeg om van te leven.

Niet min aenmerkelijk zijn de veersen van de Poëet Euripides:

Met hun nood-druft zijn te vreen,
Eerelijke en vrome luyden,
Want het zijn onnodigheen,
Mits het niet heeft te beduiden,
Al het goet by een vergaert,
Er van jaer op jaer verspaert.

De Geest Gods gewaegt daer van door de Koninglijke Profeet, op dezen zin: *Het weynige dat de rechtveerdige heeft, is beter dan d'overvloet veler godlozer.*

Daer op scheen Lactantius te zien, door dit zeggen, e*en wijs en*

rechtveerdig man, die acht, dat hem al de goederen des werelts gegeven zijn, begeert niet dat eens anders is, uyt vreze dat hy zijn naesten vertoornen, en tegens de menschelijkheit zondigen mogt, nocht wenscht ook naer grootheyt of gezag over andere, op dat hy niemant overlast doe; *want hy weet dat alle menschen van God geschapen en door broederschap vereenigt zijn*: *hy is met 'et zijn te vreden, hoe weynig het is, om dat hy, zijn broosheit gedenkende, niet meer dan zijn nooddruft zoekt*: *hy deelt van 't weynige, dat hy heeft, de nood-druftige mede*; *en medogen met d'armen te hebben, is een uytnemende deugt. Hy veracht daer by de vergangkelijke en zondige vermakingen, om welke te genieten, men de rijkdommen zoo gretig begeert, dewijl hy ingetogen, en meester van zijn onzuyvere begeerlijkheden is. Hy vreesachtig noch hovaerdig zijnde, steekt het hooft niet om hoog*; *maer is, om dat hy zijn aerd kent, goedertieren, gemeynzaem, en vriendelijk.* Zoo zeg ik dan met de Poëet Mamilius:

Hoe komt dat wy vol angst onz zeer elendig leven
Verslijten? en dat elk door zorg en groot begeer,
Om gelt en goet by een te schrapen, word gedreven?
En evenwel haer hoop verkrijgen nimmermeer?
En waerom zeggen wy dan staâg, wy zullen leven
En leven nimmermeer? en waer uit spruyt dit quaed,
Dan zulk een die niet acht 't geen God hem heeft gegeven
Zo arm is, dat hy staâg noch naer eens anders staet?

Wel en zeker handelen dan die luyden, die, met haer kleyne staet te vreden zijnde, 't geen dat zy in handen hebben genieten, door een zoete hoop, dat 'et door haer neerstigheyt toenemen zal, of dat de mildigheyt der Grote daer iet by zal doen, of dat enige wettige erffenis alles te recht zal helpen, of iet te winnen vinden, daer zy 'er oogmerk op hebben, en ondertusschen zich niet bekommeren, dan met 'et geen zy alrede bezitten. Adrianus Junius stelt dit door hippelkorens voor, die den dauw zuygen, en met zingen zich verheugen, met een Italiaens opschrift*: Di questo mi contento, & meglio spero.* Dat is: *hier mee ben ik te vreden, en hoop wat beters.*

Het XV. hooftstvk.

Scevolaes zeltsame hartvochtigheyt. Dierlijk voorbeelt van Agesilaus d'Atheniaen. D'eedt der jonge Atheniensers. De byzondere kloekmoedigheyt van een Siciliaen, die hondert Turksche galeyen verbrande; *van een Bulgarier, die hun Keizer Murath doode*; *en van een Barbaer, die Asdrubal ombragt. Grootmoedige antwoorden van twee vrouwen aen Phalaris, over een samensweering tegen zijn leven. Grafschrift van de Roomsche Lucretia. De stantvastige eerbaerheyt van Mallonia, en van een andre vrouw, die zich zelf dooden*; *ook van Blanche Rubea, die haer zelf levende by haer man begraeft. Ontucht der Lombardische vrouwen, door Galeas Sforce gevoed. Keizer Andronicus Comnenus laet hertshoornen oprechten, en tot wat einde. Kluchtige kuisheit der Indiaensche vrouwen.*

TItus Livius verhaelt van Mutius Scevola, dat hy, besloten hebbende den Koning Porsenna te dooden, in der Hetruseen leger quam, alwaer hy door onkunde 's Konings Geheimschrijver dootlijk wondde; welke misslag hem zoo speet, dat hy, om die te straffen, zich zelf de rechter handt af brandde: de gemelde Koning, door deze ongemeene dapperheit en stantvastigheyt verschrikt, brak op van Rome, dat hy belegert had, en maekte vrede met de Romeinen. Maer dewijl deze geschiedenis tamelijk gemeen en bekent is, zal ik tot andere, die verborgener zijn, voortgaen. Agathyrsus Samiener schrijft (na 't zeggen van Stobeus en Plutarchus, die hem Agatarchidas noemt) een voorbeelt, dat by 't vorig wel past. Toen Xerxes, met vijf hondert duyzent soldaten, aen 't zeehooft van Artemisien gekomen was, ontzeide hy den Grieken ten oorlog;

dies d'Atheniensers verschrikt, Agesilaus, Themistocles broeder, om 's Konings leger te bezien, uitzonden; hoewel zijn vader Neocles gedroomt had, dat zijn zoon bey de handen quijt was. Hy, in Persisch gewaet, aen hun leger gekomen zijnde, doode Mardonius, hooftman van 's Konings lijfwacht, terwijl die bezich was met een offerhand op d'autaer van de zon te doen; en stak zijn hant, zonder in 't minst over de pijn te roepen of zuchten, in 't zelve vuur: waer op Xerxes gebood, dat men hem zou ontbinden; tot wien hy zeide: wy Atheniensers zijn alle van zoo een dappre moedigheyt, en indien gy 'er eenigsins aen twijffelt, zoo zal ik mijn slincke hant ook in 't vuur steken. Hier over wiert de Koning verbaest, en deê Agesilaus zeer nau bewaren. Die by Stobeus den eedt leest, die de jonge Atheniensers, als zy in 'er jonglingschap traden, deden, zal zich over de vorige kloekmoedigheyt minder verwonderen: dien eedt was dus: *Ik zal de geheiligde wapens geen schande doen, noch mijn makker, daer men my by stelt, verlaten. Ik zal alleen, of met vele, voor d'autaren en legers vechten. Ik zal mijn vaderlant niet in erger, maer in beter staet, dan ik 't gevonden heb, laten. Ik zal altijt den Overste, die over my bevel heeft, voorzichtelijk gehoorzamen*; *en doen 't geen de wetten gebieden, en dat de verzameling des volx besluyten zal. Zoo iemant de wetten wil vernietigen, of weigert te gehoorzamen, ik zal my niet by hem voegen*; *maer my met 'er daet, 't zy alleen of verzelt, daer tegen stellen. Ik zal by de godsdiendt en kerkplichten van ons landt volharden. Hier toe neem ik de goden tot getuige.*

Om tot mijn verhael te keeren, de jonge Sicilianer, daer van Sabellicus gewag maekt, die 't wapenhuys van Gallipoli in brant stak, daer in hondert Turksche galeyen ten oorlog tegen de Venetianen waren, wiert op een ander wijze bejegent. Hy, in 't vluchten achterhaelt, wiert van de Sultan Mahumet gevraegt; wat leed hem gedaen was, dat hy zo een werk derfde bestaen: daer op hy kloekmoedig antwoorde, dat hy d'algemeene vyant der Christenen had willen beschadigen; dat zijn aenslag grootdadig was;

maer datse, had hy zoo wel de Sultan konnen ombrengen, als 't vuur in de galeyen steken, noch veel doorluchtiger zou geweest zijn. Mahumet, van zulk een antwoort zeer verwondert, deê den Sicilianer, met eenige van zijn makkers, in stukken houwen. Ik zal hier by voegen de foute en denkwaerdige daet van een Bulgarier, die een belofte deê, als zijn meester Lazarus Despotevan Servien, in een veltslag, van Murath Turks Keyzer gevangen, en in de gevangenis gedoot was, (de Turksche Historien zeggen, dat Murath hem, zoo ras hy gevangen was, in stukken deê houwen) dat hy 't ongelijk, zijn Heer gedaen, wreken zou, of sterven. Hy nam de gelegentheyt zoo wel waer, dat hy Murath, na dat die 23 jaren geheerscht had, met een pook zoo in 't lijf trefte, dat 'er 't leven terstont uit vloot. Sedert die tijdt, uyt vreeze van diergelijk voornemen, laten de Turksche Sultans geen Gezanten, dan van twee Kamerlingen onder d'arm geleyt, by hun komen; gelijk de Heer van Busbeke, toen hy des Keyzers Gezant by den Turk was, als hy gehoor verzocht om zijn bootschap te doen, ondervonden heeft. Men leest in Titus Livius een diergelijk voorbeelt. Een Barbaer, op Asdrubal, Amilcars Swager, verbittert, om de moort door zijn toedoen aen zijn meester gedaen, doorstak hem: hy, daer op gevangen, toonde een gelaet, als of hy in volle vryheyt geweest had, hoewel men hem met pijnigen van een rukte; en veranderde niet eens van verf, stem, nocht gelaet; zoo dat zijn blyschap de droefheyt verwon, en met een lachend wezen blijk gaf, dat zijn gemoed wonderlijk wel tevrede was,

Onder Phalaris brieven is 'er een aen Perischenes, daer in men ziet, dat de vrouwen de stoutste mannen in kloekmoedigheyt en dapperheyt geensins wijken. Onder andere leest men 'er de volgende woorden: ghy hebt my Eubulus en Aristophantes huysvrouwen, die eenige verradery tegen my voorhadden, om haer daer over te straffen, toegezonden; en nu zijt gy verwondert dat mijn gramschap verkocht is: gy zult het noch meer zijn, als gy verstaen zult, dat ik haer, om 'er vrymoedige antwoord,

los en vry laet. Als ik haer vraegde, of zy met haer mannen in de samenswering eens waren? zeyden zy, ja; en dat meer is, wy hebben gepoogt den dwingelant uit te roeyen. Ik vraegde haer, waerom? zy antwoorden; niet uyt eenig byzonder inzicht, maer uyt liefde tot het gemeene beste; want vrye steden dienstbaer te willen maken is een algemeen ongelijk. Noch gevraegt; wat straf over dit aen spannen tegen my, zy geloofden verdient te hebben? Het hooft, zeyden zy. Maer ik heb haer, die zich dus vrymocdig aenboden om te sterven, waerdig geoordeelt te leven. De geschiedenis van de Roomsche Lucretia is yder bekent, die nae 't lichaem, maer niet na 't gemoet, door 't gewelt van Sextus Tarquinus geschent, niet langer begeerde te leven; maer haer zelf, in tegenwoordigheit van 'er man en vrienden, dootstak. Men ziet haer graf, in een plaets onder 't Bisdom van Viterbe, met dit opschrift:

> COLLATINVS TAROVINIVS DVLCISSIMAE CONIVGI, ET INCOMPARABILI LVCRETIAE PVDICITIAE DECORI MVLIERVM GLORIAE. VIXIT ANN. XXII. MENS. III DIES VII. PROH DOLOR QVAE EVIT CARISSIMA.

Dat in Neêrduits luydt:

> *Collatinus Tarquinius* (stelde dit graf) *zyn zeer lieve en onvergelykelijke huysvrou Lucretia, de kuisheyt, 't cieraet, en eer der vrouwen. Zy leefde* XXII *jaren, en* VII *maenden, en* VII *dagen. Helaes! die d'allerliefste was.*

Mallonia, een doorluchtige Roomsche vrou, heeft ook een naem, van haer eerbaerheyt en stantvastigheyt, by de nakomelingen gelaten. Suetonius verhaelt, dat zy, by Tiberius gebracht, die toen out, en t'eenemael tot hoerery genegen was niet bewogen kon worden, om zijn schandelijke lusten te verzaden. Uit spijt dat zy hem afsloeg, gaf hy haer zijn koppelaers ten besten; en na datze onteert was, vraegde haer dees onbeschaemde Keyzer, of 't haer niet leet was, dat zy hem afgeslagen had? Zy ging na huys, en, wanhopig om haer verkrachte eer, doode zich zelf

met een pook, na datze Tiberius voor een schelm, fiel, en stinckende bok gescholden had: waer over 't volk lasterschriften op de Keyzer maekten. Ook moeten wy d'edele en eerbare huysmoeder, waer van Eusebius en Pomponius Letus gewag maken, niet vergeten. De Keyzer Maxentius op haer verlieft, liet 'er door zijn koppelaers halen. Haer man, die de doot vreesde, derfde zich tegen dit streng bevel niet stellen. Zy, geen ander uitkomst ziende, begeerde een weinig tijt om haer op te proncken, dat zy verkreeg: daer op tratse in haer kamer, daer zy 'er zelf doode. Na lang wachten, braken de dienaers de kamerdeur op, daer zy een licbaem zonder leven vonden, dat zy hun meester bootschapten; die, zonder op zijn geweten te dencken, of zich te beteren, noch onkuisser en derteler wiert.

Bernadus Scardeon verhaelt een byna diergelijke en aenmerkelijke zaek van Blanche Rubea, een vrou van onverwinlijke moet, en een zelsaem voorbeelt. Acciolin, dwingelant van Padua, verraschte met verraet, in 't jaer 1253, 't stedeken Bassian, daer Blanches man verslagen, zy met het sweert in de vuist gevangen, en by Acciolin gesleept wiert, die, door haer schoonheit bewogen, met veel smekens en aenbieding van rijke geschencken, haer kuisheit poogde te vermeesteren: dit vruchteloos bezocht, nam hy voor, haer door gewelt te dwingen. Blanche raekte behendig uyt zijn handen, wierp haer zelf uit een venster, en wou liever met haer man kloekmoedig 't leven, dan haer eer, by een snode en wreede dwingelant, verliezen. Zy wiert heel bebloet, en half doot opgenomen, op een bed geleyt, neerstig verbonden, en, naer eenige dagen genezen, weder voor Acciolin gebracht, by wien zy in haer eerlijk voornemen volharde: maer deze verwoede beul lietse, door zijn knechten of liever medebooswichten, binden, en zoo vast houden, dat zy geenerley tegenstant kon doen; en dus verkrachte en besmette hy 't zuiver lichaem dezer eerlijke vrou, die 't zoo ter herten nam, dat zy besloot te sterven. Na datse een tijt lang haer hertzeer bedekt had, verkreeg zy van haer vrienden, datse het doode lichaem van 'er man, alree byna

verrot, mocht bezien; op datse haer droefheit en verdriet, door dit aenschouwen, te eer zou vergeten, en doen verdwijnen. 't Graf geopent, zachze dit ontdekte lichaem, viel 'er op, en trok het steunsel, daer de zark op ruste, tot zich; zoo dat haer hooft daer onder verplette, en dit manlijk gemoet met 'er lichaem op dat van haer man in 't zelve graf uitgestrekt lag; en volbracht dus zelf een dappere wraek over 't leet en 't ongelijk, dat haer kuisheyt aengedaen was. Deze Blanche wort noch hedensdaegs van d'Italiaensche Historischrijvers en Poëten zeer geprezen; nochtans weet ik niet, of haer getrouheit jegens haer man meer lof verdient, dan die van een Roomsche vrou, waer van wy in 't volgende hooftstuk zullen spreken, dan of de Roomsche behoort voor te gaen. Ik zal 't de Lezers laten oordeelen. De tijden, zeker, waren wel verandert, en toen Blanche leefde, schenen de vrouwen van Lombardyen, daer Galeas Sforce heerschte, zeer verdorven te zijn. Paulus Jovius zegt 'er dit van: de ongebondenheyt was toen zoo groot, inzonderheit in de vrouwen en Joffrouwen, dat d'andere, die zorg voor haer eer droegen, als dwaze en onbeleeft geacht werden, als men 'er by de dartele hofpoppen geleek: zoo dat de Prins, tot zulcke ongeregeltheden genegen, en machtig, schoon, en wonder aengenaem, al zijn vermaek stelde in d'oogen en lusten van deze onkuische te voeden en verzaden; die waenden, dat 'et een groote eer was zich den Prins over te geven, en dat haer mans, die men gehoornde bokken noemde, zeer schoone vergulde horens droegen, en boven andere verheven waren. Met 'et zelve inzicht deê de Keyzer Andronicus Comnenus, in de gedekte wandelry van de markt te Constantinopelen, de schoonste en fraeyste hertshoornen zetten, niet ter gedachtenis van groote herten, op de jacht gevangen; maer om te kennen te geven, hoe veel mans hy horens op 't hooft geplant had, en om d'ongeregeltheden van Constantinopelen te bestraffen. In byna gelijke doling waren eertijts d'Indiaensche vrouwen, daer van Arrianus schrijft, datse zeer kuisch, behalven in een voorval, zijn; welk is, datse zich met

niemant dan haer mans vermengen, 't en zy dat men 'er een Olyfant schenkt; om dat 'er by haer een teken van grooten saet is, op zoo een beest gevoert te worden. Zy geven zich aen de geen, die haer deze gift veröert; en die zich voor zoo waerdig een zaek ten beste geeft, heeft 'er gantsch geen schand af. In tegendeel, zy zijn 'er ten hooghsten hooveerdig op, dat haer schoonheyt op zulk een waerdy geschat wert.

Het XVI. hooftstvk.

D'eerbaerheit van Hieroos huisvrou. Overgroote kloekmoedigheit van Arria, Petus gemalin, in 't sterven. Martialis geestig puntdicht daer op. Denkwaerdige verlossing van dootschuldige mannen door hun vrouwen. De zelsame liefde, trouheyt, en behulpzaemheyt van Clara Cervente, in haer ongelukkig huwelijk met Valdaure. Wat vrou men behoort te kiezen. Zeden van d'oude Hoogduitsche vrouwen, en van Theogene. D'onverbrekelijke genegentheyt, en bystant van Bonne aen den Ridder Brunore, met de belooning daer over. Treffelijke daet der vrouwen van Weinsberg, die Keizer Koenraet tot genade beweegt. Wonderlijke genezing van drie groote Vorsten. Byzondere vreedzaemheyt en liefde van Publia Cornelia Annia. Iammerklachten en stantvastigheyt van een gevange Smyrnische vrou aen haer mans graf. Hote, gemalin van Rabi Benxamut, na zijn overlijden, vast haer doot. Simonides, een Philosoophs, en Chrysostomus korte en scherpe zinspreuken tegen de vrouwen. Verscheide treflijke Schriftuerplaetsen uit Salomons spreuken, om d'ontucht, met haer oorzaken, te vlieden.

DE Ouden verheffen de huysvrou van Hiero, of, als andere zeggen, Gelo, koning van Sicilien, (eenige vertellen 't zel-

ve van Duillius huisvrou,) om haer groote eerbaerheyt en 't ontsag dat zy haer man droeg; want alzoo iemant Hiero verweten had, dat zijn asem stonk, klaegde hy zijn vrou, dat zy 't hem nooit gezeyt had. Daer zy op antwoorde: Ik meende dat alle mans zo roken. Een schoon bewijs van haer eerbaerheyt; want zy nooit ander man zoo na geweest had, dat zy weten kon, of hy zoeter of sterker asem dan haer man had. Maer Arria, Petus huisvrou, gaet 'er in grootmoedigheyt en getrouheyt ver te boven. Plinius schrijft 'er een geleerde brief af, wiens kort begrijp is: dat deze vrou, als zy kennis had, dat haer man ter doot verwezen was, en dat hy keur had, wat slag van doot hy liefst begeerde, by hem ging, en vermaende hem kloekmoedig de doot getroost te zijn; en datse, in haer mans byzijn in 't vaer wel zeggen, haer zelf met een pook in de borst stak, die terstont uit de wond trok, Petus toereikte, en al stervende tot hem zeide*: Vulnus quod feci Pete non dolet*; *sed quod tu facies*. Dat is: *de wond, o Petus, my zelf gedaen, 't smert my niet; maer die gy u doen zult.* Naer zommiger gevoelen, sprak zy, in 't overgeven van de pook, maer deze drie woorden: *Pete non dolet,* of*, Petus,'t smert my niet.* Waer op de Poëet Martialis een geestig puntdicht gemaekt heeft, dat, in Neêrduits vertaelt, dus luyd:

Toen Arria, uyt liefd ter doot,
Haer zelf nu had doorsteken,
Nam zy de pook, van 't bloet noch root,
En gafze, in het spreken,
Aen Petus; o mịn waerdste man!
Dees steek doet my geen smerte;
Maer die gy zelf zult doen, die kan
Mygantsch verbreken 't herte.

't Geen Herodotus, Plutarchus, en Valerius Maximus van zeker Minyaensche vrouwen verhalen, is denkweerdig. Hare mans, om datse 't Rijk van Sparten wilden innemen, waren gevangen, en wierden ter doot gedoemt. De Lacedemoniers waren gewoon de dootschuldigen 's nachts te richten. Deze vrouwen van

edel geslacht, onder 't deksel van haer mans te spreken, kregen van de wacht verlof om in de gevangenis te gaen, daer zy hen, die de doot verwachten, hunne kleederen deden aentrekken; en zeiden hen, datse hare aenzichten, tot een teken van d'uyterste droef heyt, bedekken zouden, en, met 'et hooft in de hant, uytgaen, en alzoo 't leven bergen. Zulke vrouwen waren zoodanige mannen, als deze Minyanen, waerdig.

Maer om de vreemde vrouwen, en die eertijts leefden, niet al d'eer te laten; en om te toonen, dat onze tijdt ook vrouwen, met zulke en grooter deugden, voortbrengt, zullen wy nu spreken van 't geen, daer af Ludovicus Vives zelf een ooghgetuige was, waer van hy dus schrijft: Clara Cervente, een der schoonste en geestigste dochters van Brugge in Vlaenderen, aen Bernaert Valdaure, toen meer dan veertig jaren out, gehuwt, merkte den eersten nacht van 'er bruiloft, dat haer mans beenen met doecken bewonden waren, en dat hy zware ziekten onder de leden had. Zy versmade nocht haette hem evenwel daerom niet. Korts daer na viel Valdaure ziek te bed, zoo dat alle Medicijns van zijn leven wanhoopten. Zy en haer moeder gingen byna nooit van zijn bed, en dienden hem zoo vlijtig, datse in zes weken zich niet ontkleeden, dan om van lijnwaet te veranderen; en sliepen 's nachts maer een uur of twee in haer kleederen. Deze ziekte was een vergiftig overblijfsel van de Spaensche Pokken, die dit lichaem door en door besmet hadden. Clara wierd van de Medicijns, en haer vrienden geraden, dat zy den ziecken niet zou handelen, nocht hem zo na komen: andere vrouwen zeiden, dat zy zich zoo niet moest quellen om een man, tot wiens leven geen hoop meer was, en die de doot op de lippen had: dat men voor de ziel moest zorgen, en niet meer op 't lichaem dencken, dan hoe en waer men 't begraven zou. Al deze redenen bewogen haer geensins; maer, op alles wat de ziel aenging ordre gestelt hebbende, nam zorgvuldig acht op al 't geen, dat tot genezing des lichaems kon dienen, bereyde zelf de drancken, die den ziecken dienstig waren, gafze hem ter rechter tijt in, en ver-

schoonde t'elckens zijn doecken en lakens, hoewel hem, door een byna gestadigen buikloop en veel zeeren, veel stinckende vuyligheit afging, zo dat 'er ontrent zijn lichaem weinig schoon bleef. Boven dit verhaelde, hiel zy niet op van daeglijks te gaen en te komen, op en af te loopen; zoo dat 'et onmogelijk was geweest, zonder de vierige liefde die zy 'er man toedroeg, haer teer lichaem over eind te houden. Dus bracht 'er Valdaure noch deze mael 't leven af, en de Medicijns zeiden dat zijn vrou hem uit de klaeuwen der doot gerukt had. Een van hen alle zeide, hoewel onchristelijk genoeg: dat God voorgenomen had Valdaure te dooden, maer dat zijn vrou haer daer tegen stelde, en hartnekkig besloot, hem niet los te laten. Daer na viel 'er een vierige lozing der herssenen door Valdaures neus; waer tegen de Medicijns een poeyerken tot hulpmiddel gaven, dat men nu en dan, door een pennepijpken, in de neus zou blazen. Yder was afkerig, om dit moeylijk werk te doen; maer Clara deê 't met lust. Ook moest zy hem de baert scheeren, want zijn kin en wangen waren vol pokkige bobbels, zoo dat 'er geen baertscheerder het scheermes aen kon of wou gebruicken. Van deze ziekte viel hy in een andre, die ontrent zeven jaren duerde. Zy kookte hem zelf, met een wonderlijke neerstigheyt, zijn eten; hoewel zy twee kamermaegden, en een tamelijk groote dochter had. Zy handelde en verbont hem daeglijks zijn wonden, inzonderheit aen de beenen , die byna verrot waren, niets anders dan ofze iet lieffelijks geweest hadden. Ook zwoer zy, dat haer mans asem, by welk niemant ontrent derfde komen, haer zeer wel rook: ik zey haer eens, dat hy machtig stonk, waer over zy gram wiert, en zeide, dat hy een reuk had, als de zoete rijpe appelen. In deze langdurige ziekte moest men groote kosten doen, om dit lichaem,door zoo veel smerten afgemat, te voeden en te genezen, in een huys dat geen inkomsten van vaste goederen had, en daer over lang de koophandel, en by gevolg 't gewin, stil stont. Om dan d'onkosten te doen, verkocht zy haer baggen en juweelen, goude ketens en kostelijke karkanten, vliegers en kleederen van hoogen prijs,

met haer zilvere buffet; niets achtende, dan haer man te helpen; terwijl zy haer zelf met weinig vernoegde, op dat de krancke te beter zijn behoef en gemak zou hebben. Dus sleepte Valdaure, door zijner vrouwen hulp, zijn leven in een verrot lichaem, of eer in een graf, tien volle jaren sedert zijn eerste ziekte: in welke tijt Clara twee kinders by hem kreeg, en had 'er zes te voren; want zy toen samen twintig jaer getrout waren, zonder dat Clara oit, met al haer kinderen, 't minste teeken van deze besmetlijke ziekte zag; maer waren en bleven fris en gezont: 't welk een klaer bewijs is, hoe loflijk de deugt en heiligheit der vrouwen is, die uyt oprechte liefde, gelijk het betaemt, hare mans vreezen en dienen; dat God ook genadelijk beloont. Om weer tot Valdaure te keeren, hy storf out, na dat hy zoo een lange tijt quijnde, of liever, hy reisde, van't jok zulker smertelijke pijnen verlost, uyt de werelt. Zijn vrou was zoo bedroeft, en toonde zoo een rou, dat men kon verzekeren, dat nooit jong, volkomen, schoon, sterk, nocht rijk man zoo beweent en beklaegt van zijn vrou was, als Valdaure van de zijne; die van herten de gene verfoeide, die haer zeyden, dat haer God grootelijks verlicht had: want zy wenschte, had het mogelijk geweest, dat zy haer man, in plaets van haer vijf kinders, weêr gekregen had, en nam een vast voornemen van nooit, hoewel zy noch jong was, te hertrouwen; en zeyde, dat zy geen andere Bernaert Valdaure zou vinden. Ik spreek nu niet van haer kuisheit, en heyligheit des levens, waer van zy een helder voorbeelt was. Dit is alleen, wat de schuldige plicht, van een vrou aen haer man, aengaet, die altijt met andere deugden verzelt is. Wie ziet niet, dat deze met het lichaem van Valdaure, daerze geen werk af maekt, niet vereent; maer alleen aen de ziel gehecht was? Nae 't overlijden van haer man, volbracht zy al 't geen, dat hy verordent had, gelijk of hy noch leefde; en gaf'er geen andre reden van, dan deze: mijn man heeft het my bevolen. Dit is 't geen Ludovicus Vives daer van vertelt, die elders dezen wijzen raet geeft; dat een man, die begeert te trouwen, een vrou neem die wel onderwezen is, hoewel zy geen

groote middelen heeft; want indien een man zoo goede gelegentheyt bezit, dat hy hem zelf, en zijn vrou eerlijk kan onderhouden, zoo zal hy God geen aengenamer dienst, die ook by de menschen prijslijker, en voor zijn huisgezin vermaeklijker is, konnen doen, dan een te nemen, die van middelbare staet, en oprechtelijk deuchdig is.

By d'oude Hoogduitschen was 't gebruik, dat de vrouwen haer mans in alle gevaer en moeiten verzelden. Zy trouwen ook, zeit Tacitus, maer een man, en zijn met hem een lichaem en een leven; op dat de gedachten niet elders dwalen, geen ongeregelde begeerte in hen zy, en dat de vrouwen in 't huwelijk haer mans lief hebben. Theogene, huisvrou van Agathoclis, dwingelant van Sicilien, had een zelve inzicht; want zy kon van haer man niet gescheyden zijn, en zeide, dat zy zijn gezellin, zoo wel in ongeluk als voorspoet, begeerde te zijn. Dit zal ik bevestigen met een denkweerdig voorbeelt van Bonne, en Pieter Brunore van Parma, in 't jaer 1466 gebeurt, als d'Italiaensche Historien verhalen; om de deugt t'eeren, liefelijk te vertoonen, en den menschen aen te prijzen; want zy is, waer men 'er ook vint, aengenaem en behaeglijk. Deze Bonne was geboren in Valteline, of 't landt der Grizons, door 't welk de Ridder Brunore, een leger voerende, reisde, en zag daer deze dochter, die de schapen hoedde: zy was kort, bruin, en niet zeer schoon, maer zeer levendig van geest, dat Brunore terstont gewaer wiert, dies hyze schaekte, en tegen haer dank weghvoerde. Hy deê haer zomtijts, als zy nu tot hem gewent was, tot tijtverdrijf, mans kleederen aentrekken, nam haer mee op de jaght, leerde haer te paert rijden, en andere manlijke oeffeningen, daer in zy haer zeer behendig toonde. Zy diende dezen Ridder met zulk een liefde en neerstigheit, hoewel hy haer, zoo 't scheen, voor zijn boel hiel, dat zy al zijn gebreken aen lichaem en gemoet geduldig verdroeg, en trok met hem in alle tochten en gevaer, te voet en te paert, over berg en dal, te water en te lant, met een ongeveinsde en getrouwe gehoorzaem-

heyt, zonder hem ooit te verlaten, of verdrietig te worden. Brunore was in dienst van Fransoys Sforce, dien hy verliet, en voegde zich by Alfonsus, koning van Napels; maer hy veranderde van zin, en wou zich weder by Sforce begeven: dat voornemen quam Alfonsus te weten, die Brunore gevangen zette, van meening hem niet lichtelijk los te laten. Hier bleek de byzondere liefde en getrouheyt van zijn Bonne, die rust nocht lust had, zoo lang haer heer en meester in hechtenis was. Zy reisde, om hem te verlossen, tot de Princen en Machtige van Italien, tot den Koning van Vrankrijk, tot Philips hertog van Bourgonje, tot de Venetianen, en verscheyden andere, van welke zy brieven, ter gunst en verlossing van haer meester, verkreeg: zoo dat Alfonsus, door de voorspraek van zoo veel machtige Princen, als gedwongen wiert Brunore in vryheyt te stellen, en aen zijn Bonne weer te geven: die, hier meê niet vernoegt, haer meester zoo wijslijk wist voor te stellen, dat de Raet van Venetien hem veltoverste van haer leger maekte, met een rijke jaerlijkse inkomst tot zijn onderhout. Door al deze trouwe en kloeke deugden wierd dezen Ridder bewogen, haer niet langer als een boel, maer als zijn echte gezellin, te houden; dies hy haer opentlijk troude, in waerden hiel, en volgde in veel gewichtige zaken haer raet; waer door hy in korten tijt by de Venetianen in groot aenzien quam, te meer, dewijl zijn aenslagen wel gelukten. Men zag deze dappre heldin, als men vechten zou, altijt gewapent; het voetvolk leyden; en zomwijl, met de rondas aen den arm, en 't zweert in de vuyst, kloeklijk strijden; gelijk het bleek, als 't kasteel van Pavone, in 't lant van Bresse, meest door haer toedoen, weêrgewonnen wierd. Endelijk zonden de Venetianen dit heldig en kloek Paer naer Negropont, om dat tegen de Turcken te bewaren, die daer nooit, zoo lang als zy 'er waren, iet op winnen konden. Hier storf, na eenige tijt, den Ridder Brunore, en wiert 'er treflijk begraven; dies Bonne na Venetien trok om voor haer twee zonen de ampten haers vaders te verkrijgen, daer zy een ziekte kreeg, die dagelijks toenam; terwijl liet zy een

kostelijk graf maken, daer in zy, na haer doodt, in 't jaer 1468, wiert geleyt.

Uit het voorverhaelde blijkt, hoe treflijk Salomons spreuk is, dat drie dingen in Gods en der menschen oogen zeer schoon zijn, als eendracht tusschen broeders, vrientschap onder de buren, en dat man en vrou gedurig in eenigheit en trouwe leven. Men leest een aenmerkelijke en gedenkwaerdige geschiedenis by Nauclerus, en andere Schrijvers, die hier wel op slaet, en tot ons voornemen dienstig is. Ik zal die hier, ofze schoon velen bekent is, byvoegen, voor de gene dieze nooit gelezen hebben; welker getal ongetwijfelt ver het grootste is. De Keizer Koenraet de derde, na een langen en onzekeren oorlog, dwong endelijk Guelfe, Hertog van Beyeren, die ziek was, zich in de stat Weinsberg te bergen, aldaer hy hem meende te vangen, en de stat te verwoesten, zonder na eenig verdrag te willen hooren. Maer hy wierd endelijk, door d'ootmoedige gebeden van veel vrouwen, zoo ver gebracht, dat hy haer toeliet onbeschadigt uyt de stat te trekken, op voorwaerde, dat zy niets meênemen mochten, dan't geen zy in haer armen en op haer schouders konden dragen. Toen quamen deze deughdelijke vrouwen, d'eerste met den Hartog, d'andere met haer mans, kinderen, vaders en moeders geladen, uit de stat; welke daet den Keyzer zoo wel geviel, dat hy van blyschap weende, zijn gramschap verwon, al d'inwoonders genade schonk, en met den Hertog, wiens dood hy te voren zocht, vreê en vrientschap maekte. Jan Bodin vertelt, dat Laurens de Medicis, door 't lezen dezer Histori, van een sware ziekte genas, zonder eenig ander hulpmiddel te bezigen: gelijk ook Alfonsus en Ferdinandus, koningen van Aragon en Sicilien, door 't lezen van Quintus Curtius en Titus Livius, haer verlore gezontheyt weêrkregen.

Hier dient niet vergeten de Histori van de Roomsche Publia Cornelia Annia, eertijts te Rome, als uit een out opschrift blijkt, gebeurt; deze, haer man overleden ziende, na datze twintig jaren zonder eenig verschil met hem geleeft had, gevoelde

zulk een hertzeer in zijn doot, datze haer zelf in 't graf wierp, daer in de geest gaf, en met hem begraven wierd: op welk graf haer kinders en vrygemaekte jaerlijks, op haer sterfdag, aen Pluto en Proserpina offeren moesten, met roozen bestroyen, en daer na vrolijk zijn; want dit had zy by uiterste wil dus verordent.

Sabellicus, in zijn History van Venetien, verhaelt van een Smyrnische vrou, die door de Venetianen in die Stat gevangen, en met andre vrouwen na de galeyen gebracht wiert, dat se in 't gaen 't graf van haer man ontmoete, daer zy neêrviel, de zark omhelsde, met een klagende stem haer man riep, en zeide: Ach, lieve Bruydegom! den geheelen ondergang van ons Vaderlant is oorzaek, dat de wrede vyant haer gevangen voert, die nooit door liefde, nocht gewelt van u kon gescheyden worden. O wee my! men sleept my van u, zoo dat ik niet meer mijn lieve vaderlant, noch uw dierbaer graf zal zien. Ik meng mijn tranen met uw asch: laet ik uw geest door smeken bewegen. Maer wat komt my over? Ik wil veel liever sterven, dan dit lieflijk omhelzen verlaten. In 't spreken dezer laetste woorden bleef zy als aen 't graf gehecht, zoo datse door geen dreigen, bidden, nocht gewelt daer af te rukken was: deze standvastigheyt vergramde een Soldaet, die haer geleyt had, zoodanig, dat hy haer zijn sweert dwers door 't lijf stak; dies zy't geluk had, datse in haer vaderlant, en op de plaets bleef, daer zy begeerde te sterven. Hieronymus Ororius, in zijn history van Portugael, vertelt ook een treflijke geschiedenis van Hote, huysvrou van Rahi Benxamut, een kloek en zeer geacht hooftman by d'Alarben. Zy, door de Portugijzen gevangen, wiert kloekmoedig door haer man verlost, die een groot deel van zijn vyands leger doode, welke brave daet zy met een gedurige en uitnemende liefde en vrientschap erkende. Daer na bleef Benxamut in een veltslag, daer hy een der vyanden te hittig vervolgde, die zich omkeerende, hem met een lancie doorstak. Hote beweende zijn doot met ontallijke klachten en tranen, leyde 't lichaem in een treflijk graf, en onthiel haer negen dagen van eten en drincken, dat haer de doot veroorzaekte; en

wiert, gelijk zy belast had, by haer man begraven: want zy oordeelde dat 'et onbehoorlijk was, dat een Paer, dat elkander met zoo een vierige liefde bemint had, lang door de doot gescheyden zou zijn.

Dit verhalen Sabellicus en Osorius van twee Mahumetaensche vrouwen, welker stantvastige trouheit tegen haer mans te prijslijker is, nadien het huwelijk by hun weinig geacht is; want de mans nemen zo veel vrouwen als zy voeden konnen, 't welk hun, gelijk eertijts de Moren en Numidiers, na Salustius zeggen, toegelaten is. Daerom moet men Simonides niet gelooven, die gevraegt, wat een vrou was? zeer onbescheidelijk antwoorde: *zy is des mans schipbreuk, een storm des huis, een rustbreekster, een gevangenis van 't leven, een daeglijkse straf, een kostelijken strijt, een beestelijk gezelschap, een opgetooiden hont, en een nootwendig quaet.* Of, als een ander Wijsbegeerige, op de zelve vraeg, even dwaeslijk zeide: *dat de vrou is des mans schande, een onverzadelijk beest, een gedurige zorge, een gewoonlijken strijt, een dagelijkse schade, een verstoring der eenzaemheit, des mans schipbreuk, een vat van overspel, een verderfelijk gevecht, een ondragelijke last, een doodelijke slang, en de menschelijke dienstbaerheit.* Op zulk een beschrijving zag Chrysostomus, als hy zeide: *Wat is een vrou? Zy is een vyandin der vrientschap, een onvermijdelijk verdriet, een noodig quaet, een natuerlijke aenvechting, een begeerlijke elende, 't gevaer van 't huis, en een vermaeklijke schade.* Dezelve Outvader doet, in een yan zijn Homilien, een scherpe berisping aen de vrouwen. Ik beken wel dat zoodanige beschrijvingen en uitroepende bestraffingen in booze, snoode, oneerlijke, en overspelige vrouwen te gedogen zijn en plaets hebben; want de H. Schriftuer schelt, en verfoeyt zulke veel meer, dan de welsprekenste Philosophen en Leeraers konnen doen. Men zou een gantsch hooftstuk maken van 't geen 'er Salomon in zijn Proverbia of Spreekwoorden van zeyt, als in 't vijfde capit. vers. 3, 4, 5: *de lippen der vreemder vrouwe druppen honigzeem, en haer gehemelte is gladder dan oly. Maer het laetste van haer is bitter als alsem, scherp als een tweesnijdend sweert. Haer voeten dalen*

na de doot, haer treden houden de hel vast. In 't zevende capittel beschrijft hy de treken der overspelige, en de schrikkelijke ongelukken, die 't genieten van haer lusten verzellen. Ziet ook 't laest van 't negende, en het 22 veers van 't elfde capittel. *De mont der vreemder vrouwen,* zegt hy in 't XXIII capittel, vers. 14, *is een diepe gracht*; *op welcken de Heere vergramt is, zal daer in vallen.* En aen't XXIII capittel, vers. 27; 28: *Een hoer is een diepe gracht, en een vreemde vrou is een enge put. Ook loert zy als een roover, en zy vermenigvuldigt de troulooze onder de menschen.* In 't XIX, XXI, XXV, en XXVII capittelen bestraft hy de kijfachtige, tierende, en spijtige wijven. Maer aen d'ander zijde toont hy de groote zegeningen des huwelijks, als hy een deugdelijke vrou boven alle schatten en genuchten stelt. Leest het XII, XVIII, XIX, XXXI, en andere capittelen. Wat belangt de treflijke redenen van andere, men zou 'er heele boeken van konnen maken tegen de vyanden van Gods ordre, die de heilige dingen met zulcke onreynigheden vermengen, als d'onreyne geest en zijn aenhangers hen inblazen, en hanthaven.

Het XVII. hooftstvk.

Een Priester rekent de tijt van den jongsten dag, dat zijn toehoorders zorgeloos maekt. 't Zelve gebeurt ook Niseus, en een Fransman, om dat hun doot voorzeyt was. Bedriegery van een Monik, en een ander uytstrijker, die 't eind der werelt aen wezen. Mahumets valsche godsdienst, en doot. Wet tegen de verleyders, die van godlijke inblazing roemen. Wat Eusebius uit zeker Schrijver, Cedrenus, Aventinus, en andre van de grooten dag des Heeren gezeit hebben. Treffelijke plaets uyt Lactantius over 't zelve. Dat men God die verborgentheyt alleen moet laten, en ons altijt bereyt houden. Verscheyde Schriftuerplaetsen om ons daer toe te bewegen. Oude

overlevering der Ioden. Aenmerkelijke redenen van de gemelde Outvader van den jongsten dag, en wat 'er te voren, in de laetste tijden, geschieden zal.

IN ons gewest was, in de vorige eeu, een Priester, tamelijk geleert, en een groot Arithmeticus of Rekenmeester, die met vier woorden uit het Euangelium (niet uyt een quade meening, zoo ik geloof, maer door te groot vertrouwen dat hy op zijn rekenkonst had) poogde te bewijzen, dat den jongsten dag voorhanden was. De woorden zijn; *Videbunt in quem pupugerunt:* die in Neêrduits luyden; *zy zullen zien in wienze gesteken hebben*. Uit deze Latijnse spreuk trok hy de zes V, twee I, een D, en een M, daer van hy een jaergetal maekte; om zijn toehoorders,door een cijfer-vermaning, die hy hun op den preekstoel dee, wijs te inaken, dat des werelts eind gekomen was; en toonde hen met zoo een verzekertheyt dag en uur, dat veel slechthoofden hem geloofden: zoo dat zy, na de wijze der gekken, eer alles verloren ging, besloten goeds moets te zijn, en met goet cier maken 't overig van 'er goederen op te snappen. 't Zelve deê eertijts Niseus, dwingelant van Syracusa; want als een waerzegger hem zeide, dat zijn leven ten einde was, geloofde hy 't zoo vastelijk, dat hy al zijn goederen in slemperyen, en allerley ontucht, doorbrocht. Zeker rijk man te Lyons, die zijn geboort deê rekenen, en meende dat de voorzegging van zijn doot ontwijflijk was, ging 't ook zoo; want hy, daer op steunende, als of hy alreê de voet in 't graf had, deelde al zijn goet, zonder iets te behouden, aen zijn vrienden: maer van de Sterrekijker bedrogen, wierd hy genootzackt, om 't leven te behouden, te bedelen, dewijl hy, buiten zijn mening, zeer out wierd. Om weêr tot onze Priester te keeren, als de tijdt van zijn voorzegging byna vervult was, verzaemden zijn toehoorders in een kapel, 't eind der werelt aendachtelijk verwachtende, die hy van de preekstoel, met een vermaning, na deze zijn inbeelding gestelt, noch vermeerde: als die gedaen was, quam 'er terstont een schrikkelijk onweer in de

lucht, met donder en blixem, 't welk een deel was van zijn voorzegging, en deze arme lieden deê dencken, dat hun en yders eind gekomen was: maer korts daer na verging 't onweer, en de locht wierd helder als te voren. Deze lichtgeloovige tochoorders, van de Priester bedrogen, en vol spijt, datse hun goederen verbrast hadden, liepen te zamen om hem daer over te straffen; dies hy, in levens gevaer, ontquam, en vluchte, tot dat de verstandigste de gramschap van 't ongeduldig volk neerzetten. Zeker Grieksche geltgierige Monik quam, als Martinus Crusius verhaelt, van Jerusalem te Constantinopolen, om diergelijk te doen, stelde zich op de markten en voor hun mosqueen, of tempels, op dat hy gelt kreeg, en zeide, dat by Jerusalem een steen uit den hemel gevallen was, daer op geschreven stont, dat na weinige dagen de werelt vergaen zou: dit zeggen bevestigde hy met aflaetbrieven van de Patriarch van Alexandrien, daer in al de gene, die hem gelt zouden geven, vergiffenis van zonden belooft wiert. Maer onlangs daer na ontdekte dc Patriarch van Constantinopolen dit bedrog, en de Monik, met al die zijn bedriegeryen aenhingen, wierden in den ban gedaen. Hy bekende zijn misdaet, met berou en tranen, en bad de Patriarch, dat hy hem weer in de schoot der kerk ontfangen zou; 't welk, na een strenge berisping, niet zonder bespotting, want hy noemde hem des Paus voorlooper, geschiede.

Wy lezen by Julius Capitolinus, dat 'er ten tijde des Keizers Antoninus de Philosooph, of Wijsgeerige, iet diergelijks gebeurde. Zeker bedrieger, met zijns gelijke verzelt, die na gelt trachte, poogde 't volk van Rome wijs te maken, dat 'et vier van den hemel vallen, en de werelt einden zou, als hy, in 't neêrdalen van een wilden vijgeboom, die in 't velt van Mars stont, in een oyevaer veranderde. Ten gezetten dag klom hy op de boom, en liet in 't afkomen een oyevaer uit zijn boezem vliegen, dat al 't volk deê lachen. De Keizer liet deze voorzegger by hem brengen, daer hy zijn misslag bekende, en genade verkreeg.

De groote verleyder Mahumet beholp zich, om de bygeloo-

vigste te vangen, met meerder en krachtiger bedriegeryen; want hy smeede, met hulp van een Monik, Sergius genaemt, een nieuwe valsche godsdienst, van vreemde beuzelingen en godloosheden samen gelascht, en met logenachtige en verzierde wonderdaden bevestigt, daer door hy d'Arabiers, Asianen en andre verblinde. Daer na storf hy in 't zeventiende jaer van Keizer Heraclius heersching; maer hy had zijn aenhangers voorzeit, dat hy niet langer dan tien jaren in zijn eigen heerschappy zou leven, doch ten derden dage verrijzen. Een zijner meegenoten wou beproeven, of hy waerheyt sprak, en vergiftigde zijnen drank: als Mahumet die ingenomen had, voelde hy haest, dat 'et met zijn leven gedaen was, en zeyde tot d'omstanders:gy zult door water vergiffenis der zonden krijgen; en storf schielijk daer na. Zijn aenhangers bewaerden 't lichaem, en wachten na de vervulling van zijn voorzegging; maer hy stonk zoo vreeslijk dat zy daer door vertrokken, na tien dagen weêrquamen, en toen bevonden, dat hy van de honden geëten was. Ik heb deze geschiedenis uit de Spaensche History van Jan Vaseus, die zegt, dat hy zeker Schrijver, Lucas de Tude genoemt, gevolgt heeft; want het gedenkt my niet, dat ik die elders gelezen heb. De Keizerlijke wetten hebben zekre straffen verordent voor hen, die andere door ydle bygeloviheit poogen te verschrikken. De Rechtsgeleerde Paulus heeft daer ook op gelet, als hy het gebot, dat de volgende woorden vervat, bybrengt: *Wy verordenen dat de waerzeggers, die zich veinzen datse Goddelijke inblazing hebben, verjaegt zullen worden; op dat, door lichtgeloovigheyt, de goede zeden niet geschent, nocht de gemoederen van 't volk ontroert worden: daerom zal men zoodanige, na openbare onteering, de stat ontzeggen*; *en zoo zy volharden, in hechtenis nemen, of in eenig eylant of elders in eeuwige ballingschap zenden.*

Om tot het ander deel van dit hooftstuk te komen, ik schrijf dit vorige niet, om dat ik geloof, dat den jongsten dag, dien Petrus een dag der verkoeling noemt, in lange tijt noch niet komen zal; want ik twijfel niet aen 't tegendeel, en dat de tekens, die 'er voorgaen zullen, van onzen Zaligmaker voorzeit, alreê ten mee-

stendeel, indien niet alle, geschiet zijn: nadien d'Apostelen zelf en haer navolgers, in haer tijt, al gezeit hebben dat 'et de laetste tijden waren. Hier over meenden eenige, dat de voorzeggingen van d'Antichrist, ten tijde van Keizer Severus, moesten vervult worden; want wy lezen by Eusebius,in 't zeste boek zijner kerckelijke geschiedenissen: *zeker Schrijver, Iuda genoemt, schreef in die tijt* U*itleggingen op de seventig weken Daniels, en eindigde zijn tijtrekening op 't tiende jaer van Severus heersching*; *en is daer in van gevoelen, dat de komst van d'Antichrist toen naby was*: *zoo zeer had de strenge vervolging, onder de gemelde Keizer tegen de Christenen verwekt, de lieden ontroert.* Cedrenus, van d'Antichrist sprekende, brengt by het Testament of uiterste wil van de koning Ezechias, en den Propheet Jesaias, om te bewijzen, dat die verleyder drie jaren en zeven maenden heerschen zal, en daer na in d'afgront geworpen worden: dat geschiet, zal Jesus Christus, onze God, en de Heer aller dingen komen, en dan zullen de dooden verrijzen, en 't oordeel over allen uytgesproken worden. Ten tijde van Keizer Henrik de vierde, in 't jaer duizent twee-en-sestig, ging de spraek alom, zegt Aventinus, dat 'et eind der werelt naderde, en dat de tijt gekomen was, waer in

Dat hemel, aerd en zee, die nu zoo cierlijk staen,
Dan zullen, door het vuur, verbranden en vergaen.

Of, gelijk de Poëet Lucretius zegt, de dag was voor de deur, die

Des werelts out gebou, en alles wat men ziet,
In gloet versmelten, en verdelgen zal tot niet.

Zoo dat er nu voor ons, nadien 'er meer dan zes hondert jaren, sedert de tijt van Keizer Henrik de vierde voorby zijn, niets anders overig is, dan dat wy, met open ooren, hooft en hert opheffen, om 't geluyt van de bazuyne des Aertz-engels te hooren, en met een zuiver geweten de komst van den Zoon des menschen (die, met groote en onbegrijpelijke macht en heerlijkheyt, tot verlossing van zijn volk, verschijnen zal,) in de wolken verwachten. Ik ben noch indachtig de voorzeggingen van Elias en Catine, Joodsche Rabijnen, uyt den Talmud, en 't hoofstuk

van d'afgodery, getrokken, die men bybrengt , als een orakel of godspraek uit den hemel gedaelt, belangende de zes duizent jaren, die, na haer zeggen, de werelt staen zou: maer wy zien dat'er verscheyden rekeningen zijn, en als men in't eerste van de zelve dwaelt, moeten 'er nootzaeklijk ontallijke misslagen uyt volgen. Maer wy hebben de trouwe en onfeilbare vermaning van Jesus Christus, onzen waren Herder, die zorg draegt voor de zaligheyt zijner schapen, als hy by Matheus in 't 24 capittel zeit: *om der uytverkorenen wille zullen die dagen verkort worden.*

Maer op dat wy mogen weten, wat de gelovige Outvaders van den jongsten dag gelooft hebben, en hoe zorgvuldig zy, om die aendachtig t'overleggen, overlang waren, hoewel zy geen zekerheyt van de tijt hadden, laet ons bezien wat Lactantius daer van schrijft. *Na zes duizent jaren,* zegt hy*, moet deze verandering geschieden, en men kan besluiten uit de tekenen, die de Propheten voorzeit hebben, dat dien dag naby is*; *want zy hebben uitdrukkelijk van bovengewoone zaken gesproken, en dat wy, als die zich voor ons vertoonen, den jongksten dag met zorg en vreeze moeten verwachten. Wat belangt de geheele vervulling*; *men kan van de Tijtbeschrijvers, die haer redenen uit de H. Schriftuer, en uit verscheide Historien verzamelt hebben, leeren, hoe veel jaren, sedert het begin der werelt, verloopen zijn*: *en schoon zy daer in verschillen, nochtans strekt al haer verwachten niet verder, dan twee hondert jaren ten langksten. De zaek zelf geeft te kennen, dat het einde naby is, uitgezeit dat 'er, zoo lang Rome staende blijft, niet te vreezen is*; *maer als dat Hooft der werelt vallen zal, en* Rume*, dat is* Gewelt*, beginnen te zijn*; *gelijk, na 't zeggen der Sybillen, geschieden zal*; *wie twijfelt 'er dan noch, dat het eynd der dingen, en aller menschelijke zaken gekomen is? want Rome is de stat, die noch alles onderhout: en wy hebben den God des hemels te bidden, (indien het uitvoeren zijner bevelen en besluyten kan uytgestelt worden) dat de gruwelijke dwingelant, die zoo veel quaets brout, niet onvoorziens koom, om 't licht, in welkers ondergang en verduistering 't verderf en 't eind des werelts besloten is, uyt te blusschen.* Dus ver Lactantius, die, ontrent het jaer 318, een welsprekend man, en Leermeester van Crispus, zoon van Konstantijn de Groot, geweest is.

Om nu te onderzoeken of den dag des Heeren by onze tijden staet te wachten, (hoewel Cyprianus Leovitius, en andere, met veel redenen poogen te bewijzen, dat de werelt in 't jaer 1538, schoon dat ons, (*als Camerarius dit in 't Latijn schreef,)* vry nader is, dan in Lactantius tijden, einden zal; welke rekening, zoo wel als duizent andere, mistast) wy achten ver 't best, dat wy de volle kennis daer van aen Hem laten, die 't zelf besloten heeft, 't oogenblik zijner komst weet, en wil dat 'et de menschen onbekent is. Wat ons belangt, laet ons waken, op dat wy dag en nacht, en t'allen tijden, bereyt zijn. Daerom gelijk niemant, die recht verstandig is, zich onderwinden zal een zekeren dag en uur van die komst te stellen: alzoo laet ons uit de H. Schriftuer leeren, dat 'er geen schepsel, zelf niemant der Engelen is, die van dien tijt, die God alleen bekent is, iet zekers kan weten, zeggen, schrijven.

't Is buiten twijfel, dat vele meenen, dat de Heere, om de levendige en doode t'oordeelen, niet by klaren dag, maer ter middernacht komen zal, dat zy met de volgende redenen bevestigen. Hy gebied ons altijt te waken en te bidden. Z*iet,* zegt hy in d'Openbaring Joannis aen 't XVI capittel, *ik kome als een dief. Zalig is hy die waekt, en zijn kleederen bewaert, op dat hy niet naekt en wandele, en men zijne schaemte niet en ziet.* De gelijkenis van de wijze en dwaze Maegden, tot welke de Bruydegom 's nachts quam, schijnt het zelve te betekenen. En men kan toonen, dat Marcus in 't dertiende capittel dit duidelijker voorstelt: *zoo waekt dan,* zeit de Heere Jesus*, (want gy en weet niet, wanneer de heer des huis komen zal, des avonts laet, ofte ter middennacht, ofte met het hanengekraey, ofte in den morgenstont) opdat hy niet onvoorziens en komen, en u slapende vind. En 't gene ik u zegge, dat zegge ik allen, waekt.* Daer op dacht een van de Oude, als hy zeide: *'t is een overlevering der Ioden, dat Christus ter middernacht komen zal, gelyk ten tijde der verlossing uit Egypten, als 't Pascha gehouden werd, de slaende Engel overquam, de Heere de hutten voorby ging, en de posten onzer voorhoofden door 't dierbaer bloet des Lams geheiligt wierden. Daer uit acht ik, dat*

d'oude gewoonte spruit, dat men Paesch-avont het volk niet voor midnacht t'huis zend; want men verwacht de komst des Heeren: maer als die tijt voorbij is, wort het Feest met meer verzekering geviert. Daerom zeit de groote Psalmzinger: *ik ben des middernacht opgestaen, om u te loven, overmits de oordeelen uwer gerechtheyt.* Lactantius zeit ook in zijn zevende boek: *de hemel zal ter middernacht in twee scheuren, op dat over de gantsche werelt Gods licht neerdael, en gelijk een blixem verschijn*; *als de Sibylle, met de zelve redenen, voorzeyt heeft. Dit is de nacht, die wy, om de tweede komst onzes Gods en Konings, met eerbiedigheit wachten*: *zy is op twee wijzen aen te mercken; want daer in verrees de Heer onze Zaligmaker na zijn lijden, en hy zal daer in ook 't koningkrijk der werelt ontfangen.* De zelve Schrijver zeit op een andre plaets: *de Propheten zeggen, dat, als 't eind der werelt naby is, het volgende gebeuren zal. De boosheyt zal d'overhant nemen, allerley snootheit en bedriegery aenwassen, de gerechticheit vergaen, trouwe, vrede, barmhertigheit, matigheyt en waerheit zullen niet meer te vinden zijn, gewelt en kracht zullen boven sweven, de vrome bespot en tot een roof gestelt worden, niemant zal vader en moeder noch zijn meerder eeren, men zal met d'oude lieden nocht kinderen geen meelijden hebben, gierigheit en onkuisheit, moorden en bloetvergieten, en vreemde en inlantsche oorloogen zullen alles besmetten, de steden elkander verderven, vrouwen en mans de wapens handelen, de weerdigheyt van 't Rijk zal te niet gaen, en geen krijgstucht geoeffent worden*; *maer daer zal niets, dan rooven, plonderen en verwoesten, zijn. Kort, de zaken zullen zoo wanhopig staen, dat de levendige zullen klagen, en de doode gelukkig achten. Te dier tijt zal de hemel zich 's mniddernachts openen, en Iesus Christus met grote macht neerkomen, vuur zal voor hem gaen, d'Engelen in ontallijke menichte volgen, en al 't getal der boozen uytgeroeyt worden.* Dit zijn Lactantius woorden, verwardelijk uyt verscheiden plaetsen der H. Schriftuur getogen, die wel van de laetste tijden, maer niet eigentlijk van den jongsten dag, spreken.

Het XVIII. hooftstvk.

Hoe verfoeyelijk de ledigheyt zy. Solons wet daer van. Order van de Bragmannes, en Hesiodus veersen daer tegen. Catoos leering aen zijn soldaten. Salomons spreuk van de mier. Wat verscheide Ouden van dat diertje, en d'egel geschreven hebben. Sacharias Heyns zinnewerk daer op. Voorbeelden van Sesostris, en Amasis, koningen van Egipten, tegen de ledigheit. Hoe loffelijk d'Atheners zich daer in queten. Treffelijk zeggen van twee Scipioos. Loffelijke gewoonte der Romeynen daer in. Schoone veersen van Ovidius op 't zelfde. Aenmerklijk zeggen der Lacedemoniers. Ennius veersen op de luyheyt. Verscheide wetten, en schoone redenen op dat oogmerk.

MEn zegt gemeenlijk, *hy doet quaet, die gants niet doet.* Noch, *die de keest wil eeten, moet de noot kraken:* dat 's te zeggen, die winst zoekt, moet zich geen arbeyt ontzien. Door dit, en om quaet doen te laten, zijn veel schoone orderen gemaekt, die tonen, hoe gerechtelijk, en op hoe veel wijzen de ledigheit altijd verfoeyt, in tegendeel de neerstigheyt en lust tot d'arbeyt op 't hoogste geboden is geweest. De gene die, in de werelt, met gevouwen armen, en oopen keel ledig zitten, leven een beestelijk en geen menschelijk leven. Want zy doen niet anders, dan dat zy den adem, in en uyt de mond laten, als de beesten, zegt Crinitus. Daerom hebben de Wetgevers wetten afgeroepen, en straffen ingestelt voor de luyaerts en die voor eerloos verklaert. *Degene,* zegt Solon in zijn wetten*, die hem zelf tot ledigheyt begeeft, zy gehouden voor 't recht ten antwoord te staen, den gene die hem zal willen beschuldigen.* Dracus, wetgever van Athenen, verwees de doennieten ter dood. Keyzer Justinianus zegt in de borgerlijke rechten, dat de geest van een leêgganger niet goets

broet. Misschien dat hy deze spreuk Sophocles Iphigenia ontleend heeft, daer gezegt wort:

De ledigheyt brengt nooit iets goets of loflyks voort:
Geen luyaert wort van God gezegent of verhoort.

Men leeft van de Philosophen Bragmannes, dat zy de jonge kinderen van haer tafel dreven, en haer 't noenmael onthielden, zo zy niet te voren haer ouders enige dienst gedaen, of de tijt in andere nodige dingen besteet hadden. D'oude monikken aten niet, of zy hadden haer gemeyne Pater rekenschap van haer taek gedaen. Onder de Parthen was een wet, dat de kinders 's morgens niet mogten eeten, voor zy haer, met loopen en boogschieten, verwarmt hadden, en bezweet t'huys quamen. Dat bewoog Plato zelf een wet tegens de ledigheyt te maken, en daerom brengt hy Hesiodus spreuk te pas, die dus zegt:

God heeft de deugden op een steyle berg gestelt,
Waer by dat niemant ooyt kon klimmen met gewelt,
Dan door den ruwen weg van arbeyt en van waken,
Bezetters van het pat; *maer die erop kan raken*
Vint hem gemakkelijk, en acht geen moeyten dan,
Waer door men zulk een schat tot loon verkrijgen kan.

Deze wijze luyden hebben wel verstaen , dat 'er niets zonder arbeyt bestendig in de werelt is, en dat de Goden alle dingen voor de prijs van arbeyt aen de menschen verkocht hebben. Daerom schrijft Cicero, dat de Natuur ons niet gemaekt heeft, om te jokken en te spelen, maer om ernstig grote en gewichtige zaken te verhandelen. Cato de tuchtmeester was gewent zijn soldaten dikwijls in te scherpen, op dat 'et elk wel zou onthouden, *zo gy met moeite iet schoons of eerlijks doet, d'arbeyt zal vergaen en de loffelijke daet in wezen blijven: maer doet gy om een boze begeerte iets schandelijks, de boze begeerte zal vervliegen, en de schandige daet zal altijt de ziel aen kleven, als een ding dat niet uyt te vegen is.* Salomon zegt in zijn Spreuken, *laet uw oogen geen slaep toe, noch u oogleden sluymering. Gaet tot de mier, gy luyaert; ziet haer wegen en wort wijs; Zy, overste amptman, noch heerscher hebbende, bereyt haer broot in de zomer,*

en vergaderet haer spijze in den oogst, hoe lange zult gy luyaert liggen, wanneer zult gy van uw slaep op staen? Plinius, Aristoteles, AElianus, en Plutarchus schrijven dus van de wakkerheit der miere: Zy is zuynig, draegt zorg, en heeft goê geheugenis, eerst knaegt zy is 't graen te groot, zy bijt 'et aen stukken, en zo het nat regent, zo haelt zy 't uyt, en droogt 'et. Met de volle maen arbeiden zy nacht en dag, en haer volherding in d'arbeit is zo groot, dat men haer voetstappen op de harde steenen, daer zy gewonelijk overlopen, kennen kan: dus vergadert zy des zomers de spijze, die haer 's winters tot'er onderhoud nodig is. Zy begraven ook haer doden. Wat d'egel belangt, zegt Plutarchus in zijn handeling van 't vernuft der dieren: De voorzichtigheit, die dit dier gebruykt, om zich te bezorgen, en zijn jongen te voeden, is wonder groot. Het begeeft hem in de herfst, ontrent de tijt dat men de druyven leest, onder de wijnrankken, en wikkelt die met zijn pootjes, tot dat hy zoo veel druyven doet vallen, als hy dragen kan; daer na wentelt hy zich daer in, zo dat de druyven op zijn pennen blijven steken, zijnde zo vol geladen, dat 'et schijnt, als wy gezien hebben, of 'er een grote tors druyven over de weg kroop: dus brengt hy die zijn jongen t'eeten, en vergadert voor de toekomende tijt 't geen hem nodig is. Plinius zegt in korte woorden op dezen zin, d'egels verzorgen haer voor de winter met spijze, wentelen haer in d'afgevalle appelen, dat zy op haer pennen blijven steken, houden 'er maer een in de mond, en brengenze dus in holle boomen. Sacharyas Heyns veersen, op het zinnebeelt van de mier en d'egel, luyden dus:

Gy luyaert, op dat gy uw lesse mede leert,
Gaet na de mier toe, of u tot den egel keert,
De een gaert applen, die hy op zijn rug zal laden,
En d'aer zoekt graen, om zich des winters te verzaden;
De luyigheyt ontstelt de leden en't gemoed,
Leert schandig bedelen, door droeve tegenspoet.

Geen meerder onlust is op aerden te bejagen;
Want haer gespelen zijn oneyndelijke plagen.

Wy zouden veel schone voorbeelden van ledigheyt konnen voortbrengen, als een gemene zaek: maer onder andere zijner twee denkwaerdige van twee Egiptische koningen, die, niet stil konnende zijn, de luyaerts op 't uyterste haten. Herodotus verhaelt, dat Sesostris d'eerste onder de Koningen van Egipte geweest is, die met een vloot schepen over 't Arabische meer voer, en hem de volkeren, aen de stranden des rooden meers gelegen,

onderdanig maekte: daer na hernam hy zijn gang, en viel met een magtig leger in 't vaste land, bevocht en brocht alles, dat hem gemoete, onder hem: naderhand uyt Asia in Europa vallende, vermeesterde de Thraciers en de Scythen: als hy stout volk ontmoete, dat dapper voor 'er vryheyt street, zo liet hy steenen gedenktekenen in verscheide gewesten van 't Koningrijk oprichten, daer men de naem des Konings, zijns Rijks, en 't geluk zijner overwinning inhieuw, beneffens een teken, tot getuygenis van de kloekheit dezes volks. Alexander van Alexandryen en Pierius Valerianus gewagen daer van. Een ander Koning van Egipten, Amasis genaemt, maekte een byzondere wet tegens de ledigaerts en doenieten, die mede brocht, dat yder alle jaer eens hem zelf voor de stadhouder, daer hy onder stond, zou vertonen, om rekenschap te geven, en te doen blijken, wat voor middelen dat hy had; die in gebreke bleef, of die men een doeniet en qua huyshouder bevond, wiert met 'er dood gestraft. Solon deze wet den Egiptenaers ontleent hebbende, voerdenze in zijn gebiet in, met grote lof, en zy wiert van d'Atheners loffelijk onderhouden. Daerop wijst Atheneus aen, dat de Arcopagiten, of strafrechters van Athenen, 't inhoud van die wet vlijtig uyt wrochten: want hy zegt uytdrukkelijk, dat Phenodemus, Philochorus, en veel andere Historischrijvers schrijven, dat de Arcopagiten in recht betrokken, verwezen, en straften de gene, die ongebonden van leven waren, zonder arbeyden goede cier maekten, en 't hare verslempten. Daer op stelt de zelve Schrijver 't volgende voorbeelt voor. Daer waren, zegt hy, twee jonge Atheners, Menedenius, en Asclepiadas, zeer genegen tot de Philosophy, maer arm. De Areopagiten, hun ampt volgende, besloten hen t'onbieden en t'onderzoeken, waer zy van leefden, dewijlze dagelijx tijdelijk ter lesse waren, en geen inkomen hadden, om van te leven. Zy, gedaegt om rekenschap te geven, baden, dat men ook zeker bakker ontbieden zou, om die te vragen, hoe zy hen droegen. Deze bakker verklaerde, dat deze twee jongelingen alle nachten by beurten by hem quamen, en

de molen draeyden, en dat de gene, die dus gearbeyt had, tegens de morgen vertrok, en tot loon een dragma aen gelt, dat 's drie of vier stuyvers, mede nam. De Raed, over die wakkerheit verwondert, bestelde, datze uyt de stats middelen, tot erkentenis daer van, twee hondert dragmen zouden ontfangen.

Hierom prijst men dapper de neerstigheyt en vlijt van Scipio Africanus, die eertijts zeyde, dat hy nooit min alleen was, dan als hy alleen was. En d'andere Scipio, met de toenaem Nasica, antwoordde zommige, die zeyden, dat de zaken van Romen wel stonden, om dat Carthago verdelgt was, en de Grieken de Romeynen onderdanig bleven: *Wy zijn,* zeyde hy, *in meer gevaer dan ooit te vooren, om dat wy geen vyanden meer te vrezen, of te bevechten hebben.* Hy verstond dat de vyanden ons by gelegentheyt voorderlijk zijn, om dat wy, zo lang als die overend staen, niet op der aerde stil mogen leggen, of ledig zijn. Daer op zag d'oude Cato, die begeerde, dat die gene, die in achting wilde komen, wel zou toezien, wat rekenschap hy kon geven, niet alleen van zijn arbeyt, maer ook van zijn rust. Want de Historien wijzen aen; dat 'et meestendeel der uytnemende Romeynen, van 't begin hunner Republijke, met hun handen gearbeyt hebben. Wy hebben 't voorbeelt van L. Quintius Cincinnatus, die van de ploeg op de raedkamer gevoert wiert. In die tijt woonden al de voornaemste der stad te lande; en als men de Raet vergaren zou, zo ontbood men haer van hun pachthoven in de Raed, daer van komt het oude spreekwoort onder de bouluyden. *Dat het beste mest, zijn de voetstappen des Heeren op zijn akker, en des meesters oog maekt het paert en d'akker vet.* Ook bestraften de Tuchtmeesters zulke, die qualijk bouden, en straften de gene die minst ploegde en meest egde. Cato sprak 'er dus van, zegt Gellius: *was 'er iemant die zijn akker met onkruyt liet bewassen, en niet wel wiedde, die niet ploegde, en egde, die zijn boomen, of wijngaert onbesnoeit liet, die wiert daer over gestraft, en van de Tuchtmeesters in boeten geslagen.* Ovidius docht op deze arbeyt, en huyshouding der Romeinen, als hy zeide:

De tenten pronkten eer met groente, loof en takken,
Die men zo dertel nu met eedle steenen ciert,
De Raedsheer boude 't land, ontzag geen ongemakken,
En leyde zich op 't stroo, wanneer hy moede wiert.
De Rechter quam om zijn gedingen recht te maken
In stad, bezweet uyt velt van achter zynen ploeg,
En zagm' een zilvre kop by iemant, 't was 's lants zaken
Zijn by die man verkort, hy is verdacht genoeg.

D'ouden prezen 't zeggen der Lacedemoniers, dat men de goden moest aenroepen, met de handen aen 't werk, mits zy de doenieten niet verhoorden. Daer op zegt Cato, *men verkrijgt der Goden hulp door geen verwijfde gebeden*; *alle zaken lukken die gene wel, die over hun doen waken, arbeyden en raedslagen*: *gewent gy u tot ledigheyt, gy bid de Goden vergeefs, die over u gram en ongunstig zijn.* D'oude Romeynen waren van 't zelfde gevoelen, die met offerhanden zeker kleine Godekens aenbaden, en in eeren hielden, die d'arbeit gedachtig maekten, onder andere *Agenorius, Stimula,* en *Strenua,* zeggende dat er eene godeken tot'et doen verwekte, 't ander de lust daer toe gaf, en 't derde d'arbeyders kloek en moedig maekten. Zy wouden de Godin *Quies* dat is rust te zeggen in de stad geen plaets geven, maer stelden haer in de voorsteden. Daerom zeyde de Poëet Ennius in zijn Iphigenias treurspel, als Gellius verhaelt:

Hy, die zijn lege tijt niet voeglijk kan besteden,
Heeft zeker meer te doen, dan die met lijf en leden
De zinnen bezig houd, en neemt iet's loflijks voor;
Want hy heeft lust daerin, en volgt'et als een spoor:
Maer die gants niet bestaet, kan, wat hy wil, niet weten,
Hy is van huys noch t' huys, denkt altijt maer om eeten:
Nu gaet hy hier, dan daer, en hy is nauwelijk
Daer hy te vore wou, of neemt van daer de wijk.
Onzeker dwaelt zyn geest, hy leeft maer om te leven:
Dus hebben zy nooit rust, die zich tot lugheyt geven.

Maer om niet altijt in de wetten, geboden, en daden der Heyde-

nen te blijven, laet hooren, wat ons de Schriftuur daer van zegt, daer in de ledigheyt niet minder gelastert en gedoemt wort, dan andere zonden. Salomon bestraft 'er levendig in zijn Spreuken, als hy de luyaert in de winter tot bedelen verwijst, om dat hy zijn akker ter behoorelijker tijt niet geploegt heeft. Yder weet wat d'Apostel leert, die niet werken wil, zal niet eeten. En 't is een gemene spreuk, dat yder naer zijn werk loon zal hebben. Ignatius een Discipel in der Apostelen tijd, zeyde: *een doeniet behoort niet t'eeten, op dat hy geen staetschender of bedelaer word.* Noch*, niemant onder u zy ledig; want ledigheyt is de moeder van armoed.* Om tot de H. Schrift te keeren, in 't boek van Job staet, *dat een mensch tot arbeit geboren is, als een vogel tot vliegen.* Laet ons Augustinus treflijk zeggen daer by voegen: dat God der arme gift welneemt, als zy van billijken arbeyt voortkomt. Nu de ledigheyt is verfoeyelijk, en, naer Bernardus zeggen, *het pad der booze gedachten en begeerten. Niemant,* zegt de zelfde, *wiert in Egipten in de kloosters ontfangen, als hy niet arbeiden kon, of zich daer toe begaf, niet zo om levens behoefte te verzamelen, als om de zaligheyt der zielen.* Want gelijk de distelen in een onbeboud lant groeyen, en de padden in de moerasschen en stille wateren, zo verzamelen zich de quade gedachten in een luy gemoed. Onze verstanden zijn bequaem gemaekt om wat te doen. D'arbeyt maekt 'er vet, versterkt 'er, verblijt 'er, en de ledigheyt versmelt en verdelgt 'er. Een boog wil gespannen zijn; zo ook 't verstant, dat verslapt, en vergaet, als men 't ontspant: 't kan niet stil blijven, of 't zal hem tot quaet doen begeven, en yets schandelijx bestaen, ja 't zal hem liever in gruwelijke vuyligheden wentelen, dan dat 'et ledig zou blijven. De duyvel stelt zijn list nooyt zo te werk, dan als hy ledigheyt vint: d'ongebondenheyt komt dan te velden en tast niet alleen de vrouwen aen, maer ook d'allersterkste mannen. Ludovicus Vives geeft de Kristelijke vrou daer een wijze raed van.

Papirius Masson schrijft, dat by toestaen van Stephanus, Bisschop van Romen, en door gunst van Pepin, de Koning Childrik afgezet, geschoren, en in een Klooster gesloten wiert, tot

een voorbeelt van nut voor 't gemeyne beste, dat de Koningen zich niet van de ledigheyt zullen laten verwinnen, veel min een deugt daer van maken: want de ledigheyt is altijt 't verderf van doorluchtige huyzen geweest. Daerom verneemt men, in welgestelde vorstendommen en staten, zeer naau naer de doennieten en leeggangers: men vraegt van waer zy zijn? waer van zy leven in die plaetsen, daer zy met de degen op zijde gaen, en de jonker spelen. Byzonder zijn in Saxen Cheurvorstelijke orderen, die de weerden verbieden zodanige boeven langer als drie dagen te herbergen: zo zy van d'een in d'ander herberg lopen, dat men hen de rechters dier plaetsen zal aenbrengen, op dat zy goet onderzoek daer over doen, en hen naer verdienste straffen. Boven al is 'er een stat in Meyssen, Weissenfelts genaemt, op de grenzen van Duringen, daer men zulke fielten en lopers neerstig naspeurt, zo datmen gemeenlijk aen de galg, die op een heuvel by de Lantstraet staet, by bondeltjes zulke sierselen van mans en vrouwen ziet hangen. Want 't is by gedingen gebleken, dat zulke Monsters dikwils beschuldigt en overtuygt worden van dievery, rovery, en andere gruwelijke schelmstukken; dat niet vreemt is, dewijl men niet vinden kan, naer Keyzer Alexanders zeggen, dat iemandt van de wint leeft.

Het XIX. hooftstvk.

Dat haestige raetslagen verderflijk zijn, wort met het droevig voorbeelt van Lodewijk, Koning van Hongaryen, bevestigt. Vier zelsaemheden in de gemelde Prins. Dat vroege vruchten haest rotten. Hannibals deftig zeggen. Senecaes wijze reden. De schade der schielijke raden. Wat Xenophen daer van zegt. Treflijke plaets uyt Philips de Commines. Dat kracht zonder verstant ydel is. Horatius veersen op 't zelve oogmerk. De H. Ambrosius raet aen Keizer Theodosius. Zoet verhael van een ongetemt paert, dat geestig op onwijze

Princen gepast wort. Verwonderensweerdige geschiedenis van Iacob de vierde, koning van Schotlant. Leerzame verziering uyt Lucianus van Eucrates. Platoos schoone reden. Aenmerklijke history van een Hoochduitsch Prins. Aert en bedrijf van hertog Karel de Stoute, en zijn grafschrift. Zinspreuk van Koning Lodewijk d'elfde. Verhael uyt Thucydides van d'Atheners hoovaerdy, die veel ramps voortbrengt. Cresus ydel bestaen gestraft. Dobbelzinnig Orakel. Eigenschappen van Perseus, Koning van Macedonien. Ongemeene redenen van Paulus Emilius. Wat Asdrubal Hedus van de Romeinen zegt.

IOannes Dubravius, in zijn history van Bohemen, beschrijft het leven van Lodewijk de tweede, koning van Hongaryen en Bohemen, en zeyt van hem, dat hy een langer leven, want hy bereikte geen een-en-twintig jaren, waerdig was; maer zoo ongelukkig in zijn Raet, dat hy, door de dwaesheyt en foute hoovaerdy van eenige, wiens plicht was zich met geestelijke zaken te bemoeyen, in 't velt durfde verwachten, met een hoop byeengeraepte soldaten en ongewapende boeren, 't machtig leger der geoeffende krijgsluiden van Soliman, Sultan der Turken, die hem by Mohac in Hongaryen, den 29 Julius in 't jaer 1526, in een veltsag verwon, daer in deze jonge Vorst doot bleef, mits hy in een graft, die zoo vol waters was dat'er zijn paert niet kon overspringen, versmoorde. De zelve Schrijver voegt 'er by: dat men in de gemelde Koning drie dingen, die te schielijk voortquamen, bemerkte; 't eerste, dat hy in korten tijt groot wiert, het tweede, dat hy te haest gebaert was, en het derde, dat hy voor zijn zeventien jaren grijze hairen had. Men kan 'er zijn haestige geboorte by doen, want hy quam zonder huyt ter werelt, die hy door hulp der Geneesmeesters, die de Natuer bystant deden, eerst daer na kreeg. Levinus Lemnius zegt, d'ondervin-

ding leert dat de late en langsame vruchten langst duren, en dat de vroege en haestige terstont vergaen en verrotten. Een schielijke rijpheyt kan niet lang duren. Daerom prijzen wy in de kinders niet een al te vast en levendig oordeel, nocht ook andere gaven des lichaems of des geests, die wy in haer ver boven den gewoonen loop bevinden; want zy sterven dikwijls jong. Quintilianus zeyt wel, dat de verstanden, die zoo vroeg rijp zijn, zelden vrucht dragen. Alzoo ziet men dat de lentebloemen haest voortkomen, en haest vergaen: maer noch veel meer d'onherkaude raetslagen; want die worden, ten bederve der gene dieze voorstellen, in 't baren wanschape misdrachten. Daer op de wijze raet van de Poëet Menander ziet;

Neemt rijpen raet in alle zaken,
Gy zult die byna zeker maken.

Met recht is dan d'onvoorzichtigheyt, stoutigheyt, en vermetenheyt der gene te bestraffen, die haestigh en onbedachtelijk gewichtige zaken aenvangen, die zy, zonder d'uytkomst te voren wel t'overleggen, poogen uit te voeren. De vermaerde Hannibal zeide wijsselijk tot zijn tijtgenoten zoo wy in voorspoet goede zinnen hadden, wy zouden de gebeurlijke dingen zoo wel voorzien, als wy nu de geschiede bemerken. Die hun zelf door haestige raetslagen in gevaer stellen, doen niets anders dan datse hun ongeluk bevorderen; en terwijl zy, als Hercules, 't gedrocht een hooft afhouwen, zien zy'er zeven in de plaets voort komen: dat is, dat zy, om zich uyt een swarigheyt, daer zy door hun onbedachtheyt in geraekt zijn, te redden, in veel andere gevaerlijker vallen. Dit wist Seneca wel; daer zijn zaken, zegt hy, die men onvolmaekt mag laten, andre wiens eind onzienlijk is, om dat d'een d'ander voortbrengt, en de swarigheden, als de waterbaren; malkander volgen, en saemgehecht zijn. 't Is gemakkelijk, onder een schoone schijn, verwarring in een goede zaek te brengen, en een gerusten Staet in onrust te stellen: maer 't beroerde water klaer, en 't hellend huys recht te maken, dat is een meesterstuk, en yders werk niet. Dit is d'oorzaek, dat d'on-

bezonne raetslagen hun meesters en uytvoerders dikwijls in onverbeterlijke elende storten, zoo datse de doodlijke vrucht van hare roekeloosheit met recht genieten. Doch in den Raet der Princen zijn dusdanige misslagen allergevaerlijkst: want een gering bootsgezel doet de reizende lieden, in 't verzuimen van zijn plicht, weinig schade; maer de stierman, die droncken of dol is, brengt het heele schip en alles ten bederve. Zo gaet 'et in de gemeene bedieningen, wanneer een byzonder mensch een misslag begaet, hy doet zich zelf meer hinder dan den Staet: maer als 't de Vorst doet, hy stoot alles te gront. Xenophon, in Agesilaus naem, bevestigt dit, als hy de misdaden der gemeene lieden in de beste vouw slaet; en de gebreken der Princen, die met een quade slag ontelbre wonden houwen, ten hoogsten bestraft en verfoeyt.

D'afgerechte en in Staet ervaren Philips de Comines vraegt in zijn tiende bock wijselijk: *wanneer de Princen of hare gunstelingen, of eenigen vryen Staet hun misgaen, wie 't onderzoeken zal? wie 't onderzoek tot den Rechter brengen? wie kennis nemen om t'oordeelen? wie de schuldige straffen? Dat zullen,* vervolgt hy, *de klachten en tranen der arme lieden, die wreedelijk gehandelt zijn, doen*; *en het zuchten en 't weenen der weduen en weezen, wiens mans en verders door die boosaerdigen omgebracht zijn*; *kort, het gekerm en geschrey van zoo veel huisgezinnen, als zy benaeut, geperst en geplondert hebben, zal haer voor Gods Richterstoel beschuldigen*; *wiens rechtveerdigheyt, door zoo veel sware boosheden getergt, niet toelaet, dat de schuldige blang ongestraft blijven, maer plaegt hun somtijts, zonder uitstel, met zulk een strenge en krachtige hand, dat men oogschijnlijk ziet dat hy een rechtveerdig wreker van hun gewelt en boosheyt is.* Dezelve Schrijver zeit een weynig te voren: *zoo yder gedurig in 't hart en in 't gedacht drukte, dat 'er een God is, die geen boosheyt ongestraft laet, en dat den booswichten schrikkelijke en eeuwig durende plagen bereyt zijn, 't is ongelofelijk, dat iemant zich tot uytperssing, gierigheyt of wreetheyt zou begeven.*

Hoewel nu de Princen, in't felste van de stormen die hun Staet doen schudden, somtijts tegen hun dank veel wanorde

moeten gedogen, gelijk de Stierman, die, door de kracht van een draeywint, midden onder de klippen, en ver van de haven, gevoert word: evenwel is waerachtig, dat zy, als hun geltmiddelen en ander zaken ontbreken, veel vleyers en quade raetgevers hebben, welker besluiten en uitwerkingen veel deerlijke ongelukken en elenden voor d'arme onderdanen voortbrengen. Daerom zegt men, dat de roekeloosheyt een gebrek van raet en een verhaesting is, die met onvoorzichtigheyt gemeenschap heeft, en veel ongeregeltheyt, door gewelt, verachting of bezondere inzichten, veroorzaekt. Dat kracht zonder verstant ydelheyt is, vertoont de Poëet Horatius aerdig in de volgende regelen:

Kracht, zonder wijzen raet, valt door zijn eigen swaert';
Maer die met kennis is getempert, voorspoet baert,
En gunst en hulp der goón: die zulcke snorkers haten,
Die zich, met onverstant, op hunne sterkt' verlaten.

Als eertijts die van Thessalonica tegen Keizer Theodosius opgestaen waren, gebood hy zijn krijghsvolk veel duyzenden, die in een Schouburg verzaemt waren, om te brengen: waer over de heilige outvader Ambrosius den Keizer tot raet gaf, dat hy 't uytvoeren van een zwaer en dootschuldig vonnis een maent, na dat 'et gevelt was, uitstellen zou; op dat gewelt en gramschap hem geen onherstelbre misslagen deden begaen, maer tijt hebben om berou te toonen, en somtijts zijn strengheyt te verzachten. Sozomenus, Augustinus en Justinianus maken 'er gewag af. 't Gaet hen, daer wy van spreken, gelijk de gene (als de verziering zeit:) die op een ongetemt paert zat, dat de toom verachte, en met hem, zonder tijt te geven van eens af te zitten, hier en daer in 't wilt liep: iemant die hem ontmoete, vraegde hem; waer hy, met zulk een haest, heen reisde? Hy.gaf maer vier woorden ter antwoort*: daer 't dit hooft belieft.* Zoo men een reukeloos en onvoorzichtig Prins vraegde: waer loopt gy? zoo 't hem luste na de waerheit t'antwoorden, hy zou zeggen: daer't mijn hertstochten behaegt: daer van somtijts de wellust, of gie-

righeyt, ook altemet d'eergierigheyt, vreeze of gramschap meester is. Dat is 't paert dat hen, met vollen ren, ten bederve voert. Hierom zien wy zomwijl wijze en treffelijke mannen in onvoorziene elende komen, dat niet zoo zeer door haer schult, als d'omkeer der wereltsche zaken; maer meest door 't gewelt der Grooten, die dus met de kleine spelen, voortkomt. Maer als eenige zich met opzet in sware rampen storten, moet men niemant dan hun zelf beschuldigen. Dit 's d'oorzaek dat wy met hen, die door toeval in ongeluk raken, meêlijden hebben; ja wy verschonen en helpen hen na ons vermogen: maer wy berispen en beschuldigen d'andre, die wy weten dat, door haer eige dwaesheit of boosheit, in bittere elende komen.

Deze aenmerking heeft de gemelde Philips de Commines bewogen de Vorsten, die van God tot een opperhoofdig gebied verheven zijn, als zy nimmer op haer schuldige plicht dencken, te bestraffen. Hy voegt 'er by: dat men d'uytzinnige en treurigen geen schult kan geven; maer zoo verstandige Heeren, wiens lichamen en geesten gezont zijn, door sloffigheyt en ongebondenheit, in eenige elende vallen; men moet haer staet geensins beklagen. Wy hebben hier van een denkwaerdig voorbeelt in Jacob de vierde, Koning van Schotlant: dees Prins, gezeten op een hengst, zotte jonkheyt en al te goet leven genoemt, hoewel hy door een godlijke stem, en van zijn voornaemste Raetsheeren vermaent was, hiel niet op voort te loopen, tot dat hy hem zelf en een groot deel van d'adel in 't verderf voerde. Buchananus beschrijft deze geschiedenis dusdanig: als de Koning naer zijn leger trok, ging hy te Limnuch de Vesperen hooren; daer quam een out man, met rosverwig hair, dat op zijn schouderen hing, boven 't Voorhooft kael, en zonder hoet, bekleet met een lange blaeuwe rok, met een linnen gordel om de middel, en een statig en aenzienlijk wezen, die de Koning begeerde te spreken, door 't volk drong, en hem zelf een weg maekte: by den Konig zijnde, leende hy, met een boersche eenvoudigheyt, op zijn stoel, en zeide: Heer Koning, ik ben tot u gezonden , om u te

waerschuwen, dat gy niet voortvaert; en zoo gy my niet gehoorzaemt, zal 't u en u gezelschap niet wel vergaen. Ook heb ik bevel u te zeggen, indien gy u te veel met vrouwen vermengt, en haren raet volgt, dat 'et tot uwer schande en verderf gedyen zal. Als hy dit gezeyt had, drong hy weer deur, en ging van daer. De Koning, als de Vesper, of namiddagdienst gedaen was, liet hem zoeken; maer hy was niet te vinden: men achte dit te wonderlijker, om dat niemant, van al degene die hem in 't gezicht hielden, met mening van naerder t'ondervragen, hem had zien vertrekken. Buchananus zegt, dat hy deze historie uit den mont van hen, die toen by den Koning waren, beschrijft. Maer deze onbedachte Vorst verachte die waerschuwing, en den goeden raet der Schotsche Heeren, die hem baden, dat hy tegen d'Engelschen niet zou vechten; en hing 't hart, in steê van d'oorlogszaken t'overleggen, te zeer aen een gevange Joffrou. Hier op volgde, dat zijn krijgsvolk, dat in een woest en dor lant gelegert was, zonder montkost en oorlogsgereetschap, zich moest verdeelen; en hy onlangs daer na, met byna al zijnen adel, in volle veltslag ontrent Fuldon, verslagen wiert.

My gedenkt, als ik op een tijt 't vorige verhaelde, dat mijn Vader zaliger van deze reukelooze waeghalzen zeide, 't gene Lucianus van hem zelf en Eucrates vertelt. Als ik, zeyt hy, in Egipten quam, voegde ik my by een waerzegger, die wondere zaken bedreef: onder andere, vervolgt hy, als wy in een herberg quamen, nam hy de boom van de deur, of een bezem, of een dikken stok, bewont hem met doecken; dat 'et yder zag; en deê hem gaen, na dat hy eenige woorden geprevelt had, als mensch. Dit spook putte water, bereyde 't eten, bracht het

op tafel, en diende de gasten gelijk men 't gebood: als nu alles gedaen was, veranderde Eucrates deze dienaer, met eenige woorden, weer in een boom, bezem, of stok, als hy geweest had. Ik deê mijn best om dit geheim te weten; maer kon 'er niet achter komen, hoewel hy my veel ander dingen te kennen gaf. Maer ik verborg my eens in een boek, en hoorde zijn beswering, die

uyt drie woorden bestont. Als hy somtijts een stok verandert en 't werk bevolen had, ging hy op de plaets wandelen. 's Anderen daegs nam ik een stok, als hy 'er niet ontrent was, kleede dien, sprak de drie woorden, en beval hem water te putten; 't welk hy deê, en bragt ons een eemer vol: toen zeide ik, 't is genoeg, keert weêr in u vorige gedaente; maer hy voer voort in 't waterputten, zoo dat 'et gansch huis vol wiert: dit kon ik niet beletten, en vreesde evenwel Eucrates gramschap, die ik wel dacht dat zich heftig vergrammen zou; dies nam ik een bijl, en hakte die stok in twee stukken, die elk een eemer namen, en water schepten, zoo dat ik van een knecht twee maekte. Eucrates quam juist in dit gewoel t'huis, herstelde deze wanorde, en ontstal zich zelf van my, zoo dat ik niet weet, waer hy sedert gebleven is. Dit is Lucianus fabel of verziering, die, onder zodanig een verdichtsel, de dwaesheit der hooveerdigen aenwijst die zich in een doolhof, daer zy niet weten uyt te raken, begeven. Plato zag eertijts daer ook op, als hy zeide: een mensch, die op zijn staet, of schoonheyt vermetel is, en door zijn dwaesheyt meent, dat leitsman noch meester van noode heeft, maer wijs genoeg is om alles te beheerschen, wort t'eenemael van God verlaten. Hy verblijt zich, en, met zijns gelijke verzelt, werpt het spit in d'assche. Hy doet zich van yder vreezen; maer in korter tijt wort hy door Gods rechtveerdig oordeel ter straf gevoert: zoo dat zoodanig een elendig mensch, hem zelf, zijn geslacht, en den gemenen Staet in een grondig bederf smijt.

Tot bewijs dezer waerheyt zal ik, 't gene onlangs in Duytslant gebeurt is, bybrengen: daer was een Prins, door den schielijken voorspoet zijner zaken zeer hoogmoedig, die 't kasteel van zeker edelman eenige dagen belegerde; 't wiert hem by verdrag overgelevert, dat onder andre punten inhiel, dat de belegerde, lijf en goet behoudende, zouden uyttrekken, en gaen daer 't hun beliefde. Als nu de Prins met zijn volk in 't Slot trok, schoot een soldaet van de bezetting, die op 't hoogste van een toren de wacht, en noch geen kennis van 't verdrag had, met

zijn roer al mikkende een ruyter doot, die ontrent de Prins was, die daer over zoo vergramde, dat hy al d'andere soldaten, die aen de schoot onschuldig waren, en die hy toegestaen had met lijf en goet onverhindert uit te gaen, aen een boom, met hunnen Paep boven aen, deê hangen; en verbrak dus d'oorlogswetten, en deê in Duitslant een nooitgehoorde daet. Hoewel nu zulk een verylt en wreed strafplegen veel Raetsheeren en hooftmannen van dien Vorst mishaegde, en ten hoogsten tegen 't hart was; evenwel durfde niemant van hen hun meester, diens gramschap zy vreesden, om dat hy in zijn toorn geen staet of persoon verschoonde, opentlijk tegenspreken of berispen. Maer onlangs daer na had hy, als zijn gramschap verkoelt was, een schrik van dit deerlijk werk, en wenschte vergeefs dat 'et nooit geschiet was. D'uitkomst toonde dat God de raetslagen en wercken van dien Prins, en van zijn dienaers vervloekte, want hy, met zijn aenhangers, wiert geheel bedorven: eerst verviel hy zoo in schulden, dat hy gansch radeloos het lant verliet; daer na wiert hy door een schrikkelijke ziekte, en met groote smerten, uit de wereld gerukt. Veel van zijn dienaers en Raetsheeren is 't niet beter gegaen; want het bloet der vermoorde, en de wrake Gods vervolgden hen, tot dat zy uit de werelt getrokken waren. 't Zelve is Karel de Stoute, hertog van Borgonje, gebeurt. Hy had Granson belegert, en kreeg het met voorwaerde, dat yder lijf en goet behouden zou. Als hy de Stat in zijn gewelt had, deê hy, tegen zijn belofte, uit een onbedachte raet, zommigen ophangen, en andre versmoren. Sedert die troulоosheit veranderde hy zoo van gemoet, dat hy met trotsheyt zijn onderdanen verachte, vreemdelingen tot zijn lijfwacht nam, niets gedenkweerdigs uitrichte, en veel aenslagen hem tegen liepen, terwijl hy d'eene oorlog op d'ander zaeide, en in zommige veltslagen de neêrlaeg kreeg. Eindelijk wiert zijn leger by Nancy gescheurt, en in de vlucht geslagen, daer hy zelf doot bleef. Een Vorst die, buiten 't voorverhaelde, zeer dapper strijtbaer en moedig was, met koningklijke rijkdommen, en treffelijke gaven des gemoets beschoncken.

De wreetheyt is gewent
Te nemen zulk een ent.

Men leest zijn Grafschrift, na gelegentheyt van die tijt wat plomp gemaekt, in de jaerboeken der Keulsche Bisschoppen, en in 't vijfde boek van Pontus Heuterus beschrijving van Borgonje; de zin daer van is:

Karel, gy zocht in u leven
Nimmer rust nocht eenigheyt,
Wilt u beenen ruste geven,
Nu haer is dees plaets bereyt.

Het Apophthegma of de zinspreuk van Koning Lodewijk d'elfde is waerdig in 't gedacht te blijven; *als hoogmoet en vermetenheit voor gaen, volgen haer schade en schande op de* hielen: want d'ervarenheyt leert ons, dat d'eerzucht van smaet, en de nedrigheyt van eer gevolgt en verzelschapt wort. Om dit hooftstuk met eenige oude voorbeelden te besluiten, wy hebben een gedenkweerdig in Thucydides, die zeit: dat d'Atheners, zonder wettige oorzaek, en alleen door een trotse begeerte van haer macht te toonen, Sicilien wilden innemen. Eenige Thracische buitzoekers, tot haer dienst ontboden, quamen te spade, want d'Atheensche vloot was alree in zee, zoo dat'et hun onmooglijk was dit volk daer by te brengen; dies zy hen, dewijl de Stat hen niet kon onderhouden, van hun dienst ontsloegen. Deze Thraciers, in 't weêrkeeren, vermeesterden in 't vaste lant van Beotien een stat, Mycalesse genoemt, daer zy huizen en Kercken plonderden, mans, vrouwen en kinderen dootsloegen, zonder iemant, zelf niet het vee, te verschonen: want zulcke waeghalzen zijn de wreetste en onmenschelijkste schepsels, daer zy meester zijn. De gantsche stat wiert zeer deerlijk verwoest. Deze elende der Beociers, door 't hoogmoedig voornemen der Atheners veroorzaekt, was erbarmelijk; maer zy kregen ook hun loon: want van die tijt af verachterden haer zaken. Haer legers, zoo te water als te land, wierden gansch verslagen, en zy zelf in een elendige dienstbaerheyt gebracht. Wy hebben een

tweede voorbeelt in Cresus, een machtig Koning van Lydien, die in een vreedzaem en bloejend Rijk niet gerust kon leven; en besloot Cyrus, Koning van Persen, zonder wettige reden, uit hoogmoet op zijn rijkdom en voorspoet, te beoorlogen. Hy zond eerst zijn Gezanten tot het Orakel of godspraek te Delphos, daer zy in onbekende kleedren, en zonder te zeggen van wat lant, quamen; dies hun de voorzegster, als Cedrenus en Herodotus verhalen, dus toesprak:

't Getal is my bekent van diepten en van paden,
En Zanden, die de zee verbergt in haren schoot:
Ik weet met wat gepeins de ziele staet beladen,
Wanneer zy zich niet maekt bekent noch heel ontbloot:
Ook weet ik, hoe 't gevolg van Koning Cresus heden
Den gek, na 'et spreekwoort luyd, bedekt houd in de mou;
Dies hy meent, dat hy hier, door deze looze zeden,
My spot en schimp betoont; maer dat doet hem een vrou.

Eindelijk als de Gezanten de ware oorzaek van hun uitzenden ontdekten, gaf haer 't Orakel een dubbelzinnige antwoort, waer van dit de zin is:

Vorst Cresus zal de vloet van Halys over komen,
Waer door veel gelt en goet bederft en wort ontnomen.

't Waren Cresus eige goederen en schatten die bedorven en verloren gingen, niet van Cyrus, wien de Propheet Daniel voorzeide, (als Cedrenus en Suidas verhalen) volgens d'openbaringen aen Jesaias gedaen, dat d'overwinning hebben zou. Daerom meenen de gemelde Schrijvers, dat Cyrus, nae 't einden van deze oorlog, de Joden vry na Jerusalem liet reizen. Wy zullen by de twee vorige een derde voorbeelt van Perseus, Koning van Macedonien, voegen: deze Vorst, als hy vermaek begon te genieten in 't ombrengen van zijn onschuldige dienaers, en met hoovaerdy vrienden en vyanden te verachten, wiert zo van de wreetheit en geltzucht vermeestert, dat men sedert die tijt, in 't bestieren zijner zaken, niets dan dwaesheit en uitzinnigheit in hem bespeurde. Eerst toonde hy proeven, in enige strijden, van goet verstant en

dapperheit; maer op een sprong en onverwacht wiert hy kleinhertig, bot, lichtveerdig, en voor een yder onverdraghelijk, dewijl 't gunstig geval hem verliet. Dit is ook veel anderen gebeurt, die op een dag onvoorzichtig en elendig zijn geworden, als Suidas in zijn verzameling der historien, Titus Livius en Plutarchus aenwijzen. Tot dit voorstel zeit Paulus Emilius wijselijk, dat men in voorspoet tegen niemant iet, dat na vermetenheyt en gewelt gelijkt, moet poogen t'onderstaen, nocht zich zelf op den tegenwoordigen staet verlaten; gemerkt de toekomende zaken onzeker zijn, en niemant weet wat d'ondergaende zon meêbrengen zal. De voorspoet verheft een dapper en moedig man niet: de tegenspoet kan hem ook niet ter neêr werpen, nocht breken. 't Is evenwel, als Asdrubal Hedus voor den Roomschen Raet vertoonde, een zelsame zack, dat iemant gelukkig en wijs. is; en dat de Romeynen onverwinlijk waren, om dat zy in voorspoet voorzichtig bleven, en op haer zaken ernstige en yverige toezicht hadden.

Het XX. hooftstvk.

Geschil over beelden, door een byzonder middel van een Turk gestilt. Hoe de Romeinen 't zweert plegen t'achten. Treflijke rede van Keyzer Trajanus. Waerom men voor d'Oppervorsten een bloot zweert draegt. Hoe men Ridders maekt. Schone verziering der oude Poëten van Iupiter, die op de Princen past, en uytgeleyt wort. Deftige spreuk uyt Polipherus letterbeelden. Zelsame gebruiken der oude Hoogduitschen. Keizer Maximiliaens eerbiedigheyt tot de Iustitie. Ongemeene Rechtpleging van Graef Boudewijn van Vlaenderen aen elf Ridders. Onbillijke wet over 't aenklagen van dievery, met een vreemde geschiedenis verzelt. Hoe d'Alanen 't zweert eerden. Wat wapen de dapperste helden gebruiken. De kracht

van Roelants Durendal. Ongelofelijke kloekheyt van Artus, Koning van Engelant. Castriots geweer wort aen Sultan Mahumet gezonden. Hoe de Turksche soldaten hun sabels achten. Wat Arioste van 't geschut zegt. Waer meê de Romeinen hun grootste kloekheyt toonden. Bynamen van Claudius Marcellus, en Fabius Maximus.

ALs ik onlangs op den Rijksdag te Spiers was, vertelde my een Duitsch Heer, dat 'er onlangs te Temiswar in Zevenbergen, tusschen de Christenen, die daer onder 't gebiedt van den Turk wonen, een verschil, dat 'et stellen der beelden in de kerk betrefte, ontstaen was. Zy bestonden uyt Gereformeerden en Roomsgezinden: deze laetste doen de beelden, inzonderheyt die in de kercken staen, godlijke eer aen; in tegendeel, de Gereformeerden, dewijl Gods wet zulx verbiet, verfoeyen 't zelve. De Turksche Stathouder gaf te voren de Christenen in 't gemeen een klein kerksken, op dat yder daer in zijn Godsdienst op byzondre tijden, zonder elkander te hinderen, oeffende. Niettemin als zy in deze vergaderingen by een quamen, was 'er altijts twist over dit punt; d'een beweerde den beeldendienst, d'andre bestrafte die: zoo dat 'er somtijts gevaer was, dat zy van woorden tot sagen zouden voortgaen. De Bassa of Stathouder vernam deze twist, en deê de deelgenoten in zijn woonplaets komen, daer hy yders bewijsredenen hoorde; dat gedaen, liet hy al de beelden uyt de kerk nemen, (want zy den Turcken, dieze in hare Moskeen of tempels nooit gedogen; een gruwel zijn, en zy houden de Ghristenen, zegt:de Heer van Busbeke, om 't eeren der beelden, voor afgodendienaers,) en verordende yder zijn plaets in die gezuiverde Kerk, om haren godsdienst, zonder twist en beroerte, te verrichten. Daer na liet hy een bloot zweert voor de kerkdeur hangen, en verklaerde, om de deelgenoten te verschrikken, dat d'eerste, die voortaen de gemeene vreé en rust steurde, 'thooft zou verliezen. Hier meê hiel hy hen zoo wel

in toom, dat niemant meer met zijn naesten, om de beeldendienst, eenige twist begon. Zommige zullen deze daet te streng en vermetel achten; evenwel hebben de Romeinen zelf het zweert, om den booswichten een schrik aen te jagen, in 't openbaer vertoont: want gelijk de bijl by hen een teken van oppermacht was, zegt Festus, (om dat d'Onderburgemeesters, die in de lantschappen over de gedingen en burgerlijke zaken te recht zaten, door een dienaer daer toe gekozen, voor hen een bijle lieten dragen) zoo wierd ook, als zy recht over de misdadigen deden, een bloot zweert vertoont, gelijk Jacob Reuard, uit Cyaprianus, geleerdelijk bewijst, daer hy van de Richtstoelen van 't burgerlijk- en halsrecht der Romeinen spreekt, en aldus zeit: *Saevit invicem discordantium rabies, & inter togas, pace rupta, forum litibus mugit insanum, hasta illic & gladius, & carnifex praesto est.* Dat is: *de gramschap der twistende woet en raest, als d'eenigheyt tusschen de vreedzame gebroken is: de plaets daer men pleyt klinkt van 't getier, daer is de bijl, 't zweert en scherprechter gereet.* Hier op slaet 't gene Dion van Trajanus, in zijn leven, schrijft: dat als die Keizer een nieugekoren hooftman van zijn lijfwacht 't zweert aenbond, hy 't hem eerst bloot toereikte, en zeide: *neem dit zweert, en zoo ik wel heersch, gebruik het voor my*; *zoo ik qualijk doe, tegen my.* Plinius de Jonge verhaelt het zelve. Als men de Keizers en Koningen in haer blijde inkomst een bloot zweert voordraegt, beteekent het de Justitie of 't Rechtplegen; op dat de quade verschrikt, en de goede verzekert worden, dat zy van alle overlast, door de hooge Overheyt, vry zijn. Valerius Maximus zegt, dat eertijts die van Marsilien een zelsame gewoonte hadden. Sedert dat haer stat eerst gebout is, zegt hy, bewaren zy 't zweert, door de jaren geheel verroest, daer zy de dootschuldigen meê straffen. Als de Keyzers en Koningen Ridders van haer orde maken, geven zy hen een bloot zweert in de hant, na dat zy hen te voren eenige slagen met het plat op de schouder gegeven hebben, en vermaent het Recht voor te staen, weduwen en weezen, en andre elendige menschen, tegen een yder, voor overlast te beschermen en

bewaren. Daerom zeyd Herman van Eppingen, in de voorrede van zijn boek, dat d'outste Poëten, eertijts voor Godsgeleerden gehouden, als zy de Princen hun schuldige plicht aenwezen, verzierden, dat Jupiter op een troon vol sterren zit, met een heldre klaerheyt omringt, de Sterkheyt en 't Recht aen zijn zijden staende: en dat hy d'Arent, die zijn wapens en blixem draegt, beveelt den Princen een vlammende scepter of rijksstaf te geven: dat daer na Themis of de Justitie , de moeder der wetten, en Concordia, of d'Eendracht haer het sweert toereiken; en Fortitudo of Sterkheyt haer het diadema, of de koningklijke hooftpronk omwond. Daer meê die vernuftige Dichters aenwezen, dat God de Princen hun macht en 't gebied geeft, gelijk d'Arent den rijksstaf door Jupiters bevel: dat zy van Themis 't zweert ontfangen, toont, dat zy niets dan recht en billikheyt moeten hanthaven: dat de Sterkte haer kroont, leert hen, dat zy de beslote steden en kasteelen, die gedeelten van haer kroon zijn, niet moeten onderdrukken door gewelt; maer in liefde en met goede orde bewaren. Polipherus wil 't zelve in zijn Hieroglyphische figuren of letterbeelden te kennen geven, als hy een weegschael, in een cirkel, aen een bloot sweert hangende, vertoont, wiens punt met dit opschrift gekroont is: *Iustitia recta, amicitia & odio exempta, evagenata & nuda, & ponderata liberalitas regnum firmiter servant.*'t Welk beduit: *dat de behoorlijke Iustitie, vry van haet en vrientschap, oprecht en naekt, en met een gematigde miltheyt verzelt, een sterk steunsel van een Rijk is.* Hy voegt 'er by, een kist vol gout, daer de scheede van 't zweert op rust, en een serpent aen d'een, met een hont aen d'ander zijde.

't Is ook kenlijk , dat d'oude Hoogduitschen groote hanthavers der Justitie waren, en dat hun wijze was zelf den misdadigen t'onthoofden. Ook zegt men, dat noch heden in een Keizerlijke Rijksstat een out verroest zweert, als dat van Marsilien, te zien is, daer meê eertijts de jongste Raetsheer met eigen handen den verwezenen moest dooden; dit was hem geen schande, maer een groote eer, om dat hy de Justitie zelf hanthaefde.

Hier meê komt overeen 't out gebruik van zommige deelen van Frankenlant, gelijk my Graef Koenraet van Castel vertelde, als hy my uit een hoog kasteel een zijner dorpen toonde, daer de jongstgehuwde den dief, die op de daet betrapt is, zelf de strop om den hals moet doen, en daer na d'andre een teken geven, die hem komen helpen, om den dief op te heffen, en aen een oude eikeboom, overlang daer toe verordent, vast te knoopen. Men verhaelt van Keizer Maximiliaen d'eerste, als hy voorby de gerichtplaetsen, daer men de lichamen der misdadigen ten spiegel hangt, reisde, dat hy zijn hoet afnam, en zeide: *Salve Iustitia,* dat is: *God behoede 't Gerecht, of de Iustitie.* Wy lezen ook in de geslachtboeken der Vlaemsche Graven, dat Boudewijn, de twaelfde Graef, een streng straffer der misdaden was, dies hy den hakker, van de hakke of bijl, daer men toen de doodschuldigen meê strafte, genoemt wert. Hy deê eens elf Ridders in zijn hof komen, en beval dat men yder een strop aen den hals zou hangen, om dat zy drie kooplieden afgezet en berooft hadden, en liet hen zoo op een plank klimmen, en de stroppen en bequame houten om hoog vast maken; toen trok hy zelf de plank weg, op datse zoo worgden en storven. Dit strek bewijs, hoe streng en onbeweeglijk eertijts eenige Grooten, zelf tegen de waerdy van haer Staet, en op een ongewone wijze, geweest zijn.

Men kan ook wel, in 't oeffenen der Justitie, onmatig zijn, wanneer de billijkheyt de strengheit van 't Recht niet verzacht: want dus zeggen de Rechten; *in alle dingen, voornamelijk in 't Recht, moet men op de billijkheyt letten.* Laet ons bezien, hoedanig eertijts het municipale Recht in Moravien, van Dubravius beschreven, geweest is: men zou 'er 't oude spreekwoort, s*ummum jus summa crux*, waer van de zin is*, de strengheyt der wet is de galg,* gevoeglijk op konnen passen. Om te beter te verstaen wat het geweest is, zal ik de woorden der History hier by voegen: *Als Ladislaus uyt Bohemen quam, bleef hy eenige dagen in Moravien, inzonderheyt te Olmutz, daer hy in 't Gericht voorzat over een wonderlijk proces of geding, van welk hy nooit te voren gehoort had. Zeker*

eerlijk, rijk man, en een der voornaemste burgers van Breslau, hooftstat van Silesien, reisde, om 't verrichten zijner zaken, in Polen, daer hem in een der steden van dat Rijk, in zijn herberg, door de weert vijf hondert kroonen ontnomen wierden: deze dief, daer over beschuldigt, vreesde de pijnbank, waer door hy 't bekende, en bood aen al 't gelt weer te geven: de Silesier begeerde niets meer dan dat, en zijn reis te vorderen. Maer de Burgemeester en Raden van die stat geboden dat hy haert municipale Rechten zou voldoen, die meebrechten, dat d'aenklager van dievery den dief, dien hy beschuldigt had, zelf moest ophangen; *en indien hy 't weygerde, dat dan d'aengeklaegde dief zijn beschuldiger vermocht op de zelve wijze te doden. De weert was ter stont gereet om dit werk te doen. Als d'eerlijke man zoo een wet verstont, was hy gantsch verbaest, en bood de Richters, om vry van die schand te zijn, en onverhindert te vertrekken, d'ontstole vijf hondert kronen; maer vergeefs: want zy zeyden, datse hun wetten niet konden vernietigen. Hy koos, alzoo hy zag dat hy niets verkrijgen zou, liever den dief op te hangen, dan zijn eygen goet en leven te verliezen. Daer na reysde hy terstont naer Cracou by de Koning van Polen, die de gezeyde wet niet alleen voor wreet en onrecht verklaerde*; *maer ook, met open brieven, dien vromen Silesier voor zuyver en vry van alle oneer en opspraek. 't Zelve dee Ladislaus ook, die daer een straf, voor alle die hem zulx mochten verwijten, byvoegde.* Dus ver Dubravius, die 't voorverhaelde in 't twee-en-dertigste boek van zijn Boheemsche Histori beschrijft. De Keyzerlijke Inzettingen, die de misdaden en haer straffen betreffen, hebben wijselijk zulcke ongerijmde en godlooze wetten en gewoonten afgeschaft. Ik vertrou dat het vernietigen van die onbillijke wetten op zekere woorden van een wet des Keyzers Justinianus gegront is, daer hy zegt: men zal geen gewoonten mogen noemen of zoeken, die by geval onrechtveerdig van eenige, om haer byzonder voordeel, verdicht zijn; want de lankheyt van tijt en gewoonte geeft de quade en onbetamelijke wetten en zeden geen kracht noch billijkheyt.

Maer laet ons onze voornemen, van 't zweert te spreken, poogen te volbrengen. Onder d'Alanen was het in zulk een ach-

ting, dat zy 't als een god eerden. Ammianus Marcellinus schrijft van dat volk: men vind onder haer geen tempel, kapel, nocht huis met stroo gedekt; maer zy, met een onstuymig en woest gebaer, planten een bloot zweert in d'aerde, dat zy als god Mars, beschermheer van 't lant daer zy woonen, eeren en aenbidden. Weinig tijts na de Sontvloet, zegt Justinus, hebben d'oude heidenen de helbaerden, en schichten of half picken als goden geëert; tot bewijs hier van ziet men veel beelden van haer afgoden in de rechte hant dus gewapent afgebeelt. D'ouden noemden de Godinnen, die de bijlen toegevoegt waren, *Materas*. Lilius Gyraldus toont ook, dat d'oude Gaulers zekre schichten, die zy *Materas* noemden, gebruikten. 't Is een aenmerkenswaerde en prijslijke zaek, dat de kloekste mannen, zoo wel voor als in onze tijden, als zy vechten zouden, altijt met het zweert in de vuist toevlogen, en onbetamelijk achtten andre wapens te bezigen, alleen dat zy zomwijl, met een lancie of korte piek, den strijt begonnen. Daerom droegen zy groote zorg, om welgetemperde zweerden, zoo tot houwen als steken, te hebben; en de dapperste helden geven zoo wel hun zweerd als peerd een naem. Wy lezen dat Roelant, een braef Veltoverste, en neef van Keizer Karel de Groot, een zweert, Durandal genoemt, had, dat zoo hard en welgetempert was, dat hy 't, met al zijn overige kracht (na de neêrlaeg van zijn volk in 't dal Roncevaux, eer hy van honger en dorst versmachte,) op de rotzsteenen, op dat het niet in de handen zijner vyanden zou komen, poogde in stukken te smijten; maer 't was vergeefs, zegt Haillan: die daer by voegt, dat dit ongemeen geweer, door des Keizers bevel, met Roelants hoorn, boven zijn graf, in d'Abdy van S. Romein te Blaye, gehangen wiert. Artus, koning van Engelant, die in 't jaer 470 leefde, had een zweert Caleburne, en een lancie, Rone genoemt: met dit zweert versloeg hy, in een veltslag, (zoo de monik Sigebert zich niet misrekent,) 470 van zijn vyanden. Plutarchus prijst ook het licht en welgetempert zweert van Alexander de Groot, dat de koning der Citianen hem schonk; en zegt,

dat hy byna geen andre wapenen gebruikte. Georgius Castriot, Prins van Albanien, de groflijvigste en kloekste, die sedert twee hondert jaren leefden, van wien wy in 't twaelfde hooftstuk veel treflijke byzonderheden verhaelt hebben, had een zweert, dat zijn dootvyant Mahumet, Sultan der Turken, begeerde te zien. Hy kreeg verzekering dat men 't hem weêrzenden zou, dies zond hy 't te Constantinopolen in 't hof van Mahumet, daer niemant was, die 't wel gebruiken kon: dies Mahumet, in 't weêromzenden, zijn Gezant last gaf dien Prins te zeggen, dat hy hem in dit stuk bedrogen had, en een ander zweert, in plaets van 't zijne, om zijn vyanden te verschrikken, gezonden had. De Prins Castriot, Ischenderbeg gebynaemt, schreef hem ter antwoort: dat hy hem zijn eygen zweert, daer meê hy moedig in de velthagen vocht, gezonden had; maer d'arm, en de hant, die met dat geweer de Turken in twee hakte, en haer de hoofden, armen, en andere deelen des lichaems afmaeide, by zich hiel; en dat hy de Turken zulx haest zou doen blijken: gelijk ook daer na gebeurde. De Turksche soldaten, die haer sabels dier koopen, naeuw bewaren, en hoog achten, ja niet verkoopen, noch toelaten uit hun lant te voeren, zijn hier in met recht te prijzen. 't Is ook met het zweert, en niet met pijlen, geschut, noch musketten, dat de dappre helden in den strijt haer kloekheyt betoonen: dies Arioste, in zijnen woedende Roelant, zeer aertig, en met groote reden, de monik, die 't geschut bedacht heeft, vervloekt; om dat de kloekheyt in d'oorlog daer door gebroken en byna vernietigt is. Men ziet ook dat de Romeinen, als zy een veltslag doen zouden, zich meer op haer zweerden als eenige andre krijgsrusting, verlieten; en daer door treflijke verwinningen kregen: daer op Titus Livius ziet, als hy zeit: *Ventum est gladios, ubi Mars acerrime furit,* dat is, *men quam tot de zweerden wanneer Mars 't allerfelste woet.* By de jongstgemelde Schrijver, en op verscheide plaetsen in Plutarchus, leest men zeer korte en treflijke vermaningen der Veltoversten, die haer soldaten daer in bevelen, dat zy niet lang met schichten, pijlen, of dierge-

lijke twijfelachtige scheuten den tijt zouden spillen; maer terstont den vyant van naby, om een snelle verwinning te krijgen, met het zweert te keer gaen. Hierom wiert Claudius Marcellus, (als de zelve Plutarchus schrijft,) een dapper krijgsman, stout, veerdig ten strijt, die nimmer ruste, boven al zijn tijtgenoten tot oorloogs-eer genegen, en die op zijn vyant gedurig als een ongestuime vloet, nu van voren, dan van ter zijden, en somtijes op de hielen, neêrstorte, het zweert der Romeinen genoemt. In tegendeel wiert Fabius Maximus hun schilt geheeten, om dat hy zijn raetslagen op vaste en gegronde redenen uytvoerde; en zonder veel gewoel, als een stille revier, Hannibals leger allengs krachteloos, en door 't versmelten vruchteloos maekte: daer uyt bleek, dat dien wijzen en voorzichtigen Romein den schilt meer dan 't zweert achtte; om dat men eerst zich zelf, eer men zijn vyant wil quetsen, moet bedekken, en voor gevaer behoeden. Om deze oorzaek schijnt het, dat de Grieksche Wetgevers den soldaten, die hun zweert of schicht verloren hadden, geen straf toewezen; maer die zijn schilt ontnomen was, kon, zonder gestraft te worden, niet vry raken.

Het XXI. hooftstvk.

Drieërley proeven van onnoozelheyt, en waerom van d'Ouden ingestelt. Gebeden in de bedieningen van 't gloeyend yzer, en ziedend water. Dat zoodanige gebruyken verwerpelijk zijn. De proef van Chunegonde, gemalin van Keizer Henrik. De Keyzerin Richarda, en eenige onderdanen van Koning Creon zijn tot de proeven van onschult bereyt. Verscheyde voorbeelden van wonderlijke zaken. Vremde geschiedenis van een ongeleerde Monik. Zommige heilige lieden in 't vuur bewaert. Wonderlijk daet van een Turksche Monik. Door wat middelen men de handen in gesmolten loot, zonder hinder, kan was-

schen. Hoe gemeen en onwis het Duel of tweegevecht was. Een dief wint zoo een proefgevecht. 't Wort door keizer Konstantijn verboden. Aenmerkelijk Duel in 't byzijn van den grooten Alexander. Zommige Vorsten hebben zelf in Duel gevochten. Gedenkweerdig tweegevecht tusschen Iaquet le Gris, en Ian de Caronge. Vier andere voorname Duellen, van een Fransman en Italiaen; *van Martelli en Bandi*; *van de Graef van Zonneberg en Antony Marye*; *en van Torel en Anca, Spaensche Edellieden.*

EErtijts en noch onlangs gebruykten onze voorzaten verscheyde vonden tot bewijzingen in zaken, die twijfelachtig, duyster en zonder getuygenis waren, die heden, als ongeoorloft, t'eenemael afgeschaft en buyten gebruyk zijn. Deze bewijzingen geschieden byzonderlijk in drie voegen, door Duel, of gevecht van een tegen een, gloeyend yzer, en ziedend water of oly. Wy zullen eerst van de tweede, derde, en daer na van d'eerste spreken. Jan Aventinus getuygt dat deze bewijzingen in 't werk gestelt wierden, om dat onze voorzaten, luyden van een teder en oprecht gemoed, zich meer op God dan op hen zelven vertrouden. Zy wilden, zegt hy dat God in al hun woorden, en werken het voorrecht had, en hielden die voor vast, als hyze in 't openbaer goed vond: met besluit van niets uit te voeren, dan in de tegenwoordigheyt des Almachtigen Gods, die, met zijn Engelen en Heyligen verzelt, hen aenzag. Dies namen zy in twijffelige, voornamelijk in doodschuldige zaken, hun toevlucht tot Hemelsche verklaringen, en tot die Goddelijke Majesteyt, die van niemant kan bedrogen worden, als de hoogste en algemeyne Rechter. Aventinus meld ook de bediening van 't heet water, en 't gloeyend yzer, gelijk hyze zegt in d'oude boeken der Kerkelijke bedieningen gevonden te hebben, als volgt.

O God, rechtveerdige Rechter, die machtig en langmoedig zijt, instelder en minnaer der gerechtigheyt, die billijk oordeelt,

oordcel 'tgeen dat rechtveerdig is, want uw gerechten zijn recht; Gy die d'aertbodem beschouwt en beven doet. Almachtige Heer, die de werelt door de komste van uw zoon Jesus Christus behouden, en het menschelijk geslacht door zijn lijden vrygemaekt hebt, heylig dit ziedende water: Gy, die de drie Jongelingen in de gloeyende oven bewaerde, geef, door uw grote barmhertigheyt, dat d'onnozele, die de hant in dit ziedend water zal steken, de zelve daer mede door uw genade onbeschadigt uyttrek: maer zo de persoon schuldig is, en door de Duyvel verhard, zijn hant bestaet in dit water te steken, zo belief uw rechtvaerdige goetheyt het stuk t'openbaren, dat 'et door uw kracht aen het lichaem blijk, en dat de ziel, door boetveerdigheyt, behouden word.

De bediening van 't yzer geschiede dus: O God, rechtvaerdige Rechter, die d'oorsprong der vrede zijt, en billijk oordeelt; wy bidden u ootmoedig, dit yzer, dat geschikt is, om alle duystre twijffelingen met recht in 't licht te brengen, zo te zegenen en te heyligen, dat de gene, die 't en gloeyent in de handen grijpt, daer geen brant aen gevoel, of er geen hindernis van lijde; maer zo hy schuldig is, laet de rechtvaerdigheyt van uw magt zo blijken, dat d'ongerechtigheyt daer voor buyge, en de leugen van de waerheyt onderscheyden wort, door onzen Heere &c.

Wijders, hoewel Aventinus zegt, dat deze bedieningen, die hy geprezen, en van Pausen en Kristelijke Princen in 't werk gestelt vind, niet ongodsdienstig of onheylig zijn; maer van gevoelen is, dat d'onderhouding van die, een bewijs van wetenschap, geloof en hope in God zy: nochtans als billijk is, en de Godzaligheyt ook vereyscht, zo moeten wy, als wy iets in 't werk willen stellen, voor eerst God danken, die ons 't gebruyk geeft; daer na hem van gantscher herten prijzen en groot maken, en bidden dat zodanig werk goet en heylig zy: mits der menschen hoedanigheit niet mede brengt, datze op haer eygen macht, naer hun believen, heylige tekenen instellen. Dus is 't een onverdragelijke stoutheyt der gene, die God durven gelijk voorschrijven,

wat dingen Hy in 't stuk onzer zaligheyt behoort te gebruyken. Wat die voorbeelden belangt, zy hebben kracht noch macht, als wy terstont bewijzen zullen. Daerom stelt Salomon die zaken als onnatuurlijk voor, onder een schone gelijkenis, die onmogelijk is: *kan iemant vuur in zijn boezem dragen, dat zijn klederen niet verbranden? Zal iemant op kolen gaen, dat zijn voeten niet bernen?* Zo gaet 'et de gene die zich nadert &c.

Ik weet wel dat 'et bewijs der onnozelheyt, door 't gloeyend' yzer eer vry in gebruyk was, en men vint 'er een schoone histori af van Chunegonde, vrou des Keyzers Henriks van Beyeren, die met 'er man, in de Cathedrale kerk van Pabeberg begraven ligt. Ik zal 'er verhalen, gelijkze mijn Vader in Nicephorus Chronologie gestelt heeft: men houd voor zeker, zegt hy, dat deze Chunegonde, Princesse van Franconien, hoewel zy aen de Keyzer getroud was, in dit huwelijk maegt bleef. De wijze van die tijt brocht mede, dat zulke personen, die van enige doodschulden beschuldigt wierden, daer men 'er niet genoegzaem meê kon overtuygen, een stuk gloeyent yzer in de hand moesten dragen, of de hand in ziedend' oly of water steken, met 'et geloof, dat God, tot getuyge door zekere gebeden aengeroepen, niet gehengen zou, datze door zulke proeven beschadigt wierden. Dit sloop onder de Christenen in, door een verkeerde navolging der bediening, die in Moses tijt, door Gods bevel, ingevoert wiert, door de drank, die de Priester de vrou te drinken gaf, daer men overspel op vermoede. Chunegonde, een jonge en schone Princesse, die niet stuurs of van steen was, kon 't niet voorby, of wiert van haer quaetwilligen van onkuysheyt beschuldigt: 't Gerucht liep dat een jong hoveling met haer verkeerde: en de History voegt 'er by, dat men dikwils een gespook, van de Duyvel gemaekt, deze jongen Heer gelijk, uyt de slaepkamer van de Keyzerin zag komen. Ik wil niet zeggen , dat alle wonderlijke dingen bedriegeryen zijn: maer ik twijffel ook niet, of men geeft veel zaken betekeningen, die haer niet toekomen. Yder weet wel, dat alle schandelijke stukken werken van de duyvel

zijn, om 't leven en d'eer van zommige luyden t'onderbrengen Door dit gerucht begon de Keyzer eerst van zijn vrou te vervreemden, ten tweeden haer te verwijten, dat zy aen 't overspel schuldigh was. De gene die niet altijt by haer vrouwen liggen, worden gewonelijk veel eer jaloers dan andre. Chunegonde nam haer toevlucht tot de gewoonte, zeggende, dat zy, om haer onnozelheye te bewijzen, op gloeyende ploegyzers wilde gaen. Zy dus over elf van deze yzers getreden hebbende, bleef op de twaelfde staen, en beriep zich, dat nooit man haer maegdom gekrenkt had. De Keyzer ziende, dat 'et tot zijn schande strekte, en dat men hem licht voor een jaloersen en weynig deugende man zou beschuldigen, quam by haer en leyde haer de hand op de mond, om haer 't spreken te beletten; maer hy dede 't zo haestig en zo hard, dat zy 'er dapper af bloede. Hy naderhant dit zijn ongelijk beleden, en de goede gunst van de Keyzerin weergekregen hebbende, leefde voort in groote vrede en vrientschap met haer. Men ziet noch heden by de groote Kerk van Pabeberg een Kapel, daer pilaren in 't rond gestelt zijn, daer Chunegonde de proef gedaen zou hebben.

Regino, Jan Aventijn, en Karel Sigonius, verhalen gelijke Histori, tusschen Keyzer Karel de derde, en Richarda zijn huysvrou, ontrent het jaer 887, gebeurt. De Keyzer Karel, zegt die Histori, dreef schandig een persoon van hem, die hy grote vrientschap had bewezen, en die hy alleen in alle gewichtige dingen vertrout had, met hem de misdaet van overspel te verwijten, en dat hy meer geheimen van de Keizerin wist, dan 't behoorde. Eenige dagen daer na liet hy zijn huysvrou Richarda voor den Raed komen, daer hy voor hun allen verklaerde, dat hy'er nooit bekent had, hoewel zy wel 10 jaren samen getroud geweest hadden. Zy verdedigde zich van haer zijde, dat zy even zo weinig van eenig ander man was aengeraekt, en roemde dat zy een ware ongeschende maegt was, daer van zy vrymoedig aenbood de proef te doen, onder Gods genade, door duel of gloeyend' yzer. Men scheide hen, en zy wiert Nonne, in d'abdy van Ande-

law, die zy gesticht had. Men vint in d'oude Schrijvers veel diergelijke Historien, en krakeelingen, die door de gemelde poeven, in twijffelige zaken, geslecht zijn. Maer daer in is niet nieus, want d'oude Heydenen zijn zulke proeven niet onbekent geweest, gelijk men by Sophocles Antigones ziet. De Koning Creon afgekondigt hebbende, dat niemant zich vervorderen zou Polynices lichaem te begraven op doods straffe, zoo wiert de wacht, die gestelt was, om toe te zien, dat niemant aen 't lichaem zou komen, van de Koning beschuldigt, dat door hun schult d'afkondiging overtreden was om dat zy de wacht by beurten houdende, door schult van eene, en niet van alle, dit lichaem in een kuyl was gesteken. Zy, neerstig naer dees daed vernomen hebbende, ontschuldigden zich by den Koning met diergelijke redenen; dat zy tot noch toe niemant hadden konnen betrappen, en dat dit buiten hun weten was gebeurt: wijders dat zy bereyt waren het gloeyend' yzer met blote handen aen te tasten, voet voor voet door een vuur te gaen, en deden daer op zware eeden, datze geen deel aen die misdaed hadden, noch iet van 't opzet der gene wisten, die 't voorgenomen en gedaen had.

Lilius Gyraldus verhaelt uyt oude Schrijvers, in zijn Historie der Goden, dat in de Kapel van Diana te Castabalen, een stad in Persen, de maegden, die deze Godinne toegewijd waren, blootvoets op gloeyende kolen gingen, zonder zich eenigsins te beschadigen, 't welk Plinius, Solinus, en Servius zeggen, dat gedaen is, op de berg Soracte in Italien van alle die van 't geslacht, genoemt Herpine, waren, door duyvelsche bedriegeryen, in de tempel der Godinne Feronia. Pausanias zegt, dat hy dit wonderstuk zelf beschouwt heeft: en Strabo en Dionisius Halicarnassus bevestigen 't zelve. Wy lezen dat door gelijke bedriegeryen, de Vestale Non Tucia, in haer eer beschuldigt, om haer te zuyveren, na enige bezweringen een zeef vol waters uyt de Tyber droeg, van de waterkant, tot in de Kapel van Vesta, dat er water uyt de zeef lekte noch droop. Een ander, Claudia genaemt, trok met haer gordel makkelijk een schip voort, dat men

te vooren van de plaets, daer 't lag, niet verporren kon. Emilia, ook een Vestale non, wierp haer overtreksel van fijn lijnwaet, op 't autaer van Vesta, en deê 'er vuur uytkomen, tot bewijs van haer zuyverheyt, na datze dit gebed gesproken had: *O Godinne Vesta, bewaerster van Romen, zo ik my byna dertig jaer heylig, en behoorlijk in uw dienst gedragen heb, bewijs my zulx, op dat mijn eer en leven niet vergaen.* Dionisius Halicarnassus verhaelt dit, dat neffens 't voorgemelde bewijst, dat de heydenen onder hen zulke proeven van kuysheyt en onnozelheyt gebruykten, en dat die hen in hun bygelovigheyt dapper bevestigden.

Maer 't blijkt, dat 'et zeer gevaerlijk is, des menschen doen door voorbeelden te regelen, als de redenen, die op alle passen, in yder van die niet samen komen: en Franciscus Hottoman, geleert Rechtsgeleerde, maekt geen zwarigheyt van zulke proeven ontzinnige te noemen. Yder kan ook by hem zelf denkken, of 't wel gedaen is, dat men, zonder gebod, Gods heylige naem in bezweeringen gebruikt, en die, als krachtig, door menschelijke nieusgierigheyt aen de kracht van 't water, oly, of yzer verbint, en die voor ontfangbaer houden, om dat 'er d'uytwerkingen op gevolgt zijn. Ten tijde van Ives Bisschop van Chartres, die ontrent vijfhondert jaren voor dezen leefde, liet men deze wijs van d'onnozelheyt te beweeren, in wereldlijke zaken toe, als uyt de 251 brief van die Bisschop blijkt, maer niet in kerkelijke; dies hy dus in de 91 brief schrijft: *'t Recht der Kerke neemt niet aen, ook heeft de Canonijke volmacht niet ingestelt, dat men, om Kerkelijke geschillen te slechten, tot de proef van Duel 't yzer zou moeten komen.* Had Bernardus Scardeon daer op gedacht, hy zou voor geen wonder in zijn Historie gestelt hebben, 't geen dat zekere Jesuyt of Jesuate gebeurde, hoewel het schijnt, dat men de gehoorzaemheyt van een simpel mensch iets behoorde toe te schrijven. Ik heb te Padua, en te Ferrare gezien, dat die Jesuiten of Jesuaten, van de gemene man, *Fratri ignoranti*, dat is, onwetende broeders, genoemt, zeer slechte luyden, en als in de letteren niet geoeffent, buyten kerkelijke orde zijn; zy zijn kleinen en groten

gedienstig, leven strengelijk, gaen zeer ootmoedig langs de huizen bedelen, en dragen de toortsen op de begraffenis der gestorvene. Deze Sekte is ingestelt van een Sienois, Colombijn genoemt, dat aen het opschrift van een Arcade blijkt, in de bruiloft van Fransois, hertog van Florencen, en Johanna van Oostenrijk, daer van een boek in Italiaens, door Dominicus Mellun, uytgegeven is. Onder 't beelt van armoede en gedult las men deze woorden: *Origo Collegii pauperum, qui ab Iesu cognomen acceperunt, cujus ordinis Princeps fuit Iohannes Columbinus Senensis, anno* CI□.CCC.L.I. De histori van Scardeon, belangende S. Markus de Jesuate, is dus: 't gebeurde op een tijt dat d'overste der Augustiners zijn middagmael by de Jesuaren gehouden hebbende, na veel gemene redenen, op d'uytnementheyt der monikken orde viel, en daer onder de Jesuaten bedektelijk verweet, datze zich de drie beloften, als andere monikken, in hun bediening niet aentrokken, hoewel men hen onder 't volk bedektelijk *Fratri* of monikken noemde. Hun voornaemste in die plaetse, een ongeleert mensch, maer wijs en heylig van leven, gaf d'andere Pates bequame antwoord; *Dewijl wy*, waren de woorden, *op deze redenen zijn geraekt, begeert gy, dat een van onze broeders, die God simpelijk geordent is, en iemant van uw orde, die behoorelijke bediening gedaen heeft van de drie beloften, betoon wie van beyde de gereedste zy, om zijn overste te gehoorzamen?* D'overste der Augustiners wees dat hem zulx geviel, niet wetende wat d'overste der Jesuaten voor had. Hy daer op zich tot Markus keerende, zeyde; broeder Markus, onze Makkers hebben ergens redenen om, ik gebiede u, dat gy, uyt kracht der heylige gehoorzaemheyt, haer terstont uyt de keuken gloeyende kolen in uw handen brengt, op dat zy zich spoedig warmen. Hy, gehoorzaem zijnde, liep, door 't geloof dat hem niets onmooghelijk was, om dat zy 't hem geboden , regelrecht naer de keuken, van waer hy in zijn handen veel gloeyende kolen brocht, die hy op de tafel vertoonde, en, zonder enigsins beschadigt of verbrant te zijn, den genen aenbood die 'er begeerden, om zich te warmen, door last des Oversten, en tot yders

verwondering bracht hy 'er weder, daer hy 'er haelde. d'Augustiner Overste zag de Monik, die by hem was, verbaest aen, als of hy hem 't zelfde had willen gebieden: maer de Monik, wel speurende waer hy heen wou, en ziende dat 'et geen tijt van zwijgen was, zeyde vaerdig tot hem; eerwaerdige vader, laet zulx varen, en gebied my niet God moeylijk te vallen. Belieft het u, ik zal vuur halen als ik gewent ben, in een test, en niet in mijn handen. D'andre over 't geen, dat Marcus gedaen had, verwondert, zagen aen d'eene zijde vast toe, schiepen aen d'andere zijde vermaek in des Moniks aerdige antwoord, en zagen malkander al grenikende aen. Dit verhaelt 'er Scardeon van.

Ik beken dat zomtijts door wonder gebeurt is, dat 'et vuur zommige menschen niet heeft konnen beschadigen, byzonder als de twist in geloofszaken bestond, dat 's van de ware Godsdienst tegens afgodery, gelijk Daniels medegezellen, door d'Engel des Heeren, die in't midden van hen verscheen, in Koning Nebucadnezars tegenwoordigheyt van 't gewelt des vuurs bewaert wierden. Cedrenus en Nicephorus verhalen, dat in Keyzer Anastasius tijd, d'een een Christen en rechtgevoelende, en d'ander een Arriaen eerst met woorden twistredende, van 't geen dat in 't verschil was; en dat daer na de rechtgevoelende zijn verzaker een voorwaerde voorstelde, dat zy, alle ydle krakeelingen ter zijde stellende, beyde in een brandend vuur zouden gaen, om daer, onder Gods getuygenis, de waerheyt van haer geloof te bewijzen: dat de rechtgevoelende zonder enig uytstel in 't vuur trad, daer hy begon te prediken, en na veel redenen, zonder enigsins beschadigt te zijn, uyt 'et vuur quam. Wat Hieronimus Savonarola belangt, die by onzer vaderen geheugenis van een minnebroer uytgedaegt wiert, hun zeggen tot 'et vuur toe te bewijzen en staende te houden, had gelijk dat hy daer in niet bewilligde, als men in Philips de Comines zien mag. Wijders, men kan niet lochenen, dat men door konst, als een tegenmiddel, de kracht van 't branden des vuurs verdrijven kan; de quakzalvers doen diergelijke dingen, Wy hebben daer van een schoone

Histori, die de Heer van Busbeke, Gezant des Keyzers in Turkyen, verhaelt, sprekende van een Turkse monik. *Wy ons middagmael matiglijk geëten hebbende ging 'er een op de voorplaets van 't huys, die, een groote keysteen van der aerde genomen hebbende, datelijk wederquam, en zich daer mede zo stijf enige slagen tegens de borst sloeg, dat 'et genoeg was, om een os te vellen. Hy, dat gedaen hebbende, greep een yzer, dat men juyst daerom in 't vuur gelegt had, zo dat 'et gloeyent rood was. Hy stak dit in zijn mond, draeyde 't om en om, aen alle zijden, zo dat 'et speeksel siste, en zood gelijk water, daer een smidt een gloeyend yzer insteekt. Daer na leyde hy 't weer in 't vuur, en my eerbiedenis gedaen, en een geschenk van my ontfangen hebbende, ging zijn weegs.* Mijn knechts zich van zulk een schouspel verwonderende, zo was 'er een, die, menende dat hy wat meer dan zijn medegezellen wist, zeyde; *Arme dwazen, verwondert gy u daer over? meent gy dat die googhelaer in der daed vuur in zijn mond gesteken heeft? 't Is niet dan bedriegery.* Hy, dat gezegt hebbende greep 't yzer, dat in 't vuur stak, aen 't eynde, om te tonen, dat men 't, zonder enige brant of hinder te gevoelen, handelen kon: maer hy had 'et zo haest niet gevat, of hy wierp het wech; en zo, dat zijn hant en vingers getrest waren, dat men, om hem te genezen, genoeg te doen had. Zijn makkers konden zich van lachen niet onthouden, desgelijx van hem te vragen, of hy niet geloofde, dit het gloeyend yzer heet was; daer by, dat hy 't noch eens zou proeven, docht het hem goet, om die gene, daer hy zo meê gespot had, te beschamen. Maer hy woud 'er niet meer aen. Terwijl men at, vertelde my de Monik, dat zijn Abt, een heylig man, en door zijn wonderen vermaert, gewonelijk zijn mantel op een meer, dat by d'Abdy was, spreyde, als hy zich op 't water vermaken wou als of hy in schoon en stil weer in een schuytje gevaren had: dat, als de kok een schaep het vel afstroopte, zy d'Abt in dat vel naeyden, zo dat de voorste voeten tot d'armen, en d'achterste tot de benen gepast waren, en dat men hem dus gepakt in een gloeyende oven wierp, daer hy, tot 'et schaep gebraden was, in bleef, en dan heel en gezond uyt d'oven quam, om blyelijk met

d'ander monikken van 't schaep t'eeten. *Zegt gy dat zodanige wonderen Satans begoochelingen zijn, ik niet,* zegt de Heer van Busbeke, *ik verhael u 't geen, dat de monik vertelt heeft: maer 't gloeyende yzer aengaende, ik zeg 'er van 't geen ik met mijn oogen gezien heb, dat zo wonderlijk niet is, als men 't ten eersten aenzien wel zou menen*; *want ik twijfel niet, of deze goochelaer, toen hy de steen ging zoeken, om daer mede op zijn borst te slaen, zijn mond met eenige dingen voorzien heeft, dat tegen de krachten des vuurs dienstig was, gelijk gy weet dat men zulke vind.* My gedenkt dat ik te Venetie een quakzalver gezien heb, die zijn handen met gesmolten loot wiesch, of't water was: dat my toen dapper verwonderde, maer nu zo niet, nu ik 'er de middel tegen weet. Bosbou verhaelt in zijn wonderlijke historien, dat Jeronimus Cardanus, in zijn zeste boek van de spitszinnigheyt, daer van als van een wonderlijke zaek schrijft. *Als ik,* zegt hy, *mijn boek van de spitzinnige vonden schreef, zag ik een keerel t' Athene, die zijn handen met gesmolten loot wiesch.* Cardanus groote yver doende, om dit geheym der Nature te weten;zeide, *dat noodzakelijk het water, daer hy zijn handen eerst mee wiesch, dapper koud moest wezen, en een grove kracht hebben*: doch hy verhaelt 'et niet. *Maer ik*, schrijft Ambrozius Parce*, heb onlangs van een edelman vernomen, wat dit voor een water zy. Hy, die 't zelfde voor een groot geheym hiel, wies zijn handen met gesmolten loot, dat ik 't beneffens veel andere zag, dat hy my zulk een geheym openbaren wilde, dat hy zeer geerne dee, om enige diensten, die ik hem wel eer gedaen had.* 't Geen daer hy te vooren zijn handen meê bevochtigde, was zijn eygen water, dat ik waer bevonden heb, gelijk ik naderhant verzocht. Noch bestreek de gemelde edelınan, in plaetse van zijn water, zijn handen met 'et U*nguentum aureum,* of met enige diergelijke zalven, dat ik ook van gelijke bezocht heb, en men kan daer af eenige redenen geven, om dat haer dikkigheyt doet, dat 'et lood aen de handen niet kleven kan, en dat in kleine porteltjes van hem drijft. Om mijnent wil deê hy noch meer, hy nam een gloejende schop, die hy boven op een snede spek leyde, dat 'et smolt, en met de

vlammende druppelen, die 'er af dropen, wiesch hy ook zijn handen, dat hy zeyde te konnen lijden, als hy te vooren zijn handen met 'et sap van ajuyn gewasschen had. Daer uyt blijkt dat veel dingen geen begoochelingen zijn, die 'er voor gehouden worden. Wat nu het Duel, of 't gevecht van een tegens een belangt: veel Rechtsgeleerden, zo oude als nieuwe, hebben'er wijtlopig van geschreven: de Grieken noemen 't Monarchie. Deze wijze van vechten was eer zeer gebruikelijk onder de Heydenen en Christenen, ja onder alle volken, gelijk zy noch heden is tusschen de Christenen en de Turken, op de grenzen van Hongaryen en Dalmatien, om hun kloekheyt te laten blijken. Deze hevige proef was zo gemeen, dat Fronto Koning van Denemarken, als Saxo verhaelt, een orde maekte, dat alle verschillen door het duel beslecht zouden worden. Bodin zegt dat 'et noch in Moscovien in gebruyk is, en spreekt van veel merkelijke byzonderheden, die 't duel betreffen. Maer wijze luyden ziende, dat de duels, om de waerheyt t'ondekken, bedrieglijk waren, en dat dikwijls d'onnozele door de schuldige t'onderquam, zoo wiert de proeve, van botte luyden, zonder rede, bedacht, door 't borgerlijk Recht verboden, als in veel oude Rechten te zien is. Daerom wort de geschiedenis, in de Canon *Significantibus de purgatione vulgari,* van twee beschreven, waer d'eene d'ander van dievery beschuldigde, die tot bewijs in 't duel traden, daer d'onnozele onder lag; want de dievery wiert by d'overwinnaer gevonden. 't Duel is voor deze niet alleen in gewichtige zaken, maer ook tot tijtverdrijf gebruikt: de keizer Commodus was liever in een zael, daer men lijf om lijf vocht, dan in de Raed. In tegendeel hebben veel Christelijke Keyzers zulke bloedige oeffeningen verwezen, als men in de code ziet, in de titel *de Gladiatoribus,* daer men Constantinus instelling met deze woorden lezen mag: *deze bloedige oeffeningen, in deze burgerrust en vrede van de Staet, mishagen ons.* Daerom gebied de Keyzer Justinianus dat yder de Rechters gehoorzamen zal, en zegt dat de kloekheyt zonder gerechtigheyt geen prijzens waert is. Hy noemt de sterkte, met

een groote moed verzelt, kloekheyt. Theodosius gaf't volk tot antwoord, als zy zweertvechters van hem eyschten, dat een goet Prins betaemde niet alleen te heersen, maer ook met een vriendelijk oog te zien. Daerom zegt d'Abt van Palerme, dat men alle spelen, die op 't mensche leven, of zaligheyt aen komen, afschaffen moet, om dat zy tegen Gods woort zijn. Schoon Keizer Frederik het duel onder de wettelijke middelen, tot verklaring van een verschil, schijnt te stellen, en dat in d'oude wet der Bajores een byzondere titel van de kampvechters, en d'oorzaken is, die hen betreffen, zo zijn evenwel zulke wetten, en orderen, om datze de straffen van Gods wet zijn onderworpen, van zelf allengs vervallen, om andere billijke wetten in haer stede te laten.

Laet ons weer tot onze voorbeelden komen. Plutarchus zegt, dat Alexander de Groot, door een duel, uit geneugt gedaen, besluyten kon, dat hy Darius, die hem met tien hondert duizent mannen te gemoed trok, overwinnen zou. De trosboeven van zijn leger deelden zich in twee benden, die elk haer hooft had, d'een Darius en d'ander Alexander genoemt: eerst vochten zy met aerde kluyten, daer na met vuysten, en daer op heviger wordende, stelden stokken en steenen te werk. Alexander, dit verstaende, liet beide de hoofden voor hem komen, en begeerde dat zy tegen malkander kampen zouden: Hy wapende zelf de gene, die men Alexander noemde, en Philotas wapende Darius. 't Gansch leger zag dit Duel aen, en nam d'uitgang van 't zelfde tot een voorspook van 't toekomende. 't Gevecht was zeer heftig; endelijk behielt Alexander 't velt, kreeg twaelf dorpen tot vergelding, en oorlof, zich op zijn Persiaens te kleden. Procopius schrijft, dat Narses 't zelfde gifte, in d'oorlog, die hy in 's Keyzers Justinianus dienst tegens de Gothen voerde. En Tacitus zegt, dat de Hoogduitsen op zulke voortekenen naeu acht namen, om d'uytgang van gewichtige oorlogen te weten. Dit zegt hy, zo zy van hun vyanden een gevange krijgen, zo laten zy hem in duel treden tegen een die zy in de hunne kiezen, en wikken d'uytgang der oorloguyt d'eene of d'anders overwinning.

De Princen en Koningen hebben dikwijls, om hun dapperheyt te tonen, eer zy tot volle veltslag quamen, hoof tegens hooft, met malkander gevochten. Waer van wy veel voorbeelden hebben in Homerus, van wie men meent, dat Virgilius het duel tusschen Eneas en Turnus ontleend heeft. Men vint 'er ontellijke in de historien, byzonder in Q. Curtius, die ons 't denkwaerdig duel verhaelt van Erigius, Hooftman in Alexanders leger, en Satibarzanes, die met gevelde speer bloots hoofts tegens elkander stieten. Pyrrhus liet zomtijts in Duel zijn kloekheit blijken; byzonder, toen hy in de slag tegens de Mamertinen gequetst was; hy wierp ter aerde, en versloeg de grootste en sterkste van al de vyanden, die hem, om te vechten, uytgedaegt had. Dezen moedigen Prins, kon dit uytdagen zoo qualijk dulden, dat hy heel bebloed, vol spijt en verdriet, weer naer de strijt keerde, zijn uyteyscher met een geweldige gramschap aenviel, en zulk een slag op 't hooft sloeg, dat hy hem, zo door kracht van zijn arm, als door de deugt van zijn zwaert, midden deur kloofde, dat in een oogenblik de gekloofde deelen des lichaems, 't een aen d'eene zijde, en 't ander aen d'andere viel.

Georgius Castriot, van de Turken Schenderbeg genoemt, in veel duellen te voren veel Tartaren, Persen, en andere verslagen hebbende, versloeg endelijk Feribassa, die hem met veel snorkens uytgedaegt had.

Ik zal nu 'taenmerklijk duel verhalen, dat te Parijs in't jaer 1387, ten tijde van Karel de zeste geschiede, tusschen twee edelluyden van 't geslacht van Pieter, Hertog van Alençon, d'een laquet de Gris, en d'ander Jan de Caronge genoemt. Gaguin verhaelt 'er d'oorzaek af, als volgt. Jan was een Ridder, die veel dingen begeerde te zien en te leeren, daerom kreeg hy lust in verre landen te reyzen. Hy dan zijn vrou in 't Kasteel van Argenteil in Normandyen latende, trok heen. Jaquet de Gris, op deze Juffrou, die schoon was, verlieft, of Caronge hoonen willende, stond op zekere tijt vroeg op, zette zich op een peert dat snel in 't loopen was, en reed na dit Kasteel van Argenteil, daer hy beleefdelijk

ontfangen wiert. Hy zeyde dat hy daer quam, om 't slot, dat hy voor schoon had hooren prijzen, te zien. De Juffrou, geen achterdenken op hem, die zy voor haer mans vrient kende, hebbende, nam de sleutels, en ging met hem alleen in 't slot; deze mensch zich in zijn oneerlijk voornemen versterkende, dewijl hy hem zelf alleen zag, wierp 'er ter aerde, en verkrachte haer. Daer op ging hy datelijk wech; maer zoo haest niet, of de Juffrou had tijd, om hem te zeggen: Overspelige schelm, als gy zijt, gy zult t'eenige tijt de straf van uw misdaet dragen; zy klaegde aen niemant 't gewelt, dat haer gedaen was; maer verwachte de wederkomste van haer man, die zy met veel spijts Jaquets schandige daed openbaerde: dies de man, ten hoogste verbolgen, met de verwanten, en bloedvrienden, zo van zijn als zijn vrouwen zijde, de gantsche zaek aen de Hertog van Alençon bekent maekte, begeerde dat d'overspeelder gestraft, of dat 'et verschil tusschen hen door duel mogt geslist worden. Maer om dat de Hertog daer niet op paste, nam Caronge zijn toevlucht tot 'et Parlement van Parijs, dat een dag tot 'et gevecht, in Koning Karels tegenwoordigheyt, bestemde. De huysvrou van Caronge was 'er ook in een koetse met zwart bedekt. Haer man by haer komende, zeyde; Vrou, daer is niemant dan gy, die van d'overlast, waerom ik my in dit gevecht waeg, getuygenis kan geven; zeg my vrymoedig, of ik goet recht heb, om mijn vyant aen te tasten. Mijn Heer, zeyde zy, 't is zo, strijt vrymoedig, de zaek is goet. Daer op gaf hy zijn vrou een kus, en begaf zich om te kampen. Zy waren beyde te paerde, en in 't eerste treffen wiert Caronge in zijn dey gequetst; maer hy, daerom de moed niet verloren gevende, trat van zijn paert, sloeg d'ander uyt de zael, en doode hem. De Koning schonk hem duyzent Franken eens, en twee hondert ponden jaerlijk. Zodanig was 't eynde van die schandelijke overspeelder. Froissart verhaelt die zelfde Histori wijtlopig, en zegt, 't was het blind geval niet, dat anders in zodanige zaken heerst, maer de deugt en billikheyt, die toen haer kracht in 't werk stelde: want de man, die zijn vrous eer, meer

dan zijn eygen leven achte, ontzag niet zich te wagen, om die voor te staen; en dee, door 't ombrengen van zijn vyant, voor al de werelt blijken, dat 'er een God is, die zulke gruwelijkheden niet ongestraft laet. Maer zo de Gris overwonnen had, was 'er by 't Parlement besloten, dat men de Joffrou verbranden zou, uyt mening dat haer beschuldiging valsch was, en 't lichaem van Caronge aen de Galg hangen, gelijk men 't lichaem van Jaquet de Gris deê.

Even denkwaerdig is't duel, tusschen een Fransman en een Italiaen, dat Ferron in 't leven van Karel d'achtste verhaelt. D'oorzaek was deze: de Italiaen Christoffel Zerbulo Genevoiser genaemt, lang en sterk van lichaem, beschimpte de Fransman, la Lande genoemt, met hem een dwerg te noemen, om dat hy kort van gestalte was. Evenwel, zeyde la Lande, zal dit dwergje uw Hercules de knods wel uyt de hant trekken. Zy gaven malkander de hantschoen. Men maekte groote toerusting tot het gevecht, dat de Koning begeerde aen te zien. De vechters vochten lang zo braef met degens, dat d'Italianen en Françoisen zeiden, dat nooit zulke twee kloeke helden malkander hooft voor hooft ontmoet hadden. En zo zy voortvoeren zonder elkander iets te willen toegeven, maer hoe langer hoe moediger wierden, door de tegenwoordigheyt van haer makkers en landsluyden, viel Zerbulo endelijk door een steek ter aerde, die la Lande hem in de buyk gaf. La Lande hem onder ziende, zeyde dat hy hen, om d'Italiaenschen adels wil, het leven schonk. Zerbulo wiert daer dichte by in een tent gedragen, en zorgvuldig verbonden. De Koning schonk hem drie hondert kronen, la Lande 500. Laet ons een ander duel hier by voegen, dat in de belegering van Florensen geschiede, en van Paulus Jovius dus beschreven is. Lowijs Martelli, een van de voornaemste edelluyden der stad, verstandig en in 't beste van zijn leven, eyschte een ander Florentijns edelman ten strijde, genaemt Jan Bandi, hem beschuldigende van verradery tegens zijn vaderlant, om dat hy in 's Keyzers leger, dat voor Florensen lag, vertrokken was; en verzocht dat de

twist tusschen hun beyde mogt beslist worden, om te zien wie best met de wapenen zou konnen omgaen. Bandi nam de voorwaerde aen, zeggende, zo Martelli een neffens hem begeerde te nemen, hy zou 'er ook een meê brengen, die hem met gelijke wapenen 't hooft zou bieden. Martelli koos Dante Castillon, een Jongman, de stoudste die in Florensen was, tegens welke Bandi Albertijn Aldobrand, die eerst baert kreeg, maer sterk en moedig was, stelde. De Prins van Oranje stelde hen een plaets tot 'et gevecht dicht by 't leger, met vrygeley, in een afgeslote perk, en met uitgelezen vaendels,van Duytschen, Spanjaerden, en Italianen bezet, om alle ongeregeltheyt te beletten, zo wel voor den vechters, als d'aenschouwers. Zy hadden geen andere wapenen, dan 't zweert, met d'yste hantschoen aen de rechterhant. Dante, die tegen Aldobrant zou strijden, bood, hoewel hy eerst een steek in de rechte arm kreeg, zijn vyant, die hem, als of hy hem verslinden wou, aenviel, zo dapper 't hooft, dat hy zijn zwaert in bey zijn handen vast houdende, Aldobrand daer mede recht in de mond stak, en hem stijf dood ter aerde smeet. Bandi vocht met een ander geval; want hy quetsten, na enige teken, Martelli boven 't oog, en, met een zonderlinge behendigheyt zijn gewelt af keerende, gaf hem een steek in de zijde, en dwong hem zich voor overwonnen te bekennen. Martelli, dus gequetst, wiert met zulk een hertseer om zijn ongeluk in de stat gebracht, dat hy daer door meer, zo men meent als door zijn wonden, die niet dodelijk waren, storf. Dit gevecht gaf Bandi veel lof, en Dante niet min, hoewel Bandi zijn vyants wapenen gewonnen, en ongequetst d'overhant gekregen had.

Keyzer Sigismundus in 't jaer 1468, met de hulp der Keurvorsten, en Princen des Rijks, tegens de Venetianen oorlog voerende, belegerde Roverete op d'Athese, dat de Venetianen zochten te beletten. Zo de legers elkander genaekten, quam by 's Keyzers leger Anthony, zoon van Robert Marie, Generael der Venetianen, een Italiaens Heer, met luyder stem de Hoogduytschen uytdagen, en vragen of'er iemant onder hen was, die

begeerde te kampen, om te doen blijken, wie van beyde de volken kloekst ter wapenen zou zijn. Jan Grave van Sonneberg, nam de voorwaerde aen, en daer wiert bestemt, dat d'overwinnaer, tot een zegeteken, de wapenen en 'tpaert van d'overwonne zou medenemen, en duyzent gulden aen gelt hebben. De plaets zou neffens de revier Atheze zijn, in 't midden van bey de legers, mer bevelhebbers van die te bewaren, tot vier in 't getal voor yder vechter, met verbod van lijfstraffe aen alle d'andere, van deze vechters, in eeniger voegen, teken te doen, behalven deze acht. Daer was ook besloten, dat zo een van de vechters de naem van S. Katerijn aenriep, voor overwonnen zou gehouden worden: en dan d'acht voorzeyde tot hulp van d'overwonnen zouden lopen, en gehouden zijn, het gelt, paert, en wapenen van die, aen d'overwinnaer te geven. Deze twee Ridders, op de vechtplaers zijnde, gaven terstont de paerden de sporen, en liepen met gevelde speeren geweldig tegens malkander: Sonneberg miste, maer Anthony brak zijn speer tegens zijn borst, zonder hem anders te quetsen; maer hy wiert van zijn paert zo geweldig wechgevoert, dat 'et met zijn beenen tegens 't schutsel vloog, daer over sprong en zijn meester uyt de zadel wierp, die evenwel zich niet ontzette, maer vaerdig opstondt, en, zonder weer te paert te klimmen, dat hem ook qualijk te doen was, weer te voet in de vechtplaets keerde. Sonneberg liep met 'et zwaert in de vuist op hem aen, en vond hem gereet om zich te weeren. Sonnebergs peert begon te springen, en wilde niet naderen. Anthony zich daer op met een schermslag behelpende, dede Sonnebergs zwaert uyt de hant vliegen. Sonneberg, zich zo onverdacht ontbloot ziende, keerde zijn paert, en trat 'er af. Terwijl hy, een stuk van daer, dat dede, proefde Anthony of zijn vyands degen stijver dan zijne was, met die beyde tegens d'aerde te buygen. Hy wierp de zijne wech, behielt Zonnebergs, en viel hem dapper aen. Sonneberg, stilstaende, verwachte hem met zijn slaghamer en ponjaert. Eindelijk wierp hy de hamer wech, daer 't Duitse leger over verwondert, meende dat hy 't uyt vreeze deê: maer hy, met zijn

ponjaert eenige steken van Anthony afgeweert hebbende, schoot, om hem dus niet lange te moeten verweeren, op hem toe, en vatte zijn vyant by de hals, om hem neer te werpen. Antony liet de degen varen, en zocht van gelijken te doen: Sonneberg wederstont hem mannelijk. Ten lesten vielen zy, moede van worstelen, beyde ter aerden. Antony had Sonneberg met de rechte hand by de hals, en Sonneberg lag met zijn slinker been op hem; zo zy haer adem schepten, voelde Sonneberg behendig, of Antony ook op 't dikte van zijn billen gewapent was, en voelende niet, nam de ponjaert die hy in de rechte hand had in de slinke, en begon Anthony in dat ongewapende deel dappere steken te geven. Hy, voelende dat Sonneberg zo dapper toetaste, begon terstont S. Katerijn te roepen, tot teken dat hy zich overgaf. De vier wachters dat horende, liepen toe, lichten Anthony, die dapper gequetst was, op, en leyden hem uyt de vechtplaets, op dat hem niet argers gebeurde. 't Duytse volk behaelde hier dapper lof door, en wiert naderhand van haer vyanden meer ontzien. Dus schrijft het geslachtregister van Walpourg daer van. En dus gebeurt 'et veel dat d'uyteysscher d'onderlaeg heeft.

Twee jonge Edelluyden van Saragosse, d'een Pieter Torel, d'ander Jeronimus Anca genoemt, deze noch geen 25 jaer oud, waren makkers en vrienden, speelden samen met teerlingen, en vielen in zulk een krakeel, dat zy elkander plaets en tijt stelden, om hun verschil door 't duel te slissen. Zy gingen heymelijk uyt de stad, met mantel en rapier. Zy, op de bestemde plaetse zijnde, sloegen en stieten zonder elkaer te raken dat 'er trefte: endelijk wiert Torel zijn rapier uyt de hant gesmeten, daer door hy bekende, dat Anca hem verwonnen had, doch op voorwaerde dat hy 't nooit openbaren zou: dat Anca zwoer en beloofde. Daer op omhelsde zy elkaer, als of'er niets geschiet was, keerden weer in de stad, en elk naer zijn huys. Na enige dagen was de zaek over al ruchtbaer.Torel beklaegde zich. Anca zeide dat een priester, die dit gevecht gezien had, deze mare uytstrooyde. De prie-

ster wiert daer over gehoort, en scheen tot dit zeggen gebrocht te zijn, dies scholt Torel Anca voor eer- en trouweloos. Anca zeyde dat hy 't loog, daer op verzochten zy aen de Keyzer om in duel te gaen. Hy zond hen aen de Konstapel van Castilien, die hen niet konnende verzoenen, tot dag stelde den 29 van December 1522, op de grote markt van Valladolit, daer men een groot tooneel oprechte, met bequame stoelen voor de Keyzer, Konstapel, en andere Heeren. Men stelde ter zijden wat leger stellingen voor d'Edeldom, en voort maegschap van de vechters wierden twee tenten gestelt, daer Torel en Anca zich in wapenen zouden. Toen alles gereet was, riep 'er een roeper van des Keyzers wegen, dat niemant op lijfstraf, zo lang als 't gevecht duurde, enig gerucht zou maken, of de vechters moed of tegenmoed zou geven. De trompetten sloegen, en Torel quam daer op heel gewapent uyt zijn tent, met een bijl, als van outs, in zijn hand, en een rapier op de slinke zijde. De Konstapel hem ontbiedende, lichte hem 't gezicht van zijn helm op, en hem kennende, gebood hem aen 't eynde van de vechtplaets te gaen. Hy dede 't zelfde ook met Anca, die aen 't ander eynde, daer tegen over gezonden wiert: men bezette de plaets met achtbare mannen om alle onorde te verhinderen. Toen het trompet voor de tweede mael sloeg, vielen de vechters, en hun maegschap op de knien, en baden een wijl, en daer na omhelsden de vrienden hen, spraken hen moed in en vertrokken zich toen in de tenten. Op de derde trompetslag quam Torel stijf aengegaen, en Anca trat daer op voort, maer wat langzamer. Torel gaf hem in 't aenkomen zulk een harde slag op de helm, dat hy hem dede aerselen; maer zijn handen waren niet gebonden. Na lang vechten en dat zy hun bijlen stukken geslagen hadden, zochten zy elkander onder de voet te werpen. De Keyzer niet begeerende, dat zulke dappere helden ter oorloge onbequaem wierden, om zo geringe zaken, of dat d'een d'overhant krijgende, d'ander al zijn leven in zijn eer gekrenkr bleef, wierp een vergult stokje, dat hy in de hand had, in de vechtplaets. D'edelluyden, die de

plaets bewaerden, liepen op dit teken toe, deden de vechters stil staen, vatten hen aen, en brachten hen, tegen hun dank, in hun vorige plaetsen. De Keyzer verklaerde op 't verschil, dat 'er tusschen hen gerezen was, dat d'een zo wel als d'ander zijn eer bewaert had: dat d'overwinning hen beyde even na was, en dat hy hun beyde voor eerelijke en dappre Edelluyden hiel. Voorder; dat hy begeerde, gelijk hy haer ook gebood, dat zy alle vyantschap zouden afleggen, en voortaen goede vrinden blijven: datze tegens de Turken, en diergelijke vyanden hun kloekheyt moesten tonen. De Konstapel zocht hen ook te bevredigen, en zich naer die orde te doen voegen. Zy waren daer ongehoorzaem in, dies hy hen uyt de plaets joeg, en dreygde zwaerlijk te straffen, zo zy daer na weer tegen elkander vochten. Daer na zochten enige grote heeren hen te verzoenen, maer te vergeefs. De Keyzer dit verstaende, liet hen beyde in de gevangkenis zetten, op voorwaerde, dat zy 'er niet eer zouden uytkomen voor zy malkander de hand gaven, en alle vyandschap te niet verklaerden. Evenwel zagen zy elkander naderhant nooit met goede oogen aen: maer deze wrok bleef tusschen hen tot 'er doot toe.

Het XXII. hooftstvk.

Aert en eigenschappen van den Dolfijn. Telemachus, Vlisses zoon, door een Dolfijn van de doot bevrijt. De liefde van die visch tot den mensch. Sacharias Heyns zinnebeelt. D'oorzaek, waerom de Dolfijn zekre naem wil hebben, is onbekent. Wonderlijke kennis, voorzichtigheyt, liefde en getrouheyt van den visch Manatus, naderhant Matus, genoemt.

DE oude schrijven en vertellen wonder van de Dolfijns: en de historie van Arions verlossing, door een van die visschen, en voor een wijl van de Heer du Bartas, in zijn eerste week gezongen, is yder bekent. Men zegt ook dat Palemon, Falantus, Taras en andere bevrijt, en van de Dolfijns, uyt 'et midden der zee-

baren, tot aen d'oever gebracht zijn. Men zegt ook van een jong kint, dat zo vierig van een Dolfijn bemint wiert, dat hy, als hy 't zag, wel te vrede was, maer toen het kint niet meer in zijn gezicht verscheen, van droefheit storf. Telemachus, Ulisses zoon, in zijn kintse jaren aen de zeekant spelende, viel in 't water, daer hy terstont van de Dolphijns waergenomen wiert, die hem op haer rug namen, en behouden aen d'oever brachten: daerom beminde de vader sedert die visschen, en droeg haer beeldenis in zijn wapen, zwaert, schilt en helm. Daerom houd Johannes Pierius voor waerlijk, 't geen dat Pausanias over de kennis van een Dolphijn in Proselene, een stat in Jonien, schrijft: als hem een kint op de zeekant riep, zwom hy terstont naer hem toe, en als 't scheen, dat 'et kint op zijn rug wilde klimmen, zo voegde hy zich om 't kint te dragen, tot erkentenis, dat 'et kint hem van enige visschers gekocht, en van een wonde, die hy door de visschers kreeg, genezen, en weer in zee vry laten zwemmen had. Plinius zegt, dat Egesides verhaelt, dat in de stat van Jalysus, de Rhodiers behoorende, zeker knechje, Hermias genoemt, zich een groot stuk weegs van een Dolfijn door de baren liet dragen, maer endelijk door een grote storm, die 'er opstont, versmoorde. Plutarchus schrijft daer van in 't banket der zeven Wijzen. De Dolphijn kan niet stil zijn, of zijn loop stutten; om dat hy van Nature een gedurige beweging onderworpen is, en eyndigt zijn leven in gedurige bewegingen: en als hy slapen moet, stoot hy naer boven, tot op het water, daer hy hem met de buyk opwaerts keert, en dus omgekeert, door de golven als in een wieg gewiegt wordende, naer de gront laet gaen, die hy naeu raekt, of wort wakker, en begeeft hem dan weer naer boven 't water toe, van waer hy hem andermael naer beneden laet zijgen: om dat hy door zulk een middel, bewegingen, met rust vermengt, kan vinden. Hier by heeft hy 't lof, dat hy de mensch vierig lief heeft, grote vrientschap bewijst, en zich in de zon verlust, waer over de Wijzen tot bevesting veel voorbeelden in 't zelfde banket voortbrengen. Sacharias Heyns veersen

op zijn Zinnebeelt van de Dolfijn luyden dus:

De kortgeneusde visch, zeekoning, altijt wakker,
Doorsnijd geduriglyk de blaeugebulde akker,

Tot arbeyt; en tot kunst van spel en zang gezint;
Hy liefd de klare zon, en is der menschen vrint;
Daer by een voorbeelt dat men niet in slaep zou raken,
Maer lovende de Heer, gedurig op hem waken,
Elkander lief en trou, doch Gode boven al,
Op dat de boze geest ons nimmer overval.

Niet zonder oorzaek verwondert zich Plutarchus over de vriendelijkheyt dier visschen, die men niet als honden en paerden opbrengt, en uyt gevaer verlost, als men Oliphanten, Pantheren, en Leeuwen zou mogen doen; maer die juyst, door een vrywillige liefde gedreven, het menschelijk geslacht zo beminnen, dat zy daerom vyant van de Cocodrillen zijn, die te lant en te water levende, staêg op de menschen loeren. Maer 't is wonder, daer ik geen reden van kan geven, waerom de Dolphijn niet anders van de menschen genoemt, of geroepen wil wezen, dan Simon, gelijk of men zeyde Simus, dat is Camuys, als of men hem juist zo getekent had: en als men hem zo noemt, zo komt hy en geeft met zijn springen te kennen, dat hy 'er is, om te hooren wat men hem gebieden wil. Maer laet ons tot nieuwer zaken komen.

Petrus Martyr vertelt van een visch, die zijn woonplaets had in 't meer of staende water Gnaurabo of Manati in Westindien, in 't land des Caciken Caramatex. De Heer van dat gewest, zegt hy, schiep groot vermaek in 't visschen, en op een tijt quam 'er een zekere visch in zijn net, die noch jong was, van de slag der grote walvisschen die d'eylanders Manati noemen: deze visch heeft schelpen, maer zo hard en dicht op een, dat hy geen scheuten vreest, zijn rug is plat, en 't hooft als een aerdse Os: hy leeft zo wel te land als te water, gelijk een Otter en Cocodril, is vriendelijk, zo zwaer als een Oliphant, geern by de menschen als een Dolphijn, en wonder vernuftig. De Cacike, deze visch gevangen hebbende, vermaekte zich met hem eenige dagen in huys te voeden, met broot en enige wortelen, daer de menschen in dat gewest van leven: daer na wierp hy hem in een grote meer of vyver, neffens zijn huys, daer veel wateren in vallen, en nooyt uytloopen: dit meer wiert Gnaurabo genoemt, en sedert door deze visch Manati: in deze vyver zweefde deze Manati 25 jaer lang, daer hy zeer groot wiert, en Matus, dat 's edelmoedig genaemt, om zijn vermakingen, die d'oeffeningen van Arions Dolphijn, en van andere, by d'Ouden beschreven, geleken. Zoo menig-

mael als iemant van Cacikes huysgezin aen d'oever, Matus, Matus riep, stak deze visch 't hooft uyt 'et water, zwom naer d'oever, en nam zijn voedsel uyt de hant der genen, die hem riepen. Als er iemant over 't meer wou wezen, zo bood hy zijn rug als voor een schip aen, om haer zeker over te voeren. 't Is kennelijk dat deze visch zeer ver van d'eene oever tot d'andere, tien Indianen op zijn rug droeg, die buyten alle vreze op deze zeekoets niet anders deden dan zingen: maer als hy een Spanjaert op de kant zag, zoo dook hy weer onder 't water, en wilde aen 't land niet komen, om dat een jong dertel Spanjaertje op hem geschoten had, zonder hem nochtans te quetsen, zo versteurt was hy daerom; en van d'Indianen, die hy lief had, geroepen, zag, sedert die scheut, altijt yverig toe, of'er ook een op zijn Spaensch gekleet onder de hoop was. Hy worstelde op d'oever met de kamerlingen van de Cacike, byzonder met de jongste onder haer, die met hem wel eer ten huyze van de Heer zijn voedsel genooten had. Hy was veel vermakelijker dan een Sim, en was lange tijt het tijtverdrijf van al d'eylanders, die dagelijks daer met hopen quamen, daer onder zich Spanjaerden, Italianen, en andere Christenen vermengen, om de wonderheden van die visch te zien, welkers vleesch men zegt goet te eeten, en zeer smakelijk te zijn, gelijk men 'er veel in de bygelegene zeen vint. Endelijk raekte deze vermakelijke visch wech; mits hy door de revier Attabunik, een van de vier, die door het lant des Cacike vlieten, en door een grote storm, zo vloeyde, dat hy over 't gansche dal, en in alle meeren liep, in zee gevoert wiert: d'edele Matus dan, zich door de sterke stroom van Attabunik latende wech voeren, quam weer in de schoot van zijn grootmoeder, en de wateren, daer hy gebooren was, zonder ooyt meer van d'eylanders gezien te worden. Dit vertelt 'er de voornoemde Schrijver van.

Het XXIII. hooftstvk.

Treflijkheyt van den Roomschen Staet en hun wetten. D'ondeughden van verscheide Keyzers. Schandelijke daden van de Burgemeester L. Quintius Flaminius, ter begeerte van beestelijk menschen. Wat 'et woort Lupa *betekent. Schone spreuk van Lactantius. Wet tegen d'overdaet, Marius, een edelman, wort om beuzelen overmatig gestraft. De verwoede wreetheyt van een jong Roomsch Gezant. Onbetamelijke moortlust van een groot Fransch Prins, en zijn snode spreuk. Waerom dat Koningen en Princen 't ombrengen van doodschuldigen niet behooren te zien. Geestige en geleerde bestrijding van Scipioos kuysheytslof. Gemeen gebrek der Historyschrijvers. Zelsame geschienis van Augustus, en Athenodorus, waer in des Keyzers ontucht blijkt. Deftige vermaenrede van dien Philosooph.*

MEn vint inde Historien ontallijke voorbeelden van de deugdelijke daden der Romeynen, en van de treflijke orde, dieze, tot hun hoogsten lof, in haer Staet hielden: en yder weet dat hun wetten die van andre Rijken ver te boven gaen; want al wat, tot behoudenis van haer Stat, dienstig scheen, hebben zy van andre ontleent, of zelf goede wetten gesmeet, om de quade zeden te dempen: zy betoonden gedurig, datse hun eensgestelde orde met vlijt begeerden te hanthaven, als men in Polybius zien kan, daer hy van verscheyden wijzen van heerschen, en van d'uytmuntenheyt der Roomsche Mogentheyt handelt: zoo dat niemant deze waerheyt lochenen kan. Maer 't is ook zeker, dat onder hen verscheyde voorbeelden van beestelijke wreetheyt en razende ongebondentheyt te vinden zijn; daer door dikmael gebeurt is, dat ontschuldige menschen, tegen 't Recht der volken,

en der goede wetten, schandelijk gegeesselt, of wreedelijk omgebragt zijn. Ik wil nu van Nero niet spreken, die, na dat hy, als Tacitus zegt, veel treflijke lieden had doen doden, de deugt zelf poogde te verdelgen: noch van Caligula, die zich liet voorstaen, dat hem alles tegen yder geoorloft was, gelijk Suetonius verhaelt, zoo dat hy wenschte, dat al het Roomsche volk, (zoo bloetgierig was hy) maer een hals had, om die met een slag af te houwen. Ik zal van Heliogabalus en Caracalla nu ook geen gewag maken, d'een door 't moorden zijner verwanten, bloetschanden en meinëedigheden bekent; d'ander voor de boosten en gruwelijksten mensch, die ooit geweest is, geacht. Veel weiniger van d'andre onmenschelijke Roomsche Keizers, daer de Historien van spreken, die meenden, dat hen alle schelmery, onder den dekmantel van haer ingebeelde opperheerschappy, vry stont. Ik zal my genoegen met 'et voorbeelt van L. Quintius Flaminius Burgemeester, daer van Titus Livius, als hy verhaelt 't geen Cato hem verweet, dus zegt: Onder andre dingen wierp hy hem tegen, dat hy een overgeven godloos boef van Romen in Vrankrijk, tot zijn lust, met belofte van rijke giften, gebragt had. Deze snode fiel verweet Flaminius, als hy te voren meer gedaen had, dat hy, op zijn begeeren, van Romen gereist was, en zoo de gelegentheyt,van de schermers lijf om lijf te zien vechten, verloren. 't Gebeurde naderhant, terwijl Quintius zijn lichaem met spijze, en zijn verstant met drank t'overmatig beswaerde, dat men hem bootschapte, hoe zeker Edelman, uyt Beyeren met zijn zonen gevlucht, verzocht in zijn bescherming te wezen. Quintius deê hem in zijn tent komen, en begon door een taelman met hem te spreken: en ondertusschen dat d'Edelman de tolk zijn redenen voorsprak en inscherpte, zei de Roomsche Burgemeefter tot den gemelden dertelen en onnatuerlijken booswicht: gy hebt het gevecht der Schermers niet gezien, begeert gy dezen vreemdeling te zien sterven? Als die met tekens ja toonde, nam Quintius zijn zweert, en hieuw d'edelman daer meê een wonde in 't hooft. De gequetste schreyde om hulp, en beriep zich op de

trou der Romeynen en bystanders; maer Quintius trof hem andermael zoo met een steek dwers door 't lijf, dat hy doot neerviel. Eenigen tijt daer na, als Valerius Antias een out Historischrijver verhaelt, was de gemelde Quintius in de stat Playsance op een maeltijt; daer ook een Courtisane, of geile hofpop, daer hy zeer op verslingert was, genoot zijnde, verscheen. Als 't lijf met wijn, en 't verstant met sporelooze bijsterheden vervult was, vertelde Quintius d'onkuische vrou, dat hy eenige gevangens had doen pijnigen, en andre, die alree ter doot gedoemt waren, zou doen onthalzen. De snoode hoer zey, dat zy nooit zulcke bloedige vertooningen had gezien, en nieusgierig was om diergelijke te beschouwen. D'ontaerde en verwijfde Romein liet daer op een van de verwezene halen, dien hy zelf 't hooft afsmeet. Wat een verwoede wreetheyt! ('t zy dat Cato d'omstandigheden volkomelijk vertelt, 't zy dat 'et gebeurt is als Antias verhaelt) dat een Burgemeester, om d'oogen van een *Lupa*, dat is, *Wolvin,* ('t welk in de Latijnsche tael een *hoer* betekent) die zich op een maeltijt in de lust wentelt, te vernoegen, een man offert; en de tafel, bekers, schotelen, en maeltijt,daer men gewoon was den goden wijn en gebeden uyt te storten, met menschen bloet bezoedelt? Dit is 't geen 'er Livius af zegt.

Lactantius schrijft wijselijk: *die vermaek heeft in een mensch, hoewel hy schuldig is, te zien dooden, besmet zijn geweten even zoo veel, als of hy in de bosschen met de moordenaers in een moort, die zy in zijn bywezen doen, bewilligde.* My dunkt dat 'et een der grootste boosheden en wreetheden was, dat men d'arme onnoozele slaven, om een beestachtig gespuys van volk te vermaken, van de wilde beesten liet verscheuren; of de schermers, om hun bloetgierige oogen te verzaden, elkander in 't vechten deê dooden: zo dat 'et ten hoogsten te verwonderen is, dat zulcke yslijkheden by de Romeynen, die by andre volcken om haer gerechtigheyt zeer geprezen wierden, zoo gemeen waren. 't Is ook geen wonder, dat er eens te Filenes, door een byzondere straffe Gods, vijftig duizent menschen, om zulk een gevecht te zien verzaemt, door

't invallen van den Schouburg, overstelpt en verplet wierden. Naderhant, als de pracht en ongebondenheyt d'oude eenvoudigheyt had bedorven, wiert de wreetheyt en ontucht zoo overmatig, dat men in Keizer Augustus tijt een wet, *lex Pannia* genaemt, moest maken, vermits de Roomsche Staet, door d'ongeloofelijk groote overdaet, die in de maeltijden met allerley onnatuerlijke fielen, hoeren en overspeelsters bedreven werd, ontelbre schaden ontfing. 't Was 'er een tijtverdrijf, dat de vechters elkandre doodden; ja de verwarring was zoo groot, dat de vrouwen zelf d'een d'ander, met een pook in de hant, poogden te beschadigen.

Ik zal hier noch eenige aenmerkelijke voorbeelden, die Gellius uyt Gracchus Oratie of Vertoogrede van de wetten vertelt, byvoegen; de zin zijner woorden is dus: Onlangs, als de Burgemeester te Sidicine quam, liet zijn vrou weten, dat zy haer in de batstoven der mannen begeerde te wasschen. M. Marius, een edelman van die stat, gaf de Schatmeester last, dat hy de stoven van alle menschen zou ontledigen. De Burgemeesters vrou klaegde haer man, dat men 'er te lang had doen wachten, en dat de badstoven niet wel toebereyt waren. Hier op wiert terstont een pael op de markt gerecht, daer men Marius naekt aen bond, en strengelijk sloeg. Als die van Calene dees tijding verstonden, deden zy afkondigen, dat niemant van d'inwoonders, zoo lang de Roomsche Lantvoogt in haer stat was, zich onderwinden zou in de badstoven te gaen. Om een zelve oorzaek gebood onze Schout, dat men d'Ontfangers van Ferentie zou vangen, waer van d'een hem zelf van de muur afwierp, d'andre wierd achterhaelt en gegeeselt. Gellius voegt 'er by, dat de zelve Gracchus elders zegt: ik zal u, door een byzonder voorbeelt, aenwijzen d'ongeregelde, uytzinnige en onmatige trotsheyt der Roomsche jonge lieden. Onlangs zond men uyt Asie zeker jongman, die nooit geen aenzienlijk ampt had bedient, als Gezant naer Romen: hy liet zich in een rosbaer voeren; op de weg ontmoette hem een boer van Venouze, die, niet wetende wie

daer in zoo bedekt zat, de dienaers al lachende vraegde, of zy een doode voerden. De Gezant hoorde dit, gebood dat men stil hiel, en dee met de riemen, daer men de rosbaer meê toebond, de boer zoo lang geeselen, tot dat hy op de zelve plaets doot neêrviel. Zoodanig een wreetheyt, den Roomschen naem onbetaemlijk, zouden eertijts andre volcken verfoeyt hebben.

In onzen tijt was 'er een groot Prins , zoo gewoon in 't dooden der menschen vermaek te scheppen, dat hy 's avonts, op de geboortdag van zijn dochter, toortslicht deê aensteken, om eenige gevangens, die hy liet ombrengen, in 't aenzicht te zien. Dit wierd als een quaet voorteken geduyt, en strekte tot groote schande van den Vorst: die noch op een ander tijt geneugt had in 't dooden van eenige Heeren, dat hy uyt zijn venster op een voorhof aenzag; daer na ging hy een lichaem, dat aen de galg hing, bezien, en dewijl degene die hem verzelden de neus, om de quaden reuk, toehielden, zeide hy, dat eertijts een Keizer gezegt had*; de stank van een dooden vyant is lieflik.* Eerst had hy hem zelf gewent op de jacht 't gedierte te doden, daer na betoonde hy zijn moortlust aen ezels, muylen, en verkens, die hy met eige handen, als een vleeshouwers knecht, de darmen uit het lijf rukte. Kort, Godzalicheyt en wreetheyt was hem even dierbaer. De Schrijver die 't verhaelt, voegt 'er tot besluit by: 't is zeker, dat de Princen de swaerste straffen moeten verordenen, wanneer de misdaden zulx eischen; maer die behooren in haer tegenwoordigheyt niet gedaen te worden, op dat zy geen onverschoonlijke wreetheden zouden leeren bedencken.

Eer ik dit hoofstuk eindig, zal ik noch twee aenmerkelijke voorbeelden van Scipio en Augustus, twee voortreflijke Romeinen, daer aen hechten. Titus Livius, Valerius Maximus, Eutropius en andre Historyschrijvers verheffen d'ingetogentheyt van Scipio, d'Afrikaen gebynaemt, ten hoogsten eerentrap; want zy zeggen, als hy in Spanje nieu Carthago innam, dat hem een overschone Joffrou van die stat door zijn krijgsvolk gebracht wiert, die hy, door edele kuysheyt, ongeschent bewaerde, en

zodanig haer vrienden weêrgaf. Om een ronde waerheyt te spreken, dit overmatig prijzen van de kuisheyt van een jong Roomsch Veltoverste (hoewel Scipio met veel treflijke deugden beschonken was, als zijn loflijke daden uytwijzen,) heeft by velen nadenken gebaert; alzoo 't kenlijk is, dat de Romeinen, boven veel andre volken tot ontucht geneigt waren: ja den meesten hoop is qualijk wijs te maken, dat de Historyschrijvers in dit stuk Historyschrijvers zijn. Vele twijffelen, om dat d'een de zake dus, d'ander zoo vertelt; en men speurt uyt Scipioos antwoort, dat hy toen in zijn gemoet wel dapper geprikkelt was. Plutarchus verhaelt, dat Scipio zeide: *ik zou die Iuffrou, zoo ik een slecht soldaet was, wel begeeren*; *maer om dat ik een Veltheer ben, begeer ik 'er niet.*

Polybius zegt dat hy antwoorde: *ik zou met zoo een schoone vrou, zoo ik een byzonder persoon was, mijn hoogste lust hebben*; *maer ik versma en weiger dat vermaeck, om dat ik over andre gebie.* Even of de kuysheyt in een gemeen man geen deugt was; maer dat hy een gevange Juffrou, die aen een groot Heer verlooft was, in steê van haer ongeschent weer te zenden, mocht ontzuyveren: en ondertusschen gelooven, dat zulx den Roomschen Staet aengenaem en nut zou zijn, in zoo een gevaerlijken oorlog, als 't maer geen Veltoverste deê. Hierom meenen zommige, dat Scipio, door de vleeschlust vervoert, zijn achtbaerheyt een weinig ter zijde stellende, in 't heimelijk gedaen heeft, dat hy zich schaemde in 't openbaer te belijden: gemerkt zijn eige soldaten hem die dochter, tot een byzonder deel van den buyt, toebrachten. Ook was 't gemeen gerucht, dat Scipio deze vrou niet aengeroert heeft, op dat men in toekomende tijden twijfelen zou, wie van beide d'onthoudelijkste zy geweest; Scipio, die een Spaenschen Heer zijn huwbare dochter, uytnemend schoon zijn gevangene, als hy een verwinnend en zegevierend Veltheer was, ongeschent weêrgaf; of den grooten Alexander, die, de huisvrou en zuster van de koning Darius in zijn gewelt hebbende, als hy verstont datze overschoone vrouwen waren, niet begeerde dat se onder zijn gezicht gebracht wierden, op dat hy geen

trek tot onbehoorlijke lusten kreeg. Doch op dat ik, byna tegen yders mening, niet schijn Scipioos lof te besnoeyen, zal ik tot bewijs van mijn zeggen Valerius Antias, een out Historyschrijver, die Livius dikwijls aenroert, bybrengen. Men gelooft dat de zelve Antias, in 't jaer 508 van Romens bouwing, onder de Schout M. Valerius Levinus, tegen Hannibal, den oorlog volgde. In zijn Fragmenten of overblijfselen lezen wy de volgende woorden: *Publius, Africanus gebynaemt, won in Spanje met gewelt de grote stat Carthago, en kreeg 'er een zeer schoone Iuffrou gevangen, die hy haer vader niet weergaf*; *maer, om de hitte zijner jeugt te blusschen, voor zich zelf behiel.* Daerom schrijft Gellius, dat Scipio in zijn jonge jaren geen loflijk gerucht had, dies hem de Poëet Nevius, in een van zijne tooneelspelen, met de volgende woorden bestrafte: *dat den grooten Helt, die zoo veel dappre daden had verricht, en wiens naem door de heele werelt vermaert was, van zijn vader uit het gezelschap van een licht vrou, met een mantel bedekt zijnde, gehaelt was.* Ik geloof, zegt Gellius, dat Nevius woorden Valerius Antias heel andre dingen van Scipioos zeden, en van de Spaensche Juffrou, dan d'andre Historyschrijvers, hebben doen schrijven. Balthazar de Castillon maekt 'er in zijnen Hoveling ook gewag af. Zoo men nu Valerius Antias zal gelooven, heeft Flavius Vopiscus niet vergeefs geschreven: *dat 'er geen Historyschrijver zoo waerachtig is, of zijn werk is met eenige leugens vermengt; ja dat hy Titus Livius, Salustius, Tacitus, en Trogus Pompejus veel plaetsen heeft gevonden, daer in men die Schrijvers, door onverwerplijke redenen, van valsheyt zou konnen overtuygen.*

Maer laet ons tot het tweede beloofde voorbeelt van Keizer Augustus komen, en dit hooftstuk daer meê besluiten. Men zegt dat dien grooten Prins een van de grootste hoereerders van zijn eeuw was; want als hy maer een schoone vrou zag, die liet hy, zonder op haer adel, of eerbaerheyt acht te nemen, terstont tot hem brengen. Hierom is 't dat Julianus d'Apostaet of afvallige, Keizer Augustus in een maeltijt der goden invoert, daer hy hem, als de Cameleon, yder oogenblik van verwe doet veranderen,

nu bleek, dan root, nu weerom zwart, dan gevlakt; maer dat hy eindelijk zich by Venus en de Bevallijkheden voegde. Athenodorus de Philosooph, of Wijsbegeerige, die met Augustus zeer gemeynzaem was, waren zijn onkuische daden wel bekent. Als hy op een tijt verstont, dat de Keizer in een rosbaer, met zijn zegel toegedaen, zeker Juffrou van grooten adel deê halen, waer over haer man zeer vergramt, en de Keizerin zeer ontstelt was, vermaende hy deze verongelijkte lieden, datse een weinig tijts gedult zouden hebben; en ging terstont, in plaets van de Juffrou, bedektelijk in de rosbaer, (want het was de gewoonte, dat die vrouwen in zulker wijze, datse niemant kon kennen, in de rosbaren traden,) en nam een zweert met hem. Als men nu de rosbaer by de Keizer bracht, wilde hy die openen, om de Juffrou t'ontfangen: toen vloog Athenodorus, met het zweert in de vuyst, naer hem toe, en zeide: *hoe nu? vreest gy niet dat u iemant op deze wijze mocht ombrengen?* Augustus, over dees onverwachte voorval ten hoochsten verschrikt, verdroeg evenwel goedertierentlijk deze vrymoedige bestraffing van Athenodorus, bedankte hem daer van, en deê 'er zijn voordeel meê. Deze Athenodorus was van Tharsis, van de Stoïsche secte of gedeeltheyt, een heftig en scherpzinnig man, wiens schriften aen Octavia, Augustus zuster, Plutarchus bybrengt. Ik geloof dat hy de zelve is, daer Plinius de Jonge van spreekt, dat hy zeker huis, dat verlaten en onbewoont t'Athenen stont, van een spokery verloste. Als hy na zijn lant keerde, nam hy afscheyt van de Keizer, en zeide hem voor een jongste vermaenrede: *als gy vergramt zijt, eer gy iet zegt of doet, noemt eerst by u zelf de vierentwintig letteren van't* A. B. C.

Het XXIV. hooftstvk.

Romulus wet tegen de genen, die zich naekt aen vrouwen vertoonden. Kuisheit van Livia. Maximilianus schaemte. Alphonsus zedigheit. Wetten tegen de naekten. D'achtbaerheit van treflijke mannen ontsteekt schaemte in d'ongebondensten;

voorbeelt in Cato. Ontuchtige godsdienst der oude Engelsen. Augustinus bedenking op de schaemte van onze eerste ouders. Ongebondenheit der Lacedemonische vrouwen en dochters. De zorg der Turken voor hun vrouwen, die echter onnaturelijke liefde plegen; *voorbeelt in een oude vrou, die daerom gedoot word. De Turken vernemen niet naer heimelijke misdaden, maer straffen d'openbare: waerom. Senecaes heftig beklag tegen de vrouwen van zijn eeuw. Klagte van d'Apostel Paulus aen de Romeinen, om hun gruwelen.*

MEn vind een wet, daer in de genen, die zich naekt aen vrouwen vertoonden, dootschuldig gehouden wierden. Deze wet duurde noch, gelijk Dion Cassius zegt, in Augustus tijden: want Livia, over straet gaende ontmoette enige naekte mannen, die daerom ter doot verwezen wierden. Maer zy beschutte hen daer af, en zeide dat zoodanig een aenschouwing den eerlijke vrouwen zo weinig, als de naekte beelden, hinderden. De goede Keizer Maximilianus d'eerste was zoo zedig, dat hy in zijn leven nocht in zijn doot van niemant ongedekt begeerde gezien te zijn. Alphonsus, koning van Arragon, was niet min zedig en eerbaer. Want men hoorde hem nooit enige oneerlijke redenen spreken, en zag nooit zijn verborge leden. Hy zwoer zelden, ja zeer weinig, en dat noch om zeer nootwendige dingen, by zijn vaders gebeente. De Keizers Gratianus, Valentinianus en Theodofius, beminners van de kuisheit en eerbaerheit, waren van gelijke zin; en hun wetten toonen dat zy nooit toelaten wilden dat de menschen zich naekt vertoonen zouden. Ja zy wilden ook dat de stromen, langs hun landen vloejende , zuyver zouden zijn, en geboden op zware straffen, dat geen naekt mensch zich in 't openbaer vertonen zou, om niemants ogen te besmetten. Zy geboden dieshalven den krijgsknechten, die baden wilden, eenzame plaetsen, daer zy van niemant gezien wierden, te zoeken. D'openbaere hoeren tot Romen, gewent heel

naekt de spelen van hun goddin Flora uit te voeren, waren nooit zo schaemteloos, dat zy d'eerbiedigheyt, die zy den eerwaerdige lieden behoorden te bewijzen, vergaten. Want zy, Cato in de spelen, die zy vierden, ziende, wierden door d'achtbaerheit van deze man zo bewogen, dat zy zich dekten: in voegen dat zijn vrient Favonius hem vermaende uyt deze spelen van Flora te gaen, in de welken alle gruwelen bedreven worden, die door Tertullianus, die zulke hoeren offerbeesten van openbare ontucht noemt, heftig uitgemaekt worden. D'oude inwoonders van Engelant brachten, in de weêrkeering van d'oorlog, hun wijven en dochters naekt,en met het sap van zekere kruiden bestreken, in hun tempelen, om aen hun goden, dien zy de gevangenen opofferden, gebeden te doen. Augustinus zegt wel te recht dat, zo 'er niets schandelijk in de vleeschelijke vermenging was, Adam en Eva geen voorschoten van vijgebladen, na 't bedrijven van hun zonde, gemaekt zouden hebben. Zy dekten eer hun schaemtelijke delen, dan hun mont, die de verbode vrucht

gegeten had; niet met de hant, maer met blaeden, om zelf daer niet aen te roeren, zo vast bleef hen de schaemte by, na dat zy overgetreden hadden. Ik zal u de schrikkelijke ongebondenheit van de oude heidenen in de spelen van de godin Venus, die in verscheide delen des werrelts geviert wierden, niet vertonen; want deze gruwelen behoren onder een eeuwig zwijgen bedekt te zijn.

Om een weinig van de genen, die byna over de hele werrelt geboden te spreken; men weet d'ontucht van Tiberius, Caligula, Heliogabalus, en andere snode Keizers, die, naer 't verhael van hun eige Historischrijvers, alleen in vreemde ongebondentheden vermaek schiepen. Euripides noemde de wijven en dochters van Sparta *Andromanes*, dat is als razende naer 't mannelijk, om dat zy, onbeschaemdelijk verscheide leden van hun lighaem, die bedekt behoorden te blijven, ontdekkende, heur schandelijke zucht betoonden, en de mannen tot vuile ontucht lokten. De Turken zijn zeer yverzuchtig op hun wijven en boelinnen, die zy daerom als in huis besloten houden: maer zy bezorgen voor

al, dat zy zich niet naekt in tegenwoordigheit der mannen wasschen. Doch indien zy nootzakelijk over straet moeten gaen, zo bekleden zy zich met zoo veel doeken en dekselen, dat wel spoken schijnen. Deze vrouwen verlieven echter, in heur baden, op malkander, en vernieuwen de verwarring der Tribades. De Heer van Busbeke verhaelt tot deze zaek de historie van een oude Turksche vrou, die in een bad met liefde tot een schone jonge dochter ontsteeken wierd, en, om tot de genieting daer af te komen, zich in mannelijke gedaente vermomde, en verzocht, voor een man gehouden zijnde, deze dochter ten huwelijk, en verkreeg haer door middel van een groote bruitschat, vermits de dochter arm was. De jonge dochter, zich des avonts, toen de bruyloft gehouden wierd, by zulk een wanschikkelijk en onhebbelijk man vindende, begon ysselijk te krijten. D'ouders, op dit gekrijt toeschietende, bevonden dat deze oude feeks hen schandelijk bedrogen had, en klaegden dit 's anderen daegs aen d'overste der Janitsaren, vermits de Sultan toen niet tot Constantinopelen was. D'overste bekeef deze oude vrou zeer heftig, en vraegde haer, of zy zich niet van zulk een wanschikkelijkheit schaemde, en geen berou daer af had. Ga, ga, zeide 't oude wijf, gy weet nocht kent niet de strengheyt van deze hertstocht, en nimmer moet gy die proeven. D'overste, om dit dul antwoorden glimlachende, deê deze heks uit zijn gezicht brengen, en gebood dat men haer, tot blussching van haer verfoejelijke vlam, verdrenken zou; 't welk vaerdig volbracht wierd. De Heer van Busbeke voegt 'er by, dat de Turken de verborge zonden niet onderzoeken, om de deur niet voor de beschuldigingen en valsche getuigenissen t'openen. Maer zy straffen strengelijk de misdadigen, die ontdekt en overtuigt zijn.

Daer zijn zware klagten in d'oude Schrijvers over d'ontucht en razende geilheit der vrouwen van hun tijt. Senecaes beklag munt onder veel anderen uit. De Prins der Medecinen, (zegt hy) en de stichter van hun konst, zeide dat de vrouwen niet kael, of van 't voetëuvel gequelt wierden. Maer zy zijn heden deze

beide qualen onderworpen: zy zijn niet van natuer, maer van leven verandert. Want zy, zich zoo wel als de mannen tot overdaet overgegeven hebbende, zijn oock hun qualen gelijkelijk deelachtig geworden. Zy waken en drinken niet min, en tarten de inwonen in zuypen en zwelgen; en, beyde hun buick met gewelt volgepropt hebbende, spuwen alles, dat zy ingezwolgen hebben, weêr uyt. De vrouwen leppen zo wel, als de mannen, de sneeu, on heur verhitte maeg te verkoelen. Wat d'onkuysheyt aengaet, zy bezwijken de mannen niet, schoon zy tot lijden geboren zijn. O dat zy, die d'orde van de samenkoming tusschen man en vrou dus verkeeren, rampzalig vergaen. Verwonder u dan niet dat d'uitmuntentste van alle geneesmeesters zich hier in vergist heeft, dat men heden zo veel vrouwen, die kael, en van 't voetëuvel gequelt zijn, vind. Zy hebben de weldaet, die aen heur geslacht eigen was, door overdaet verloren: in voegen dat zy, de vrouwelijkheyt uitgetrokken hebbende, ook tot lijden van zelve qualen, als de mannen, gedoemt zijn.

D'Apostel Paulus, aen de Romeinen schrijvende, brantmerkt de schrikkelijke verwarring, die by Neroos tijden tot Romen en elders in zwang ging, in weinig regelen, zeggende dat de rampzaligen van die tijt, (welks getal wonderlijk gekrielt heeft) God gekent hebbende, hem niet als God geëert, en geen dankbaerheit bewezen hebben, maer zijn ydel in hun redenen geworden, en hun hart, van verstant berooft, wierd met duysternis vervult. Zy, zich wijs achtende, wierden zotten, en veranderden d'eer van d'onvergankelijke God in de gelijkenis van een vergankelijk mensch, van de vogelen, viervoetige beesten en kruipende dieren. Dies halven heeft God hen oock overgegeven aen de begeerten van hun eige harten, en tot onzuiverheyt, onder hen hun eige lighamen te besmetten, gelijk de genen, die Gods waerheit in valsheyt verandert, en het schepsel gedient en aengebeden hebben, door 't verlaten van de Schepper, die eeuwelijk gezegent is, amen. Daerom heeft God hen in schandelijke lusten overgelevert. Want de vrouwen zelven hebben onder zich na-

turelijk gebruik in dat, 't welk tegen de natuur is, verandert. Desgelijks de mannen, 't naturelijk gebruik van de vrou verlatende, zijn in hun begeerte tot malkanderen verhit, mannelijk met mannelijk oneerelijke dingen bedrijvende, en 't loon van hun doling zodanig, als zy behoorden, ontfangende. Want gelijk zy niet geacht hebben God te kennen, zo heeft hy hen ook aen een geest, van alle verstant berooft, overgelevert, om dingen, die geensins betamelijk zijn, te doen. Tiberius, Caligula, Nero, Domitianus, Heliogabalus, en zodanige andere gedrochten, de natuur verachtende, hebben voor al de werrelt getoont, hoe groot Godts gerechtige woede over hen, en over dit groote beest, het Keizerrijk, geweest heeft. Hun onderzaten volgden hen daer in, gelijk de schriften der Ouden getuigen. Maer deze vuiligheden stinken te zeer; laet ons daer niet aen roeren. Zy roepen tegen de hemel, en verwachten 't vuur van Sodoma, en der hellen. Laet ons dan niet meer daer af spreken.

Het XXV. hooftstvk.

Voorbeelden van de werreltsche omkeer en ongestadigheit, in Massinissa, die, veel en schrikkelijke gevaerlijkheden uitgestaen hebbende, tot de vredige bezitting van zijn rijk geraekt, en gerustelijk sterft: en in Matthias, Humiades zoon, die uit de dodelijke gevangenis tot de Koninklijke naem geroepen word: *en in Michiel Zilage, die, valschelijk beticht, en ter doot geschikt, echter ontsnapt, en eindelijk door de Turk gevangen en gedoot word. Vergelijking van 't geen, dat Massinissa en Matthias overgekomen is. De grote zorg der Ouden voor de begraving der gedoden. Verscheide voorbeelden van zachtmoedigheit en wreetheit aen de doden. Platoos reden daer af.*

SAlomon verwittigt ons, dat d'een uit de gevangenis koomt, om te heerschen, en dat een ander, Koning zijnde, arm word.

Men zou dit door veel voorbeelden, uyt de gewijde en ongewijde boeken getrokken, konnen bewijzen. Maer 't geen, dat men van Massinissa, door Titus Livius de grootste aller Koningen van zijn eeuw genoemt, verhaelt, munt tegenwoordig, zo my dunkt, boven alle anderen uit. Deze man, zo dikwijls als hy, zich tegen de loop van 't menschelijk leven kantende, naer het Koninkrijk tracht, zag zich t'elkens in groot gevaer, en als onder de neêrlaeg der zijnen bedolven. Maer hy, na 't bedwingen van zijn vyanden in zijn voorouders stoel gezeten, bestierde vredelijk, tot in zijn uitterste ouderdom, zijn Koninkrijk, dat grootelijks vermeerdert was door Scipioos dapperheit, en door de miltheit der Romeinen, die hy getrouwelijk gevolgt, en in d'oorlog tegen de Carthagers gedient had. Hy, na de doot van zijn vader, Gela, uit zijn rijk gedreven, verkreeg het weer binnen weinig dagen. Maer Asdrubal, de daetvaerdigheit, en wakkere geest van deze jongeling vrezende, histe tegen hem op de Koning Syphax; die hem in een volle veltslag verwon. Hy, in de vlucht geslagen, en met een klein getal in een gebergte, Bulbo genoemt, geweken zijnde, was gedwongen zich daer t'onthouden, en van roof te leven, tot dat Bocchar, Syphax stedehouder, een wijs en dapper veltoverste, hem, met zijn benden in een eng dal besloot, daer hy echter wechraekte, en met vijftigh ruiters door onbekende en enge voetpaden van de bergh deursloop. Bocchar, hem op 't spoor vervolgende, achterhaelde hem, en quam hem zo naby in een open velt by zekere Stadt Clupea genoem□, dat hy zijn geheele bende gevangen nam, behalven Massinissa, die, schoon gewont zijnde, met vier anderen, in 't geruisch van deze vangst, zijn handen ontsnapte. Massinissa, al voortvluchtende, zag (zegt Titus Livius) overal benden krijghslieden, die de vluchtelingen najaegden. Massinissia, met d'andere vier aen een brede vloet komende, begaf zich, door noot gedwongen, daer in, met de zijnen, van de welken twee, met hun paerden, door de sterke stroom wechgerukt wierden, en verdronken. De vervolgers, dit ziende, meenden dat d'een van deze twee Massinissa was, die met de

twee anderen overgeraekte, en zich in een gehouwen bosch, dat by de vloet was, verborg. Bocchar, niet deur deze vloet durvende trekken, liet af van hem te vervolgen, en meende ook dat hy al doot was. Maer Massinissa, in een afgelegen hol verborgen, daer hy zijn wonde met eenige kruiden verbond, leefde daer eenige dagen van 't geen, dat de twee anderen vinden en roven konden. Hy, zijn wonde genezen hebbende, en zich sterk genoech om te paert te stijgen gevoelende, hervatte, met een ongelooffelijke stoutheit, 't eerste voornemen van de verovering zijns Koninkrijks, begaf zich derwaerts, en wierd daer zo gunstelijk, als te voren, ontfangen; ja zy waren alle grootelijks verblijd, om dat zy hun Vorst, die zy voor doot hielden, zagen. Hy vergaderde binnen weinig dagen zes duizent mannen te voet wel toegerust, en vier duizent te paert, met de welken hy uyt zijn Koninkrijk trok, en op de grenzen der Massesyliers, Siphax Koninkrijk, begon te stropen. Syphax, door deze schade vergramt, vergaderde twee heiren, besprong Massinissa van voren en achter, en versloeg hem al zijn benden: in voegen dat Massinissa naeuwelijks, met zeventig ruiters, naer de landen van Carthago vluchten kon, daer hy verborgen bleef, tot dat hy door der Romeinen hulp, en de behendigheit van Scipio Afrikanus, weêr in zijn Koninkrijk keerde, en dat van Syphax noch daer by kreeg. Hy bleef sedert zijn weêrinzetting in 't rijk tot aen zijn doot toe een getrouwe verplichteling der Romeinen, ja zo, dat geheel Afrika, en al d'andere volken bespeurden dat de Scipioos, en de stat Romen geen beter vrient had, dan Massinissa, die hem waerder dan zich zelf had geacht. Valerius Maximus schrijft dat deze Vorst, het hondertste jaer van zijn ouderdom bereikt hebbende, grote schatten, en vierenvijftigh zonen naliet, en weinig dagen voor zijn doot aen zijn vrou en kinderen beval geen ander opperhooft, dan 't Romeinsche volk, en binnen Romen 't geslacht der Scipioos t'erkennen. Hy beval al zijn goederen aen Scipio Emilianus, en gebood aen zijn kinderen dat zy hem voor de scheider van hun rijk zouden aenneemen,

en 't geen, dat hy beval, voor vast en onbrekelijk houden.

't Ander voorbeelt van de verandering der werreltsche zaken kan genomen worden van de geheugenis onzer voorvaderen, in 't leven van Matthias, Konink van Ongeren, en zoon van Jan Huniades Corvinus, Moldavier, een uitmuntent Heer in alle deuchden, die men de blixem en schrik der Turken noemde. Ladislaüs, Matthias broeder, wierd om de moort, aen Uldrik, Graef van Cilien, begaen, door 't bevel van Ladislaüs, Koning van Bohemen en Ongeren, en neef van deze vermoorde Graef onthalst. Maer Matthias wierd na zijn vaders doot in een enge gevangenis besloten, eerst tot Buda, en daer na in Bohemen gevoert, om daer ook, in 't afzijn van zijn lant, gedoot te worden. Terwijl hy, van alle hoop berooft, in deze staet was, en niets anders dan de doot verwachte, storf de Koning Ladislaüs tot Praeg, daer hy, volgens 't gemeen gerucht, vergiftigt was. Philippus de Commines, dit gerucht volgende, schrijft: Ladislaüs onderhield in deze plaets zekere vrou, die, vergramt van dat de Koning zich tot een huwelijk met de dochter van Koning Karel d'achtste verbonden, en de huwelijksbelofte, aen haer gedaen, gebroken had, hem in zeker bad een appel, met een vergiftigt mes deurgesneden, gaf. Toen Ladisaüs doot was, besloten de voornaemste Heeren van Ongeren, aen de weldaden van Jan Huniades gedachtig, die 't geweld der Türken dikwijls tegengestaen, en afgedreven had, en ook door d'achting van Michiel Zilage, Matthias moederlijke oom, en door de gebeden van Elisabeth, zijn moeder, een deuchdelijke vrou, die aen sommigen groote geschenken gedaen had, bewogen, deze jonge Heer, die zo na aen de doot was, tot eer te verheffen, en verkozen hem, in zijn afwezen en gevangen zijnde, tot Koning. Jan Capistram, in d'achting van een heilig man zijnde, had lang te voren aen Jan Huniades voorzegt, dat zijn jonger zoon, over welks wakkerheit en heldachtige geest hy verwondert was, noch tot groote eer en heerlijkheit verheven zou worden. De Heeren van Ongeren, Matthias Corvinus in zijn afwezen tot Koning verkozen heb-

bende, zonden brieven en gezanten daer af aen Georgius Pogebrac, Koning van Bohemen, die Matthias in zijn bewaring had. Georgius had te vooren hier af eenige lucht gekregen: maer hy over maeltijt de brieven ontfangende, zette terstont Matthias, die onder hem was, op d'eerlijkste plaets. Georgius, ziende dat Matthias hier af verbaest was, en dit voor een quaet voorteeken nam, vermaende hem vrolijk te zijn, en zeide dat hy hem na de maeltijt goede tijding zeggen zou; gelijk hy ook deê: want hy schonk hem 't losgelt, daer op zy verdragen waren, en daer meê Matthias te vreden was, maekte eeuwigh verbont met hem, groete hem Koning van Ongeren, en gaf hem zijn dochter Katerine tot gemalin. Matthias, van deze zo haestige ophoping der goederen verblijd, bedankte God, en de Koning van Bohemen, en beloofde daer na 't geen, dat hy belooft had, getrouwelijk te houden. Voorts, Matthias was niet alleen eer hy Koning gekozen wierd, vol zwaricheit, maer ook daer na: want hy was byna in al de tijt van zijn heerschappy nooit zonder oorlog tegen d'uitheemsche vyant, en zonder lagen en gevaer in zijn rijk. Toen hy naeuwelijks in zijn Koninklijke stoel zat, rezen 'er drie wreede oorlogen tegen machtige vyanden, byna in een zelve tijt. D'eerste was tegen keizer Fredericus, die hem weigerde de kroon der oude Koningen van Ongeren te geven: en de genen, die Matthias geluk benijden, histen Frederik tot de verdrijving van deze jonge Koning aen. De tweede was tegen de Bohemers en de darde: tegen de Turken, die zijn leven lang duurde. Hy volvoerde al deze oorlogen tot zijn grote eer; in voegen dat de Sultan der Turcken, na Matthias doot, zich niet schaemde te belijden, dat hy noit verschrikkelijker vyant had gehad. Matthias had ook byna de glans van zo veel deuchden door de smet van een ondankbare en heftige geest besmet, toen hy op 't aenbrengen van sommige benijders en lasteraers Michiel Zilage, zijn oom en verlosser, deê vangen, met bevel van hem te dooden; 't welk ook geschied zou zijn, zo deze Heer door de zonderlinge vlijt en getrouheit van zijn kok niet tegen zijn hoop uit de gevangenis was geraekt,

die daer na aen Matthias ontbood dat hy meer aen zijn kok, dan aen zijn neef verplicht was, om dat d'een hem ongerechtelijk gevangen, en d'ander hem getrouwelijk verlost had, gelijk Bonfinius zegt. Zilage gevoelde ook van zijn zijde d'omkeer der werreltsche zaken, dewijl hy van de top der waerdigheit tot in d'uitterste elende gestoten wierd. Hy gebood over de Koning, en over 't Rijk, en wierd in een oogenblik in een gevangenis gesloten, met het uitterste gevaer van 't hooft te verliezen. Want zijn vyanden hadden zegels en geschrift van Matthias gekregen, met uitdrukkelijk bevel aen de genen, die hem bewaerden, van hem te doden: maer deze bewaerders, in de hoofsche listen niet onkundig, en begerig om nader bescheit van de Koning in zo gewichtige zaek te hebben, gaven, door hun uitstel, middel aen Michiel, om hun handen t'ontsnappen. Hy geraekte sedert weêr in Matthias gunst, en wierd toen tot groter eer, dan in de voorgaende jaren, verheven. Hy, enige tijt daer na door de Turk Alibech in een strijt gevangen, wierd tot Constantinopelen gevoert, en door des Sultans bevel gedoot.

Hier ziet men hoe Massinissa en Matthias, onder een wonderlijke omkeer, d'ongestadigheit der werreltsche zaken beproeft hebben. 't Verschil tusschen hen bestaet hier in, dat Massinissa, al de tegenspoet der werreltsche ongestadigheden deurgedrongen zijnde, tot rust, en tot een hoge en geruste ouderdom geraekt is. Maer Matthias is dikwijls in 't midden van zijn loop, en op de hoop van een gelukkig einde in zijn aenslagen, neêrgeworpen. Eneas Sylvius zeide dieshalven met recht dat men van deze twee Koningen van Ongeren leeren kon, wat d'ydelheit des werrelts is. Zy waren twee jonge Vorsten, beide van een zelve aert en ouderdom. Ladislaus, zich tot de bruiloft met zijn bruit bereidende, wierd uit de Koninklijke troon in 't graf gerukt. Matthias, met schrik in de gevangenis de tijding van de doot verwachtende, word daer uit gehaelt, om de scepter in handen te nemen, en een ontellijk getal van menschen te bestieren. Laet ons nu iets van de doden zeggen.

Chilon de Lacedemonier zegt niet zonder reden, gelijk wy elders getoont hebben, dat men een doot mensch niet vervloeken, maer zaligh achten moet. D'Atheners geboden dieshalven dat men grafschriften zou oprechten, en lijkredenen voor de genen, die kloekmoedig in d'oorlog voor 't vaderlant gestorven waren, doen zou; gelijk men noch daer af Pericles treflijk vertoog in Thucydides leest. D'Atheners waren zo zorgvuldig in 't begraven der gener, die in de strijt gedoot waren, dat de Veltoverste, die de begraving zijner lantgenoten verwaerloost had, zijn hooft verloor. Dit wierd gebruikt aen de Scheepshooftlieden, die de lighamen van hun krijgslieden in een scheepsstrijt gedoot, in zee geworpen hadden. Ja zy, de geheele lighamen der gener, die voor 't vaderlant gedoot waren, niet bekomen konnende, vergaderden zorgvuldelijk de verstroide benen, die zy met grote eerbewijzing begroeven. Nicias, een voornaem Veltoverste der Atheners, dee daerom het hele heir stilstaen, terwijl men twee gedode krijgslieden begroef. Cimon begaf zich ook onbeschroomdelijk in gevangenis, op dat zijn vader begraven zou worden. Lylius Giraldus heeft deze dingen in de gemene en bezondere begraeffenissen aengemerkt. Hercules zonderlinge zachtmoedigheit word hoog geprezen, om dat hy d'eerste onder de Grieken was, die de doden aen hun ouders en vrienden weêrgaf: want men achte te voren de lichamen der gedoden niet, maer liet hen ten roof aen de honden, gelijk Homerus in verscheide plaetsen aen wijst. Zeker, d'eer van de begraving behoort den overledenen noit benijd, en den vyanden in openbare oorlog niet geweigert te worden. Wy hebben en voorbeelt hier af in Achilles tegen Hector by Homerus, en een van Creon tegen Etheocles by Sophocles. De wreetheit van Cleon word dieshalven verfoeit en verdoemt, vermits hy Antigonus doode, die zijn broeder Polynices, in lijfgevecht gedoot, begraven had. De zelve Sophocles prijst ook de zachtmoedigheit van Ulysses tegen de dode Ajax schoon zijn heftigste vyant: want hy spreekt voor Teucer tegen Agamemnon en Menelaüs, die hem niet wilden

toelaten Ajax zijn vrient te begraven, en hem deze plicht te bewijzen. Plato zegt dieshalven dat 'et d'aert der bedelaers en blohartigen is zich met de roof van een dode te bemoejen, en 't lighaem, van de ziel berooft, vyant t'achten, dewijl de tegenstrever, die't gebruikte, wech is. Hy gelijkt de zodanigen by de honden, die op de stenen, die men hen toewerpt, bijten. Gelijk d'eeuwen der ouden in voorbeelden van zachtmoedigheit, aen doden gepleegt, overvloejen, zo zijn ook de twee lesten, om hun wreetheit tegen de ziellooze lighamen, en tegen hun achting, gelastert. De Tijt, vader van de waerheit, zal d'eer der deuchdelijken ondersteunen, maer de goddelijke wraek zal de wreden verdelgen.

Het XXVI. hooftstvk.

Senecaes beschrijving van een stantvastig man. Polycletus bespot de menigte in zijn twee beelden. Basilius vermaning van niet na 's volks zin te leven. De gemeente by een levendig lighaem geleken. Ondankbaerheit van 't volk tegen Phocion. Kracht van de redenen der Predikanten, die't volk by d'oren leiden, en van de welsprekentheit, wel gebruikt zijnde. Antonius bericht aen Augustus van des volks wispelturigheit. Demasratus vrymoedige vertoning van Xerxes grote heirkrachten. Appius Claudius vermaning van des volks begeerten in 't begin te stutten. Verkeertheit van de menigte, en door welke middelen het aengeprikkelt word. Grote wreetheit tot Lissebon aen de Ioden door 't volk, om de loghening van een geveinst mirakel, gepleegt. Beroerte van 't volk tot Palerme, door een monik tegen de Ioden gesticht. 't Waengeloof heeft groot vermogen op de menigte. Groot bedroch in de beelden.

SEneca, aen zijn vrient Lucilius schrijvende, zegt wijsselijk dat de geen, die van de werrelt gelukkig geacht word, om dat een grote overvloet van gout en zilver in zijn kisten besloten is, niet zodanig is: maer hy prijst de geen voor gelukzalig, die al zijn goet in zijn gemoed heeft, die stantvastig en verheven is, die de grootheden en wonderen des werrelts onder de voeten treed, die niemant ziet, met de welk hy van staet zou willen verwisselen, die niets acht dan ten inzicht van dat deel, 't welk hem een mensch maekt, die geen ander meester, dan de natuur, heeft, naer welks wetten en bevelen hy leeft, en zich schikt, die door geen gewelt van zijn goederen berooft kan worden, die tegenspoet in voorspoet verandert, die stantvastig en onveranderlijk is, die nooit in zijn besluit waggelt, die zich zelf altijt gelijk is, schoon enige storm hem overkomt, en die door 't geval; de gevaerlijkste van al haer schichten tegen hem werpende, niet gewond, maer alleen het vel een weinig afgewreven is, en noch zelden van haer aengetast is. Zeker, grote Philosooph, gy hebt als een wijs man, en als een, die goede kennis van de werreltsche zaken had, gesproken; maer gy zoud beter en waerlijker gezegt hebben, zo gy in de Christelijke Godsdienst (van de welke, gelijk sommigen menen, gy enige beginselen, door de gemeenschap met d'Apostel Paulus, gesmaekt hebt) onderwezen had geweest. Want de beschimpingen, achterklap, lastering, stekingen der tongen, en de stoten en slagen van een dwaes en belachelijk volk, en van al de genen, die daer aen deelachtig zijn, hinderen geensins een waer en oprecht Christen, die vastelijk in zijn geweten gevoelt dat hy behorelijk geleeft heeft. Maer laet ons by de voorbeelden van de historien der oude Heidenen blijven, die, op hun oprechtigheit en onschult steunende, aertiglijk met de pogingen en straffen van 't volk gespot hebben. Van die getal was Polycletus, die in een zelve tijt twee beelden maekte, 't een naer des volks zinnelijkheit, en 't ander naer de wetten van de beelthouwery. Hy schikte, om aen 't volk te behagen, zich zo naer de raet der bezondere lieden, dat hy veel dingen in deze twee beelden ver-

anderde. Hy zette hen, toen hy dit gedaen had, ten toon; en 't volk was van 't een zeer verwondert, en spotte met het ander. Maer Polycletus, hen aensprekende, zeide: Het beelt, 't welk gy dus lastert en beschimpt, is 't geen, 't welk gy gemaekt hebt; maer 't ander ken ik voor 't mijn. Hippomachus een fluitspeelder, ziende dat een van zijn leerlingen zeer qualijk naer de regelen van zijn konst speelde, en nochtans van 't volk, dat daer tegenwoordig was, zeer geprezen wierd, sloeg hem, en zeide: Gy weet niet wat gy speelt, want deze botmuilen zouden u anders niet prijzen. Sint Basilius zeide wijsselijk dat de wijze boven al toezien moest, dat hy niet naer de gevoelens der anderen leefde, dat hy 't geen, 't welk van 't volk geprezen wierd, niet achte, maer de ware reden voor de leidster en bestierster des levens hield; op dat gy geensins toelaet datmen u een vingerbreet van de weg der waerheit en des deuchts aftrekt, als gy, om uw eer te bewaren, al de werrelt tegen staen, of u in groot gevaer begeven moet.

D'ervarentheit toont ons dat een gemene bestiering in gevaer van ondergang is, als 't volk de goede raden verwerpt, en de Staet onbesuisdelijk bestiert wil hebben, en daer toe gewelt, list en verraet gebruikt. Appius Claudius Sabinus zeide dieshalven wijsselijk dat de gemeente bequamelijk by een mensch geleken kan worden, in de welk de ziel, door enige gelijkheit, de Raet, en 't lighaem het volk vertoont; en dat, zo men toeliet dat een verwoed volk over de raet der Raetsheeren gebood, men niet anders deê, dan de genen, die de geest het lighaem onderworpen maken, en naer hun lust, en niet naer de reden leven. In tegendeel, dat men, zo men het volk gewende de bevelen der Overigheden te volgen, de genen zou volgen, die 't lighaem de geest onderwerpen, en gerust en zeker, en niet wulps en ongebonden leven. Hier op ziet de gelijkenis van Maximus Tyrius, Platonische Philosooph, of Wijsbegeerige. Ziet gy niet (zegt hy) dat de ziel het lighaem bestiert, gelijk een stierman zijn schip, dat niet min door de winden, als 't geval door de deuchden, gedre-

ven word? Zo 'er enige storm oprijst, de genen, die in 't schip zijn, wanhopen niet terstont van hun leven, zo het schip ongeschonden, en de stierman behouden blijft, 't zy dan dat 'et schip zijn streek houd, of met neêrgestreken zeilen behendig de schipbreuk schuwt, by zo verre maer de stierman het roer in handen heeft. Doe de stierman wech, en het schip zal niet dienstig zijn, schoon het heel blijft; en het zal geen nut van een goede wilt ontfangen. Gelijk dan in zee de stierman het kostelijkste deel van 't schip, en van de genen is, die zich op zee begeven, zo houd ook de ziel d'eerlijkste plaets in 't beloop van ons leven, gelijk de stierman in 't schip. Cicero brengt hier toe een treffelijke gelijkenis, die met de voorgaende overeenstemt. Zy doen (zegt hy) gelijk de degenen, die zeggen dat de stierman niets doet, als hy, in d'achterburgt zittende, 't roer in de hant heeft, terwijl van de bootsgezellen sommigen in de mars klimmen, anderen op d'overloop omlopen, en anderen met pompen bezich zijn.

Wijders, men kan door verscheide geschiedenissen toonen, dat de deuchdelijke mannen, en de genen, die grote diensten aen 't vaderlant gedaen hadden, d'uitwerkselen van de haet en woede van een onbeluist volk gevoelt hebben. Laet ons Scipio, Cicero, Rutilius, Metellus, en d'andere Romeinen aenschouwen, die door hun weldaden aen 't gemeen niets anders dan de haet van 't volk verkregen hebben. Desgelijks gebeurde ook, onder de Grieken, aen Hermodorus, Aristides de rechtvaerdige gebynaemt, Themistocles, Thucydides, en anderen, die door d'Atheners gebannen wierden. Miltiades loon van zijn grote diensten was de gevangenis, daer in hy storf; en Socrates wierd met vergift gedoot. Phocions gedenkwaerdig voorbeelt verdient verhaelt te worden. Hoewel hy d'uitmuntenste man van al d'Atheners was, ja al de Grieken overtrof, vijfenveertigmael Veltoverste der Atheners had geweest, en, in oprechtigheit des levens, zonder verwijt geleeft had, zo was 'er nochtans een van 't schuim des volks zo stout, dat hy aen de vergadering, die tegen deze treffclijke man verhit was, vraegde, of 't haer behaegde dat Pho-

cion, met zijn gezelschap, ter doot gevoert wierd. Al 't volk rees op dit verzoek op, en, de handen opstekende, verwees de rechtvaerdige wijze en dappere mannen ter doot. Ja sommigen van deze oproerigen waren zo baldadig, dat zy, met bloemkranssen op 't hooft, en van hun wijven en slaven gevolgt, in de vergadering quamen, om hun stem, tot Phocions doot strekkende, te geven. Phocion, deze beroerte ziende, zeide tot de vergadering: Ik wil gaerne sterven: maer waerom bedraeit gy 'er dezen ook in? Om dat (zeide de menigte) zy uw vrienden zijn: in voegen dat men deze onbesuisde menigte niet stillen kon, tot dat Phocion, en al d'anderen, zonder aenklager, getuigen, bekentenis, en rechters ongerechtelijk ter doot gebracht waeren. Bodinus, deze geschiedenis, uit Plutarchus getrokken, vertoont hebbende, voegt 'er by, dat men niet behoeft te denken dat het volk, eens tegen de goeden ontsteken, door eenige schaemte van smaet en overlast afgekeert zal worden; vermits 'er geen reden is, die de woede van zo wreed een beest teugelen kan.

Men vind ook somtijts oproerige Redenaers, en ongerustige aenstokers, die beroerten, oorlogen, twisten, en onverzoenelijke vyantschap tusschen de voornaemsten van een Staet en volk ontsteken. De voornaemsten van d'andere zijde, prikkelen door verscheide listen het volk tot roof, moort, wapenen en burgerlijke oorlogen. Bodinus verhaelt veel voorbeelden, zoo oude als nieuwe, hier af, en voert onder anderen Nestorius in, die, voor de Keizer in de kerk van Constantinopolen predikkende, zo stout was, dat hy zeide: *Heer, maek d'aerde zuiver van ketters, en ik zal u de hemel leveren*; *verdelg de genen, die tegen de waerheit strijden, en ik beloof u dat gy verwinnaer van d'oorlog der Persianen weerkeeren zult.* Hy wierd dieshalven ook brantstoker genoemt. De zelve Bodinus voegt 'er noch by, *dat de welsprekentheit in de mont van een oproerig Redenaer niets anders is, dan een schaerp zwaert in de hant van een verwoede.* Pasquier, van zeker groot Redenaer, M. Jan Petit genoemt, die, tot voorstant van de Hertog van Borgonje, de moort van de Hertog van Orleans rechtvaerdigde, en oor-

zaek van grote beroerten in Vrankrijk was, en van een monik, Richard genoemt, die van d'Engelschen tot de Franschen overquam, gesproken hebbende, voegt 'er by dat de Redenaers veel in de burgerlijke oorlogen vermogen. Ik wil niet zeggen (ik spreek met zijn eige woorden) dat 'er geen vromen onder zijn; maer zy, menschen zijnde, zijn nu van gierigheit, en dan van overmatige eerzucht bezeten. Men noemt dieshalven hun redenen met recht *conciones* in Latijn, als of men beweegselen zeide. Want gelijk in de stat Romen de Tribuni Plebis, of Wijkmecsters, door hun oproerige redenen, die men *conciones* noemde, de menigte, onder schijn van vryheit, die zy haer voorstelden, tegen de groten ophisten; zo doen ook dikwijls onze predikers, onder de valsche schijn van godsdienst, of gemeene nut, naer dat hun tongen door de Vorsten bekocht zijn, die dikwijls geen andere godsdienst in zich hebben, dan de gene, die hen, door de nuttigheit van hun zaken, geleert word. Ja degenen, die dit ambacht plegen vinden altijt enige reden, verkeerdelijk van hen genomen, in de H. Schrift, die hen tot een toevlucht, om hun aenhang voor te spreken, strekt. Het arme volk, door goede yver gedreven, werpt ondertusschen 't oog op hen, en laet zich by d'ooren leiden, met een eenvoudigheit, die, naer de gelegentheit voorkomt in woede verandert. Men zal zeggen dat dit Machiavels dekmantel is, die beter gezwegen dan gezegt dient. Maer ik ben (zegt Pasquier gedwongen dit luidkeels, als met trompetten, in d'elenden, daer wy nu ingedompelt zijn, uit te blaezen. Want zoo men de hedendaegsche Predicanten op hun stoelen hoort al hun gekrijt is tegen Machiavel; en nochtans is yder van hen een ware Machiavellist.

Wat de welsprekentheit aengaet, zy verstrekt den genen, die haer wel gebruiken, een middel om de volken van de woestheit tot menschelijkheyt te brengen, om de wetten en zeden te verbeteren, de tyrannen te straffen, de zonden uit te bannen, en de deucht t'ondersteunen. Ja *gelijkmen d'adders en slangen door zekere woorden betovert, zoo betoveren de Redenaers, door de zoetheit van de*

welsprekentheit, de wildste en wreedste menschen, gelijk Plato zeide. Hier toe strekt de waerschouwing, die Antonius aen Augustus in deze woorden gaf: *Gy hebt onlangs uit de Grieksche Historien geleert dat het volk ongestadig, wispelturig, en gelijk de golven van de zee, die gedurig komen en verdwijnen, is*; *gelijk het dikwijls in onze gemeente sommigen op zijn schouders geheven, en daer na plotselinge neergestort, en onder de voeten getreden heeft.* De genen bedriegen dieshalven zich plompelijk, die steun en bystant in een verwarde menigte zoeken, die zich zelve niet wel bestieren, veel min anderen wel beleiden kan. Demaratus van Sparta aenmerkte dit voorzichtiglijk, als hy vrymoedig tot Xerxes, Koning van Persen, sprak, dat zijn heir, meer dan tien hondert duizent mannen groot, daer deze Vorst grote moed op droeg, en dat deze menigte, van zo veel stukken verzamelt, en die zoo zwaerlijk voortgesleept wierd, hem behoorde te verschrikken, omdat dit hem niet een sterkte en macht, maer een lastig pak was; en dat de dingen, die overmatig groot zijn, niet wel gehandelt konnen worden, dieshalven haest verstrojen en ondergaen. Dit is wel geraden: want de geest, van de heilzame onderwijzingen der wijsheit en voorzichtigheit ontbloot, betoont zich onverzadelijk, en tracht altijt onvoorzichtelijk naer nieuwigheit. Appius Claudius, dit wel wetende, zeide: De begeerten der zotten zijn afgronden, die men niet vullen kan, schoon men in alles hun wil doet. Maer zy hijgen nu naer groter dingen, en streven al voort in oneindelijke begeerten. 't Volk is voornamelijk van deze ziekte besmet. Want het geen yder vreest voor zich zelf te doen, doet hy, als het door gewoonte een wet geworden is, het volk aenneemen, na dat hy, door 't voorbeelt der anderen zich in zijn quaet besluit versterkt heeft. Dewijl dan de begeerten van 't roekeloze volk onverzadelijk en oneindig zijn, zo moet men 't in 't begin tegenstaen, terwijl het noch zwak is, en noch niet zo diepe wortelen, die men niet uitrukken kan geschoten heeft. Want wy verdragen alle onverduidelijker de beroving der dingen, die met ons toegestaen hecft, dan de weigering van 't geen, daer af wy eenige hoop geschept hadden.

Plato,van de Rechtsgeleerde Callistratus de wijste en eerlijkste van al de Grieken genoemt, zegt dat 'et volk ondankbaer, stuurs, wreed, nijdig en onbeschaemt is, om dat 'et uit een gespuis van zotten, deughnieten, overgeven en wanhopige menschen bestaet. Phocion, de wijze Athener, wist dit wel; want hy, verstaende dat de Godspraek gezegt had, dat daer een man was, die de gevoelens van al d'anderen tegenstreefde, en dat 'et volk riep dat men hem zoeken zou, trad zelf voor, en zeide: *Ik ben 't, die door de Godspraek gemeente word*; *want al 't geen, dat gy zegt en doet, mishaegt my.* Hy, op zeker dag zulk een reden gedaen hebbende, die van de hele vergadering toegestemt wierd, zeide dieshalven: *Hoe! heb ik onvoordacht ook iets qualijk gezegt?* zo diep was deze gedacht in zijn hart gewortelt, dat 'er geen, 't welk uit een wijs hooft voortkomt, aen 't volk, dat is aen ontsinnigen, mishaegt. De Paus Joannes de drieentwintigste had ook kennis hier af want hy, gevraegt wat meest van de waerheit vervreemt was, gaf tot antwoort: *De waen van 't gemeene volk.* Want al 't geen, dat 'et prijst, is lasterens waerdig: 't geen, dat 'et denkt, is loutere ydelheit; en 't geen , dat 'et zegt, is enkel leugen. Het verdoemt het goet, en prijst 'et quaet, en verheft het geen, dat oneerlijk is. Daer is een bezonder hooftdeel in een boek van Nicolaes Hanape, Patriarch van Jerusalem, daer in hy de voorbeelden der deuchden en zonden, uit de Heilige Schrift getrokken, by malkander vergadert heeft. Arrianus verheft dieshalven met recht de wijsheit van Alexander de Groot hier in, dat hy aen 't volk van Ephesen de middel, van tegen de voornaemsten der stat op te staen, benam. Want Alexander over sommige misdadigen recht gedaen hebbende, verbood onderzoek en straf aen d'anderen te doen; vermits hy wist dat het volk, eens de toom los gevoelende, gelijk een ontsnapt paert zou doen, en, ten deel uit haet, en ten deel door begeerte van wraek, zich zo wel op de schuldigen, als onschuldigen, werpen zou. Deze wijze Vorst wist dat de gierigheit en armoê, by de wreetheit gevoegt, een vervaerlijke spoor zijn, om dit woeste beest, het onbesuisde volk, tot alle gruwelen te

drijven. D'inwoonders van Corfu gevoelden eertijds hoe verschrikkelijk een aengehiste menigte, vryheit om quaet te doen hebbende, is, gelijk Thucydides aenwijst, die de gruwelen, en schrikkelijke wreetheden, door 't volk in zekere beroerte tegen de voornaemsten bedreven, verhaelt. Want hy schrijft dat, toen de treffelijksten gedoot waren, veel zich zelven, door verscheide middelen, ombrachten, uit vrees van in 't gewelt der moordenaers te vallen. Veel wierden om bezondre verschillen, en anderen door de genen, die aen hen schuldig waren, gedoot. Daer wierd geen straf achtergelaten; en men ziet niets in zodanige verwarringen geschieden, 't welk daer niet gepleegt wierd. Ja daer gebeurden veel vreemde en ongewone dingen: want de vader doodde zijn zoon; en men rukte de menschen uit de tempelen, daer zy gevloden waren, of zy wierden daer gedoot. Men besloot een deel in Bacchus tempel, daer zy van honger storven. Maer waer toe de voorbeelden der ouden opgehaelt? Wat is 'er by onze geheugenis, onder zo veel moorderyen in Vrankrijk sedert het jaer 1560, en lang daer na, voornaemelijk op de vierentwintigste dag van Augustus 1572, en in de volgende weken in de voornaemste steden van 't Rijk gebeurt? Liet het volk, tot moorden gewent, en in 't storten van menschelijk bloet vermaek scheppende, enige wreetheit, laster, en smaet achter, die 't zo wel tegen d'onschuldigen, als tegen de genen, die gehaet en ter doot gedoemt waren, pleegde, niet alleen aen de levendigen, maer ook aen de doden, zonder inzicht van ouderdom, waerdigheit, staet of geslacht? De menschelijkheit, zegt Lactantius, is zo verre van de menschen geweken, dat hun naesten 't leven te benemen hen een spel is, en dat zy schuldiger zijn dan de genen, in 't doden van de welken zy vermaek scheppen. Zy, van deze gewoonte dronken gemaekt, zijn wrede en onbesuisde beesten geworden, en sparen d'onschuldigen niet, maer gebruiken aen hen al 't geen, 't welk de beulen gewonelijk aen de schuldigen en verwezenen gebruiken.

Met recht zegt dan Quintus Curtius, dat een diepe zee, en

een engte, die voor de stormen bloot staet, niet zo veel golven heeft, als een volk verscheide bewegingen, voornamelijk als zy enige nieuwe en uitgeborste vryheit heeft. Zodanig, zegt Titus Livius, is d'aert van 't volk, of slaeffelijk te dienen, of tyrannelijk te gebieden. Het kan de vryheit niet middelmatelijk bewaren. Men vind ook gewonelijk onder hen brantstokers, die de harten van de menigte aenprikkelen, en haer tot oploop en moort drijven. Seneca begrijpt dit alles in een regel. *Wie van de genen,* zegt hy, *aen de welken de deucht behaegt, kan aen 't volk behagelijk zijn?* Demosthenes schijnt hier op ook gezien te hebben, toen hy, uit Athenen vluchtende, riep: *O Pallas*! *beschermster der stede, waerom behagen u drie beesten, d'uil, de draek, en 't volk?* Misschien om onder d'een de blinde onwetentheit, onder d'ander de nijt, en onder de darde d'ongestadigheit af te schilderen. Wy hebben hier af een gedenkwaerdig voorbeelt in de beroerte, tot Palerme in Sicilien gerezen, daer af Jan Squarzalope hooft was, gelijk Tomas Fazel, een aenschouwer van deze moort zijnde, bredelijk en cierelijk beschreven heeft. Hy, d'elendige stant, daer in de stat toen gebracht was, bewenende, zegt: De gerechtigheit en weten waren vertreden. Gierigheit, roof en verwaentheit zaten in de heerschappy. De deuchnieten, verwijfden, overspeelders, rovers, en kerkschenders, of de genen, die hun middelen met dobbelen en spelen verdaen hadden; en de genen, die zich diep in schulden gesteken hadden, om zich van de gevangenis en galg vry te kopen; dat meer is, de vader en moederslagers, de meinëdigen, moordenaers en overgeven guiten waren vrienden en gezellen van Squarzalope, en van zijn deelgenoten, met de welken zy voornamen een nieuwe werrelt in Palerme te maken, en ('t welk niemant geloven zal dan wy, die 't gezien hebben) alles te plonderen en te verdelgen. Zy brachten alle gewijde en ongewijde dingen op een hoop, zonder iets aen te zien, of te sparen. Kort, het was hen geoorloft by licht dag ongestraft te roven, de kerken te plonderen, en alle snootheit te bedrijven. Aristoteles zeide dieshalven zeer bequamelijk dat de veranderin-

gen van de genen, die hun middelen toegebracht, en niet meer te bikken hebben, voortkomen; dat zy alles willen omkeeren, de staet, in goede stant zijnde, aentasten, en aen de meestbiedende verkopen. Indien daer beneffens eenig waengeloof de geesten van dit oproerig volk inneemt, zo word dit beest met veel hoofden heel verwoed, en is niet te bedwingen. Zy, iemant verheffen of verdrukken willende, vind niemant machtig om haer tegen te staen, en acht dat alles aen haer geoorloft is, om haer voornemen uit te voeren. Quintus Curtius schijnt ook hier op gezien te hebben, toen hy zeide, dat 'er niets is, 't welk de herten van een menigte krachtelijker keren en leiden kan, dan 't waengeloof. Want de menigte, hoewel een verwoed, wreed en ongestadig beest zijnde, zal, van waengeloof bezeten, lichter oorblazers en oproerders, dan Hertogen en Veltoversten gelooven. En zeker, 't waengeloof is als een snelle stroom, die men niet bedijken of bedammen kan, en die over 't lant vloeit, en daer eenige dagen, tot groote schade van de velden, op staen blijft. Lactantius zeide dieshalven wel te recht van deze schijnheiligen, en waengelovigen, die zich met gewelt willen gelooft maken. Waerom, zegt hy, doen zy dan zo veel quaet? op dat hun boosheit zo veel te grooter zou schijnen, als zy haer menen te bedekken. Moorden en godsdienst plegen zijn strijdige dingen. Men kan de waerheit niet aen gewelt paren, of gerechtigheit en wreetheit te zamen voegen. Maer men moet, zeggen zy, de Godsdienst voorstaen. O hoe gewillig en blyhartig dolen deze elendigen! Zy menen, en ook met recht, dat'er in 't menschelijk leven niets treffelijker dan de Godsdienst is. Maer gelijk zy waengeloof voor Godsdienst achten, zo bedriegen zy zich ook in de middelen van haer te beschermen. Want men moet de Godsdienst niet met doden, maer met gedoot te worden, niet door wreetheit, maer door gedult, en niet door ontrou, maer door getrouwicheit voorstaen. Het betaemt den bozen zodanige gruwelen te bedrijven, maer den goeden de deuchden te gebruiken. Een vroom man doet nootzakelijk belijdenis van de Godsdienst die geensins den moorde-

naer, bloetdorstige en ongetrouwe toebehoort. Indien gy door bloetstorting, pijniging en dwinglandy de Godsdienst voorstaen wilt, zo is 't geen voorstaen, maer schenden en besmetten. Want daer is niets zo vrywillig, als de Godsdienst, die, in een gedwonge hart zijnde, geen Godsdienst is, maer daer in uitgebluscht is.

Hoewel men veel treffelijke Historien van deze zaek vind, diemen van woort tot woort zou konnen beschrijven, gelijk onder d'ouden de gedenkwaerdige, door Eusebius naer Dionisius in zijn brief aen Fabius van Antiochien verhaelt, de tweede van Sozomenes, en de derde die men in de Kerkelijke Historie van Socrates vind, en onder dien van de leste eeuwen verscheiden, die zeer aenmerkelijk zijn; zo zal ik my nochtans met twee, die gedenkwaerdig zijn, vernoegen. Men vind d'eerste in de Historic van Portegael, door Jeronimus Osorius beschreven, die 't geen, dat in 't jaer van duizent vijf hondert en zes gebeurde, in dezer voegen vertelt. Daer rees, zegt hy, byna in de zelve tijt, een beroerte tot Lissebon, door de zotheit en woede van 't gemeen volk. Deze instorting rukte byna al de Joden, die Christenen

geworden waren, wech. De zaek gebeurde in dezer voegen. 't Meeste deel der stedelingen waren afweezig, uit oorzaek van de pest. Daer quamen in de zelve tijt veel Franschen, Neêrlanders en Duitschen, met hun koopmanschap in de haven van Lissebon. Veel der gener, die in de stat gebleven waren, vervoegden zich in Sint Dominicus tempel, om daer de misse te horen. Daer was ter slinke zijde van de tempel een kapel, van d'inwoonders zeer geëert, en Jesus kapel genoemt. Op d'autaer daer af stont een kruicefix, van 't welk de wond ter zijden met een glas bedekt was. Sommigen, hun ogen door grote yver op deze wond vestende, beelden zich in dat 'er enige klaerheit uit quam. Yder riep terstont wonder en mirakel, en zeide dat God getuigenissen van zijn tegenwoordigheit toonde. Een Jode, onlangs Christen geworden, en daer tegenwoordig zijnde, loghende volmondig dat 'er eenig mirakel of wonder was, en zeide dat 'et onwaerschijnlijk was dat uit een droog hout glans voortkomen zou.

Hoewel een groot getal der omstaenders aen de waerheit van dit wonder twijffelden, zo was 't nochtans ondienstig en ontijdig voor zulk een man dus te spreken, om dit volk uit een doling, daer 't in opgewossen was, te helpen. De menigte, die van een heftige en onbesuisde aert is, onder schijn van Godsdienst verrukt, toen zy een Jode dit wondertecken hoorde loghenen, begon te mompelen, en te morren, en noemde deze man een verrader, booswicht, verloghende, een hatelijk vyant van Jesus Christus, en een, die een wrede straf waerdig was. Na dat veel hem met woorden heftig uitgemaekt hadden, stortte de menigte, van gramschap briesschende, op hem, scheurde hem de baert en 't hair uit, drukte op hem in, sleepte hem op de markt voor de tempel, plette en verscheurde hem, en ontstak een groot vuur, daer het dode lighaem ingeworpen wierd. Al d'andere lieden quamen op deze beroerte toelopen. Zeker Monik, rad van tong zijnde, deê daer een vertoog, daer in hy de toehoorders heftig aenmaende, om 't ongelijk, dat onze Heer aengedaen was, te wreken. 't Gespuis, alreê meer dan te veel verhit, geraekte door zulk een vertoog heel aen 't hollen. Dat meer is, twee andere Moniken, een kruis aenvattende en om hoog heffende , riepen wraek, wraek, en histen 't volk tot bloerstorting aen. Zy riepen t'elkens kettery, kettery: straft de gruwelijke kettery: verdelgt het boos geslacht. De Franschen en Duitschen sprongen aen lant, en vervoegden zich by de Portegezen, die alreê de moort begonnen hadden. Zy waren ontrent vijfhondert sterk in d'uitvoering der volgende wreetheden, en vielen, met een hopeloze woede en boosheit,gelijk verhongerde wolven, op d'elendige Joden, wondden een groot deel daer af, en sleepten hen halfdoot in de brant. Ja zy hadden verscheide vuren in de plaets ontsteken, daer de Jode, die 't wonder geloghent had, verbrant was, om hun werk beter te beschikken. De knechten, arbeiders en bootsgezellen brachten blijdelijk hout van alle zijden by, op dat de brant hun woede uit zou konnen voeren. 't Gekrijt der vrouwen, en 't gekerm van allen was zo erbarmelijk, dat 'et ook machtig was om

de wreetheit zelve tot deernis te bewegen. Maer de moordenaers waren zo ontaert, dat zy, zonder inzicht van ouderdom en geslacht, mannen, vrouwen en kinderen doodden: in voegen dat in deze dag meer dan vijf hondert Joden gedoot wierden. 't Gerucht van deze bloetstorting vloog terstont overal. Des anderen daegs quamen meer dan duizent lantlieden, als verwoed zijnde, op Lissebon toelopen, en vervoegden zich met de moordenaers van de verlede dag. De moort begon toen weêr van nieus. Deze onbesuisden, ziende dat de Joden, door schrik verbaest zich in hun huisen besloten ladden, liepen de deuren open, dooden wredelijk mannen, vrouwen en kinderen, kneusden de hoofden der jonge kinderen tegen de muren, en sleepten de dode lighamen, of die noch snakten, naer 't vuur. Veel, in verscheide delen des lighaems gewond, wierden, schoon zy noch leefden, verbrant. Dit rampzalig geslacht ontfing in deze dag zo groot een slag, dat zy niet over deze verwoesting konden klagen, of hun elenden bewenen. Degenen, die zich verborgen hadden, durfden niet eens zuchten, schoon zy hun ouders of kinderen ter doot zagen slepen; en de schrik had hụn harten zo beklemt, dat de levendigen wel doot schenen. Men plonderde ondertusschen de huizen. De moordenaers vergaderden 't gout en zilver, en het kostelijkste huisgewaed. De Franschen droegen de koopmanschap in hun schepen; en deze plondering was oorzaek dat veel Joden in deze dag ontsnapten. Wijders, de woede dezer moordenaers liep zo verre, dat zy baldadelijk in de kerken traden, om de kleine kinderen, de grijze mannen, en de jonge dochters, die, d'autaren, kruissen, en beelden der heiligen omhelzende, om genade riepen, daer uit te rukken. Zy dooden hen terstont, of wierpen hen in 't vuur. Veel van de genen, die de gedaente en schijn van Joden hadden, waren toen in 't uitterste gevaer: ja sommigen wierden gedoot, en in verscheide delen des lighaems gewont, eer zy konden doen geloven dat zy geen gemeenschap met de Joden hadden. Sommigen, bezondere vyantschap op eenigen hebbende, riepen, als zy hen tegen qua-

men, Jode, Jode, en hielpen hen daer door van kant, zonder hen tijt van verantwoording te geven. D'overigheit durfde zich niet tegen de woede van dit gespuis stellen. Veel vrome lieden bergden echter 't leven der gener van de Joden, die tot hen geweken waren, en bewaerden hen als zich zelven, en gaven hen middel om t'ontsnappen, en elders in een zekere plaets te trekken. 't Getal der gener, die in deze tweede dag gedoot waren, was nochtans meer dan duizent. De moordenaers, naer menschelijk bloet verhit, begaven zich ten darde dag weer om weer van nieus te beginnen: maer vonden niemant, daer aen zy hun gewelt konden plegen. Want d'overgebleve Joden, en de genen, die hen bestonden, waren uit de stat gevlucht, of wierden in de huizen van enige vrome lieden verborgen. Deze dag was nochtans niet onbesmet van bloet: want men doode noch enige Joden. De moordenaers brachten in deze drie dagen ontrent twee duizent Joden om hals. Arius Sylvius, en Alvar Castrius, edelmannen, en oppersten van 't gerecht quamen in de darde dag 's avonts, met gewapende hant binnen Lissebon, en bluschten de beroerte. De Franschen en Duitschen weken, met grote roof, in hun schepen, en, de zeilen ophalende, trokken naer hun lant. De koning, tijding van deze oploop krijgende, was heftig daer om vergramt, en zond terstont twee der voornaemsten van zijn hof, te weten Jakob Almeide,en Jakob Lopes, naer Lissebon, met volle macht van deze baldadigheit te straffen. Deze twee deden opentlijk een groot getal van d'oproermakers, om hun woede en wreetheit, straffen. De Monikken, die 't kruis opgeheven, en 't volk tot moort geraden hadden, wierden van hun staet berooft, en daer na geworgt en verbrant. De Rechters en Overigheden, die verzuimelijk in 't straffen van des volks woede hadden geweest, wierden ten deel van hun staten berooft, en daer na in grote breuke verwezen. De stat zelve wierd van veel vryheden en voorrechten berooft.

D'andere Historie word door Tomas Fazel verhaelt, en was gelijk een voorloper van d'oploop van Squarzalope, daer hier bo-

ven van verhaelt is. De Joden van Palerme in Sicilien wierden daer in 't uitterste gevaer gebracht, door 't geroep van een Augustiner Monik, Jeronimus deVeroner, de gebaerde gebynaemt, die, in de Graeubroeders kerk de Vasten, met groot gehoor predikende, en een grote toevloejing van volk in zijn Predicatie ziende, heftig tegen de gedoopte Joden uitvoer, hen voor Marranen schold, en zeide dat d'Inquisiteur hen, om dat zy grove Christenen waren, tot boete opgelegt had in groen gekleed te gaen, en een root kruis op hun klederen te dragen. Hy vermaende 't volk hen deze kruissen af te rukken, en riep dat 'et een onverdragelijke boosheit en gruwel was, dat de genen, die de Zalichmaker des werrelts gekruist hadden, het kruis op hun klederen zouden dragen. Hy bulderde hier op zo lang, dat het volk, aen 't hollen geraekt, in een dag onvoorziens, in 't uitgaen uit de Kerk, tegen de Joden en Jodinnen (die toen in groot getal binnen Palerme waren) opstont, de genen, die hen voorquamen, uittrok, en hun klederen aen flarden scheurde. Deze beroerte baerde veel andren, die langer en gevaerlijker waren, en die, door het doden der schuldigsten, met groote moeite gestilt wierden, in 't begin der heerschappy van Keizer Karel de vijfde, nazaet van Ferdinandus, Koning van Spanje en Sicilien, in de welk het geslacht der Koningen van Arragon ophield. Het volk, door deze Monik gaende gemaekt, volharde lang in zijn baldadigheit, en viel van d'een in d'ander beroerte, tot dat alles na verloop van tijd gestild wierd. Willem van Neubrig verhaelt noch een ander beroerte tot Jork in Engelant geschied, daer in de Joden, om 't loghenen van zeker valsch wonderteeken, wredelijk verdelgt wierden.

Hoewel dan de woede van een oproerig volk somtijts in 't begin, en in de voortgang schrikkelijk is, zo duurt het echter niet altijt, gelijk Claudianus zegt, maer, van zijn hoop versteken, verflaeut en stilt gelijk een heftige wint. 't Is dan grote zotheit, dat de genen, die door de gunst der volken grote dingen voorneemen, zulks door middel van zodanig een steun hopen te ver-

krijgen. Want gelijk het lighaem niet groter of kleinder word, schoon de schaduw daer af somtijts langer of korter is; zo word niemant ook beter, om dat hy van 't volk geprezen, of erger, om dat hy daer af gelastert word. Men heeft, zegt Philippus de Commines, geen grote bystant van een menigte, zo zy niet door dwang en achtbaerheit getoomt is: schoon 'er somtijts zulk een tijt koomt, in de welk de woede en schichtige drift van een onbesuisde menigte zeer ontsaghelijk is. Men mag dieshalven met Plutarchus zeggen, dat een zelve man geen meester en knecht van een volk kan wezen. Want anders vervalt men in 't ongeval, dat men in de fabelen van de slang leest, van de welke de staert eens tegen 't hooft quam twisten, zeggende, dat zy ook op haer beurt wilde voorgaen, en niet altijt achterblijven. Zy, dit van 't hooft verkregen hebbende, bevond zich zelve qualijk daer by, vermits zy niet wist hoe of waer zy gaen zou. Daer by, zy was ook oorzaek dat 'et hooft heel gewond en gekneust wierd, om dat 'et tegen natuur een lid, dat geen gezicht of gehoor had, volgen moest. Wy zien dat desgelijks aen veel gebeurt is, die in de bediening van de gemene zaek alles naer 't believen van de menigte deden: want zy, dit lastig pak, van 't volk in alles en overal te behagen, op hun schouders genomen hebbende, konden 't sedert niet afschudden, of zich daer af ontslaen, of de woede en onbesuistheit van 't volk bedwingen.

Wy hebben hier voor getoont dat een woedende menigte even als een ontketent beest is, dat, door woede gedreven, de genen, die't goet dunkt, zonder onderscheit of reden voor vrienden en vyanden houd. Dion Cassius, de drieheerschappy van Octavius, Antonius en Lepidus (die, om malkander te believen, de genen, die zy begeerden, deden dooden) bewenende, zegt: ziet hoe in tijt van beroerten en burgerlijke oorlogen alle dingen averechts uitkomen. Degenen, die met de gemeene zaken omgaen, handelen daer niet in naer recht en billijkheit, maer naer hun eigen nut, en naer dat d'inzicht, die zy op hun vrienden of vyanden hebben, hun aendrijft. Ja zy achten, naer dat de tijt hen

dienstig schijnt, de genen voor vrienden of vyanden, die zy, om hun eige nut, zodanig achten. Wijders, gelijk een menigte, door waengeloof aengehitst, en gaende gemaekt, alles, dat haer voorkomt, scheurt en breekt, zo is 'er ook niets, 't welk haer eer temt en stilt. Numa Pompilius, de tweede Konink der Romeinen, deze inzicht hebbende, besloot de wilde en woeste geesten van 't gemeen, die in zijn tijt waren, door Godsdienst en kerkgebaer te regelen en temmen, en oordeelde dat men daer niet toekomen kan, dan met hen de vrees der goden in te drukken. Dieshalven zegt Titus Livius dat 'et niet zoo quaet is waengeloof, dan godloghening in te voeren. Tacitus verhaelt ons een gedenkwaerdig voorbeelt tot deze zaek, als hy, de weêrspalt der Legioenen van Ongeren beschrijvende, uitdrukkelijk zegt dat hy, door een waengeloof, op een Eklips of taning van de maen gevest, gestilt wierd. 't Geval, zegt hy, verzachte een nacht, die niet dan dreigingen ademde, en gereet stont om gruwelijke moorden te baren. Want men zag dat de maen byna heel verduisterde, schoon de lucht klaer was. De krijgslieden, d'oorzaek daer af niet verstaende, namen deze verduistering tot een voorteeken van 't geen, dat onder hen gebeurde, en dit geval hun beroerten toeschrijvende, oordeelden dat hun voorneemen voorspoedig zou zijn, zo de maen haer glans vaerdig weêrkreeg. Zy begonnen dieshalven een groot gedruis met kopere bekkens, met hoornen en trompetten te maken, en verblijdden zich, als de maen enig. licht weêrkreeg, en waren bedroeft, als zy meer verduistert wierd. Maer enige wolken, die ondertusschen haer uit hun gezicht trokken, maekten deze lieden, tot waengeloof genegen, zo verbaest, dat zy begonnen te wenen, vermits zy zich alle ramp inbeeldden, en meenden dat zy van de goden gehaet en verlaten waren. De Veltoverste, oordelende dat men dit zot waengeloof gebruiken, en dit voorval wijsselijk waernemen moest, gebood dat men rontom de hutten zou gaen, &c.

Men heeft ook dikwijls bedriegers gevonden, die door verscheide listen beelden deden zweten, huilen, en zich verroeren,

om 't volk, zo plomp en grof als 't hout of de steen, t'ontroeren, en dus hun voordeel daer mee te doen. Maer deze listen zijn licht om t'ontdekken, als men die van naby beziet. Men leest een Historie van over hondert en veertigh of vijftigh jaren tot Bern, door 't bedroch van eenige Jacobijnen, gebeurt, die door hun toveryen wenende beelden maekten, en andere gruwelen bedreven, die hen 't leven kosten. De Priesteren der afgoden onder de Heidenen, plagten wel eer, door zodanig bedroch, d'onkundigen op te ruiden, gelijk in de beelden van Alexandrien, door de Christenen neêrgeworpen, bleek. Want zy, de tempel van Serapis neêrwerpende, bevonden dat al de beelden, die daer van hout, of koper stonden, van binnen hol waren, inzonderheit in dat deel, daer meê zy aen de muur vast gemaekt waren. Want men had in de muren verborgen deurgangen gemaekt, daer deur deze bedriegers in de beelden quamen, en daer den genen die elendelijk bedrogen waren, zulke antwoorden als zy begeerden, gaven. Men leest in d'Apocryphe boeken van een verborgen gang, door Bels Priesters gemaekt, om bedektelijk in de tempel te komen, op welks tafel zy dagelijks veel wijn en spijze, in hun Konings naem deden brengen, zeggende dat hun God Bel dit alles opat. Maer de Koning van Persen, door Daniel dit bedrogh ontdekt hebbende, deê d'afgod en tempel uitroejen. Wy zullen dan dit hooftstuk met een zedeleering, door Pythagoras gesproken, besluiten. Gaet niet, zegt hy, zijn leerlingen onderwijzende, op brede en gemene weg, dat is, gelijk Atheneus uitlegt: volgt niet de raet van de menigte; want yder spreekt en raed naer zijn waen, naer dat de woorden, zy zijn wel of qualijk, hem voorkomen: maer bewandelt, de reden tot leidsvrou hebbende, liever de rechte weg.

Het XXVII. hooftstvk.

Oorzaken van d'ondergang van Romens heerschappy. Agrippaes vergelijking van de gemeente by een menschelijk lighaem. Salustius gevoelen van Romens ondergang. Tweedracht oorzaek van d'ondergang der steden. Eigenbaet verwoest de gemeente. Voorbeelt van Henricus de Medina, die 't gemene nut boven de bezondere vyantschap stelt. Maximus verhael van de gelukkige staet der oude Romeinen. Scipioos voorbeelt van 't gemene nut boven zijn bezondere welstant. Popilius streng bescheit aen Antiochus. Ontzag van de Burgermeesterlijke naem tot Romen. Agrippaes bezadigtheit in zijn verwinningen. Treffelijk voorbeelt van Ferdinads getrouheit. Paterculus lof van Nasica. Hannibals verontschuldiging in zijn gelach om d'elende der Cathagers. De heerschappy der priesteren schadelijk. Cesars treffelijk gevoelen van de gemene welstant. Grote liefde van twee Carthagers tot hun vaderlant. Wonderlijk voorbeelt van Alfonsus. Treffelijke daet van een Mahumetist. Setons byzondere getrouheit tot zijn Koning. Wonderlijke grootmoedigheit van Albertus, hertog van Beyeren, in 't verachten van de kroon van Bohemen. Tweedracht der oude Engelschen oorzaek van hun ondergang, en ook van de Romeinen. U*itsteekende voorbeelden van sommigen, die, tot hooge Staet geraekt, het ongelijk, hen aengedaen, vergeeten hebben.*

MEn leest in veel Historien dat Romen, onder de heerschappy der edelen, meer dan enige andere stat bloeide, en dat zy,

terwijl deze heersching duurde, zich voogdes van 't grootste deel des werrelts maekte; in voegen dat d'ouden haer voor de hooftstat des werrelts, die nimmer vergaen zou, geroemt hebben. Zeker, zodanig een rijk is bestandig, en word groter, terwijl het gemeen boven 't bezonder nut gestelt word. Maer toen de begeerte van te heerschen, het voordeel van d'een of d'ander, en de raden der onbesuisde jongelingen te voorschijn quamen, wierd zy, die niets van buiten vreesde, die de Koningen verwonnen had, en die in macht en rijkdom overvloeide, door inwendige beroerten en oorlogen zelve verwonnen. D'oorzaek hier af was, dat d'overeenstemming van 't hooft, en van de leden, daer niets aen haperen moet, gebroken wierd: want toen deze eendracht wech was, trok 't hooft naer d'een, en de leden naer d'ander zijde. De menschelijke gemeenschap behoort dieshalven te zijn gelijk een lighaem, daer in yder lid, zonder verhindering van 't ander, zijn werk doet. Maer men kan deze dingen beter in dier voegen, gelijk Dionysius Halicarnasseus hen vertoont, begrijpen. Hy voert Menenius Agrippa in, die aen 't Romeinsche volk, dat zich van de Raet; en van de treffelijksten gescheiden had, om een bezondere hoop te maken, 't geen, dat hier volgt, vertoont. De gemene Staet, zegt hy, gelijkt enigerwijze naer een menschelijk lighaem; want zy zijn beide van veel delen, die verscheide werkingen hebben, samen gevoegt. Zo dan de leden van een menschelijk lighaem yder zijn bezondere beweging willen hebben, en, tegen elkander morrende, gezamentlijk tegen de buik aenspannen, en de voeten zeggen, wy dragen 't hele lighaem; de handen, wy arbeiden, vergaderen spijze, strijden, en bevorderen veel grote diensten voor 't lighaem; de schouders, wy dragen de last; het hooft, mijn ogen zien, mijn oren horen, mijn mont spreekt en 't lighaem onderhouden word: zo zy, te samen spannende, tegen de buik zeggen; wat doet gy hier af? wat vergelding hebben wy van u? waer toe dient gy ons? gy zijt ons niet alleen niet behulpelijk tot onze gemeenschap, maer verhindert en ontroert

ons ook; want gy dwingt ons ('t welk onverdragelijk is) u te dienen, en overal middelen te zoeken, om uw begeerten te verzaden; waerom ontslaen wy ons niet eens van 't verdriet, dat wy uit oorzaek van deze buik lijden? zo zulke gedachten, zeg ik, aen de lighamelijke leden, en zo niemant van hen zijn werk doen wil, zal dan 't lighaem lang bestaen konnen? In tegendeel; zal men 't niet haest zien ondergaen en sterven? Niemant kan dit anders bewijzen. Gedenkt ook het zelve van de gemene staet, &c. Menenius, dit alles wijsselijk en naeukeurig vertoont hebbende, besloot zijn vertoog met deze woorden: Weet dan, Romeinsche Heren, dat de buik in 't menschelijk lighaem t'onrecht door d'andere leden gelastert word, dewijl hy, voedsel krijgende, ook 't hele lighaem voed, en dat, als hy wel onderhouden word, al d'andere leden daer wel af varen; want hy is gelijk een gemene spijskamer, om bequamelijk aen d'andere leden het geen, dat hen nodig is, en dat hen in goede stant houd, uit te delen. Men moet desgelijks ook van de Raet in de steden zeggen, die de Staet bestiert, en voor 't geen, 't welk aen yder dienstig is, zorgt, om alles bequamelijk te schikken, en te bewaren. Laet af dan quaet van d'overigheit te spreken, &c. Agrippaes vertoog, op de vergelijking van 't menschelijk lighaem gevest, had zulk een kracht by deze oproerige menigte, dat zy, in haer gramschap bekoelende, weêr in de stat keerde; in voegen dat 'et scheen dat de verstrooide leden zich weer aen 't hele lighaem voegden.

Deze welstant duurde zo lang; als de Romeinen gezamentlijk eendrachtig waren: maer is eindelijk met deze bloejende en machtige gemeente verdwenen. Salustius schijnt deze ondergang voorzien te hebben, toen hy zeide: Dewijl alle geschapen dingen vergaen, zo acht ik dat als Romen tot haer hoogste staet geraekt is, haer burgeren tegen malkander zullen strijden, en dat zy, verzwakt, of halfdoot zijnde, de roof van enig vorst of machtig volk zullen worden. Want anders zouden alle volken des werrelts, by malkander vergadert, dit machtig rijk niet konnen verwaggelen, of omstoten. Jovianus Pontanus, vergelijking

van veel Italiaensche gemeenten gemaekt, en d'oorzaken van hun op en ondergang getoont hebbende, berispt in die van Siene de twedracht der burgers. De haet en vyantschap der Sieners, zegt hy, zijn oorzaek van dat 'er altijt beroerte in hun stat is, en de vryheit daer geen veilige stede heeft. Zo de stedelingen niet eendrachtig zijn, wat rust kan de gemeente genieten. Men vind oude Duitsche gezangen, die zeer gemeen in yders mont plagten te wezen, daer af d'inhout was; dat verborgen haet, te grote zorg voor eigen voordeel, en jonge onbesuisde raden Trojen, Romen, Mens en Luik (die, machtige en rijke steden en gemeenten geweest hebbende, slaven geworden waren) verdelgt en omgekeert hadden. Daer was, beneffens dit, ook een waerschuwing aen d'andere staten, van met de schade hunner geburen wijs te worden, zo zy niet desgelijks begeerden gehandelt te zijn. Men zegt dat deze gezangen gemaekt waren toen Lodewijk d'elfde, Koning van Vrankrijk, en Karel, Hertog van Borgonje, de stat Luik stormender hant innamen, en plonderden. Mens wierd uit het getal der vrye steden van 'tRijk geschrabt, ten tijde van de twist tusschen twee Bisschoppen, Thierry van Isenber, en Adolf van Nassou, in 't jaer duizent vier hondert en eenensestig. Met recht schrijft Sleidanus, dat een Staet, daer in yder zijn eigen nut zoekt, en niet op de middelen van die te bewaren en te vergroten denkt, in waggeling is, en op de slibberbaen van een algemene ondergang staet. Wat heeft men ook anders te verwachten? 't Moet haer nootzakelijk gaen, gelijk 't met de Grieken gegaen is. Zo lang zy te zamen raet leefden, en, tot bescherming van hun vryheit, hun heirkrachten vervoegden, was 't onmogelijk hen onder te brengen. Maer toen hun neigingen van malkander vervreemden, en yder zich met het opbouwen van zijn eigen huis bemoeide, wierden zy zo door de tyrannen overrompelt en gedrukt, dat zy tegenwoordig d'elendigste slaven van de werrelt zijn, en dien grote rover tot een Heer moeten kennen.

Men vind een bczondere en gedenkwaerdige Historie van

Antonius van Nebrisse, door Hannibal Scotus in zijn aentekeningen op Cornelius Tacitus verhaelt. Hendrik de Medina, Hartog van Asince van 't huis der Guzmans gesproten, had lange tijt twist met Roderik Ponce van Leon, Markgraef van Gades. De Markgraef, over lang met enige anderen de middelen, om de stat Alama, door de Moren ingehouden, t'overrompelen, overwogen, en alles, dat tot d'uitvoering van d'aenslag dienstig was, gereet gemaekt hebbende, wilde niet dat de Hartog enige lucht daer af krijgen zou.'t Gebeurde dat de Koning van Granada deze Markgraef en de zijnen binnen Alama besloot. De Markgraef, om bystant van alle zijden uitzendende, liet de Hartog voor de twedemael achter. Maer de Hartog, door een edelmoedige vergeting de geheugenis der oude twisten met de Markgraef onder de voeten tredende, vergaderde zijn onderdanen en krijgsknechten, zo te voet als te paert, en ook zijn vrienden, en, hen alle in 't gemeen aengemaent hebbende, de genen, die in gevaer waren, te verlossen, rechtte een schoon heir op, met het welk hy naer Alama trok, en, de Granaders dwingende 't leger op te breken, de Markgraef, en de belegerden verloste. Want de vyanden waren schandelijk wechgevloden zonder zijn komst te verwachten. De Markgraef, van dit gevaer bevrijd, ging naer de Hartog, en bedankte hem van zo groot een weldaet. Maer de Hartog zeide tot hem met weinig woorden; Heer Markgraef, spreek hier niet af. D'oprechte lieden moeten in gewichtige zaken, voornamelijk in de Christelijke Godsdienst, niet aen hun bezondere twisten gedenken. Laet ons, om 't vaderlant, en om de Christelijke naem, al 't misdrijf, van weerzijden begaen, vergeven, en in een eeuwige vergeetenheyt begraven. Laet ons, dewijl alles voor ons beide welgaet, deze dag in blyschap verslijten en eeuwig tot een getuig van vaste verzoening verstrekken. Zy gaven daer op malkander de hant, en leefden sedert als vrienden.

Overigheden en achtbare mannen van de Roomsche gemeente, noch in stant zijnde, en de zeden van hun voorouders

navolgende, poogden altijt 't gemene nut van 't bezonder af te scheiden, en 't gemeen boven 't bezonder te stellen. De geesten der mannen en vrouwen, zegt Valerius Maximus, bloeiden in die tijt binnen Romen; en men achtte en schatte d'achting en eer in alle zaken, naer de goederen des gemoeds, door de welken zy heiren verkregen, huwelijken maekten, en op de markt, in de Raet, en in bezondere huizen veel vermogten. Want yder was naerstig om de gemene, en niet zijn bezondere bystant te bevorderen; en men wilde liever arm in een rijke gemeente, dan rijk in een arme stad leven. Zodanig een treffelijk inzicht had dit voor een eerlijke vergelding, dat'et daer niet geoorloft was iets, dat aen de deucht behoorde, voor gelt te kopen; en de noot der deurluchtige mannen wierd verlicht. Men vindt veel gedenkwaerdige voorbeelden van dit geluk in de historien, inzonderheit van Scipio Afrikanus, van de welk Titus Livius, Justinus, en anderen bredelijk gewagh gemaekt hebben. Want hy, in Afrika overgescheept, om verbont met Syphax te maken, vond Asdrubal, Carthagisch hooftman, lang te voren uit Spanjen gedreven, by deze Koning, die, voor een grote eer achtende dat in een zelve dag de gezanten der twee machtigste volken tot hem quamen, om vrede en vrientschap van hem te verzoeken, hen: gezamentlijk wilde herbergen, en hen met malkander tot gesprek te brengen, om hun vyantschap wech te nemen. Maer Scipio, daer niet toe verstaen willende, zeide dat hy, zo veel hem aenging, niets met Asdrubal te beslechten had, en dat zy daerom niet by malkander behoefden te komen, en dat hy, zo veel de gemeente betrof, niet zonder bevel van de Raet met de vyant van 't Romeinsche volk handelen mogt. Men vind noch een ander gedenkwaerdig voorbeelt van de zelve Scipio. De gezanten van de Koning Antiochus, vrede van de Burgemeester, Publius Scipio, Afrikanus broeder, verzoekende, brachten, om dat te verkrijgen, een geschenk meê, dat zo zy oordeelden, zeer aengenaem aen Afrikanus wezen zou, te weten zijn zoon, door de Koning in zekere, engte te scheep gevangen. Maer Scipio

Afrikanus, zijn broeders Stedehouder, in de naem van de Raet en van 't Romeinsche volk 't woort nemende, antwoorde; Dat de bezondere van d'algemene weldaden onderscheiden wierden; dat de plichten van een vader van dien van 't vaderlant, die boven de kinderen, ja boven ons eige leven behoren gestelt te worden, verschilden; dat dieshalven deze gift hem zeer aengenaem was, en dat hy deze miltdadigheit van de Koning op zijn eige kosten lonen zou: maer dat, zo veel d'oorlog en vrede aenging, hy hem daer in niet believen, of iets van 't recht der gemeente verminderen kon; dat hy nooit, zonder verlof van de Raet, van zijn zoons loskoping had gesproken; maer dat hy van zijn zijde pogen zou door de wapenen zijn zoon weer te krijgen, gelijk d'eer van zijn naem vereischte.

De zelve moed bleek in Publius Popilius, die van wegen de Raet en 'tRomainsche volk aen de koning Antiochus gezonden wierd, om hem d'ingang in Egipten te verbieden, en, zo hy 'er in getreden was, hem te bevelen daer uit te gaen. De Koning wilde hem in zijn koomst omhelzen, om dat zy sedert de tijt, in de welk Antiochus tot Romen in gijsseling was, groote vrienden hadden geweest. Maer Popilius, te rug tredende, zeide dat men de bezondere vrientschap voor deze tijt ter zijden moest stellen, en dat het bevel van 't gemeen voorging; en gaf hem daer op 't bescheit van de Raet in handen, en, ziende dat de Koning vertoefde met t'antwoorden, en tijt eischte, om zich daer op met zijn vrienden te beraden, trok, met een rijsje, dat hy in de hand had, een grote ront rontom de Koning, en zeide: Heer, roep de geen, die gy begeert, van uw vrienden, om deze zaek in d'omkring, die gy ziet, t'overwegen; maer denk niet dat gy 'er uitgaen zult, eer men vrede of oorlog tusschen 't Romeinsche volk en u verklaert heeft. Dit streng besluit wierp Antiochus verwaentheit om verre. Hy antwoorde derhalven dat hy de Raet gehoorzamen zou. Wy lezen een gelijk en niet min gedenkwaerdig voorbeelt in Valerius Maximus. Daer was een wet onder de Romeinen, inhoudende dat niemant, te paert zijnde, de Burgemeester naderen

zou, maer dat men, hem van verre ziende, uit eerbiedigheit af stijgen zou, om hem op d'aerde te groeten. Q. Fabius Maximus wierd door de Raet, om een gewichtige zaek, aen zijn zoon, toen Burgemeester, en tot Suessa zijnde, gezonden. De Burgemeester, zijn vader van verre te paert naer hem komen ziende, deê hem, door een van zijn dienaers, aenzeggen, dat hy aftreden, en op de gewone wijze by hem komen zou. Fabius, op dit bevel afgetreden, en by de Burgemeester gekomen zijnde, zeide tot hem: zoon, ik verachte uw waerdigheit niet, maer wilde beproeven of gy wist wat 'et is Burgemeester te wezen. Men prijst met recht M. Vipsanius Agrippa, die, zo hoog van Augustus geacht, dat hy en Mecenas alleen al de verborgentheden van de Vorst wisten, liever al zijn vlijt tot bevordering van 't gemeene nut, dan van zijn bezonder voordeel wilde aenwenden. Hy beschutte, door deze middel, zich van de klaeuwen des nijts, en was in hoge achting by de Keizer, en by al d'anderen. Hoewel hy d'oorzaek van alle goede zaken, en van alle goedertieren nutte en heerelijke daden van Augustus was, die hy tot weldoen aenprikkelde, zo schreef hy echter zich zelf geen eer daer af toe; ja hy keerde behendelijk al de weldaden en eerbewijzingen, die Augustus hem deê, tot voordeel van de Keizer, en van 't Rijk, en zette zijn bezonder nut ter zijden. Laet ons ook 't geen, 't welk Justinus van Pharnaces, Koning der Parthen, schrijft, hier by doen. Deze, zijn zonen, daer af hy een groot getal had, achterlatende, gaf het Koninkrijk aen zijn broeder, Mithridates, een treffelijk Vorst; om dat hy zich meer aen de gemeente, dan aen zijn gezin verplicht achtte, en om dat hy eer voor 't gehele Rijk, dan voor zijn zonen behoorde te zorgen. Wy hebben een gedenkwaerdig en nieu voorbeelt van deze wijsheit in Ferdinandus, Koning van Arragon, en van Sicilien, die van alle, in plaets van Joannes, zoon van zijn broeder Henricus, dien de kroon toebehoorde, tot Koning begeert wierd, schoon hy 't weigerde. De Vorsten, de Staten beschrijvende, geboden ook aen Ferdinandus daer te verschijnen. Hy voorziende wat 'er

voorhanden was, deê zijn neef, noch een klein kint, Koninklijk kleden, verborg hem onder zijn mantel, en verscheen dus in de vergadering. Men repte niet eens van 't kint, maer koos, met eendrachtige toestemming, Ferdinandus tot Koning van Arragon. Hy, dit verstaende, vertoonde de kleine vorst Joannes, en, hem op zijn schouders zettende, riep tot de menigte: Arragonners, ziet hier uw Koning; dit is onze Koning. Laet ons, naer de gewoonte der Spanjaerden, hem getrou blijven. Hy, dit gezegt hebbende, omhelsde 't kint, zette 't in de Koninklijke stoel, en, zich eerst neêrwerpende, bewees het ootmoedige eerbiedigheit, en bewoog, door zijn voorbeelt, al d'anderen desgelijks te doen: in voegen dat hy, 't Rijk aen zijn neef weergegeven hebbende, liever in zijn voorgaende staet wilde blijven, dan 't Rijk, dat een ander toebehoorde, aen zich trekken. Deze historie, uit Thomas Fazel getrokken, om dat zy, onder veel anderen, gedenkwaerdig is, betoont dat deze goede Vorst Ferdinandus zijn lantsgenoten zo niet wilde ontëeren, dat hy dulde dat men, door een ongeregelde gunst van d'adel en 't volk, de wettige erfgenaem verachten zou, om de kroon aen een te geven, die zijn bezonder nut niet boven de gemene welstant behoorde te stellen.

Maer laet ons, weêr naer Romen kerende, 't lof, 't welk Vellejus Paterculus aen Publius Scipio, Nasica gebynaemt, geeft, aenhoren. Publius Scipio Nasica, zegt hy, zoons zoon van de geen, die door de Raet vroom verklaert was, zoon van de geen, die, terwijl hy Tuchtmeester was, wandelryen in 't Capitool had gemackt, zoons zoons zoon van Cneus Scipio, uitmuntend man, die oom van Scipio Afrikanus was, stelde, zo wel toen hy onbeampt, als beampt was, 't gemene nut boven zijn bezonder; en, zich met 'et geen, dat 'et gemeen niet niet aenging, niet bemoejende, wierd, uit oorzaek van zulke deuchden, opperste Priester in zijn afwezen verkozen. Hy, schoon Gracchus volle neef zijnde, en met zijn slinke hant de zoom van zijn kleet uitgestrekt hebbende, riep van 't hoogste des kapitools, daer hy stont; Dat al de genen, die de welstant van de gemeente begeerden, hem volgen

zouden. De voornaemsten, de Raet, het grootste en beste deel der ridders, en de genen van 't gemeen volk, die noch niet van de schadelijke raden besmet waren, wierpen zich toen op Gracchus, die, met zijn benden, op de markt was, daer hy byna geheel Italien wilde in roer stellen. Gracchus, naer d'opgang van 't kapitool vluchtende, wierd door de slag van een bank neêrgeworpen; in voegen dat hy, lang in grote eer leven konnende, haest gedoot wierd. Valerius Maximus noemt hem dieshalven een loffelijk burger, van twijffelachtige naem, om dat hy d'ampten die hem bevolen wierden, niet gewillig, maer om dat men 't hem gebood, bediende. Want het geen, dat door bedwang gedaen word, moet meer den geen, die 't gebied, dan den geen, die 't uitvoert, toegeschreven worden. Terwijl de Romeinen Nasicacs zin hadden, heeft hun heerschappy gebloeit, en zich wijd en breed uitgespreid. Paulus Emilius heeft dit wel waergenomen; want hy, van de Tolosaners spreekende, zegt dat zy, de muren van hun stat geslecht hebbende, en dieshalven voor alle vyanden ten roof bloot staende, een lichting van een grote hoop gelt, om daer in te verzien, deden; 't welk met grote zwarigheit vergadert wierd. 't Is wonder, voegt hy 'er by, dat yder meer met zijn eige schade, dan met het gemeen bederf bewogen is: en daer is niets, dat ons meer quelt, dan als men de beurs aen spreken moet. Degenen, die geboden hadden dat men de muren van hun stat om zou werpen, konden niet verdragen dat men hun kisten en kassen repte. Hannibal verweet dit ook den Carthagers, die, door de Romeinen verwonnen, en met jarelijksche schatting bezwaert, d'eerste, paey zwarelijk opbrachten, om dat d'oorlog de gemeene schatkist leeg gemaekt had, en hun heel Raethuis dieshalven vol cou en droefheit was. Hannibal, meê by deze raetsheren zijnde, begon daer om te lachen, en, door Asdrubal Hedus bekeven, om dat hy, die d'oorzack van zo veel tranen was, lachte, terwijl d'anderen weende, antwoordde hem: zo gy zo wel mijn hart, als mijn aengezicht konde zien, gy zoud bevinden dat het gelach dat u dus vreemd dunkt, en dat gy berispt, uit geen ander,

dan uit een hart, van wanhoop in onze qualen deurboort, koomt. Dit gelach is noch niet zo ontijdig, als uw droefheit vruchteloos en onnut. 't Was tijt om te wenen toen men ons de wapenen benam, onze schepen verbrandde, en ons verbood ten oorlog te trekken. Dit was ons een dodelijke slag. Denk niet dat de Romeinen dit tegen u voorgenomen hebben, om dat zy u haten. Een groote staet kan niet lang in ruit blijven. Zo zy geen vyanden van buiten heeft, zy vind 'er t'huis zelve: ja zo, gelijk de zware en sterke lighamen, die, tegen de hitte, koude en andere ongematichtheden verzekert schijnende, door hun eige zwaerheit overladen zijn, en eindelijk neerstorten. Wy gevoelen de gemene schade zo verre, als zy zich tot de bezondere uitstrekt; en daer is niets, 't welk ons hier in zo zeer parst, dan de vrees van 't onze te verliezen. Dit is d'oorzaek dat niemant zuchte toen Carthago geplondert, ontwapent, en, onder zo veel gewapende volken van Afrika, weerloos gelaten wierd. Maer nu weent gy, om dat yder iets van 't zijne bydoen moet, als of alles verloren was, en de stat verdelgt wierd. O hoe vrees ik dat gy heden om een geringe oorzaek weent! Robert Ganguin, hier ook op ziende, zegt: Men heeft somtijts in Frankrijk 't gemeen meer schade zien lijden als een priester zich met de zaken van staet bemoeide, dan als zy aen enig heer, van edel geslacht, en wijs en welbedacht zijnde, bevolen waren. De priester, van een onverzadelijke begeerte tot hebben, en groot te worden vervoert, sleept alles naer zich: maer d'edele Heer, deernis met het volk hebbende, en yders schade de zijne achtende, verzorgt uit al zijn vermogen in 't gemeene nut. De priester, zijn verwaentheit, quisting en overdaet naer zijn achting metende, vergadert rijkdom op rijkdom, en vreest niet voor straf, om dat hy door de straffeloosheit der geestelijken bevrijd is. Maer de Heer, wetende dat zijn middelen aen die van 't gemeen verbonden zijn, voorziet dit zijn middelen ontwijfelijk in de zwarigheit der anderen begrepen zijn. Want de geen die zijn zaken naer d'inzicht van dien van't gemeen meet, ziet wel dat zo de groot-

sten 't hooft onderhalen, de kleinsten niet bestaen konnen. Demosthenes zegt dieshalven wel, naer 't getuigenis van Jan Tiller, dat*, hoe de rijkdom der gener, die in gemene ampten zijn, meer aenwast, hoe het gemeen meer afneemt.* Zo de bezondere rijkdom 't gemene nut niet verhindert, zo is 't ook redelijk dat de goederen der bezonderen, die d'aenwas van 't gemeen bevorderen, vermeerdert worden, en aen deze aenwas deelachtig zijn.

't Is dan zeer beklagelijk dat 'et meeste deel der menschen zo verblint van de liefde tot hun bezonder voordeel zijn, en zich niet met het gevaer, 'twelk de gemeente dreigt, bekreunen. Maer zy behoorden aen Pericles voorzichtige raet te gedenken, als hy zegt*, Dat, als de gemeente staet verwoest word, de geen, die daer in op zijn gemak leeft, niet vry is; en in tegendeel, dat, als de staet in goede stant is, d'arme daer in min ongemak gevoelt, en enigsins verlicht word.* Cesar was van een zelve gevoelen, toen hy tot zijn stedehouders en hooftlieden zeide: *Een bezonder man kan zijn staet niet zo vast stellen, dat hy niet mee neerstort en ondergaet, als de gemeene staet neergeworpen word. Maer als de staet bloeit, kan hy d'elenden van yder in 't bezonder verzachten.* De Keizer Antoninus, de goetaerdige gebynaemt, was van dit gevoelen, toen hy zekere krijgslieden, van 't gemeen onderhouden, die niets deden, hun loon onthield, zeggende; Dat 'er geen snoder en wreder lieden waren, dan de genen, die 't gemeen opäten, zonder dat men hulp of verlichting van hun arbeit ontfing.

Plutarchus verhaelt dat Alexander de Groot, zich tot d'oorlog van Asia toerustende, aen Perdiccas toeliet enige penningen in Macedonien te lichten: maer dat Perdiccas, van Alexander zelf zeggen horende, dat hy al zijn hoop en vertrouwen in zijn Raet stelde, deze gift, die de Koning hem gedaen had, verliet, en zeide dat hy ook zijn deel van deze hoop begeerde te hebben. Zijn voorbeelt bewoog veel anderen dergelijks te doen; 't welk hen wel verging. Ik zal u noch de liefde van twee broeders tot hun vaderlant, Carthago, verhalen. Zy namen aen, om de grenspalen daer af te vergroten, levendig ter plaets, daer de grenspalen

getekent waren, door de Cyreniers begraven te worden. De Carthagers bouden, tot dankbaerheit, autaren op deze grenzen, en stelden in de stat viertijden tot hun geheugenis in. Alfonfus, vader van Gusman, de goede gebynaemt, een groot Spaens Heer, door Sanchius, Koning van Castilien, tot overste van een gewichtige, plaets, Tariffa genaemt, die hy onlangs de Moren afgenomen had gestelt zijnde, nam de bewaring daer af, hoewel zeer gevarelijk, vaerdelijk aen, en verzuimde niets daer in, om zich in zijn plicht getrouwelijk te quijten. De Moren quamen weinig tijt daer na, met grote heirkrachten deze plaets belegeren. De belegerden, door de dapperheit van hun overste aengemaent; betoonden zich helden in tegenweer te bieden. Maer een ongeluk overviel hen, 't welk hen grotelijks de moed benam, namentlijk 't vangen van Alphonsus enige zoon, die door de Moren voor Tariffa gebracht wierd, met dreigingen van hem voor d'ogen des vaders, en der belegerden te doden, zo zy de plaets niet overgaven. Zy stemden alle hier toe, om 't leven van hun opperstes zoon te bergen. Maer de vader zich tegen hun bezondere goetgunstigheit stellende, riep overluide tot de beleggers: *Schoon ik hondert zonen in uw handen had, ik zou nochtans niet van mijn plicht en eer afwijken. Hebt zy zo groot lust om hem te doden? wel, ziet daer.* Hy, dit gezegt hebbende, wierp zijn geweer van de muur naer beneden. Alfonsus, dit gezegt en gedaen hebbende, begaf zich ter middagmael, en, door een schrikkelijk gekrijs naer de muur getrokken, vraegde naer d'oorzaek daer af, en kreeg tot antwoort dat de Moren zijn zoon wredelijk gedoot hadden. *Is 't niets anders?* zeide hy. *Ik meende dat de vyanden in de stat waren.* Hy ging, zonder zich meer t'ontzetten, weêr naer zijn woning, by zijn gemalin, en hield zijn middagmael voort, gelijk hy gewent was. De Moren, van Alfonsus grootmoedigheit verschrikt, braken 't leger op; in voegen dat Tariffa verloft wierd door 't edel bloet van zijn statsvoocht, van de welk de Gusmannen gesproten zijn, en onder d'anderen de Hartogen van Medina Sidonia, heeren van grote naem in Spanjen.

Men vind ook een gedenkwaerdig voorbeelt van de Koning van Quiloa, een Mahumetische vorst, die, de koninklijke waerdigheit verachtende, en alle eige voordeel beneden 't gemeene nut stellende, de zoon van zijn vrient, door d'overleden Koning gedoot, in de bestiering stelde. Osorius schrijft dat Franciscus Almeide, Onderkoning van Portegael, in de haven van Quiloa gekomen, volk uitzond, om van zijnent wegen de Koning, die daer was, te groeten. Deze Koning, door zijn boos geweten geknaegt, (want hy had zijn voorzaet gedoot, en 't Rijk door gewelt aen hem getrokken) vertrok by nacht uit de stat, en vlood wech. Almeide, die verstaen hebbende, stelde daer tot Koning een treffelijk man, Mahumeth Anco genoemt, die, Almeide gegroet, en iets van hem verzocht hebbende, tot hem zeide: Ik heb grote kennis, vrientschap en verbont met de Koning Alfudail gehad, die van de tyran, door u uit het Rijk verdreven, verradelijk gedoot wierd. Zo Alfudail leefde, ik zou hem gaerne de scepter en kroon overgeven; want ik ben niet zodanig, dat ik de rijkdom en Koninklijke pracht boven de getrouheit en eerbiedigheit, die ik mijn overheer toedraeg, stellen wil. Maer dewijl deze Prins doot is, zo bid ik u my, zo verre als 't mogelijk is, toe te laten, dat ik zijn zoon by my doe komen, om na my 't rijk te beërven. Ik heb wel kinderen, die niet heel onwaerdig tot deze eer zijn. Maer zo ik hen vorder, om na my te heerschen, en de zoon van d'overleden daer af beroof, zo zal ik my voor eeuwig ontëeren; en deze vlek zal niet alleen mijn achting besmetten, maer ook mijn geheel geslacht te schande maken. Ik wil dieshalven liever een voorbeelt van getrouheit en oprechtigheit, dan een rijk erfdeel by testament aen mijn kinderen nalaten. Dit verzoek (voegt 'er Osorius by) maekte de Portugezen verbaest, toen zy zagen dat een Mahumetist zich zo getrou een vrient betoonde, en dus edelmoedelijk de rijkdom van een Koninkrijk verachte, ja gewillig zijn plicht tot een overlede vrient boven de vaderlijke genegentheit stelde. Hy wierd dieshalven tot de heerschappy van veel groter landen waerdig geoordeelt, om dat hy

dus 't geen, dat hy voor zijn kinderen behouden kon, aen Alfudails zoon overgegeven had. Men deê op dit verzoek de zoon van d'overlede Koning komen, aen de welk alle dien van Quiloa, door Almeides toestemming, d'eet van getrouheit deden, om hem namaels tot koning aen te nemen. Zeker, deze Mahumetaen is te prijzen, om dat hy een wettige erfgenaem boven zijn waerdigheit, boven zijn bezonder nut, en boven de vordering zijner zonen stelde: in 't welk hy acht op de welstant van 't rijk, en op het voordeel der onderzaten had.

Wy zullen by deze Historie van de liefde tot het gemeene nut noch 't geen voegen, 't welk men van d'uitmuntende getrouheit van Wilhelmus Seton, Schots edelman, statsvoocht van Berwijk, en van zijn gemalin leest, die liever zich zelven, en 't leven van hun twee zonen niet wilden sparen, om de vesting voor de Koning te bewaren, dan hun belofte vervalschen, en op hun gemeen nut zien. Buchenan beschrijft deze geschiedenis, die ik in 't kort verhalen zal. De twee zonen van deze statsvoocht waren in 't gewelt der Engelschen, voor Berwijk gelegert: want d'een was in een gevecht gevangen, en d'ander in gijseling gegeven op voorwaerde dat, zo de beleggers, binnen zekere bestemde tijt niet gedwongen waren 't leger op te breken, de belegerden hen de plaets overgeven zouden. Eduard, Koning van Engelant, zond, eer deze tijt verstreken was, een krijgsbode aen Seton, om hem te verwittigen tot het houden van zijn belofte, en dreigde hem dat, zo hy de stat niet ter gezette tijt overgaf, zijn twee zonen daer voor boeten zouden. De vader was boven maten in zijn gemoed ontroert, door de verscheide winden van meêdogen, deernis, vrees, en plicht tot zijn vaderlant. Eduard deê, om hem noch meer t'ontroeren, een galg dicht by de poort, van de welke men 't zien kon, oprechten, en gebood dat men Setons twee zonen daer brengen zou. Maer Setons gemalin, moeder der twee jonge edelingen, haer gemael de getrouheit tot zijn Koning, de liefde tot zijn vaderlant, d'eerlijke achting, in de welke hun gezin geleeft had, d'andere zonen, en haer jonkheit, bequaem om noch

andere kinderen te baren, vertonende, overreedde hem zo, dat hy besloot het gemene nut boven de behouding zijner twee zonen te stellen. Zijn gemalin bracht hem in een afgelege plaets, op dat hy niet te weemoedig zou wezen, zo hy hen voor zijn ogen verworgen zag: in voegen dat de Koning van Engelant deze twee jonge edelingen, tot grote weêrwil van veel der zijnen, doden deê. Zeker, deze Schotsche heldin verdient onder de doorluchtigste vrouwen, die ooit ter werrelt geweest zijn, getelt te worden.

Eneas Sylvius verhaelt ook een gedenkwaerdig voorbeelt, toen na de doot van Albertus, Koning van Bohemen, de kroon den Hertog van Beyeren, ook Albertus genoemt, aengeboden wierd. De hertog Albertus (zegt de Historischrijver) betoonde zich zo grootmoedig en bezadigt, dat men geen gedenkwaerdiger voorbeelt tot deze zaek zou vinden, sedert dat 'er Koningen in de werrelt zijn geweest. Toen de gezanten van Bohemen tot hem quamen, om hem dit Rijk aen te bieden, bedankte hy hen van d'eer, die zy hem gedaen hadden, in hem tot oppervorst te verkiezen, en zo groot een eer waerdig t'oordelen; en zeide dat hy dieshalven zich ten hoogste aen al de Bohemers verplicht achte, dien hy beloofde, deze gunst nimmer te vergeten. Hy voegd'er by dat 'et hem schande zou zijn naer een Koninkrijk, tot een anders schade, te trachten; dat 'et niet betaemde aen iemant zijn vaders Rijk te benemen; dat de genen die de Weezen van hun recht beroofden, van God en de menschen gehaet waren, en eindelijk om zulke misdaden gestraft wierden: dat hy voor gewis verstaen had, dat men onder de Bohemers en Oostenrijkers een verdrag, overlang gemaekt, vond, 't welk inhield dat zy geen Koning buiten deze landen zouden zoeken, schoon de mannelijke stam gebrak: dat zijn belofte te houden een treffelijke zaek was, dat men zich wachten moest van iemant roekeloselijk te hinderen: kort, dat de genen, die zeiden dat men 't recht mogt schenden, als 't op heerschen aenkomt, boosselijk spraken, en verfoejelijk waren. Albertus betoonde in dezer voegen zich hoger dan de

menschelijke hoogheit, en was, om de waerheit te zeggen, een uitmuntende Koning: want de scepter is in de handen der gener die hem verachten, en niet die hem begeren. Zeker alle oprechte mannen behoren 't gemeene nut tot hun doel te hebben, en te bevorderen dat yder meer op 't gemeene best, dan op zijn eige voordeel ziet. Want zo men dit veracht, zal daer uit te voorschijn komen 't geen men van de leden des lighaems leeft, die door verachting de maeg haer behoorlijk voedsel ontnamen van de welke zy nochtans hun kracht en voedsel kregen: maer zy bevonden eindelijk tot hun eige schade, hoe zottelijk zy tegen zich zelven aengespannen hadden. Cornelius Tacitus ziet hier op, als hy, van d'oude Engelschen schrijvende, zegt: zy leefden eertijts onder een oppervorstendom; maer vermits zy nu onder verscheide meesters verdeelt zijn, ziet men niet dan beroerten en verdeeltheden onder hen. Daer is niets beter voor ons, of 'twelk ons meer tegen zo veel strijdbare volken versterkt, dan dit, dat is dat zy gezamentlijk geen raet leven. Zo enig gevaer hen dreigt, zo vergaderen twee of drie steden en dat noch zelden, om zich daer in te beraden: in voegen dat zy gelijkelijk verslagen worden, om dat yder in 't bezonder strijden wil. Zeker, wy zien dat de gemeenschap van 't menschelijk geslacht gelijk een lighaem is, dat, zo yder lid op zijn bezonder voordeel ziet, en d'anderen achterlaet, en zo de leden malkander niet beminnen en behulpig zijn, in korten tijt verzwakt en verquijnt. Zo 't hart, 't hooft, en de lever alleen op hun bezondere nuttigheit zien, en d'eendracht des lighaems niet ondersteunen, dat is zo de leden niet overeenkomen, om elkander te helpen, zo moet nootzakelijk 't gehele lighaem vergaen, en deze overeenstemming verdwijnen. De Romeinsche gemeente gevoelde eindelijk de waerheit van deze spreuk. Want zy, byna de hele werrelt ondergebracht, en met de schrik van haer wapenen vervult hebbende, hield niet op voor dat zy, door burgerlijke twisten en oorlogen, zelve verwonnen was, en zich met haer eige handen verwoest had, op dat 'er niets onverwonnen op de aerde blijven zou. Dit geschiede niet dan toen de

Romeinen hun bezondere boven 't gemene nut stelden, daer vyantschap, en eindelijk raden van onbesuisde harssenen, die haer heel verdelgt hebben, opgevolgt zijn. Want d'oude Raetsheeren, die veel gevaer uitgestaen, en grote kommer geleden hadden geraekten aen een zijde; en daer quamen boosaerdige jongelingen, niets van 't verleden wetende, in de bestiering van 't gemeen, en wierpen 't onderste boven. Deze inwendige ziekte rukte eindelijk de gemeente van Romen onder de voet, die zo vastgestelt was, dat geen vyanden hem van buiten, of enige menschelijke kracht haer verwaggelen kon.

Laet ons, tot besluit van dit Hooftstuk, ook zeggen dat niet alleen het gemene boven 't bezonder nut gestelt moet worden, maer dat men dit in de menschen zelf waernemen moet. Gelijk, de Koning, tot dit hoog ampt gestegen, moet het ongelijk, dat hem gedaen is, terwijl hy een gemeen man was niet wreken, na dat hy aen deze Koninklijke waerdigheit gekomen is: of, naer de woorden van Albericus Rechtsgeleerde, gy moet het ongelijk, dat men u gedaen heeft; terwijl gy een onbeampt man waert, niet wreken: want dat is geen goed voorbeelt, gelijk Titus Livius dikwijls zegt. De Keizer Adrianus, tot zo hoog een waerdigheit gekomen, nam geen andere straf van de genen, die te voren zijn vyanden hadden geweest, dan dat hy zeide: *Gy zijt ontsnapt.* Alsof hy zeggen wilde, dat hun oude twisten de geen, die sedert Keizer geworden was, niet raekte. Lodewijk de twaelfde leed, terwijl hy noch Hertog van Orleans was, verscheide versmaetheden, en, tot de kroon van Frankrijk geraekt zijnde, wierd door zijn hovelingen geraden, zich te wreken. Maer hy gaf tot antwoort, dat 'et niet betamelijk voor een Koning van Frankrijk was de twistery van de Hertog van Orleans te vervolgen. De reden is, dat een man, in staet gezet, zich niet van 't geen, dat men hem gedaen heeft, terwijl hy een onbeampt man was, behoort te wreken; ja ook niet het ongelijk, dat aen iemant, in ampten zijnde, door een onbeampt man gedaen is, enkelijk ten inzicht van de persoon: gelijk somtijts verscheide

bezondere lieden veel dingen aen hun Princen gezegt hebben, van de welken men hen rekening afeissen kon. Maer de goedertieren vorsten, gelijk Moïses, David, Philippus, Alexander, Antigonus en anderen hebben de wonden, die door de gramschap ongeneesselijk geweest zouden zijn, door goedertierentheit genezen.

Het XXVIII. hooftstvk.

Beschrijving van de jaloesy of ergwaen. Wetten, tot zuivering van d'ergwaen, aen de Israëliten gegeven, naer Iosephus beschrijving. Verscheide andere middelen tot zuivering van ergwaen. Iustina word om haer schoonheit, by haer gemael verdacht, gedoot. Twee doden zich zelven door jaloesy, die meest in de volken der zuiderlijke landen heerscht. Aertige quinkslag van een Engelsman tegen een Spanjaert, op de samenkoming der mannen en vrouwen ter predicatie. Grote jaloesy der Turken. Petrarchaes beschrijving van een ergwanige. Oorspronk van d'ergwaen. Verhael van de ergwaen van Ioanna, Keizer Karels moeder tegen haer gemael, die in zijn uitterste daer heftig over klaegt. Zeker Albaensch ridder doot zich zelf, en zijn gemalin, op dat zy niet weer trouwen zou. Groot bedrog van een overspeelster, die haer boel in een kist besluit, die met haer in 't graf gezet word, daer de boel nochtans zelzaem uitraekt. Ongeregelde liefde van Faustina tot een Schermer: hoe zy geregelt word, en wat quaet daer uit spruit. Antonius aertige trek, tot de genen, die hem rieden Faustina te verstoten. Zelsaem voorbeelt van d'eenigheit van twee vrouwen. Goetaerdigheit van een Tartarische vrou, en ondankbaerheit van een Grieksche vrou, jegens haer man.

D'Ergwaen is (naer 't gevoelen der Stoïschen, door Cicero vertoont) een pijn, die zijn oorsprong neemt van dat een ander 't geen, 't welk men alleen voor zich begeert, geniet. Sommigen zeggen dat zy is, een vrees van 't geen, 't welk men acht alleen aen een te behoren, aen twee of meer gemeen te zien. Maer 't zy zo 't is, d'ervarentheit toont dat d'ergwaen een wrede ongerustheit des gemoeds is, en zo verschrikkelijk, dat 'et beter is te sterven, dan onder zulk een dwinglandy te leven. De oude Wijzen rieden dieshalven, dat men d'overmatige liefde, gelijk een ongetemt beest, intijds en eer het tanden en klaeuwen kreeg, verdrijven zou. Maer wat zijn deze tanden en klaeuwen? verdachtheit en ergwaen. God gaf, om daer in te verzorgen, uitgedrukte wetten aen Israël, zijn volk, die d'ergwaen betroffen. Want zo iemant , zegt Josephus, zijn vrou van overspel verdacht hield, bracht hy een assar gemalen garst, en wierp daer af een hantvol voor God uit; en 't overige diende tot voedsel der Priesters. Een van de Priesters, de vrou dan by de poort, naer de tempel gekeert, brengende, en haer het deksel van 't hooft nemende, schreef Gods naem op een vel, en deê haer zweren, dat zy niets tegen haer man misdaen had; en dat, zo zy de palen van eerbaerheit overgetreden heeft, haer rechter been uit de geleden drajen, en haer buik haer in stukken afvallen zou, ja zo dat'er de doot navolg: maer dat, zo haer gemael door al te heftige minnetocht, en ergwaen onvoorzichtelijk tot deze verdachtheit gedreven was, zy ten einde van tien maenden een jonge zoon mogt baren. Na dat deze eed gedaen is, wischt de Priester Gods naem van 't vel af, en doet dat in een schael, en vergadert dan stof in de tempel, en, dat in 't water van de schael mengende, geeft deze drank aen de vrou, om hem uit te drinken. Zo men haer ongerechtelijk beschuldigt heeft, word zy begord, en draegt haer vrucht ter bestemde tijt: maer zo zy gerechtelijk aengeklaegt is, en zy, meineedig zijnde, voor God verschijnt, zo vergaet zy schandelijk; want haer dgie verrot, en haer buik word vol vuiligheit. Want de Heere God wilde dat de gehuw-

den vrolijk te zamen zouden leven, en van alle quaet vermoeden vry zijn. Toen deze wet afgeschaft was, bedacht de menschelijke nieusgierigheit veel andere middelen tegen de jaloesy, of ergwaen: gelijk eertijts de zuivering door 't brandend vuur, 't welk de verdachte vrou genootzaekt was in haer blote handen te dragen, of met blote voeten daer deur te gaen. Daer was ook een lijfgevecht, en ziedend water of olie, daer de genen, die beschuldigt waren, hun handen in staken, en onbeschadigt weer uit trokken zo hun eer ongequetst was. Maer dewijl de mensche (gelijk Homerus zegt) een dier is, dat d'ergwaen wonderlijk onderworpen is, zo lezen wy veel treurige geschiedenissen van d'ergwaen in mannen en vrouwen. Wy zullen ons niet verletten met het verhael van Cyanippus Thessalier, die zijn gemalin Leuconoa verloor, om dat zy, ergwaen op hem geschept hebbende, zich in een haegdoorn verborg, daer zy, hem bespieden willende, door zijn honden, als een wild beest, verscheurt wierd; noch met Procris, die, zich inbeeldende dat haer gemael Cephalus gemeenschap met een ander in de bosschen had, hem daer volgde, en met een schicht door hem gedoot wierd, vermits hy, 't gerissel der bomen ziende, daer zy zich onder verborgen had, daer op toe schoot, meenende daer een wilt te zullen treffen; noch met andere ergwanende vrouwen, inzonderheit de genen, die zwanger zijn, als zeer hier toe genegen zijnde: maer 't geen, 't welk in onzer vaderen tijden tot Romen gebeurt is, verhalen. Want de menschen, inzonderheit d'Italianen en Spanjaerden, zijn zo van deze ziekte besmet, dat zy, gelijk Bodinus zegt, dikwijls zinneloos daer door worden. Justina, de schoonste van al de Romeinsche dochteren en jonkvrouwen van haer tijt, aen een rijk, maer dulkoppig man gehuwt, wierd, uit oorzaek van haer schoonheit, by haer gemael verdacht van weinig voor haer eer bezorgt te zijn. Deze yverzuchtige, op zekere dag, terwijl zy neêrbukte om haer schoen t'ontbinden, haer hals, die wonderlijk wit was bloot ziende, trok, van ergwaen geprikkelt, terstont zijn zwaert, en hieuw haer 't hooft af. Wy vinden een

gelijk voorbeelt van deze wrede ergwaen in C. Vibius, die, Putillia, die hy vierig beminde, niet verkrijgen konnende, en zich om een ander verstoten ziende, door zijn ergwaen geparst, zich zelf doode, toen hy noch geen twintig jaren out was: en noch een ander in Trebia, die, naeuwelijks twee maenden gehuwt geweest zijnde, zich inbeelde dat haer gemael met een andere vrou overspel gepleegt had, en zich dat zo heftig aentrok, dat zy zich zelve met een pook in haer kamer doode.

D'ervarentheit toont ons dat 'et een volk deze tocht van ergwaen meer onderworpen is, dan 't ander. De Duitschen zijn byna onkundig daer in, en achten eerlijk dat mannen en vrouwen zich gezamentlijk stoven en baden in gemene plaetsen. Maer de volken in de zuiderlijke landen konnen niet dulden dat in de kerken zelven de mannen onder de vrouwen vermengt zijn, en scheiden dieshalven hen met een schot, tuffchen beiden gemaekt, gelijk d'Italianen doen, voornamelijk in de vasten. Ik (zegt Bodinus) met de gezant van Frankrijk in Engelant zijnde, hoorde de gezant van Spanjen, Mendozza genoemt, zeggen, dat 'et oneerlijk was dat men mannen en vrouwen gezamentlijk Gods woort zag aenhoren. Ja recht (antwoorde terstont aerdiglijk een der dienaers van de Koningin) onder uw Spanjaerden, die, zelf in uw kerken, niets anders denkt dan om uw vuile lusten, daer af d'Engelschen geen kennis hebben, te verzaden. De zuidersche volken zijn zo ergwanend, dat veel, van deze quael besmet, zonder enige hulpmiddel sterven. Onder d'Indianen deê de Koning van Puna, om zich van zulk een quael t'ontslaen, niet alleen de schamelijke leden zijner gelubden en vrouwenbewaerders, maer ook de neus en armen afsnijden. De Heer van Busbeke schrijft dat onder alle volken de Turken meest zorgvuldig, en jeloers op hun wijven zijn. Want zy houden heur zo besloten en verborgen, dat de zon heur naeuwelijks ziet. Zo zy, door noot geparst, in open lucht komen, zijn zy zo bedekt en bewonden, dat zy wel spoken of mangekken schijnen. Zy konnen de mannen wel deur een doek of net zien, maer niemant enig deel

van heur lighaem. Want zy hebben alle dit gevoelen, dat een vrou, schoon van aengezicht, of in 't bloejen van haer jaren, niet van een man gezien kan worden zonder begeerte van genieting, en dieshalven zonder besmetting van 't hart; en houden om deze oorzaek heur alle verborgen.

Petrarchus beschrijft ons bondig d'oorsprong, kracht, gewelt en werking van d'ergwaen in deze woorden: De man, die een ergwanende vrou heeft, word gedurig gequelt en geprangt, voornamelijk by nacht, nu door gestrook, dan door gezucht, dan door klachten, en verdichte beschuldigingen. Nu heeft hy d'een vrouspersoon minnelijk aengezien, dan een ander vriendelijk toegelacht, dan zijn geburin gegroet, dan een ander om haer schoonheit geprezen; nu is hy te spade weêr t'huis gekomen, en dan heeft hy iets gezegt of gedaen, 't welk hem voor echtbreukig verdacht maekt. Ik weet niet wat naem men aen de doot geven zal, zo dit leven genoemt mag worden. D'ergwaen van een vrou tegen een ander vrou is zeer heftig, gelijk Syrach elders in deze woorden zegt: De ware droefheit en verdriet des harten is een vrou, die op een andere vrou jeloers is. Zodanig een tocht bevangt somtijts een man tegen een ander man, en spruit hier uit, dat 'et ons onmogelijk is een tweede in de liefde en genieting van 't geen, dat wy beminnen, te verdragen: ook somtijds hier uit, dat een ander 't goet geniet, van 't welk wy berooft zijn, en 't welk wy begeren te hebben; een ziektę, daer af Anna, Elkanaes wijf, geraekt was, toen zy zich onvruchtbaer, en Peaninna vruchtbaer in kinderen zag. Dit quaet heerscht in veel gezinnen, daer de liefde tusschen de gehuwden zuiver en oprecht behoort te zijn, en daer in men, in tegendeel, groot getier en gekrijt hoort. Daer is noch een ander gebrek in veel vrouwen, die met al de genen, die heur voorkomen, praten en snappen. Zy maken zich, door hun schaemteloosheit, voor onkuisch verdacht. Zulk een stoutheit van overal te snappen, zonder iets aen te zien, is nooit van de Wijzen goet gekent, maer met ongebondenheit en onkuisheit gebrantmerkt.

Wat de jaloesy van de vrou tegen haer gemael aengaet, wy hebben daer af een levendig voorbeelt in Joanna, Koningin van Spanjen, moeder van de Keizer Karolus de V. en Ferdinandus. Deze Vorstin was zeer jeloers op de Koning Philippus, haer gemael, ja zo, dat hy hem nooit in rust liet, maer hem altijt quelde. Nu, 't zy dit gequel van zijn gemalin hem te zeer verdroot, of dat enige andere redenen hem daer toe bewogen, hy verliet Spanjen, om in Nederlant, dat hy zeer beminde, te trekken. Zy, zich niet met de staetzaken bemoejende, had niets in haer dachten, dan haer afweezige gemael; in voegen dat men haer, dag en nacht mymeren gaende, naeuwelijks met gewelt een woort kon doen spreken. Zy had geen vermaek in 't geen, dat tot haer gezegt wierd, dan als haer moeder, om haer te verblijden, tot haer zeide, dat men een vloot voor haer toeruste, om haer in Nederlant te voeren. De moeder bad haer dieshalven zo lang gedult te hebben, tot dat zy verlost was, en dat men haer dan terstont, met d'eerste goede wint, naer haer gemael toevoeren zou. De Koningin Isabella, in haer geest zeer bedroeft, om dat hier vertroostingen vruchteloos waren, deê onder schijn van luchtsverandering, met haer dochter de Vorstin Joanna, een reis tot Complute, daer de Cardinael Ximenes woonde. De verborgen droefheit verbrant het ingewant, en verbijstert de geest, zo men haer geen uitvlucht geeft. Ximenes betoonde toen zijn vermogen om de gedachten van de Konings dochter te verzachten, en verheugde grotelijks de moeder en dochter door gedurige koutingen van veel dagen. Deze Vorstin trok evenwel naer Nederlant, daer zy van haer gemael met alle eerbewijzingen ontfangen wierd. Maer deze ziekte ontvonkte haest weer. Joanna had in haer gestoet een zeer schone jonkvrou meêgebracht, op de welke Philippus verlieft wierd. Dit veroorzaekte terstont weet zo grote ergwaen, dat men 't hof vol aenbrengingen, beschuldigingen, en twisten zag. Sommige benijders strooiden uit dat het hair van deze jonkvrou Philippus ogen meest aenlokte. Joanna, van spijt byna barstende, deê terstont deze dochter scheren,

en, hier meê niet vernoegt, schond haer geheel aengezicht door verscheide wonden. Philippus, deze onbetamelijke handel niet verdragen konnende, berst uit in heftige en smadige woorden tegen zijn gemalin, by de welke hy in lange tijt daer na niet quam. Deze jaloezy vermeerde dagelijks d'ongesteltheit van Philippus, die, weêr in Spanjen gekeert, en van ontellijke zorgen gedrukt, zich niet van zo veel ondragelijke lasten ontslaen kon, maer in 't bed geraekte, daer hy, enige dagen voor zijn doot, in tegenwoordigheit van zijn geneesmeester, zijn klagten uitstortende, zeide: *Ach*! *wie heeft my in deze elenden gesleept? Wie heeft my met deze schoone naem van Koning belast, en, onder deze schijn, in de bangigheden, die my nu omringen, en elendig maken, getrokken?* De jaloezy was een der voornaemste oorzaken, om de welken de Koningin Joanna, na haer gemaels doot, in een duistere eenzaemheit verborgen bleef, en 't overige van haer leven in droefheit, geween en zwaermoedigheit versleet. Zy was kloek van inbeelding en geheugenis, maer niet van oordeel, om de voorgestelde dingen t'onderscheiden. Hoewel Buchanan schrijft dat Keizer Karolus de vijfde, Joanna zijn moeder in eeuwige gevangenis deê bewaren, om dat zy weêr huwen wilde, zo zijn 'er nochtans andere treffelijke Historyschrijvers, die getuigen dat 'er om d'ongesteltheyt van haer geest was.

Men vind in d'Italiaensche Historien van zeker Albaensch Ridder, die, een zeer schone en eerlijke weduw van Italien getrout hebbende, zo geweldig vreesde dat zy, zoo hy eerst storf, weêr aen een ander trouwen zou, dat hy in zekere nacht, na dat hy haer lieffelijk gestrookt had, aen zijn gemalin, om deze verwoede jaloezy met de wortel uit te rukken, veel steken met zijn pook gaf, en daer na zich zelf by haer dode, die, noch niet geheel doot zijnde, haer kamerdochter riep, aen de welke zy, gelijk aen d'andere huisgenoten, die op 't gekrijt toeschoten, vertelde dat deze rampzalige, een weinig voor deze wanhopige razerny, haer naeukeurelijk afgevraegt had, of zy, zo hy eerst overleed, weêr trouwen zou, of niet; en dat hy, toen zy daer op als

een voorzichtige vrou, die haer gemael bemint, antwoordde, terstont zijn vervloekt voornemen volbracht had. Zy storf kort daer na. Men vind noch een andere historie van zeker jonkvrou van Rimini in Romanje, die, hoewel gehuwt, overspel met een ander bedreef, en dit werk wel twee jaren pleegde. Zy had in haer kamer een groote kist, daer zy haer kostelijkste dingen in lag. Zy maekte deze tot haer overspeelder bequaem, die zy daer op 't minste gerucht in besloot, daer hy, zijn adem deur een luchtgat scheppende, enige dagen in verborgen kon blijven. Een heftige ziekte beving deze overspeelster, die, haer overspeelder heimelijk doen komen hebbende, hem in deze kist besloot, om de komst van haer man, van de welk zy met vierige tranen en gebeden verkreeg, dat deze kist by haer dootkist in 't hol onder d'aerde gezet zou worden. Zy storf weinig uren daer na, en wierd 's anderen daegs begraven, en de kist, daer d'overspeel der in lag, met de hare in 't zelve hol gesloten. Sommigen van 't huisgezin, achtende dat de juweelen, en kostelijke schatten van deze vrou in de kist waren, geraekten in de volgende nacht in 't hol, daer deze kist in stont, die zy open kregen. D'overspeelder, lucht hebbende, quam met groot gedruis daer uit, joeg deze dieven, die zich op de vlucht begaven, groote schrik aen, en, 't geen, dat hy uit deze kist krijgen kon, meenemende, ging vaerdig van daer, en liet d'overspeelster, gestorven zijnde, in zijn plaets.

Laet ons nu ook iets van Faustinaes liefde zeggen, op de welke haer gemael Marcus Antoninus niet zonder oorzaek jaloers was. Julius Capitolinus schrijft hier af, of uit horen zeggen zonder gront, of naer de waerheit, 't geen hier volgt: Faustina, dochter van Antoninus de goedertieren, en gemalin van Marcus Antoninus de Philosooph, schermers voorbygaen ziende, wierd zo geweldig op een van deze bende verlieft, dat zy in ziekte viel, en haer min aen haer gemael beleed, die, de waerzeggers en wighelaers hier in om raet vragende, door hen geraden wierd de schermer te doen doden, en Faustina in zijn bloet te doen

baden, en zich terstont daer na met haer te vermengen. Dit geschiede. De min verstorf wel; maer van deze vermenging sproot Commodus, die, sedert Keizer geworden, in plaets van zich vorstelijk te toonen, by licht dag verscheide gevechten van schermers aen 't volk vertoonde. Zeker, 't was wonder dat van zo goede vader zoo snode zoon voort quam, die in snootheit, woede en wreetheit al de schermers van zijn eeuw overtrof. Maer veel achten dat hy Antoninus zoon niet was: Want men weet dat Faustina, tot Cajeta zijnde, zich aen de zeelieden en schermers, die daer in groot getal waren, ten besten gaf. Men ried den Keizer, haer gemael, haer te verstoten, dewijl hy haer niet wilde straffen. Maer, antwoorde hy, zoo ik haer verstoot, moet ik haer haer bruitschat weêr geven; dat was, 't Romeinsche rijk, dat hy van zijn schoonvader gekregen had, met bewilliging van Adrianus, die hem tot zoon aengenomen had, op voorwaerde dat hy Faustina trouwen zou. Zeker, zy was een der ontuchtigste vrouwen van haer tijt; en haer naem is byna tot een spreekwoort geworden, om een gehele overgeven vrou uit te beelden.

Maer laet ons, tot besluit van dit hooftstuk, een weinig water in deze schrikkelijke brant van ergwaen storten, door de vertelling van twee andere geschiedenissen, die de wrangheit der voorgaende historien verzachten zullen. De Graef van Gleichen, een treffelijk Vorst van Duitslant, met veel andere Christenen in 't heilige lant getrokken, wierd in een gevecht tegen de Sarazinen gevangen, en in dienstbaerheit van een Vorst of Koning dezer Mahumetisten gebracht. De dochter van deze Vorst, hem eens ontmoetende, en enige redenen met hem gekout hebbende, (want de Graef had deze spraek al zo veel geleert, dat hy zijn voorneemen uitdrukken kon) wierd zo door de bevallijkheit van deze Graef, die zijn staet aen haer ontdekte, bevangen, dat zy beloofde hem te verlossen, en met hem in Duitslant te trekken, zo hy haer wilde beloven te trouwen. Hy antwoorde dat hy wijf en kinderen in zijn lant had. Zy zeide weêr, dat de Sara-

sinen veel wijven trouden en dat de Graef de zelve vryheit nemen kon. Zy verdroegen eindelijk; en de Graef zwoer dat hy haer trouwen zou. Zy geraekten korts daer na wech, en quamen tot Venetien, daer de Graef een van zijn dienaers vond, die, hem lang te lant en ter zee gezocht hebbende, hem verzekerde dat zijn wijf en kinderen naer tijding van hem verlangden. De Graef trok naer Romen, en verkreeg verlof van de Paus, om deze tweede vrou met d'eerste te behouden, en quam dus, met de Turksche Vorstin t' huis. Deze twee, de Gravin en Vorstin, leefden sedert in groote vrientschap, en deelden, door een zonderlinge voorzichtigheit, heur gunst en liefde tot de Graef. De Gravin ontfing zegening van nieu geslacht; maer de Vorstin bleef onvruchtbaer, en bracht, door een bezondere gunst, de kinderen van de Gravin, als haer eigen, op. Men vind het bewijs van deze geschiedenis tot Erford in Duitslant, daer men in een graf de beelden, van pleisterwerk gemaekt, ziet. De Graef staet tusschen zijn beide wijven van de welken de Vorstin, als een Konings dochter, gekroont is. De Gravin staet ongedekt, en met haer kinderen rontom haer.

D'andere geschiedenis is niet min aenmerkelijk, hoewel niet in lieden van zo hoge staet, als de voorgaende, gebeurt. De Tartaren deden, onder de heerschappy van Andronicus Paleologus de jonge, een tocht in Natolien en Thracien, en, grote roof gekregen hebbende, namen veel gevangenen mee. Zeker Tartarische vrou zag onder deze hoop een Griek, met de welk zy deernis kreeg. Zy kocht hem dieshalven los, en troude hem sedert, na dat hy haer belooft had dat hy haer noit, wat hen ook overquam, verlaten zou. Deze vrou had lang te voren grote begeerte gehad, om zich tot het Christelijk geloof te begeven, en gedoopt te worden; 't welk zy aen haer gemael openbaerde. Hier uit volgde een besluit van zich naer Constantinopelen te begeven. Terwijl zy zich bereiden, en gelegentheit daer toe zochten, verliep een heel jaer, gedurende 't welk de vrou van een zoon beviel, en haest weer beyrucht wierd. Deze panden ver-

meerden de liefde tusschen beide. 't Gebeurde ondertusschen dat de Tartaren een ander tocht deden, in de welke zy, onder anderen, d'eerste vrou van deze Griek vingen, die, in Tartarien komende, van haer gemael gezien en bekent wierd. D'oude liefde ontvonkte weêr in hem. Hy wierd zo treurig en bedroeft, dat 'et hem onmogelijk was d'oorzaek van zijn rou voor zijn tweede gemalin te verbergen. Zy, dit verstaende, ontzette zich niet, en wierd niet van haet of jaloezy tot deze Grieksche vrou ontsteeken, gelijk een ander gedaen zou hebben, maer kocht voort deze gevangen vrou los, zo tot haer dienst, als om haer gemael te believen. Zy vertrokken toen de tijd van vertrek hen bequaem docht, en geraekten tot Constantinopelen, daer de Tartarische vrou gedoopt wierd. De Grieksche vrou, zich ondankbaer en ongerechtig betonende, liep terstont naer de Patriarch, en riep en kreet dat men haer van haer man beroofde, die door deze Tartarische vrou, die ook voor de Patriarch verscheen, opgehouden wierd. De Patriarch, heur aenhorende, verstont d'inhout van de hele zaek. De Raet kon de Tartarische vrou, meesteres van de Grieksche man en vrou, die haer slaven waren, en die door haer uit de wrede dienstbaerheit der Tartaren verlost wierden, niet verwijzen. Terwijl men met deze zaek bezich was, zeide de Tartarische vrou: zo mijn gemalin zijn eerste wijf bewaren wil, hy neem haer tot hem: ik schenk hem 't gelt; dat ik tot zijn losling opgeschoten heb, uit oorzaek van onze vrientschap, en om de kinderen, die ik van hem gehad heb. Wat de vrou aengaet, ik kan geen gelijke miltheit tegen haer gebruiken, dewijl ik in een vreemd lant ben, en al't mijne behoef. Dat zy my 't geen, 't welk ik tot haer loskoping uitgeschoten heb, weêrgeef, en met haer gemael heen ga. Wat my aengaet, ik zal geduldig Gods hulp en bystant verwachten: de Heer zal zich over my, en over mijn kinderen erbarmen. Yder was van verbaestheit opgetogen, om de redenen van deze Tartarische vrou, die van God niet verlaten wierd. Terwijl d'eerste vrou deur Thracien trok, om gelt te vergaderen, overviel haer

een andere groote menichte van Tartaren, die haer, beneffens veel anderen, wechvoerde; in voegen dat zy nooit weer gezien wierd. Wat de Griek aengaet, hy leefde sedert vredelijk met de Tartarische vrou, die Christen geworden was.

Het XXIX. hooftstvk.

Wet der Atheners tegens d'ondankbaren. Die worden uit verscheide Schrijvers leelijk afgemaelt. Keizer Claudius geeft de slaven vryheit, om d'ondankbaerheit van haer meesters. Gedenkwaerdige miltheit van de Heer van Busbeke aen zieke en arme gevangenen. Ongehoorde wreetheit en zeltzame mening van een Griek tegens de zelve. Dankbaerheit van de Sperwer tegen de Musch. Zacharias Heyns zinnebeelt en veersen op 't zelve. Ongelofelijk verhael van de dankbaerheit van een draek tegens zijn opvoeder. Treflijke geschiedenis van een leeu, die 't leven van een slaef behoede. Dankbaerheit van zommige visschen en vogelen, byzonder van een vink, die zijn meester nut was. Verscheide zinrijke spreuken en veersen tegens d'ondankbaerheit.

MEn leest by d'oude Schrijvers, dat d'Atheners eertijts d'ondankbare voor den Raet ter straf eischten: met recht ook, want de liefelijkste omgang der menschen, die zonder weldaden te bewijzen en t'ontfangen niet kan bestaen, door d'ondankbaren, die de genote gunsten niet erkennen, wort vernietigt. De Atheensche Wet, die een vrygelate slaef, als hy zich ondankbaer toonde, weêrom in zijn eerste staet stelde, wort by Valerius Maximus dus beschreven: *Ik hou u niet meer voor een burger, die d'erkentenis, dat zoo een groote deugt is, niet meer acht noch betoont; ik geloof ook niet, dat een mensch, die voor hem zelf zoo snoot is, in zaken van 't gemeene best vroom kan zijn: ga dan heen,*

en weest een slaef, dewijl gy niet hebt konnen leven als een vrye betaemt. De Keizerlijke wetten hadden 't zelve oogmerk: want een ondankbare zoon, buiten gehoorzaemheit gestelt zijnde, keert weder onder zijn vaders heerschappy; en de reden, dat iemant zijn leengoet of ampt verliest, is op d'ondankbaerheit van d'onderdanen gevest. De Rechtsgeleerden zeggen, dat d'ondankbaerheit de snootste gruwel is, om dat 'er geen zond is, die zoo dapper de menschelijke maetschappyen, die in onderlinge goetgunstigheit bestaen, verstoort en vernielt, gelijk Seneca in zijn boeken van de weldaden op verscheide plaetsen toont. Daerom wierden d'ondankbaren, nae 't zeggen van Herodotus en Xenophon, by de Persen zwaerlijk gestraft. Dion getuigt, dat Keizer Claudius ook d'ondankbare strafte; want als hy zag dat veel meesters haer zieke slaven uit hun huis stieten, gaf hy al de genen, die weêr gezont wierden, hun volle vryheit. De Spanjaerden en andere volken, die, in de neêrlage van de scheepsvloot by 't eilant Zerbi, gevangen, en naer Constantinopelen gebracht wierden, hadden zoodanig een orde, beneffens allerley bystant, op 't hoochste van noode. De Heer van Busbeke Schrijft van haer: daer waren veel zieke, in 't dorp Pera, recht over Constantinopelen, in de kerk gehuisvest: de Turken hadden hen daer byeen gestouwt, als beesten daer men geen achting op hecft: veel van hen, door ziekte verzwakt, storven by gebrek van voedsel; jae sommigen waren zoodanig, dat 'er groote hoop tot hun gezontheit was, zoo men hen 't lichaem met eenige goede spijze verquikt en versterkt had. Toen ik deze ongeregeltheit gewaer wierd, gaf ik een mijn bekende, die in dat dorp woonde, last en bevel, dat hy dagelijks eenige schapen zou koopen, slachten, en in zijn huis koken, om onder deze arme lieden het sop en 't vleesch uit te deelen, naer eisch van hare zwakheit, of begin van genezing; een bystant, zeker, die velen dapper wel te pas quam. Gelijk nu deze zorgt over de arme zieke gevangenen, als een milde weldadigheit van zoo een doorluchtig Heer, Gezant der Keizerlijke Majesteit in Turkyen, ten

hoochsten te prijzen is, zoo is aen d'ander zijde de wreetheit van een overgierig en beestelijk Christen te verfoejen, die de zelve Gezant Busbeke by deze voorverhaelde gelegentheit beschrijft. Daer zijn, zegt hy, in't dorp Pera veel burgers en vreemde kooplieden, meerendeels Italianen, die zeer gewillig deze gevangens behulpzaem waren, en met hun goederen vertroosten. Maer een onmenschelijke, geheel strijdig met d'anderen, om zijn vreemt en hart gevoelen, kan ik niet voorby gaen: deze was een Grieks Italiaen, die men niet bewegen kon, terwijl yder naer zijn vermogen den ellendigen gevangens bystant deê, de geringste weldaet te doen. Als hy over deze schandelijke wreetheit bestraft wierd, poogde hy zich met de volgende reden t'ontschuldigen: ik weet niet wat dit voor gevangens zijn, maer ik kan wel vermoeden dat zy in deze ellenden niet, dan door Gods rechtveerdig oordeel, zijn gevallen, tegen wiens wil ik my niet begeer te stellen; laet hen blijven in zoo een staet, als God begeert dat zy zijn: gy andere, die u zoo stout tegen Godts raet stelt, zijt in groot gevaer dat 'et u berouwen zal: dies niemant my zal bewegen, om iets, hoe weinig het is, aen dit volk te geven. Doch laet ons dien dwazen en wreeden Godsgeleerden terstont tot de beesten, die weldadiger zijn, zenden, die zonder twijfel tegen de voorzeide ellendigen barmhertiger en milder zou geweest hebben, had hy eerst zelf zulke elenden geproeft, en, als met reden begaeft, naerder d'ongestadigheit der werreltsche zaken overdocht: Maer liever de treffelijke spreuk des Apostels, Hebr. XIII. 16, betrachten, daer hy zeit: *Vergeet niet der weldadigheit en gedeelzaemheit; want met zoodanige offerhanden behaegt men Gode.*

Laet ons komen tot het ander deel van dit hooftstuk, dat is te toonen, dat verscheide onvernuftige dieren hun dankbaerheit en erkentenis van ontfange weldaden weten te toonen; waer onder uitmunt, 't geen d'onderzoekers der nature van de Sperwer schrijven, namelijk, dat hy,verkout zijnde, een musch grijpt, en die (om dat zy heet van natuer is) voor zijn borst houd, tot

dat hy beternis voelt, en dan laet vliegen; waer op hy terstont naer een ander gewest vliegt, op dat hy die mag schuwen, en niet weêr grijpen, om de weldaet die hy van haer genoten heeft. Dit treflijk voorbeelt, dat dienstig is om yder tot dankbaerheit wekken, heeft de geestige Zacharias Heyns in 't volgende zinnebeelt en veersen vertoont:

Gy ondankbare, die, verachtende de wetten,
Op geene weldaet, u geschiet, en tracht te letten:

Ziet wat den sperwer doet, die, zijnde zeer verkout,
Een heete mussche dicht aen zijnen boezem houdt,
Die hy dan vliegen laet: en vliegende is daer mede
Aen d'ander zijde wegh, wijt van de zelve stede,
Op dat hy onverziens de zelve mussche niet
Hergrijpe: mits die deught hem daer van is geschiet.

Hy voegt 'er by:

Alle weldaet, u betoont,
Zy met dankbaerheit geloont.

Hier zou men diergelijke voorbeelden in ontellijke menigte, uit verscheide Schrijvers, konnen byvoegen; maer ik zal my vernoegen met de zelsaemste en uitmuntentste in dit hooftstuk aen te wijzen. Elianus schrijft van een draek, die d'ontfange weldaden in gedachten behiel. In een stat van Achaja, Petra genaemt, zegt hy, kocht een knechje een klein draeksken, 't welk hy met groote zorge opvoede, troetelde en streelde, en op zijn bed deê leggen: de drack ondertusschen wierd groot en volwassen, dies 't volk van de stat, die voor eenig gevaer vreesden, hem in een wildernis deden brengen. Dit jongsken wierd ook met 'er tijt een man; en quam, naer eenige jaren, met zijn makkers verzelt, van zeker feest, daer hem op den wegh zommige roovers ontmoeten, dies hy om hulp begon te roepen: op zijn gerucht quam de zelve draek, en wierp zich onder de roovers, vernielde zommige, verjaegde d'andere, en behoede dus het leven van zijn weldoender. Zo deze geschiedenis, overlang geschreven geen verziering is, is 't een wonderlijke en aenmerkenswaerde erkentenis.

Laet ons by deze draek den leeu voegen, die door Androdus een Roomschen slaef, dien hy daer na 't leven behoede, genezen wierd. Deze history is van Aulus Gellius en Elianus beschreven, en voor eenige jaren in de rijke veersen van Willem de Salluste, Heer van Bartas, in den zesten dag zijner eerste weke, konstig uitgebeelt: 't kort begrijp daer van is; dat Androdus, die zijn meesters strengheit ontloopen was, en zich alleen in een woudt vond, daer hy wat meende te rusten, een leeu zag, die hem naer-

derde, en een van zijn pooten, gants bloedig en velleloos, als of hy hulp van hem begeerde, toereikte. Androdus trok 'er een doren uit, verbond, en genas hem; dies hem de leeu, tot erkentenis van die weldaet, eenige dagen met spijze verzorgde. Maer als hem dit elendig leven verdroot, vervolgde hy zijn wegh, wierd weêr gevangen en te Romen gebracht, om daer de beesten voorgeworpen te worden. Ondertusschen wierd de zelve leeu, die in een jaght gevangen was, ook te Rome gevoert, om het volk, in 't vechten met de doodschuldigen, tijtverdrijf te geven. Als Androdus op zekere tijt in 't perk gestelt was, wiert by geval de gezeide leeu, om hem te verscheuren, uitgelaten, die, zoo haest hy zijnen wondmeester naerderde, hem kende, en bewees hem zoo veel vrientschap, dat het volk naer d'oorzaek van deze beleeftheit vraegde; dies Androdus hen de waerheit der zaek vertelde. Men schonk hem en de leeu 't leven, dien hy daer na leide (gelijk men een hond overal voert) op de markten, en langs de straten van Romen: zo dat deze geschiedenis in een kluchje en gemeen spreekwoort, door de gantsche stat, veranderde.

Men leest van visschen, die men tamme makreelen noemt, die de visschers onderhouden, welke, tot erkentenis tegens haer meesters, andere visschen, naer 't zeggen van Elianus, in 't net brengen. Onder de kleene vogeltjes zijn 'er die tot lokvogels dienen, om haers gelijke te bequamer te vangen, als Aristoteles en de dagelijksche ervaring leeren. Ik, zegt Camerarius, ken een eerlijk huisgezin, dat langen tijt een vink, die alreê out was, onderhouden heeft; en als eenige van 't huis vogelen gingen vangen, lieten zy haer uit de koy vliegen: deze vogel vloog zoo lang heen en weer, tot dat hy een groot deel andere in den strik bragt, dan liet hy hem weder vangen, en in zijn koy zetten: dit deê hy zoo lang, tot dat hy, door de botheit van een knecht, die hem van d'andere vogels niet kon onderscheiden, met d'andere gevangenen, tot groot misnoegen des meesters, gedoot wierd. Zoo deze vogel voor hem zelf, en niet voor zijn meester gejaegt had, men had hem beter een verrader, dan dankbare weldoender, mogen noemen.

Tot besluit van dit hooftstuk, zal ik den lezer noch eenige levende afbeeldsels van de snoode misdaet der ondankbaerheit geven. Zeker out Poëet zeit:

Ingrato homine nihil pejus terra creat.

Dat is:

De weerelt teeld' nooit snooder wensch,
Dan een veracht ondankbaer mensch.

Quintilianus zeit ook wel*: d'ondankbaerheit is het grootste teeken aller ondeugden.* Stobeus schrijft: *Wie ondankbaer is, veracht en vergeet God, d'overheit, d'ouders, en 't vaderlant.* Daerom betaemt ons, *dat wy* (als Hesiodus zegt) *de vruchtvare akkers gelijk zijn, die meer uitgeven, dan zy ontfangen hebben.* Ook weten wy, dat het veel heerlijker en loffelijker is, te geven dan t'ontfangen. Denk dan gedurig op dit veersje:

Hy is niet waerdig dat hy leeft,
Die altijt neemt, en nimmer geeft.

Het XXX. hooftstvk.

D'uitterlijke schijn is een bewijs van 't inwendige. Aristoteles oordeel van d'uitterlijke tekenen in de mensch. Gregorius Nazianzenes oordeel van Iustianus d'Apostaet, door uitterlijk wezen. U*lysses word om zijn goet gelaet ontfangen. Trajanus is om zijn achtbaer wezen van de vyanden bekent, en in gevaer. Schone gestaltenis van Titus, Vespasianus zoon. Ciceroos beschrijving van de schoonheit. Eigenschap van d'ogen, die d'inwendige bewegingen vertonen, en groote macht in sommigen hebben*: *eenige voorbeelden daer af. Aert der menschen naer de getempertheit en gestaltenissen van 't lighaem*; *en ook van de vogelen. De ziel ontdekt zich op 't aengezicht. Hoe verre de Duivel kennis van de menschelijke voornemens en gedachten heeft. God alleen kent de harten. Verscheide gevoe-*

lens aengaende des Duivels kennis van de menschelijke gedachten; *'t welk geloghent word. Treffelijk gevoelen van Seneca en Lactantius, aengaende de Godheit*; *die van d'Egiptenaers met een open oog uitgebeelt wierd. De duivel weet yder op het zwakste aen te tasten. Momus berisping in de mensch. De wetten straffen niet dan de zonden, die gedaen zijn, maer God verdoemt ook de snode begeerten, en keert de herten naer zijn believen*; *verscheide getuigenissen daer af. De geveinsde doen grote schade onder d'eenvoudigen, en zijn een gruwel voor God.*

MEt recht zegt Jesus Syrach, dat men iemant aen zijn aengezicht kan kennen, en dat de deugdelijke aen zijn ontmoeting bemerkt word. Men bespeurt dit zo wel in de goeden, als quaden: in voegen dat men dikwijls de deugden of zonden aen de gestaltenis des lighaems ontdekt. Aristoteles had hier kennis af; want hy, van iemants natuer oordelen zullende, zag hem in 't aengezicht aen. De genen, zegt hy, die een breet aengezicht hebben, zijn bot, die een ront gelaet hebben toornachtig. De Franschen hebben hier af een oud spreekwoort: een hoovaerdig gelaet toont een zotte verwaentheit. Wat de zonden aengaet, wy hebben daer af een gedenkwaerdig voorbeelt in de Keizer Julianus, d'Apostaet, of verloghende gebynaemt. Want zoo haest Gregorius Nazianzenes hem zag, oordeelde hy van zijn geest en aert. Ziet hier het geen, 't welk hy 'er af zegt, en dat de Historischrijver Socrates daer aftoont: zijn schrikkelijke gang en gelaet deden my 't geen, dat 'er af was, voorzeggen; de wijl men de geen voor een verstandig voorzegger acht, die door de dingen, die hem verschijnen, wel oordeelt. Ik hield dit gedurigh zwieren van 't hooft, dit dwars gezicht, deze zwervende ogen, vol schrikkelijke dreigingen, en de nimmerstilstaende voeten voor geen tekenen van oprechtigheit. Zijn neus stont

als die van een bespotter en verachter; en zijn gelaet vertoonde een ware en volkome guighelaer. Hy lachte gedurig, en met groot geschetter, deê teekenen van roepen en verzenden, zonder een woort te spreken, en brak zijn redenen af, zonder haer te voleinden. Hy deê veel ongeschikte vragen, op malkander gehoopt; en antwoorde loffelijk, jae strijdig, en zonder hooft oft staert. Maer wie kan hem geheel vertoonen? Ik heb hem voor de slach zoodanig gezien, als zijn handel hem sedert ontdekt heeft. Zoo de genen, die toen by my waren, en die op deze dingen letten, 't geen, dat ik nu van hem vertoon, verstaen hadden, zy zouden 'er byvoegen dat ik uitriep: Wat een pest voed tegenwoordig 't Romeinsche rijk!

In tegendeel, men bespeurt ook de treffelijkheit en waerdigheit van een man in zijn aengezicht; daer af wy een voorbeelt in Ulysses hebben. Hy, door de storm naekt aen d'oever der Pheaciers geworpen, wierd van de genen, die daer toeliepen, en hem met verbaestheit aenzagen, meer dan iemant der rijksten van hun eilant, om zijn stemmig gelaet, geëert. Homerus voegt 'er dieshalven by, dat de menschen de deucht in hoge waerde behoren te houden. Want zy heeft, gelijk Plutarchus zegt, een wonderlijke kracht in alle volken, vermits zy niet alleen de goeden, maer ook de quaden beweegt om haer te beminnen. Men vind een andere geschiedenis, aenmerkelijk tot deze zaek, van Trajanus, die, d'Agareniers in zekere stat belegert hebbende, en in een ongewoon kleet, om niet bekent te zijn, de stat rontom bezichtigende, aen zijn edelmoedige ouderdom, en achtbaer gelaet, schoon hy zich poogde onkenbaer te maken, bekent wierd: in voegen dat de vyanden, voor zeker houdende dat hy de veltoverste was, een grote menigte van schichten tegen hem schoten, 't welk een der gener, die in zijn gevolg was, 't leven koste. 't Is de gewoonte der Barbaren, zegt Curtius, de lieden van schone en hoge gestalte t'eren , en t'achten dat de genen, die van de natuur met eenig aenmerkelijk en uitmuntent gelaet begiftigt zijn, tot hoge en edelmoedige aen-

slagen bequaem zijn. Suetonius schrijft van Titus, Vespasianus zoon, dat de gaven des lighaems van zijn kintsheit af in hem uitmunten, en dat zy allengs toenamen; in voegen dat hy tot een schoon vorst, die stemmig, eerwaerdig, aengenaem, en lieftallig was, opwies. D'ouden hebben hier neerstig op gelet, gelijk Cicero zegt, die tweederhande schoonheit maekt: d'een mannelijk, die hy achtbaer, en d'ander vrouwelijk, die hy aengenaem noemt. Hy voegt deze twee te zamen in zijn volmaekte Redenaer, daer hy zegt: Hoe groote achtbaerheit en bevallijkheit heeft het aengezicht, dat, na de reden, 't meest vermag? De jonge Plinius zegt desgelijks: Ontdekken de wakkere en hooge gestalte des lighaems, 't stemmig wezen, en 't eerwaerdig gelaet de vorst niet van verre, en van naby? Wy lezen dat d'ouden den grote Pompejus een eerwaerdig gelaet en een aengenaem wezen voor een schoon geschenk van de natuur toeschreven. Het gelaet is ook een bewijs van zachtmoedigheit, of strengheit.

D'ouden hielden ook d'ogen in hoge achting, om dat daer in 't beelt, de natuur en de gedachten van de mensch ontdekt werd. Want gelijk in de leeuwen de beweging van de staert, en in de paerden de roering van d'oren een getuigenis van hun genegentheit is, zoo word ook 't beelt van de gedachten der menschen in hun oogen bespeurt. Men ziet daer in de zonden en deugden, een vergramt, vriendelijk, of verblijd hart. Kort, d'ogen tonen gewonelijk de schoonheit of lelijkheit van 't aengezicht, en onderscheiden 't leven van de doot. Lievinus Lemnius spreekt bredelijk en geleerdelijk hier af, en zegt onder andere dingen, dat de geneesmeesters vlijtig in de ziekten de gesteltenis der oogen van hun zieke aenzien. Zoo zy met root geteekent, of met bloedige strepen omringt zijn, zoo is 't een teken van woede en razerny, die uit de hitte der harssenen spruit. Zoo zy blaeu, en met zwarte plekken geteekent zijn, voorzeggen zy verdwijning van de naturelijke hitte, en einde van 't leven. De vliegende ogen, die pinken, gedurig drajen, en nimmer stil zijn, voorteekenen beroving van zinnen, en bazing. De

quijnende, vochtige, neergeslagen, donkere, beevende, wakkere, vliegende, gezwollen, holle, ingetogen, bedeesde en halfgesloten ogen beteekenen in gezonde lieden verscheide tochten des gemoeds, en in de zieken een ongesteltheit der harssenen, die uit te veel of te weinig vochtigheit, of uit te grote hitte en koude, tot gevaer van 't leven, voortkomen. Wy hebben een gedenkwaerdig voorbeelt van d'ogen in Titus Livius, die vertelt dat de Samniten meenden dat d'ogen der Romeinen als gloejende kolen barnden. De bezettelingen van Aquilea, die, uit zekere laeg opgerezen, zich op Attila, die zy niet konden, en die een kleine bende by hem had, geworpen hadden, beleden daer na, dat zy in deze strijt nergens zo van verschrikt waren, als van dat Atrilaes ogen tegen hen strijdende, vol vonken van vuur schenen. Tacitus zegt dieshalven niet zonder reden, dat d'ogen eerst in de strijt verwonnen worden. Men leest ook dat C. Marius met zijn gezicht de beul, die dien van Minturne gezonden hadden, om hem te doden, zo verschrikte, dat hy schielijk weêrom keerde, 't welk oorzaek was dat de Minturners hem niet verder vervolgden, maer hem gaen lieten.

Men kan hier op 't geen passen, 't welk Aristoteles en Adamantius in hun Physiognomia of Gezichtkonst aenmerken; dat is dat de genen, die rode ogen hebben, gewonelijk stout en onbeschaemt zijn, dat de droge ogen tekenen van gramschap, de lopende ogen van dronkenschap, d'ontsteke ogen van onkuisheit, en de bloedige ogen tekenen van bedrog en gewelt zijn. Achilles werpt in Homerus den Koning Agamemnon voor, dat hy ogen van een hont heeft, en brantmerkt hem daer door van onbeschaemtheit; om dat de honden gewonelijk rode plekken in of aen d'ogen hebben. De genen, die grof en dik bloet hebben, zijn ten meestendeel woest, ongestuimig, quaet, wreet, zonder geweten, zonder vrees, zonder godsdienst, en van alle godvruchtigheit en menschelijkheit ontbloot. Men vind een groot getal van zodanigen onder ambachtslieden, bootsgezellen, voerlieden, vrachtdragers, en krijgslieden, die, om de dikheit van hun

bloet, en om hun ongestuimige geesten, die hen aendrijven, een slaperig geweten, en een verstant, door de zonden verduistert, hebben, gelijk Lemnius verklaert: in voegen dat de gematichtheit des lighaems 't geen, dat van binnen verborgen is, vertoont. Want men ziet gemeenelijk dat de bloetrijken stout, vaerdig, roekeloos, onbedacht, en ongeduldig in d'arbeit zijn: de flegmatiken woelig, driftig, geduldig en bedacht: de galachtigen gezwind, vaerdig, bequaem, en verhaest van oordeel; maer de melancoliken, of zwaermoedigen traeg en eenvoudig, doch van oordeel stadig en rijp, gelijk Faustus Longianus vlijtelijk waerneemt. Desgelijks de genen, die een dun vel hebben, zijn gewonelijk wakkerer en voorzichtiger: en dieshalven wierden de plompaerts van de Grieken *Pachydermes* genoemt, als of men zeide, lieden van een grove huit, en grove stoffe. Deze voorzeggingen door de Metoposcopia, die door d'aenschouwing van het aengezicht alleen van d'inwendige neigingen en driften oordeelt, worden niet ongeoorloft gehouden, naer 't oordeel van Bodinus, die dit onderscheit stelt, dat sommigen naturelijk zijn, gelijk de schielijke rootheit schaemte, en de bleeke verwe schrik beteekent; d'anderen eer menschelijk, dan naturelijk, gelijk de flikkerende ogen, met rode stippen geteekent, (gelijk in Sylla en Cato Censor) die tekenen van een heftige geest zijn. De platgeneusden zijn, naer deze raming, ongeduldig en toornachtig: in tegendeel, de lange neuzen hebben meer voorzichtigheit en gedult. God zelf, tot Moises sprekende, noemt zich, onder d'andere namen, die hy zich toeëigent, traeg tot gramschap, *erech appajim,* 't welk de geen beteekent, die lange neusgaten, of een lange neus heeft; om onder menschelijke woorden Gods taey gedult uit te drukken. Maer, deze hoge dingen verlatende, 't geen, dat wy in de menschen aengemerkt hebben, heeft ook plaets in de roofvogels, welks aert men aen de pluimen bespeurt. Want de sperwer, die gele en blinkende pluimen, gelijk gout, heeft, wordt voor de beste en edelste van alle geacht, voornamelijk door de Valkeniers, die van langer hant bespeurt hebben

dat zodanige vogelen onversaegt, zacht, gehantsaem en vredig van aert zijn. Zy achten de geen, diens pluimen witachtig zijn, sterk en dapper, maer niet zo als d'eerste. Zo hy rode verwe heeft, achten zy hem hoogmoedig, stout, moejelijk, en ongemaniert. Maer zoo 't root naer 't geel trekt, houden zy hem voor een gehandsame vogel, die van groote waerde is. Zoo hy naer 't zwart trekt, is hy woest, en sterk. De zwarten en aschgraeuwen zijn de slechtsten; gelijk Belisarius, Hartog van Nerito, dit alles getuigt.

De ziel ontdekt zich ook in dezer voegen op 't aengezicht, en in d'uitterlijke schijn. Want de vergramden verhitten, en de verschrikten worden bleek en kout. Ja zoo wy op 't gelaet van een zelve mensch letten, wy zullen 't byna nooit van een zelve wezen zien. Nu zien wy 'er de gramschap, dan de vriendelijkheit, dan de droefheit, en dan de vrolijkheit op geschildert. 't Is somtijts droevig en vol gepeins, of van enige andere drift ontroert, naer dat verscheide inbeeldingen der dingen de geest treffen, die ontellijke verwen aen 't aengezicht geeft. Eenige Godgeleerden, dit inziende, hebben daer door oorzaek genomen, om te zeggen, dat de duivel uit deze teekenen des gemoeds gissen kan hoedanig de gedachten onzer harten zijn, en naer deze tekenen zijn lagen spant, en zijn pijlen aenlegt, om ter plaets, daer hy mikt, te treffen. Zoo wy 't hart in zich zelf bezien, wy zullen bevinden dat de macht van de duivel zich niet zo verre uitstrekt, dat hy onze gedachten en beradingen kent, schoon hy deze macht zich verwaendelijk toeschrijft. Daer was eertijts een Egiptische tovenaer, die zich beroemde niet alleen de verborge dingen, maer ook de gedachten der harten te konnen openbaren, daer af hy merkelijk bewijs in tegenwoordigheit van twee edelmannen deê. Maer d'een, dit niet geloven konnende, zeide dat hy achte dat de duivel dit geheim zijn slaef ingegeven had, gelijk hy te voren door de redenen der gener, die hem van verscheide dingen ondervraegden, ontdekt had. Want zy hadden eerst te zamen gesproken om 't oyerwegen wat zy den-

ken zouden, om dit van deze tovenaer te doen openbaren. Het kan ook geschieden dat de boze geest den nieusgierigen 't geen, dat zy, zoo hy weet, begeren, ingeeft; en zo zy deze inblazing in hun gedachten ontfangen, kan hy dit lichtelijk aen zijn dienaers openbaren. Chrysostomus waerschuwt ons van dit bedroch, in deze woorden: De duivel blaest den mensch geen bekoring in, maer hy deursnuffelt yders begeerte, en, waergenomen hebbende waer yder toe genegen is, neemt daer uit gelegentheit om hem te verleiden. Hier meê strijd ook niet 't geen, 't welk bygebracht word, te weten, dat de menschelijke kennis aen d'inbeeldingen en gedaenten der dingen, die voor de duivel niet verborgen zijn, hangt. Want schoon men dit toestaet, zoo volgt nochtans niet dat hy, als hy wil, zien kan waer meê ons verstant bezich is, veel min kan hy noch ontdekken 't geen de wil daer af besluit; om dat die niet naer de gelijkenissen der dingen loopt, maer 't verstant volgt.

De heilige Schrift, met de welke men vernoegt moet zijn, leert ons dat God alleen de harten kent, gelijk de Propheet Jeremias zegt. Salomon, de tempel wijende, zeide tot Hem, die eeuwig leeft: Ghy alleen kent de gedachten der menschen. Sint Augustinus zegt dieshalven bequamelijk: Wy weten voor gewis dat de duivel d'innerlijke gedachten niet kent, maer wy hebben door ervarentheit bevonden dat hy, door de beweging des lighaems, en ontdekking der neigingen iets daer af bespeurt. De geen alleen kent de verborgentheden der gedachten tot de welk gezegt is: Ghy alleen kent de harten der menschen. De heilige Joannes wilde ons dat leeren, toen hy zeide, dat Jesus zich niet op de Joden betroude, om dat hy hen alle kende, en om dat hy niet van node had dat iemant hem getuigenis van de mensch gaf; want hy zelf wist wat in de mensch was. Hier op ziet het achtentwintigste lid van een besluit, tot Parijs, door de geleerden van de Sorbona, in 't jaer duizent driehondert en achtien, gemaekt, aengaende eenige waengelovigheden, nieuwelijks ingevoert, en door Bodinus geheel in zijn *Daemonomania* ingevoegt:

te weten of onze verstandelijke gedachten, en inwendige voorneemens terstont van de hemel veroorzaekt zijn, en of men die door eenige toverachtige overlevering ontdekken, en daer af zekerlijk oordeelen kan. De Sorbona zegt dit loutere doling te zijn. Maer P. Martyr, een geleert man, verbreid dit verschil wijt en volkomelijk; te weten, of de duivelen de menschelijke gedachten konnen zien: gelijk Macarius ook onder d'ouden een vertoog daer af gemaekt heeft. Joannes Wier heeft geleerdelijk en bondig, door de getuigenissen van de heilige Schrift, en van d'Outvaders, bewezen, dat de duivel onkundig in de gedachten der menschen is, en verhaelt deze woorden van Cassianus: daer is niet aen te twijffelen dat d'onzuivere geesten de hoedanigheden onzer gedachten niet bereiken konnen; maer zy bespeuren iets daer af door de teekenen, en uitterlijke zinnen, dat is uit ons gelaet, woorden of werken, daer zy ons meest beezich meê zien. Zy konnen geensins tot de genen die noch niet uit de gront van de ziel voortgekomen zijn, indringen. Lactantius zeide dieshalven wel en heiliglijk, *dat de breidel van'ı geweten is, te gelooven dat wy in Gods tegenwoordigheit leven, die onze werken ziet, onze gedachten kent, en onze woorden hoort.* Laet ons noch een spreuk van de heilige Augustinus hier op passen. *God,* zegt hy*, zoekt en aenziet het hart*: *hy is'er getuig en rechter af*: *hy prijst en kroont het: 't u genoech dat gy hem de wil aenbied.*

Seneca, hoewel een heiden, (schoon sommigen geloven dat hy Christen, en een gemeenzame vrient van de heilige Paulus heeft geweest) heeft in deze dingen niet onkundig geweest. Lactantius prijst grotelijks een van zijn spreuken, die dus luid: *De Godheit,* zegt hy*, is ik weet niet wat groots; ja groter dan men denken kan. Laet ons haer dienen, terwijl wy leven, en beschikken dat zy ons aenneemt. Een bewimpelt geweten helpt niet*: *Wy staen naekt voor God.* Lactantius voegt 'er noch by: *Laet ons dan onz geweten, dat voor God ontdekt is, zuiveren, en ons altijt zo dragen, dat wy gedenken, dat wy eens reekening zullen geven. Laet ons yder ogenblik gedenken dat wy niet van de menschen op d'aerdbodem aengeschout worden*; *maer dat wy*

uit de hemel van een getuig aengezien worden, die rechter zal zijn, en voor de welk niemant het geen, dat hy gedaen heeft, zal konnen verbergen, als deze rechter rekening daer af eisschen zal. D'Egiptenaers wilden dit eertijts met een open oog, daer meê zy God uitdrukten, vertonen. Want gelijk een oog al 't geen, dat men daer voor houd, ziet, zo aenschout en kent God ook alle dingen. Thales, gevraegt zijnde of de werken der menschen den goden onbekent waren, antwoorde: *ook niet hun gedachten*, op dat wy gelovende dat de Godheit tot in 't diepste van onze harten indringt, niet met de schijn van goet te wezen vernoegt zouden zijn, maer ook pogen een zuiver geweten te hebben.

Wy hebben een weinig te voren gezegt dat veel gelooft hebben dat onze gedachten niet onbekent zijn aen de duivelen, door een vaerdige en bezondere wakkerheit dezer geesten, die ook veel eer het geen, dat voor de hant is, konnen begrijpen en voorzien, dan 't menschelijk vernuft, dat door de zware last van 't lighaem gedrukt is. Nu, hoewel wy toestaen dat deze vervloekte en onzuivere geesten eenige voorwetenschap hebben, zo achten wy nochtans dat zy in zekere palen bepaelt is, door de geen, die alle dingen kent, en die zulk een volkomen macht niet aen anderen meedeelt. Men moet belijden dat de duivel door zekere uitwendige en inwendige teekenen naerstelijk d'aert der menschen ontdekt en aenschout, om meer gelegentheit te hebben van in te dringen, en te hinderen: gelijk men dikwijls gezien heeft dat de booze geest eer melancolijke en zwaermoedige menschen aentast, dan anderen, om dat deze aert hem bequamer schijnt om de lieden in zotheit en woede te drijven; 't welk deze geesten meest begeeren, en daerom bespieden zy naeu de droefaerdigen, en werken gaerne in zodanige humeuren. Gregorius van Nyssa zeide dieshalven, dat de duivel weet wie hy door gulzigheit kittelen, wie door de prikkel van onkuisheit aendrijven, in wiens harten hy 't vergift van nijt storten, en wie hy met 'et aes van gierigheit aenlokken moet. Hy weet wie hy door blyschap verleiden, door droefhcit afwenden en door doling neêrstorten

moet. Hy zoekt middelen om te hinderen naer de neigingen, daer toe hy yder meest genegen ziet. Enige Propheten en Apostelen hebben wel de harten en gedachten der geveinsden gekent en ontdekt, maer door bezondere openbaring van de heilige Geest, en niet door hun eige beweging. Dit recht behoort alleen aen de ware God. De ramingen der wijze en ervaren menschen, en de naturelijke tekenen konnen niet zoo diep deurdringen. D'engelen zelf hebben een bepaelde kennis, door de genade van openbaring en gebied, niet volmaekt, en noch min onbepaelt. Want zy zijn schepselen, hoewel in een gelukkige stant, in de welke de Schepper hen bewaert heeft.

Ik verwerp niet de Physiognomonia, of Metoposcopia, welks ampt is d'innerlijke aert en neigingen der menschen, door 't aenschouwen van hun natuur, of door hen in het aengezicht te zien, t'ontdekken: maer ik loghen stijf en sterk dat men, door behulp van deze middelen al de verborgentheden van het hart, eer zy zich door uiterlijke tekenen openbaren, ontdekken kan. Want God heeft dit voorrecht alleen voor zich zelf behouden; en de heilige Schrift schrijft hem alleen deze kennis toe. Gilbertus zegt dat d'oude geleerden wijsselijk verdicht hebben, dat Momus, de grote berisper, zoo vermaert onder de heidenen, iets te berispen gevonden heeft in 't menschelijk lighaem, en wilde dat God daer in een veinster, tot recht op 't hart, gemaekt had, zonder het zoo diep in duistere hoeken te verbergen, daer het zoo bequame middelen heeft, om ontellijke listen en bedriegeryen te smeden; op dat men al 't geen, 't welk het nu verbergt, zien zou. Deze holen zijn zoo geheim en verborgen, dat de mensch in zich zelf blint is, zoo zijn geweten buiten 't spoor loopt. Salomon, dit inziende, barst door verbaestheit uit, dat men 't hart van de mensch niet ontdekken kan, dat de menschen malkander in 't aengezicht zien, maer dat Godt tot in 't diepste der bedektste gedachten, die hy ter gezette tijt ontdekken zal, deurdringt. Wy hebben tot een onweêrleggelijke getuig hier af de Patriarch Job, die in 't zwaerste van zijn

lijden uitriep: Ik heb gezondigt: wat zal ik u doen, ô bewaerder der menschen? De Godgeleerden zeggen dat dit zo veel is, als of hy zeide; dat God ons aenschout, met open ogen, gelijk als iemant zorgvuldig op een anders woorden en werken let. Zeker, hy ziet en aenschout alles. 't Is ons onmogelijk zijn tegenwoordigheit t'ontvluchten. Hy peilt de harten, kent de gedachten, en ontdekt alle verborgentheden. Geen ogenblik van ons leven is voor hem onbekent. Laet ons dieshalven gedenken dat al onze gedachten, woorden en werken in Gods groot boek geschreven zijn, en dat, schoon wy nu noch 't vonnis niet lezen, nochtans een dag komen zal, in de welk de boeken geopent zullen worden. Hoe zullen dan de spotters, met de Christelijke naem vermomt, bestaen, dewijl Seneca, een heiden zijnde, klaerder dan zy gezien, en de vonken van enige Godheit ontdekt heeft? *God,* zegt hy, *is by u, ja met en in u.* Dat meer is, hy bewijst elders, dat het meeste deel der zonden verdwijnen zal, zo de genen, die quaet doen willen, gevoelen en bemerken dat zy van een getuig aengeschout worden, en zo dę ziel iemant, die hy eert, en door welks achtbaerheit zy haer gedachten zuivert, voor zich vertoont. Gelukkig is de geen, die niet zijn gelaet, maer voornamelijk zijn gedachten zuivert! Met recht word dan deze heilige en kuische jongeling Joseph, zo zeer door Philo verheven, geprezen. Gelukkig is de Christen, die voor zijn geweten bezorgt is, die noch door gedachten, noch door woorden, noch door werken 't oog van God, die alles aenziet en deurziet, vertoornt. Sint Bernardus geeft een wijs bericht aen allen, als hy zegt *dat een quaet geweten getuig, onderzoeker, beul, gevangenis, rechter en straf onzer zonden is.* Eenige Godtgeleerden hebben dit in d'uitlegging van de zedelijke wet, door deze gelijkenis vertoont: Zoo een Koning, door een algemeen gebod, d'overspeelder, dootslager, en dief veroordeelt zijn verbod ziet niet op de geen, die voorgenomen heeft overspel te doen, te doden, of te stelen, zoo hy zijn voornemen niet te werk stelt; om dat de voorzienigheit van de Wetgever, die niet meer dan een mensch is,

niet verder, dan tot het uitterlijke bedrijf uitstrekt, en om dat zijn bevelen niet dan door de volbrachte werken overtreden worden. Doch God, die alles ziet, en die d'uitterlijke schijn niet acht, maer alleen de zuiverheit van 't hart,verdoemt, onder 't verbodt van overspel te doen, te doden, en te stelen, ook d'oneerlijke begeerte, de gramschap, haet, de lust om een anders goet tot zich te trekken, bedroch, en zodanige andere verborgen gebreken; dewijl hy, een geestelijk wetgever zijnde, niet min tot de ziel, dan tot het lighaem spreekt. D'ongeoorlofde gramschap, en haet moorden de ziel, en de gierigheit besmet haer mer dievery. D'onkuische begeerte is een aert van onkuisheit voor God. Laet ons dan deze bedriegers en leugenaers verdrijven, die in deze tijt zich niet ontzien hebben te zeggen dat 'et in hun macht was de verborgenste gedachten van 't hart te kennen, gelijk onlangs zeker rookverkoper, die door zijn onbeschaemtheit den slechte lieden, die hy door zijn belachelijk bedroch bedrogen had, diets maekte, dat hy zulks ontdekken kon.

Zeker, deze spreuk, van dat God onze gedachten, jae de verborgenste holen onzer harten niet min dan 't geen, dat daer uit voortkomt, kent en ziet, blijft, en zal blijven vast en onbewegelijk. Laet ons hier noch by voegen, dat 'et in zijn, en in geen anders macht is, ons hart ter plaets, daer hy wil, en gelijk hem behaegt, te wenden, stieten en neigen. Want anders moet men bekennen dat wy steene harten, ja harder dan de hartheit zelve, niet alleen boos, maer ook door een onbekeerlijke hartnekkigheit van God afgewent, hebben. Men kan dit door veel, en byna ontellijke getuigenissen van de heilige Schrift bewijzen. Daer is voor eerst van Saul, weinig te voren door Samuel (die bevel van God daer toe had) tot Koning van Israël gekozen, gezegt, dat, na dat hy de rug gewent had, om van Samuel te gaen, God hem zijn hart in een ander veranderde; om dat, toen hy naer zijn huis tot Gibea ging, de krijgslieden, diens harten God geroert had, met hem gingen. Noch,de gunst van d'Eeuwige was in Juda, om hem een zelve hart te geven, om 't

bevel des Konings, en der voornaemsten, volgens 't woort van hem, die eeuwig leeft, te doen. Salomon zegt ook, dat des Konings hart in des Heren hant is, gelijk beeken van vlietende wateren, en dat hy 't neigt tot alles, dat hy wil. God, zegt Job, beneemt den Oversten der volken van 't aerdrijk het hart. De kleinen zijn van dit getal niet uitgesloten, maer Job wil zeggen, dat men klarelijk ziet dat de herten en gedachten van Gods wil afhangen; dewijl het zeker is dat de harten der Princen, zo veel veranderingen onderworpen, uit oorzaek van de voorvallen en ontellijke raden van hun amptenaers en dienaers, van de wil, en van 't besluit van hun Opperste afhangen, die hen gerechtelijk ter plaets, daer 't hem goet dunkt, doet keren en buigen. Andreas Gorrutius verhandelt deze zaek geleerdelijk en Christelijk, en voegt 'er veel getuigenissen van de heilige Schrift, en van d'oude geleerden by, onder de welken 't geen, dat Augustinus hier toe zegt, zeer aenmerkelijk is. God werkt, zegt hy, niet alleen in de lighamen, maer ook in de harten der menschen, als hy hen zodanig, als 't hem belieft, wil neigen, 't zy in goet aen anderen te doen, of in eenigen te bedroeven, naer hy nut vind, door een vonnis, daer af het den mensch onmogelijk is d'oorzaken t'ontdekken, maer dat nochtans zonder twijffel waer is. Hier is aen te merken dat het woort van harte somtijts in de heilige Schrift voor kennis en verstant, en somtijts voor waerheit, en voor een zuiver geweten genomen word. Dieshalven, als Moïses zegt dat God den Israëliten tot noch toe geen verstandig harte gegeven heeft, zoo ziet men dat hy van kennis en verstant spreekt. Men ziet dit ook in 't boek van Job, die tot zijn vrienden zegt; dat God het verstant voor hun hart verborgen heeft; om daer meê te kennen te geven, dat de Heer d'oogen van dit volk, dat zich de wijsten van de werrelt achte, als geblintdoekt heeft, ja zoo, dat zy geen meer verstant dan de beesten hebben. 't Geen, 't welk wy nu vertoont hebben, behoort bedacht en overwogen te worden door de bespotters en verachters van de waerheit, die, met een bedriegelijke ydelheit bedekt, die den wij-

zen niet onbekent is, d'onnozelen overreeden, en ook door de geveinsden en listige huighelaers, die, van bedrog en verraet overvloejende, gewonelijk d'eenvoudigen, en d'anderen, door een schijn van godvruchtigheit en heiligheit, bedriegen. De heilige Geest noemt de zodanigen laeu, om dat goet, en niet opentlijk quaet, en warelijk de boosten van de werrelt zijn. God spuwt hen uit zijn mont, stoot hen achter hem, verhard hen, en geeft hen dikwijls in een verworpen zin over zegt Fr.Vallesius, die 'er byvoegt: Och of gy heet of kout waert, dat is of goet, of heel quaet, en vol beroerten, om u te bekeren, en tot berou te brengen: maer om dat gy laeu zijt, dat is ongerechtig, verachtende, en onboetvaerdig, onder schijn van deucht, zal ik beginnen u uit mijn mont te spuwen.

D'Apostelen wisten dit ook wel, toen zy, na de hemelvaert van hun Heer en leermeester vergadert waren, om hun getal van twaelf te vervullen. Zy deden dieshalven, in de verkiezing van Joseph de rechtvaerdige, en van Matthias, een gebed, 't welk hen een gezantschap verstrekte, van d'aerde tot den hemel, aen hun hooft en Heer, Jesus Christus gezonden,om van hem zijn wil en verkiezing van een van deze twee, die hy bequaemst zou achten om in Judas plaets Apostel te zijn, te verstaen. Hun gebed is: Gy, Heer, die de harten van allen kent, toon welk van deze twee gy verkozen hebt. Dewijl dan 't eigen ampt van God alleen is, de harten te peilen, en dat 'er niets voor hem verborgen kan zijn, en dat hy dit voorrecht alleen behout, zonder dat aen anderen meê te delen, zo is alle geveinstheit een gruwel voor hem, diens ogen, gelijk Jeremias daer af spreekt, getrouheit, oprechtigheit en waerheit aenschouwen, dat is prijzen en aennemen. De heilige Schrift vergelijkt dieshalven Gods woort by een scherp zwaert, dat aen twee zijden snijd, en tot in 't merg, en tot in de scheiding van de ziel indringt, ja zo, dat de menschen geen gedachten en neigingen hebben, of zy zijn naekt en bloot voor dit woort. De genen, zegt de heilige Schrift, die in Gods woort voorderen, behoren in zich zelven berispt te worden, dat is zich

als voor Gods richtstoel te vertonen, om daer hun zonden, die te voren bedekt schenen, t'ontdekken. Job zag hier op, toen hy, in 't bitterste van zijn lijden, uitriep, gelijk wy hier voor gezegt hebben: Ik heb gezondigt; wat zal ik u doen, bewaerder der menschen?

Het XXXI. hooftstvk.

D'ogen zijn getrouwer dan d'oren. Wonderlijke eigenschap der ogen, die als de deur der liefde is. Wat in de heilige schrift by 't oog verstaen word. Verscheide uitbeeldingen der Egiptenaren met 'et oog, dat 'et afbeeltsel van de ziel genoemt word. Der Rabijnen sporeloosheit van de goddelijke hoedanigheit door Tertullianus weêrgelegt. God woont in een zuiver hart. Galenus voorzegging van Marcus Antonius, uit de gezichtkunst. 't Inwendige vertoont zich door uitwendige tekenen. Voortekenen van de wreetheit van I*an Basileides, Grootvorst van Moskovien.* U*lysses, hoewel naekt, word om zijn deuchdelijk gelaet aengenomen. Maximilianus, schoon gevangen, ontsteekt eerbiedigheit in zijn bewaerders: desgelijks van Franciscus d'eerste, Koning van Vrankrijk. Lazarus, een Duits vorst, geraekt tot tweemael in 't uitterste gevaer, door zijn uitsteekentheit van gedaente.* I*smaël, Koning der Persen, om zijn schoonheit boven Selim Sultan geprezen. Hoge schting van de grootheit en schoonheit in oude tijden*; *voorbeelden daer af in Ariobarzanes en Saül. 't Achtbaer gelaet belet de moordenaers in hun moort*; *voorbeelden in Agrippina en Alfonsus van Ferrare. Quintilianus beschrijving van 't aengezicht, dat de verborgen zonden ontdekt. Breede lof van 't aengezicht.*

WY hebben in 't voorgaende hooftstuk getoont dat d'ouden d'ogen in grote verwondering en eerbiedigheit hadden, om dat men daer in 't beelt, d'aert en gedachten van de mensch bespeurt; 't welk wy met vaste bewijsredenen bevestigt hebben. Niemant kan (om dit noch klaerder te tonen) loghenen dat d'ogen zekere getuigen zijn, en dat men met recht gezegt heeft dat d'ogen getrouwer dan d'oren zijn, en dat een ooggetuig meer geacht behoort te worden, dan tien anderen, die van horen zeggen spreken, gelijk Plautus getuigt. Hier uit spruit dat door een figurelijke manier van spreken 't gezicht by 't verstant geleken word. Hierom worden aen Godt zulke klaerziende ogen toegeschreven, dat hy alles aenschout; gelijk 't geen, 't welk wy hier na zeggen zullen, naekter tonen zal. Hier van komt 'et dat men meer bewijs uit het aengezicht krijgt, dan van 't overige des lighaens, en noch meer in d'ogen, dan in 't andere gedeelte van het aengezicht bespeurt. Want d'ogen zijn gelijk de veinsteren van de ziel; en de verscheide wijzen van zien zijn wonderlijk, gelijk Fr.Vallesius daer naeukeurig opgelet heeft. Recht, en een weinig met neêrgeslagen ogen te zien, zegt hy, is een teken van schaemte: stijve ogen, die zich niet reppen, getuigen onbeschaemtheit en gramschap: d'ogen, die veel pinken, zijn tekenen van vrees, of van aenstaende razerny. Zijdelings te zien, en een ding, als van zeer verre, schoon het naby is, t'aenschouwen, is een teken van schalkheit en bespotting. Een geleert Godgeleerde van onze tijt verrijkt deze zaek met een schone gelijkenis, in deze woorden: Gelijk 't aengezicht zodanig een deel van 't menschelijk lighaem is, daer in de schoonheit meest uitmunt, ja zo, dat een schoon aengezicht al de gebreken des lighaems bedekt, en dat, in tegendeel, niets schoon schijnt, zo 't aengezicht lelijk is. Zo is er ook geen deel van 't aengezicht, 't welk meer glinstert en aenlokt, dan 't oog. Zeker, d'ogen zijn, als 't op beminnen aenkomt, gewonelijk de veinsteren, door de welken de liefde, zy zy kuisch, gelijk in Jacob tegen Rachel, of onkuisch, gelijk David tegen Bersabe, tot in 't diep-

ste van 't harte dringt; gelijk Christus ook daer af spreekt, Matt. v. 28. 't Is zeker dat d'ongestadige en flonkerende ogen een oneerlijke begeerte ontdekken, gelijk de heilige Petrus en Joannes zeggen. De heidensche Poëten zijn vol van redenen, aengaende de kracht en eigenschap der ogen in deze verwoede tocht, van de welk hun boeken besmet zijn.

Godt zeide tot d'Israëliten: Uw oog zy niet boos tegen uw broeder. De genen, die zich onderwinden de heilige Schrift te verklaren, zeggen dat hier by een boos oog verstaen word een vrek, nijdig en wreed mensch, die geen deernis met d'armen heeft. Hier uit spruit het spreekwoort onder de Hebreen: Aen 't oog bespeurt men de gestaltenis des gemoeds. Zy verstaen ook by een goed oog, een getrou, milt en weldoend man. De Wijzeman zegt dieshalven: een goed oog zal gezegent zijn, om dat'et den armen van zijn spijze geeft. Noch, eet niet de spijze van een quaed oog, en begeert zijn wellusten niet. Is uw oog quaet, zeide Christus, om dat ik goet ben? Zoo uw oog boos is, uw geheel lighaem zal duister zijn. Wat de bovenverhaelde reden van Deuteronomium, van een boos oog tegen zijn broeder, aengaet, d'uitleggers zeggen dat 'et een Hebreeusche wijze van spreken is, die de nijt der gener verdoemt, die niet dulden konnen dat een ander, hy zy broeder of niet, enig gemak, zoetigheit en voordeel geniet.

De Dypnosophisten aenmerken in Atheneus, dat de mensch alderhande ogen heeft, in de welken zekere betoningen van d'aert en zeden te voorschijn komen. De genen, zeggen zy, die geitenögen hebben, zijn welgeaert, en klaer van gezicht. De middelmatige ogen (want daer zijn sommigen, die uit schijnen te vallen, en anderen, die diep ingezonken zijn) zijn levendig, en vertonen een zachte en vredige geest. D'al te grote ogen voorteekenen niets goet. Het gedurig gepink der ogen is een teeken van onbeschaemtheit. De stijve staring der ogen beteekent een lichtvaerdige en ongestadige geest. De middelmatigen wijzen een bezadigde geest aen. Kort, alle werking ontdekt de

gedachten, zegt Cicero, en 't aengezicht is 't afbeeltsel van de ziel, en d'ogen zijn 'er de ware wijzers af. Hippocrates, Prins der Medecinen, heeft ook hier op gelet, als hy zegt; dat het hele lighaem naer d'ogen gestelt is. Deze eigenschap is door een figurelijke wijze van spreken God toegeëigent; gelijk d'Egiptenaers God door een geschildert oog uitbeelden. 't Oog betekent ook, in de letterbeelden (naer Diodorus Siculus gevoelen) de bewaerder van gerechtigheit: in voegen dat men ter plaets, daer men een scepter, met een oog daer boven, en andere scepters daer by, vind, lezen moet: Ik ben Osiris, Jupiter de gerechtige, die over de hele werrelt geboden heb. In de vierenveertigste Psalm word gelezen, dat God de harten, hoe schalk zy ook zijn, kent, en tot op de gront peilt. Jan Baptista Porta handelt in 't brede van de menschelijke Physiognomonia, en van allerhande ogen, en geeft verscheide onderrechtingen, om daer in de neigingen en driften van 't gemoed t'ontdekken. Hy heeft, naer de gevoelens der ouden, veel aenmerkelijke bezonderheden aengetekent, maer overal niet wel getroffen, uit oorzaek van d'ontellijke verborgentheden van de veinzing, die zich in de harten vest, en noch meer in d'ogen der gener, die zoo wel hoog als laeg in de werrelt zijn. 't Aengezicht, zegt hy, is 't beelt van de ziel, en d'ogen zijn de wijzers van 't aengezicht. Dit zijn de deuren van de ziel, die daer als op schiltwacht schijnt gezet, en van daer zy dikwils naer buiten schijnt te schieten, naer de neigingen, die haer drijven.

Voorts, Tertullianus leert ons dat God alleen de geheimenissen van 't hart, en de verborgenste gedachten kent. God, (zegt hy) vader van alle dingen, niet voortgebracht, heeft geen handen, voeten, vingeren, of ziel, als een geschapen dier, gelijk de Rabinen wanen. Deze onuitsprekelijke Vader, een Heer des werrelts, scheid niet van d'een plaets, om in d'ander te gaen, wandelt en slaept niet, staet niet op, blijft niet in een hof, hoedanig het ook is, besloten, om met d'ogen van naby te zien , en met d'oren vlijtig te horen. Maer hy beschout, door zijn on-

eindelijke kracht, en kent alle dingen. Niemant van ons is voor hem verborgen. Hy verandert niet van plaets. De hele werrelt kan hem niet bevatten: ja hy was eer de werrelt geschapen wierd. Hier op ziet ook de lering van Macarius, een oud Egiptisch kluizenaer, die, getoont hebbende hoe een Christelijke ziel zich Godewaerts moet schikken, zijn reden dus besluit: De Heer rust in een welgenegen ziel, die hy tot een zetel van zijn heerlijkheit oprecht, daer hy vredig en gerust in blijft. Wy leren dit uit het eerste en tiende hooftstuk van Ezechiel, daer van de geestelijke dieren, voor des Heren wagen gespannen, gesproken word. Deze dieren schijnen ons vol ogen, gelijk de ziel is, die God draegt, of eer, die van Godt gedragen word; want zy is enkel ogen, waer van men haer ook aenschout.

Wy lezen in Salomons Prediker dat de wijsheit van de mensch hem zijn aengezicht verklaert, en dat door haer zijn woest gezicht verandert word. Galenus heeft de zin hier af in weinig aenmerkelijke woorden begrepen, en vertoont, als hy zegt, dat de zeden de gematichtheit des lighaems volgen. Op zodanige dingen lette deze Egiptische Philosooph, of Wijsbegerige, die, gelijk Plutarchus verhaelt, Marcus Antonius verzelde, en gemeenzaem met hem was; zoo 't niet eer een waerzegger of tovenaer heeft geweest. Hy pleegde 't ampt van de verscheide naturen der menschen, met hen in 't aengezicht t'aenzien, te kennen. Hy zeide tot Marcus Antonius, dat zijn staet en natuur hoog en verheven was, maer vermaende hem nochtans niet by Augustus te verkeeren, om dat Augustus Genius, of geleygeest een schrik voor die van Antonius was. De Grieken noemden zodanig een Genius, of geleygeest, *Daemon,* als of men zeide, verstandig, wetende en vaerdig, als de genen, die hy verzelt, zodanig makende. De Poëten hebben dieshalven sedert, onder dit woort, de ziel zelve, de geest, en wakkerheit, vol kracht, in de vindingen van de ziel verschijnende, genoemt. Voorts, dat de kracht en wil tot goet of tot quaet zich dikwijls in 't aengezicht, en in 't uitterlijk gelaet vertoont, gelijk wy elders aen-

gewezen hebben, bewijst ook Seneca in deze woorden: Alle dingen hebben hun tekenen. Ja men kan van iets, dat zeer gering is, gissing van 't geheel beleit van iemants leven maken. De gang, een wink met de hant, een woort, een vinger aen 't hooft geheven, ja een oogwink zal een onkuische ontdekken. Men kent een booswicht aen zijn gelach, en een zot aen zijn gedaente en gelaet. Deze gebreken vertonen zich van buiten door hun teekenen. De spraek is 't afbeeltsel van de ziel; zoo men haer opsmokt, vermomt en keurzinnelijk slijpt, 't is een teken dat de spreker een geveinst en bedriegelijk man is. Wy hebben dit door 't voorbeelt van Julianus d'Apostaet of verloghende betoont, van de welk Nazianzenes, en de historieschrijver Socrates, aertig en natuerlijk 't gelaet vertonen. Men vind, onder ons tellijke voorbeelden van onze tijt, dat van Jan Basilides, Grootvorst van Moskovien, de wreetste van al de Vorsten, die sedert hondert jaren geleef hebben. Paulus Oderborn schildert hem met deze trekken af. De gedichten van een oud Poëet vertoonden de geest van deze vorst ter plaets, daer zy zeggen, dat hy een schrikkelijke woede in Livonien, en in de gewesten van Polen zou bedrijven. Oderborn voegt 'er by, dat men van zijn kintsheit af tekenen van een beestelijke natuur in hem bespeurde, en dat yder in zijn jeucht veel voorteekenen van wreetheit en schrikkelijke woede in hem zag: in voegen dat men het tegen deel van 't geen, 't welk Jason eertijts zeide, van hem te verwachten had. Ik breng zeide hy de lering van Chiron, en koom weer uit het hol, in 't welk ik van de kuische dochters van de Centaurus twintig jaren gevoed en onderhouden ben, daer ik nooit iets, dat oneerlijk is, gezegt of gedaen heb. Maer Basilides, noch een kint zijnde, sprak niets dan van bloet en woede. Zijn zeden waren boos en verfoejelijk. De voornaemsten der Moskoviters, aen deze proefjes bespeurende hoedanigh 't leven van deze vorst zou zijn, besloten hem te vergiftigen, vermits zy voorzagen dat zijn heerschappy wreet zou zijn, en een groot getal lieden elendelijk verdrukken. Dit is 't geen, 't welk Oderborn daer af schrijft.

Wy hebben hier tegen aengemerkt dat d'uitmuntentheit en deucht van een edelmoedige aert zich op 't aengezicht van die mensch vertoont; getuig hier af Ulysses, die, van de schipbreuk ontkomen, een wonder by de Pheaciers was, schoon hy toen geen ander kleed, dan zijn deucht, om zich te dekken, had. De Persianen zijn noch heden in hoge achting, om dat zy al de genen, in de welken zy eenige vonkjes van deucht bespeuren, verheffen, ja alles

goets van de vyanden zelven, dien zy heftige oorlog aendoen, zeggen, zo zy hen deuchdelijk bevinden. Homerus gehele Poësy is een gedurige lof des deuchts, 't welk men voornamelijk in de bovenverhaelde plaets ziet, daer hy verdicht dat Ulysses, door een storm naekt aen d'oever geworpen, in plaets van door de Pheaciers veracht te worden, door zijn deucht, die hem tot een kleet verstrekte, zo aengenaem wierd, dat de Koiningin eerst, en daer na al 't volk van hun tafels en gasteryen opsprongen, om hem wel t'ontfangen: ja zy hielden hun ogen op hem gevest, en wenschten alle Ulysses, hoewel naekt, en van de schipbreuk ontkomen, te zijn. Zeker, Homerus schijnt in deze plaets uit te roepen: Sterffelijke menschen, houd de deucht in zonderlinge waerde; want zy, met haer minnaer van de zee ontkomen, en aen d'oever geraekt, maekt hem, schoon naekt, gelukkig, en van al de Pheaciers geëert.

Maer laet ons tot de voorname mannen van onze tijt voortgaen, die zo deuchdelijk, grootmoedig en aengenaem als d'ouden geschenen, ja dikwijls hen overtroffen hebben. Wy vinden hier af een merkelijk voorbeelt in de Keizer Maximilianus d'eerste, die, door dien van Brugge gevangen, en smadelijk gehandelt, niets van zijn grootmoedigheit afliet, en nooit iets zeide of dee, dat onbetamelijk voor zijn naem was, schoon yder tegen hem aengespannen scheen, en schoon hy alleen, en in 't uitterste gevaer was, ja yder ogenblik de slag des doots verwachte. Zijn grootste vyanden durfden hem niet onder d'ogen zien, en 't oproerig volk bewees eerbiedigheit aen hem: 't welk oorzaek was dat zijn haters hem naeu in geyangenis hielden, en niet toe-

lieten, dan zeer zelden, dat iemant hem zag. Want zijn ogen en aengezicht gaven een strael van achtbaerheit, voor een groot Vorst betamelijk, uit; 't welk 't geweten der weêrspannigen, verschrikkende als zy hem zagen, levendig deurdrong. Zijn statigheit dwong hen zich voor zijn onderzaten t'erkennen; en zijn gang en gelaet aerden naer een koninklijke en keizerlijke waerdigheit. Zijn kleding, gestalte, en betamelijke beweging,en zijn stemmige woorden trokken de neigingen der menschen ter plaets, daer 't hem goet docht. Men mag dit zelve ook zeggen van de grootmoedigheit van de koning Franciscus d'eerste, na de rampzalige strijt van Pavie, daer in hy, met de voornaemsten van zijn rijk, gevangen wierd. Want hy betoonde zich (gelijk Stephanus Forcatel verhaelt) zoo grootmoedig, dat men geen verandering in zijn koninklijk gelaet vond. Hy, gevangen zijnde, scheen over zijn vyanden te zegepralen, ja vertrooste met vriendelijke woorden Henrik van Albret, koning van Navarre, Franciscus van Bourbon, Anne van Montmorenci, en andere grote heeren, met hem gevangen: zeggende dat men niet verbaest moest zijn van dat den menschen veel dingen tegen hun verwachting voorquamen, en van dat Mars, van de heidenen voor een god geacht, veranderlijk was, en nu d'een, en dan d'ander zijde koos. Kort, de Koning bezweek niet in zijn voorgaende grootmoedigheit. Zijn vyanden eerden hem ootmoedelijk, en de voornaemsten onder hen poogden om strijt hem de meeste dienst te doen: in voegen dat hy een gestoet, tafel, zael, kamer, voorkamer, kleerkamer, en een Koninklijk hof had. Zy wisten (naer mijn gevoelen) dat hy aen de staet, daer in hy geweest had, gedenken zou, en bewezen hem dieshalven alle eerbiedigheit: ja men kon naeuwelijks de hartog van Bourbon, d'onderkoning van Napels, en de Markgraef van Pescara tot zitten aen de tafel krijgen. Want zy begeerden rontom zijn stoel te staen, om zijn welsprekende redenen te horen, daer meê hy, wonder wel ter zael zijnde, d'onbesuiste volken stillen kon.

Gelijk wy uit Dio Cassius gezegt hebben dat de Keizer Tra-

janus, om zijn uitmuntende gedaente, in 't beleg van een Arabische stat in groot gevaer was; zo bevond Lazarus Schwende, een groot Duits Heer, van de Turken zeer ontzien, zich in een zelve gevaer, in 't beleg van een kasteel, Zatuar genoemt. Terwijl hy naerstelijk d'omtrek van deze plaets, en de bequame wegen tot de beukery bezag, wierd hy van de belegerden aen zijn hoge gestalte bekent; want hy, wel verzelt zijnde, stak 't hoofd boven al d'anderen uit, en was daer byna gedoot. Men schoot met verscheide veltstukken naer hem; en een van de koegels daer af quetste hem in de schouder, en ontstak een gevoert rokje, dat hy om de kou aen had. De zelve heer was in gelijk gevaer in 't beleg van Maechdenburg, daer hy, naby gekomen, om de sterke en zwakke plaetsen, tot de beukery bequaem zijnde, te bezichtigen, van de belegerden bekent wierd, die vaerdig op hem uitvielen, en veel musketten op hem losten; in voegen dat hy, zonder behulp van een goet paert, dat met een sprong,hem over een gracht voerde, daer gesneuvelt zou hebben. De Grootmeester van Rhodus, aen de Paus Leo de tiende schrijvende, prijst Ismaël, Koning van Persen, en veracht de Turk, Selim Sultan, uit inzicht van hun aengezicht en gedaente. Hy schrijft, voor zoo veel de Sophy aengaet: De natuur heeft deze Vorst, tot ophoping van zijn grote deuchden, een kostelijk geschenk gegeven, namelijk een aengezicht, dat wonderlijk schoon, en aen een vorst betamelijk is. Zijn aenschijn is gelijk een rozengaert; en zijn ogen flonkeren. Hy heeft een goutgeele baert,en een vorstelijke neus. Zijn spraek is zo aengenaem en zuiver, dat hy de harten van al de genen, die hem zien en horen, tot zich trekt. Wat Selim aengaet, zijn onbesuisde wreetheit verstikt alle glans van deucht in hem. Hy ondersteunt zijn heerschappy met loon en straf, maer meer door strengheit, dan door achting van weldaden. Hy heeft donkere winkbraeuwen, grote ogen, die altijt dwarsselings zien, een getaent aengezicht, grote neusgaten, de bovenste lip naer boven gekrult, en een zwarte en korte baert: alle tekenen van een wrede en bloetdorstige natuur.

Voorts, hoewel dikwijls in een klein en weinig geacht lighacm grote uitmuntende deugden verborgen zijn, zo zijn zy nochtans minnelijker en aengenamer in een schoon lighaem, gelijk Virgilius zegt. Dit heeft in veel volken te weeg gebracht dat zy de schoonste en grootste mannen, die onder hen waren, tot hun koningen verkozen; gelijk onder anderen de Macrobiers in Ethiopien. Tacitus ziet op deze gewoonte, als hy zegt: Toen wierd C. Cesar afgevaerdigt, om Armenien te bevredigen, daer hy den Armeniers, die hem beminden, Ariobarzanes van Meden, om zijn schone gestalte, en uitmuntende geest tot koning gaf. Wy hebben hier af een gelijk voorbeelt in de heilige Schrift, daer in Saül, eerste koning der Israëliten, om de schone en hoge gestalte van zijn lighaem, geprezen word. Want van al de genen, die toen vergadert waren, was 'er niemant, die met zijn hooft boven de schouders van deze Koning reikte. Wy hebben ook, door vaste bewijsreedenen, en aenmerkelijke voorbeelden, getoont dat d'ogen in de mensch een wonderlijke kracht hebben, om de harten te verzachten, en ook te verschrikken; getuig hier af Attila, die door zijn scherp en fel gezicht zijn vyanden verschrikte. Darius Histaspis deê desgelijks; want hy, bespeurende dat zekere grote heren van Persen hem belaegden, om hem, op de jaght zijnde, te doden gebood, in plaets van hen te vrezen dat zy zich wapenen, en te paert stijgen zouden, en, in 't open velt zijnde, beval hen hun zwaerden te trekken, en hen dwarsselings aenziende, zeide: *Waerom volbrengt gy nu 't geen niet, daerom gy hier gekomen zyt?* Zy, deze verzekering van hun Vorst ziende, verlieten alle bitterheit tegen hem, en wierden door zijn aenschouwing zo verschrikt, dat zy hun zwaerden neêrwierpen. Wy lezen in C. Tacitus, dat de hondertste man, uitgezonden om Agrippa te doden, die zich daer op niet toegemaekt, en geen wapenen had, verhindert wierd in hem te doden, schoon hy nergens anders om gekomen was. Hannibal Scotus maekt hier op een korte, doch gewichtige bedenking. Hoewel, zegt hy, dat Agrippa sterk was, en dieshalven zich ter weêr had konnen stel-

len, om de hondertste man in 't uitvoeren van zijn last te beletten; zoo wierd nochtans de moordenaer door een andere hant weêrhouden, dat is door d'achtbaerheit, in 't vorstelijk gelaet uitmuntende, dat d'onbesuiste en wreetste moordenaers verschrikt; en hen belet de vorsten te doden. Scotas voegt 'er by dat men leest het zelve gebeurt te zijn ten tijden onzer vaderen aen Alphonsus d'Este, d'eerste van die naem, hartog van Ferrare, die, dikwijls in handen der samengezworenen, die hem doden konden, geweest hebbende, niettemin door zijn aenschijn (gelijk zy sedert zelf beleden) zoo verschrikt waren, dat zy hart nocht handen, om hem aen te tasten, hadden. Doch zy, door Hippolitus d'Este zijn broeder, aen de Hartog ontdekt zijnde, wierden eindelijk als Vorstenmoorders gestraft, schoon zy hun boosheit niet volvoert hadden. Osorius schrijft ook dat de gezant van Persen, aen Franciscus Albukerke gezonden, niets zoo zeer in hem verwonderde, als d'achtbaerheit van zijn gelaet, zijn witte baert, en zijn wakkere ogen, die in eeniger wijze zijn grootmoedigheit uitdrukten.

De geleerden zeggen dat 'et aengezicht van de Latijnen *Vultus* is genoemt, om dat men de verborgen wil op 't aengezicht leest, en om dat onz' gelaet onze genegentheden ontdekt, gelijk Gasper Taillecousse aengemerkt heeft. De gesteltenis van 't aengezicht heeft verscheide verwen, naer de verscheide neigingen van 't gemoed. Cicero zegt dieshalven: De mismaekte verwe, de sore wangen, en de verrotte tanden van deze man hebben ons niet bedrogen; maer de winkbraeu, 't voorhooft, en 't hele aengezicht, een stomme reden van 't gemoed zijnde, heeft ons verschrikt, en de genen, die hem niet kenden, bedrogen. Noch, 't aengezicht is 't beelt van de ziel, die door d'ogen ontdekt word; dit is de voornaemste krijgsrusting der voorspraken, om de geesten der Rechters af te drijven, en de menschelijke willen te bedwingen. Quintilianus, van 't aengezicht sprekende zegt ook: Dit is 't voornaemste deel in ons; wy bidden daer door; dreigen, vleiden, bewegen tot blyschap of droefheit, en schijnen moedig of

verflaeut. De toehoorders letten hier op, aenschouwen 't, en zijn daer over verwondert, eer het eenig geluit uitgeeft. Wy beminnen d'een, en haten d'ander, alleen met hen aen te zien. Wy verstaen daer door wat het hart wil zeggen; en 't aengezicht drukt dikwijls meer uit, dan de mont met veel woorden zeggen kan. Wy hebben dieshalven niet zonder oorzaek aengemerkt, dat, om de waerheit van de schuldigen te krijgen, en hen ter pijniging te brengen, 't aengezicht dikwijls 't geen, dat van binnen verborgen is, ontdekt; gelijk Cicero ook verklaert. De plicht van een goed rechter is (zegt hy) door kleine dingen de voornemens van de misdaet, door de schuldigen bedreven, te ramen. Hy beschrijft ergens d'uitterlijke tekenen van een verborgen misdaet in deze woorden: Wat my aengaet, ik heb tot zeker te bewijs en tekenen van hun misdrijf gehad hun brieven, zegels, merken, en verbaestheit van yder onder hen; maer noch meer hun verbijsterde ogen, gelaet en stilheit. Want zy waren zo verbaest, zagen zo nederwaerts, en schoten malkander in 't heimelijk zulke stralen toe, dat 'et scheen dat niemant, dan zy zelven, hen geoordeelt zou hebben. De keizerlijke wetten, en d'uitleggers daer af verhalen ook van zulke merken. Hier uit spruit d'inzetting van Adrianus, die wil dat men de getuigen, en niet de getuigenissen geloven zal. Want men ontdekt lichtelijk de waerheit, als men de hoedanicheit van de persoon, zijn aengezicht, gedaente en gelaet aenziet, ja beter dan door een enkele beschouwing.

Daer is in de mensch niets schoonder dan de ziel, en in 't lighaem niets aengenamer dan 't aengezicht, dat als een verkleind afbeeltsel van de ziel, een zichtelijke geeft, en een winkel is, daer in men ontellijke neigingen ten toon gestelt ziet. Daer is een groot getal van verscheide dingen in deze kleine werrelt, die ook veel van malkander verschilt. De beesten hebben weinig of geen onderscheit; en wy zeggen ook niet dat de beesten een aengezicht hebben. Wat is de verscheidenheit der verwen van onze aengezichten? In 't oog alleen is zwart, wit, blaeu, root en kristal. De gelijkmatigheit is 'er uitmuntende; en de zinnen zijn 'er

dubbelt, en komen zo wel over een, dat de grootheit van 't oog die van de mont gelijk is. De langte van de neus is de breette van 't voorhooft, en deze weer van de lippen, en van de kin. Maer de verscheidenheit der aengezichten is boven al wonderlijk. Dit is een wonderwerk; ja een heerlijk proefstuk van de Schepper. Dit alles verkondigt zijn lof, zonder een woort te spreken, en verdoemt d'ondankbaerheit van groten en kleinen, die, zonder te zien, veel wonderen zien, en onvoordacht daer af spreken, gemenelijk, tot hun grote schande, hun gedachten op zo treffelijk een voorwerp misbruiken. Men bespeurt dat deze verscheidenheit zeer nut, en geheel nootzakelijk voor de menschelijke gemeenschap is. Eerstelijk, om malkander te kennen; want hoe groot een quaet zou 'er uit volgen, zo men door de gelijkheit der aengezichten bedrogen wierd. De verwarring van Babels boulieden zou hier enkel kinderspel by zijn. De gestalte der aengezichten onderscheit de menschen van de beesten; en hun ongelijkheit maekt dat men een mensch onder ontellijke andere menschen kent. Dat meer is, 't is een bezondere konst van de Schepper, dat hy enig geheim, om d'een of d'ander in de werrelt te vernoegen in 't aengezicht gestelt heeft. Hier uit spruit het gemeen spreekwoort, dat lief geen leet, en dieshalven ook geen lelijk ziet. Daer is ook enige heerlijkheit in de ronde gestalte van 't aengezicht, in zijn rechte en blote gedaente, zonder al te dik hair, zonder schubben, en ten hemelwaert gekeert: ook bevallijkheit, zachtigheit, vriendelijkheit, en stemmigheit, ja zulk een aenlokkelijkheit, dat 'et harten rooft, en meêsleept. 't Is de zetel van wijsheit, vrientschap, gemeenschap, en van vreucht, die door 't gelach en gekus betuigt word. Daer by, 't aengezicht is een toonneel, daer op de blyschap, droefheit, gunst, haet, gramschap, nijt, boosheit, woede, toornigheit, ergwaen, schaemte, ongedult, wanhoop en andere tochten te voorschijn komen, en hun rol levendig spelen. 't Is als de wijzer aen 't uurwerk, die d'uren en stonden der tijden aenwijst. Wat de schoonheit van 't aengezicht aengaet, de gevoelens daer af zijn verscheiden, zo wel by de

genen, die na by malkander wonen, als by dien, die verre van malkander zijn. Maer wy laten 't bewerp hier af aen de Poëten, en aen zodanige andere Schilders.

Het XXXII. hooftstvk.

Twee treffelijke voorbeelden van twee grote Vorsten in 't vergeven van de genen, die voorgenomen hadden hun te doden; *vruchten daer af, doch verscheiden. Onzekerheit in de geneeskonst, en in veel andere konsten. Groot vermogen van 't geval. Hoe groter wijsheit, hoe meer gevoelen van zwakheit. Men moet 't eerlijkste kiezen, en altijt de rechte weg ingaen. Men vordert niet met het straffen der samengezworenen. Dio wil liever sterven, dan zijn vriend ontrou achten. Heerlijk voorbeelt van Alexanders betrouwen op zijn geneesmeester. Blode raden doen verflaeuwen. Groot vertrouwen van Scipio, in zijn reis naer Syphax in Afrika betoont. Stoutheit is somtijts vorderlijk*; *voorbeelden in een Fransch koning, en in Cesar. Aert van een woedende menigte. Cesars middelen om zich bemint te maken. Aertige trek van een vreemdeling tegen de tyran Dionisius, die hem tot zijn voordeel gebruikt. Plompheit van zekere overste, in 't doden van d'ontdekker van een verraet. Zeker Romein, onder de Triumviraet op de dootrol gezet, en de handen der moordenaers tot verscheide malen ontkomen zijnde, geeft zich aen hen over, om niet in gedurige vrees te zijn.*

ZEker koning van Vrankrijk wierd, terwijl hy met zijn leger voor Rowaen lag, en dat belegert had, door zijn gemalin de koningin, verwittigt, dat zeker edelman van Angevin, of Manceau , toen gewonelijk om deze zaek in 't vorstelijk gestoet ver-

keerende, een aenslag tegen hem voor had. De koning, hieraf bericht, ontdekte deze zaek aen niemant; maer 's anderen daegs aen Sinte Catherinaes berg (van de welk men op Rowaen beukte) tusschen Amyot en een Bisschop wandelende, zag deze edelman, die hem van die verraet aengewezen was, en deê hem roepen. De koning, deze voor hen, hebbende, en ziende dat hy, in zijn geweten overtuigt, alreê bleek en beangst wierd, zeide tot hem: Gy vermoed alreê wel 't geen, dat ik u zeggen wil; uw aengezicht toont 'et; en zie toe dat gy niets voor my verbergt. Want ik ben zo wel van uw bedrijf onderrecht, dat gy uw zaek verergeren zult, zo gy haer poogt te dekken. Gy weet wel zulke en zulke dingen; ('t welk de geheimste stukken van dit verraet waren) zie toe weêr aen, mis niet in my de waerheit van deze aenslag te vertellen, want anders zal 't uw leven kosten. Deze elendige, zich dus verstrikt en overtuigt ziende, (want het was alles, door een der deelgenoten, aen de koningin ontdekt) wist geen andere raet, dan met gevouwen handen de vorst om gena te smeken. Hy wilde voor des konings voeten vallen, maer de koning belette hem daer in, en, zijn redenen vervolgende zeide: koom hier; heb ik u ooit enig leet gedaen. Heb ik, door een bezondere haet, ooit iemant van d'uwen beschadigt? Ik heb u naeuwelijks drie weken gekent. Wat oorzaek heeft u konnen bewegen om mijn door te zweren? D'edelman antwoorde hier op, met een sidderende stem, dat hy hier toe geen bezondre oorzaek had, maer 't belang van de zaek zijner zijdelingen in 't gemeen; en dat enige hem ingeblazen hadden dat'et een godvruchtig werk zou zijn, zulk een machtig vyant van hun godsdienst, door hoedanige middel het ook was, te verdelgen. Wel, vervolgede de vorst, ik wil u tonen hoe veel zachter de godsdienst is, die ik heb, dan de gene, daer gy uw belijdenis af doet. D'uwe heeft u geraden my onverhoort, en zonder enig ongelijk van my ontfangen te hebben, te doden; maer de mijne gebied my dat ik u, schoon overtuigt, vergeef, dat gy my zonder oorzaek hebt willen doden. Ga, wijk uit mijn ogen, dat ik u niet meer zie; en, zo

gy wijs zijt, neem voortaen beter raetslieden dan dezen in uw aenslagen. De Keizer Augustus, in Gallia zijnde, ontfing zeker bericht van een samenzweering tegen hem, door L. Cinna besteken. Hy besloot zich daer af te wreken, en ontbood dieshalven zijn vrienden tegen 's anderen daegs te raet. Maer hy versleet de nacht, die tusschen beide was, in grote bekommernis, vermits hy overwoog dat hy een jong man, van edel geslacht, en kintskint van Pompejus de Groot doen sterven zou, en bracht, in zijn beklag, veel redenen by. Hoe! zeide hy, zal ik in vrees en onrust zijn, en mijn moordenaer ondertusschen naer zijn believen laten gaen? Zal ik hem dus ontslaen, die naer mijn hooft gestaen heeft, dat ik in zo veel burgerlijke oorlogen, en strijden ter zee en te lant bewaert heb? Zal ik, d'algemeene vrede in de werrelt opgerecht hebbende, hem vryspreeken, die niet alleen voorgenomen heeft my te doden, maer ook t'offeren? want men had besloten hem, terwijl hy offerde, te doden. Hy, een weinig gezwegen hebbende, begon weêr heftiger, en, zich zelf aentastende, zeide: waerom leeft gy, zoo 't voor zoo veel lieden dienstig zal zijn dat gy sterft? zal er geen einde van uw wraek en wreetheit zijn? Is uw leven zoo veel waerd, dat men zo veel schade doet, om dat te behouden? Livia, zijn gemalin, hem in deze bangigheit vindende, zeide tot hem: zullen de raden der vrouwen ook aengenomen worden? Doe gelijk de geneesmeesters, die, als de gewone hulpmiddelen niet helpen, anderen, die daer meê strijden, beproeven. Gy hebt door strengheit tot noch toe niets gevordert. Lepidus is Salvidienus, Murena Lepidus, Cepio Murena, en Egnatius Cepio gevolgt. Beproef nu eens wat voordeel gy met de zachtmoedigheit en goedertierentheit doen zult. Cinna is ontdekt, en overtuigt. Vergeef hem. Hy zal voortaen u niet konnen hinderen, en zal tot vermeerdering van uw roem strekken. Augustus, verblijd van dat hy zulk een voorspraek gevonden had, bedankte zijn gemalin, en ontbood aen zijn vrienden, die hy genodigt had, dat zy niet behoefden te komen. Hy gebood Cinna alleen tot hem te ko-

men, en, hem een stoel gezet, en yder uit de kamer doen gaen hebbende, sprak tot hem in dezer voegen: voor eerst verzoek ik vredig gehoor van u, Cinna; breek mijn redenen niet; ik zal u daer na tijts genoeg om daer op t'antwoorden geven. Gy weet, Cinna, dat ik, u in 't heir mijner vyanden vangende, als niet alleen mijn vyant geworden, maer ook geboren, u 't leven bergde, u al uw goederen weêrgaf, en u zo met goederen ophoopte, dat de verwinners zelf degenen, die verwonnen waren, benijden. Ik gaf u, op uw verzoek, liet priesterlijk ampt, 't welk ik veel anderen, diens vaders met my gestreden hadden, geweigert heb. Gy hebt, schoon gy dus dier aen my verplicht zijt, voorgenomen my te doden. Cinna, hier op uitbarstende, riep dat zulks nooit in zijn gedachten gekomen was. Cinna, vervolgde Augustus, gy houd my niet het geen, dat gy my belooft hebt. Gy had my toegezegt dat gy mijn redenen niet steuren zoud. Ja, Cinna, gy hebt voorgenomen my te doden, in zulk een plaets, op zulk een dag, in zulk een gezelschap, en op zulk een wijze. Cinna, dit horende, stont bedeest, en als stom, niet om zijn belofte van te zwijgen, maer door zijn beangst en overtuigt geweten. Waerom, voegde 'r Augustus by, zult gy 't doen? Om Keizer te wezen? Zeker, 't is qualijk gestelt met de gemeente, zo 'er niemant is, dan ik, die u belet om aen 't rijk te geraken. Gy kont naeuwelijks uw huis beschermen, en verloort onlangs een geding, alleen door de gunst van een slechte vrygemaekte. Hoe! hebt gy geen andere middel, dan Cesar aen te tasten? Wel, ik geef 't u over, zo ik alleen u in uw hoop verlet. Meent gy dat Paulus en Fabius, de Cosseërs en Servilien, en zulk een groot getal edelingen, niet alleen edel, maer die door hun deucht hun edelheit ook eren, u lijden zullen? Na veel andere redenen, (want hy sprak langer dan twee uren met hem) zeide hy tot Cinna: Wel, ga. Ik schenk u heden 't leven, dat ik u weleer als aen een vyant gaf, als aen een verrader. Dat onze vrientschap nu onder ons begin. Laet ons beproeven wie van onz beide getrouwelijker, of ik u 't leven gegeven, of gy 't ontfangen hebt. Hy

scheide in dezer voegen van hem, en gaf hem een wijl daer na 't Burgemeesterschap, en beklaegde zich noch van dat hy 't niet van hem had durven eisschen. Hy hield daer na grote vrientschap met hem, en wierd door hem tot enige erfgenaem zijner goederen gemaekt. Sedert dit ongeval, 't welk Augustus in 't veertigste jaer van zijn ouderdom overquam, maekte niemant enige samenzwering tegen hem: in voegen dat hy een gerechtige vergelding van deze zijn goedertierentheit verkreeg.

Maer 't ging niet zodanig met de voorverhaelde Koning van Vrankrijk; want zijn zachtmoedigheit kon niet te weeg brengen dat hy sedert niet in gelijke strikken van verraet viel; zoo ydel en beuzelachtig is de menschelijke voorzichtigheit. Ja 't geval behoud altijt d'uitvallen der zaken aen zich, tot spijt van onze voorneemens en raden. Wy noemen de geneesmeesters gelukkig, als zy tot enig goet einde geraken; als of er niets was, dan hun konst, die van zich zelve niet bestaen kan, en te zwakke grontvest had, om met zijn eige kracht daer op te steunen, ja of zy alleen, in haer uitwerking, de helpende hant van 't geval behoefde. Ik geloof van haer zo wel en qualijk als ik begecr; want ik heb (daer ik blijde om ben) geen gemeenschap met haer. Ik ben hier in strijdig met d'anderen: want ik haet haer altijt; en als ik ziek ben, begin ik, in plaets van met haer te verenigen, haer noch meer te haten en te vrezen, en antwoord den genen, die my parssen met geneesmiddelen in te nemen, dat zy ten minste zo lang zullen wachten, tot dat ik mijn krachten en gezontheit weergekregen heb, om beter middel te hebben van de kracht en uitwerking van haer dranken te verdragen. Ik laet de natuur begaen, en acht dat zy zich als met tanden en klaeuwen verzien heeft, om zich van de stormen, die haer voorkomen, te verweeren , en om dit lighaem, van 't welk zy d'overdaet schuwt, t'ondersteunen. Als zy tegen de ziekten strijd, vrees ik, in plaets van haer te helpen, dat ik haer vyandin bystant zal doen, in plaets van haer, en dat men haer met nieuwe lasten bezwaren zal. Ik zeg dan dat 'et geval niet alleen in de geneeskonst, maer ook in veel

andere wisser konsten, groot vermogen heeft. Waerom zullen wy de Poëtische trekken en loopjes, die hun schrijver vervoeren, en buiten zich zelf trekken, niet zijn geluk toeëigenen, dewijl hy zelf belijd dat zy zijn krachten overtreffen, en bekent dat zy van elders, dan van hem komen, en dat hy hen geensins in zijn macht heeft, ja zo weinig als de Redenaers zeggen dat zy de bovengewone bewegingen, die hen buiten hun voorneemen drijven in hun macht hebben. Desgelijks gebeurt ook in de schilderkunst. Want den schilder ontsnappen somtijts trekken, die boven zijn voorneemen en konst zijn, en die hem zelf in verwondering en verbaestheit trekken. Maer 't geval toont noch blijkelijker de heerschappy, die 't in al haer werken heeft, door de schoonheit en aengenaemheit, die men daer in vind, niet alleen zonder voorneemen, maer ook zonder kennis van de werkman. Een verstandig lezer openbaert somtijts, in de geschriften der anderen, andere volmaektheden, dan dien, die de Schrijver daer in gebracht en bespeurt heeft. Wat d'aenslagen van doorlog aengaen, yder ziet wat een groot vermogen 't geval daer in heeft. Ja in onze beradingen zelf is 't lot en geluk vermengt. Want al 't geen, dat onze wijsheit vermag, is gering. Hoe zy scherpzinniger en wakkerer is, hoe zy meer zwakheit in zich bevind, en zich zelve te meer wantrout. Ik ben van Syllaes gevoelen; en als ik op de heerlijkste daden van d'oorlog let, zoo zie ik, naer my dunkt, dat de genen, die hen beleiden, geen berading, dan by gewoonte, daer toe gebruiken, en dat zy 't beste deel van d'aenslag aen 't geval overgeven, en, op 't betrouwen van haer bystant, yder ogenblik de palen van alle overleg overtreden. Zy worden in hun beradingen, door onverwachte blyschap, en ongehoorde razerny gedreven, die hen dikwijls aenprikkelen om de zijde, die minst bestandig schijnt, te kiezen, en die hun moed tot boven de reden doen zwellen. Veel oude groote hooftlieden hebben dieshalven, om hun roekeloze raden in achting te brengen, hun lieden dietsgemackt, dat zy door eenige ingeeving en voorteeken daer toe genodigt waren. In deze onzekerheit, die ons d'on-

macht van 't geen, 't welk bequaemste is, te zien en te kennen, toebrengt, is 'er, om de zwarigheden die de verscheide toevallen en omstandigheden van yder ding meeslepen, niets zekerer, naer mijn gevoelen, dan dat men, schoon geen andere inzicht ons daer toe nodigde, zich aen de zijde, daer de meeste eerlijkheit en gerechtigheit is, begeeft, en, dewijl men in twijffel van de kortste weg is, altijt de rechte te houden; gelijk in deze twee voorbeelden, die ik voorgestelt heb: want het is zonder twijffel veel beter en edelmoediger voor de geen, die 't ongelijk geleden had, dat te vergeven, dan te straffen. Schoon dit den eerste niet wel gelukt is, men moet dit nochtans zijn goed werk niet wijten. Men weet ook niet of hy, zo hy d'andere weg uitgeslagen was, 't einde, daer 't nootlot hem toeriep, ontsnapt, en d'eer van zulk een goedertierentheit niet verloren zou hebben.

Men vind in de Historien dat veel lieden van deze vrees ingenomen waren, en gemenelijk de samenzweringen, tegen hen gemaekt, door wraek en straffingen tegengelopen hebben: maer ik zie zeer weinig die hier door gevordert hebben; gelijk zo veel Keizers zulks getuigen. De geen, die zich in dit gevaer bevind, behoeft van zijn kracht en wakkerheit niet veel te verhopen. Want hoe qualijk kan men zich van een vyant beschutten, die met een gelaet van de gedienstigste vrient, die wy hebben, bedekt is? en de wil en innerlijke gedachten der gener, die by ons zijn, te kennen? Men gebruikt vergeefs uitheemsche volken tot zijn lijfwacht, en is vruchteloos met een heining van gewapende mannen verzorgt. Degenen, die zijn eige leven veracht; kan zich altijt meester van een anders maken. Voorts, deze gedurige verdachtheit, die de Vorst voor yder beducht maekt, zal hem een pijniging verstrekken. Dio, verwittigt dat Calippus naer middelen om hem te doden trachte, durfde nooit daer na verneemen, maer zeide dat hy liever wilde sterven, dan in deze elende leven, dat hy zich niet alleen van zijn vyanden, maer ook van zijn vrienden moest wachten. Alexander betoonde dit noch klaerder met 'er daet, toen hy, door Parmenion verwittigt dat Philippus,

zijn waerdste geneesmeester, door Darius omgekocht was, om hem te vergiftigen, in een zelve tijt de brief aen Philippus gaf, om hem te lezen, en de drank, die zijn geneesmeester voor hem bereid had, indronk. Was dit niet zo veel, als of hy betoonde dat hy toestont dat zijn vrienden, zo zy wilden, hem vergiftigen mogten? Deze Vorst is 't opperste voorbeelt der gevarelijke aenslagen; maer ik weet niet of'er iets in zijn leven is, 't welk meer bestandigheit heeft, en dat zo heerelijk van alle zijden blinkt. De genen, die den Vorsten zo naerstig de wantrou, onder schijn van hun verzeekering, aenraden, vermanen hen tot hun bederf en ondergang. Daer word niets, dat edel is, zonder gevaer uitgerecht. Zeker Vorst, strijdbaer en daetvaerdig van aert, wierd, door zodanige aenradingen, in zijn geluk verhindert: Dat hy zich in zich zelf besluit, tot geen verzoening met zijn oude vyanden verstaet, zich ter zijden hou, en zich niet in sterker handen begeeft, wat belofte men hem doet, en wat nuttigheit hy ook daer in ziet. Zeker ander Vorst vergrootte zijn staet zeer heerlijk, om dat hy een heel strijdige raet nam. De onversaechtheit, van de welken zy zo blijkelijk eer zoeken, vertoont zich, als het nodig is, zo wel in 't wambas, als in de wapenen, in de kamer, als in een heir, en in een neêrhangende, als opgeheven arm. De voorzichtigheit, zo teder en omzichtig zijnde, is een doodvyandin van de hoge aenslagen. Scipio, zijn heir, en Spanjen, dat noch niet wel verzekert was, verlatende, begaf zich naer Afrika, met niet meer dan twee schepen, om zich in een vyandig lant, aen een barbarisch Koning, zonder enige verplichting of gijsseling, te betrouwen, alleen op de zekerheit van zijn eige grootmoedigheit, en geluk, en op de belofte van zijn hoge aenslagen. *Habita fides ipsam plerumque fidem obligat:* dat is, *de gehoude trou verbind ook dikwijls de trou zelve.* In tegendeel,voor een eerzuchtig leven moet men weinig bereiden, en de breidel tot verdachtheit kort houden. De vrees en wantrou, lokken en nodigen de misdaet. De wantrouwigste der Fransche koningen bracht zijn zaken te recht, meest om dat hy gewillig zijn leven en

vryheit in de handen zijner vyanden had betrout, en getoont dat sy een vol betrouwen op hen had, op dat zy 't ook op hem zouden hebben. Cesar stelde alleen zijn achtbaerheit, gelaet en verwaende woorden tegen zijn weêrspaltige legioenen, die zich tegen hem gewapent hadden, en had zo groot betrouwen in zich zelf, en in zijn geluk, dat hy niet schroomde zich in een oproerig en weêrspannig heir te begeven.

Doch deze vaste verzekering kan niet wel geheel en naturelijk vertoont worden dan door de genen, die door d'inbeelding des doots, en door 't ergste, dat den mensch overkomen kan, nict verschrikken; want men doet niets, dat deucht, zo men haer bevende, twijffelachtig en onzeeker, ten dienst van een schadelijke verzoening, vertoont. 't Is een treffelijke middel van de harten te winnen, dat men zich aen hen betrout en overgeeft; doch dit moet gewillig, en zonder enige nootdwang, ja buiten alle schijn van schroom geschieden. Zeker edelman, over een stat gebiedende, die door de beroerte van een woedend volk zeer geplaegt was, begaf zich, tot stilling van deze beroerte, uit een vaste plaets onder deze oproerige menigte; 't welk hem qualijk bequam, vermits hy daer gedoot wierd. Maer my dunkt niet dat dit zo zeer zijn schult was, dat hy uitquam, schoon men dit gewonelijk zijn geheugenis verwijt, als wel dat hy een middel van onderstelling en gevley gekozen had, en dat hy deze woede had willen stillen eer met volgen, dan met leiden, en eer met verzoeken, dan met vertonen: Ja ik acht dat een aengename strengheit, een krijgsbevel vol onversaechtheit, en betrouwen, en de waerdigheit van zijn ampt hem beter gelukt, of ten minste eerlijker en betamelijker geweest zou hebben. Men heeft van dit gedrocht; dus aengeprikkelt zijnde, niets min te verhopen, dan beleeftheit en zachtmoedigheit. Maer het word haest weêr eerbiedig en bevreest. Ik acht de middel, die Cesar gebruikte, de beste en bequaemste. Hy poogde in 't eerst door zijn goedertierentheit zich van zijn vyanden zelf bemint te maken, en, enige samenzweringen tegen hem ontdekkende, vernoegde zich met

hen aen te zeggen, dat hy daer af bericht was, en dit gedaen hebbende, nam een edelmoedig besluit van, zonder schrik en bekommernis, 't geen, dat hem overkomen kon, te verwachten, en begaf zich voort in de bewaring der goden, en van 't geval: 't welk ook de staet was, daer in hy stont, toen hy gedoot wierd.

Een vreemdeling, overal gezegt en verkondigt hebbende dat hy Dionisius, Tyran van Sicilien, een middel leren kon door de welk hy in alle zekerheit d'aenslagen, die zijn onderzaten tegen hem voornamen, zou konnen ontdekken, zo hy hem een groot stuk gelt daer voor wilde geven. Dionisius, hier af bericht, ontbood hem voor hem, om een konst, die zo nodig tot zijn bewaring was, te verstaen. De vreemdeling zeide dat hier in geen andere konst was, dan dat hy hem een talent zou geven, en zich beroemen dat hy een bezondere verborgentheit van hem geleert had. Dionisius, deze vond goet vindende, deê hem zes hondert kronen tellen. 't Is niet waerschijnelijk dat hy zo groot een hoop gelt aen een onbekent man gegeven zou hebben, dan in vergelding van een nootwendig leerstuk. Daer beneffens deze achting diende ook om zijn vyanden in vrees te houden. De Vorsten verkondigen dieshalven wijsselijk 't bericht van de lagen, tegen hun leven gespannen, om den lieden te doen geloven dat zy wel verwittigt worden, en dat 'er niets aengevangen kan worden, zonder dat zy 'er lucht af krijgen. De hartog van Athenen bedreef veel zotheden in 't oprechten van zijn varsche dwinglandy over Florence; maer dit is nochtans een der voornaemsten, dat hy Matheo Morozo, deelgenoot van een samenzwering tegen hem, die hy hem ontdekte, doden deê, om deze waerschuwing te verdrukken, en niet te doen gevoelen dat aen iemant in de stat zijn heerschappy verdroot. My gedenkt dat ik eertijts de history van zeker treffelijk man gelezen heb, die, de dwinglandy van de Triumviraet, of Drieheerschappy vliedende, tot verscheide reizen de handen der gener, die hem zochten, door zijn spitsvondigheit ontkomen was. 't Gebeurde eens dat een bende ruiters, dien belast was hem te vangen, by een haeg, daer hy zich ver-

borgen had, deurtrok,en hem nochtans niet ontdekte. Maer hy, overwegende de kommer en zwarigheden, die hy alreê zo lang verdragen had, riep hen zelf, om zich van dit gedurig nazoek, dat men overal naer hem deê, te bevrijden, en om de weinige geneucht, die hy van zodanig een leven verhopen kon, en, liever eens de weg ingaen willende, dan gedurig in angst blijven, vertoonde zich aen hen, en gaf zich gewillig aen hun wreetheit over, om hen en hem van langer moeite te verlossen. De handen tot vyanden te maken is een al te bystere raet; en nochtans acht ik dat 'er beter is die aen te gaen, dan in een gedurige koorts van een ongeval, dat geen hulpmiddel heeft, te blijven. Maer dewijl de verzorging, die men daer toe aenwenden kan, vol ongerustheit en onzekerheit is, zo is 't beter dat men zich met een treffelijke verzeekering tegen al 't geen, dat daer af komen kan, voorbereid, en enige troost van 't geen trekt, van 't welk men niet zeker is of het overkomen zal.

Het XXXIII. hooftstvk.

Voordeel van de hoogheit, die licht te vlieden is, en veracht behoort te worden. Balbus gerust leven. Hoog en doorluchtig leven van M. Regulus. Otanes verlaet de heerschappy om een middelbare staet. De heerschappy is lastig, en is in gedurige twist met d'onderdanigheit. Ongemak der hoogheden, die van alle eerlijke oeffeningen uitgesloten zijn, en alleen leren een paert te beschrijden. De vleiders apen de gebreken van hun Vorsten na; voorbeelden daer af in Dionisius, en Mithridates. Zacharias Heins zinnenveelt en veersen op 't zelve oogmerk. Favorinus en Pollio wijken voor hun Vorsten. Dionisius mishandelt Philoxenus en Plato uit nijt. D'eerzucht is vyant van gezelschap. Quaet gezelschap is gevarelijk. D'eenzaemheit bevrijd ons niet van zonden. Grote stantvastigheit van

Stilpo, in d'overrompeling van zijn stat; *en in Paulinus, bisschop van Nola. Ydelheit der boeksuffers. Men moet zich in rust begeven, en voor zich zelf wezen. Men moet zich tegen de noot voorbereiden. Hoedanigh de bezetheit van 't eenzaem leven wezen moet. Gevaerlijkheit der wellusten. Hoe men de boeken gebruiken, en welke boeken men verkiezen moet. De rust en eerzucht zijn strijdig. D'eerzucht is vyant van d'eenzaemheit. Middelen en voorbeelden, om in d'eenzaemheit niet te dolen*.

DEwijl wy de hoogheit niet bereiken konnen, zo laten wy ons daer aen met lasteren wreken: en nochtans is't een ding niet geheel lasteren, als men enige gebreken daer in vind, die in alle dingen, hoe schoon en begeerlijk zy zijn gevonden worden. Maer de hoogheit heeft dit blijkelijk voordeel, dat zy zich vernedert als zy wil, en dat zy byna de verkiezing van beide staten heeft. Want men valt niet eensklaps van alle hoogheit af: in tegendeel, 't meeste gedeelte der hoogheden zijn zodanig dat men daer af, als by trappen, zonder te vallen, afgaen kan. My dunkt nochtans, dat wy haer te hoog achten, en ook te veel van de genen houden, die hen gelastert, of zich daer af ontslagen hebben. Haer zelfstandigheit is niet zo blijkelijk bequaem, dat men haer zonder wonder niet zou konnen weigeren. Ik bevind de poging in 't lijden der qualen zeer zwaer, maer in de vernoeging van een middelmatig geluk vind ik weinig bekommering. Dit is, zo my dunkt, een deucht, die ik, schoon ik maer een dwergje ben, licht bereiken zou. Wat behoren de genen te doen, die noch d'eer in hoge achting hebben, die deze weigering verzelt, dien meer eerzucht toevallen kan, dan in de begeerte en genieting van de hoogheit. Want d'eerzucht word nooit beter aengevoert, dan door een onbekende en ongebruikelijke weg. Ik oeffen mijn gemoed tot gedult, en verzwak het in begeerte. Ik heb zoo veel als een ander te wenschen , en geef geen minder

vryheit en onbescheit aen mijn begeerten, als een ander aen de zijnen. Maer ik ben nochtans nooit zo hoog gekomen, dat ik Keizerrijk of Koninkrijk, of zoodanige hoge staten begeert heb. Ik doel daer niet naer; want ik bemin my zelf te zeer. Ik wil liever langsaem wassen, en dat noch in stantvastigheit, voorzichtigheit, gezontheit, ja ook in rijkdom. Maer deze hoge achting, en oppermacht zouden mijn vernuft verdrukken. Ik, strijdig met d'ander, zou misschien de tweede of derde in een slecht dorp, dan d'eerste in de machtigste stat willen zijn, of, om de waerheit te zeggen, liever de derde dan d'eerste in zoo machtigen stat wezen. Ik wil niet tegen een rampzalige en onbekende deurwaerder twisten, en ook 't gedrang, daer ik deurga, niet door aenbidding van een scheuren. Ik ben zo wel door mijn lot, als door mijn begeerte, tot een middelbare staet gebracht, en heb in 't beleit van mijn leven en aenslagen getoont, dat ik geschuwt heb dieper daer in te geraken, dan de staet van mijn geboort toeliet. Een naturelijk beleit des levens is gerechtig, en ook gelukkig. Ik meet niet het geluk naer zijn grootheit, maer naer 't gemak. Ben ik niets te stout, ik ben nochtans openhartig genoech om mijn zwakheit te belijden. Vergelijkt eens 't leven van L. Thorius Balbus, een fraei, geleert, gezont, en verstandig man, die in alle gemak en vermaek overvloeide, een gerust leven voor hem zelf leide, en een welbereid gemoed tegen de doot, waengeloof, pijn en andere zwarigheden van de menschelijke nootzakelijkheit had, en die, met 'et geweer in de hant, in de strijt storf, tot bescherming van zijn vaderlant; met het leven van M. Regulus, dus hoog en heerlijk, en van yder bekent, en zijn wonderlijk einde. Zeker, ik zou zeggen 't geen Cicero daer af zeide, zo ik zo wel kon zeggen als hy. Maer zo ik mijn gevoelen moest spreken, ik zou zeggen dat 'et eerste naer mijn wensch is, en 't ander verre daer boven strekt, en dat men 't een niet zonder eerbiedigheit,en 't ander door oeffening bereiken kan. Laet ons tot onze tijtelijke hoogheit, daer af wy gescheiden zijn, weêrkeeren. Ik ben van alle heerschappy, zo wel doenlijk, als lijdelijk,

afkeerig. Otanes, een der zeven, die recht hadden om naer 't Koninkrijk van Persen te staen, koos een zijde, die ik ook gaerne kiezen zou; dat is dat hy zijn recht, van door verkiezing of loting daer toe te konnen geraken, aen zijn mededingers overliet, op voorwaerde dat hy en de zijnen van alle heerschappy en onderdanigheit, uitgezondert die van d'oude wetten, in dit rijk vry zouden zijn, en alle vryheit, die niet tegen d'oude wetten streed, genieten: in voegen dat hy zo onlustig in te gebieden, als in geboden te worden, was. En zeker, daer is, naer mijn oordeel niets zwaerder, dan een betamelijk Koning te zijn. Ik verontschuldig meer hun mislagen, dan de menschen in 't gemeen doen, en dit uit inzicht van de zware last, die hen drukt, en my verbaest. Men kan in zoo onmatig een macht zwarelijk maet houden. En nochtans is 't voor de genen zelven, die niet van zo uitmuntend een natuur zijn, een machtige prikkel ter deucht, in zodanig een plaets gezet te zijn, daer men geen goet doet, dat niet aengetekent word, daer de minste weldaet zich over zo veel lieden verspreid, en daer uw genoechsaemheit, gelijk die van de predikers, voornamelijk haer opzicht op 't volk heeft dat een onkundige rechter is, en dat men licht bedriegen en vernoegen kan. Daer zijn weinig dingen, van de welken wy gezondelijk en oprechtelijk konnen oordelen; want men vind 'er weinig, aen de welken wy geen bezonder belang hebben. De hoogheit en laegheit, heerschappy en onderdanigheit hebben een naturelijke twist en nijt tegen malkander, en zitten d'een d'ander gedurig in 't hair. Ik geloof aen geen van beide in de rechten van zijn staet. Laet de reden, die onbuigelijk en onlijdelijk is, 't oordeel hier af vellen. Ik vond onlangs twee boeken, van deze zaek handelende. 't Een maekte de Koning van erger staet, dan een wagenaer, en 't ander stelde hem boven de goden. 'tOngemak van de hoogheit, 't welk ik voorgenomen heb hier te verhandelen, bestaet hier in: daer is niets aengenamer in d'ommegang der menschen, dan de pogingen, die wy uit eerzucht, in de geest of van 't lighaem, tegen malkander doen. Maer d'opperste hoogheit heeft

geen deel hier aen. Want zeker, my dunkt dat men de Vorsten, door de grote eerbiedigheit, smadelijk en onbetamelijk handelt. Ik wierd gram in mijn kintsheit, als de genen, die zich tegen my oeffenen zouden, al hun krachten niet tegen my te werk stelden, en nam 't even zo, als of zy my onwaerdig hielden om zich tegen my t'oeffenen. Maer men ziet dat hen dit dagelijks gebeurt, vermits yder zich onwaerdig acht, om hun krachten tegen hen aen te leggen. Zo men bespeurt dat zy een weinig naer de verwinning trachten, yder is graeg om die aen hen over te geven, en wil liever zijn eige eer verkorten, dan de hunne verhinderen. Ja men doet geen groter poging, dan tot hun eer dienstig is. Wat deel hebben zy in de strijt, in de welk yder voor hen is? Brillo, tegen Alexander lopende, deê zijn uiterste best niet. Alexander bekeef hem daerom, maer hy behoorde hem gegeesselt te hebben. Carneades zeide dieshalven, dat de kinderen der grote Vorsten niets te degen leerden, dan te paert te rijden, om dat in alle andere oeffeningen yder onder hen buigt, en hen gewonnen spel geeft: maer 't paert, dat geen hoofsche vleider is, werpt zowel des Konings zoon, als een ongeacht man af. Homerus was gedwongen toe te staen dat Venus, zo zacht en wellustig zijnde, in de strijt van Trojen gewond wierd, om haer moed en stoutheit te geven, eigenschappen, die niet in de genen gevonden worden, die vry van gevaer zijn. De Poëten doen de goden gram worden, vrezen, vluchten, benijden, en zijde kiezen, om hen met deuchden te vereeren, die onder ons van deze gebreken verdicht worden. De geen, die 't gevaer en de zwarigheit niet deelachtig is, kan geen deel van d'eer en geneucht, die op de gevarelijke daden volgt, verkrijgen. 't Is erbarmelijk als men zo groot vermogen heeft, dat alles voor u wijkt. Deze staet drijft de gemeenzaemheit te verre wech, en stelt de mensch buiten 't gemeen. Deze hoogheit van alles onder zich te doen buigen, is een vyandin van alle vermaek. Dit is glijden, en geen gaen, slapen, en niet leven. Een mensch, die alles vermag, is als verzopen. Hy moet u dikwijls om tegenstant smeken. Zijn staet en welstant bestaet

in behoefte, en zijn goede eigenschappen zijn door en bedorven; want deze eigenschappen bestaen in vergelijking, die zy niet hebben. Zy hebben weinig kennis van ware lof, vermits yder hen gedurig toejuigt, en prijst. Hebben zy met de zotsten van hun onderzaten te doen? Zy hebben geen middel om voordeel op hem te krijgen, met te zeggen; om dat hy mijn Koning is. Hy meent dat hy genoech gezegt heeft, als hy de hant leent, om zich te laten verwinnen. Deze eigenschap verstikt en verteert d'andere ware en wezentlijke eigenschappen, die in de Koninklijkheit verzonken zijn, en laet niets by de Vorsten gelden, dan de dingen, die haer vorderlijk zijn. 't Is zo groot een zaek Koning te zijn, dat men daer door alleen Koning is. Deze uitwendige glans, die hem omringt, verbergt hem voor ons, en ons gezicht, door dit krachtig licht schemerende, verbijstert en bezwijkt.

De Raet wees de prijs van de welspreekentheit Tiberius toe, die haer weigerde, vermits hy achte dat hy van een vonnis, dat zo weinig vry was, schoon het waer had geweest, geen gevoel kon hebben. Gelijk men alle voordeelen van eer aen hen overgeeft, zo bevestigt en versterkt men ook in hen de zonden en gebreken, die zy niet alleen door goetkenning, maer ook door navolging behouden. Al de genen, die in Alexanders gevolg waren, hielden 't hooft op zijde, zo wel als hy. De vleiders van Dionisius stieren tegen malkander in zijn tegenwoordigheit, en stronkelden over alles, dat hen voor de voeten quam, om te betonen dat zy, zo wel als hy, zwak van gezicht waren. Men heeft ook wel eer het scheursel geëert en geprezen: ja men heeft gezien dat de doofheit bemint wierd. Dat meer is, de hoerery en ongebondenheit is wel eer in achting geweest; gelijk de kettery, waengeloof, haet van Godsdienst, en noch erger, zo 'er erger is. Zeker een snoder daer, dan die van Mithridates vleiders, die, ziende dat hun meester naer d'eer van een goet geneesmeester trachte, hem aenrieden hun leden te kappen en te kerven. Daerom kan men de vleiders, die hun zeden en gebreken altijt naer die

van hun Vorsten voegen, bequamelijk by de Chameleon vergelijken, die allerley verwen aenneemt; het welk Zacharias Heyns in 't volgende zinnebeelt en veersen aertig vertoont:

Het listig Chamel'on, lichtvaerdig, menighwerven
Verandert na den gront den glans van zyne verwen,

Zijn voedsel nemende uyt de lijvelooze locht,
Met ongestadicheyt verbonden en verknocht:
Pluimstrijkers spiegelt u, meer zal men u niet achten
Zo lang ghy niet bedwingt u vliegende gedachten.

Men leest van de Philosooph Favorinus, dat hy, met de keizer Adrianus om de bedieding van eenig woort twistende, hem haest de zege overgaf; en, daerom van zijn vrienden berispt, gaf hen tot antwoort: Hoe! droomt gy? wilt gy niet dat hy, die over dertig legioenen gebied, geleerder is, dan ik? Augustus schreef gedichten tegen Asinius Pollio, die hier op zweeg, zeggende: 't is geen wijsheit tegen de geen te schrijven, die veroordelen kan. Zeker, zy hadden grote reden hier toe: Want Dionisius, Philoxenus in Poëzy, en Plato niet in redenen gelijk worden konnende, verwees d'een tot de steenput, en deê d'ander voor een slaef in 't eilant van Egina verkopen. Waer uit blijkt hoe gevaerlijk het is zich tegen de Grooten te stellen.

Laet ons deze lange vergelijking van het eenzaem by 't woelende leven verlaten, schoon d'eerzucht en gierigheit, om zich te vermommen, bybrengen; dat wy niet voor ons zelf, maer voor 't gemeen geboren zijn. Laet ons degenen die in deze woeling zijn, onbeschroomdelijk aentasten, en bezien of zy niet, tot nadeel der ampten, in dit gewoel des werrelts, hun bezonder nut uit het gemeen pogen te trekken. De quade middelen; door de welken men heden daer toe geraekt, betonen klaer genoech dat 'et gemerk daer af niet deucht. Wat d'eerzucht aengaet, zy wil gaerne alleen wezen. Want wat vlied zy zo zeer, als maetschappy? Wat zoekt zy zo zeer, als haer armen ruim te hebben? Men vind overal middel om goet en quaet te doen. Doch zo Bias reden waer is, te weten dat het grootste deel 't ergste is, of 't geen, 't welk van Ecclesiasticus gezegt word, namelijk, dat men van duizent niet een goet vind, zo is de besmetting in 't gedrang zeer gevarelijk. Men moet de zondaers navolgen, of hen haten. 't Is beide vol gevaer; zo wel hen te gelijken, om dat zy veel zijn als hen te haten, om dat zy verschillen. De kooplieden, die zich ter zee begeven, zien met recht toe, dat de genen, die zich in een zelve schip begeven, geen ongebonde lieden, lasteraers, of booswichten zijn; vermits zy zulk een gezelschap ongelukkig achten.

Wy hebben hier af een naerder voorbeelt in Albukerke, Onderkoning van Emanuël van Portegael in Indien: want hy, in 't uitterste gevaer van de zee zijnde, zette een jong kint op zijn schouders, met geen ander ooggemerk, dan dat, in de gemeenschap van 't gevaer, d'onnozelheit van 't kint hem tot een steun en voorspraek by de goddelijke goedertierentheit zou strekken, om hem aen lant te helpen. Hier uit volgt echter niet dat de wijze niet overal vernoegt kan leven, 't zy in enigheit, of in 't gedrang van 't hof; maer hy zal, zo hem keur gegeven word, ook 't gezicht daer af schuwen. Hy zal, zo 't nodig is, 't eerste verdragen, maer zo 't aen hem staet, het leste verkiezen. Het schijnt hem niet genoech zich van de zonden ontslagen te hebben, zo hy noch tegen dien van anderen twisten moet. Charondas strafte de genen, als quaetdoenders, die overtuigt waren van by quaet gezelschap te verkeeren. Daer is niets zo ongezellig en gezellig, als de mensch; d'een door zijn zonde, en d'ander door zijn natuur.

Zeker, Antisthenes heeft, naer mijn oordeel, den geen, die hem zijn verkeering by de boozen verweet, niet voldaen, toen hy zeide, dat de geneesmeesters wel by de zieken leven. Want zo zy tot de gezontheit der zieken dienstig zijn, verergeren zy hun gezontheit door de besmetting, door 't gedurig gezicht, en door de handeling der zieken. 't Gemerk daer af is al eens, zo ik geloof, dat is of vryer, of gerust te leven. Maer men zoekt de weg daer toe niet altijt recht. Men meent somtijts dat men de bekommernissen heeft verlaten, schoon men alleen hen verandert heeft. Daer is weinig min bekommernis in de bestiering van een huisgezin, dan van een gehele staet. De ziel is geheel ter plaets, daer zy bezich is. De huiselijke bezigheden zijn niet min lastig, schoon zy niet zo gewightig zijn. Dat meer is, hoewel wy ons van 't hof, en van 't straetgewoel ontslagen hebben, zo zijn wy nochtans niet van de voornaemste quellingen des levens ontlast. D'eerzucht, gierigheit, onstantvastigheit, vrees en begeerten verlaten ons niet, schoon wy van lant veranderen. Zy

volgen ons dikwijls tot in de kloosters en Philosophische scholen. De wildernissen, uitgeholde rotsen, 't hairen kleet, en 't vasten verlost ons daer niet af. Men zeide tot Socrates, dat iemant zich in een lange reis niet verbetert had. Dat geloof ik wel, antwoorde Socrates, zo hy zich zelf meegenomen heeft. Zo men zich, en zijn ziel niet eerst van de last, die haer drukt, verlost, zo zal de verandering meer ontsteltenis baren; gelijk in een schip de last min hindert, als hy wel gestuwt is. Men doet den zieke meer quaet dan goet, als men hem van plaets doet verwisselen. Men verergert het quaet, als men daer aen roert; gelijk de masten in wieke modder, die, hoe men hen meer wiegt en waggelt, hoe zy dieper inschieten. 't Is dieshalven niet genoech dat men zich van 't volk af begeeft, en van plaets verwisselt. Men moet de zeden des volks, die in ons zijn, verlaten, en van zich zelven scheiden. Wy slepen onze boejen mee. Dit is geen volkomen vryheit. Wy keren noch 't gezicht naer 't geen, dat wy verlaten hebben. Onze quael zit in onze ziel gevest, die zich zelve niet ontvluchten kan. Men moet haer dieshalven weêr halen, en tot bedaring brengen. Dit is de ware eenzaemheit, die men in 't midden der steden, en van de hoven der Koningen verkrijgen kan: maer men kan haer echter veel bequamer in enigheit genieten. Dewijl wy dan aenvangen alleen te leven, en ons van 't gezelschap t'onthouden, zo laet ons te weeg brengen, dat onze vernoeging alleen in ons bestaet. Laet ons al de banden, daer mee wy aen anderen gebonden zijn, losmaken. Laet ons zo veel op ons verkrijgen, dat wy in ernst, en op ons gemak alleen konnen leven. Stilpo, van de brant van zijn stat ontkomen, daer in hy zijn wijf, kinderen en goederen verloren had, wierd van Demetrius Poliorcetes (vermits hy hem in zo groot een verwoesting van zijn vaderlant onverschrikt van gelaet zag) gevraegt, of hy niets van 't zijn verloren had. Hy antwoorde neen; en zeide *dat hy, God lof, niets van 't zijn verloren had.* Antisthenes, hier op ziende, zeide ook aertiglijk, *dat de mensch zich van zulke goederen verzorgen moest, die op 't water konden zwemmen, en met hem de schipbreuk ont-*

komen. Zeker, een verstandig man heeft niets verloren, zo hy zich zelf behouden heeft. Toen de stat Nola door de Barbaren verwoest wierd, bad Paulinus, die 'er Bisschop af was, al 't zijn verloren had, en zelf in hun handen was geraekt, in dezer voegen: *Heer, bewaer my van 't gevoel van dit verlies; want gy weet dat zy noch niets van 't geen, dat my toebehoort, aengeroert hebben.* De rijkdom, die hem rijk maekte, en de goederen, door de welken hy goet was, waren noch in hun geheel. Daer ziet gy wat 'et is schatten, die van gewelt vry zijn, te verkiezen, en die in een plaets, daer niemant koomt, en die door niemant, dan door ons zelven verraden kan worden, te bergen. Men mag wijven, kinderen, goederen, en boven al gezontheit hebben, maer zich niet zo vast daer aen binden, dat onze geluk daer in bestaet. Men moet een achterkamer, die geheel vry voor ons is, behouden, en daer in onze ware vryheit, en voornaemste vertrek en eenzaemheit oprechten. Wy moeten hier in onz gewonelijk vertrek van ons tot ons zelven nemen, en dit zo naeu voor ons zelven, dat geen verkeering of gemeenschap van iets dat van buiten koomt, daer plaets vinden kan. Men moet daer in bedenken dat men zonder wijf, kinderen, goederen, gesleep en knechten is, op dat wy, als de tijt van hun verlies koomt, niet als verbaest staen, om dat wy hen moeten missen. Wy hebben een ziel, die in zich zelf omkeeren kan. Zy kan gezelschap voor zich maken. Zy heeft het geen, daer meê zy aentasten en verweeren, ontfangen en geven kan. Laet ons niet vrezen dat wy in deze eenzaemheit van ledigheit zullen quijnen. De deucht is met zich zelf vernoegt, zonder leering, woorden, of werken. Daer is, in onze dagelijksche werken, van duizent naeuwelijks een, die ons betreft. De geen, die gy heel verwoed, en voor zo veel bussen ten doel gestelt, tegen een gebroken muur ziet opklimmen, en d'ander, die gekapt en gekerft is, en van honger smacht, en liever wil sterven, dan hem de poort openen; meent gy dat zy daer voor hen zijn. Neen zeker; maer voor zodanig een, die zy nooit gezien hebben, en die ondertusschen in ledigheit en wellust gedompelt,

om hun noot niet bekommerd is. Meent gy dat de geen, die gy na middernacht heel fluimig, leepoogig en besmeurt van zijn boekoeffening ziet komen, zoekt hoe hy, door zijn boeken, deuchdelijker, vernoegder en wijzer zal worden? Gewisselijk niet. Hy zal daer liever sterven, of de maet van Plautus gedichten, of de rechte maetklank van een Latijnsch woort aen de nakomelingen leren. Wie verwisselt niet gaerne de gezontheit, rust, ja 't leven zelf voor d'eer en achting, die zeker de snoodste munt is, die in onz gebruik kan zijn? Onze doot baert ons vrees genoech; laten wy ons noch met die van onze wijven, kinderen en vrienden belasten. Onze eigen zaken maken ons niet genoech bekommering; laten wy ons noch met die van onze geburen en vrienden quellen, en hooftzweer maken. *Quemquamne hominem in animum instituere, aut parare, quod sit charius, quam ipse est sibi?* Dat is*, Is'er wel een mensch, die iets in zijn gemoed stelt, of voorneemt, 't welk hem liever, dan hy hem zelf is?* D'eenzaemheit heeft, naer mijn gevoelen, meer schijn en reden voor de genen, die hun beste en bloejenste tijt aen de werrelt, naer 't voorbeelt van Thales, besteed hebben. Allang genoech voor anderen geleeft. Laet ons ten minste dit eindje levens van ons zelven leven. Laet ons onze gedachten en voorneemens voor ons, en voor onze rust besteden. 't Is geen kleine winst, als men veilig zijn vertrek kan nemen. Het belet ons genoech, zonder dat wy andere aenslagen daer onder mengen. Dewijl God ons tijt tot de beschikking van ons vertrek geeft, zo laten wy ons daer toe bereiden, en ons reistuig pakken. Laet ons betijts afscheit van 't gezelschap nemen, en ons uit deze verwarringen, die ons bedrajen, en ons van ons zelven vervreemden, redden. Wy moeten deze banden, die zo sterk zijn, losmaken, en nu 't een, dan 't ander beminnen, maer niets, dan zich zelf, trouwen; dat is, 't ander moet by ons zijn, maer niet zo vast aen ons gelijmt en gevoegt wezen, dat men 't daer niet af kan krijgen, zonder onze huit te quetsen, of enig deel van 't onze meê te rukken.'t Grootste, dat ter werrelt wezen kan, is voor zich zelf te konnen zijn.

't Is tijt dat wy ons van de gemeenschap der menschen aftrekken, dewijl wy niets daer by konnen doen. Dat de geen, die niet aen anderen kan lenen, zich ook onthoud van d'anderen iets af te lenen. Onze krachten bezwijken; laet ons heur aftrekken, en in ons zelven besluiten. Dat de geen, die door deze val onnut, en den anderen lastig geworden is, toezie dat hy aen zich zelf niet lastig en onnut is. Dat hy zich zelf vleid en vier, en boven al zich zelf bestier, en zijn geweten en reden eer en ontzie, vermits hy, in hun tegenwoordigheit, niet zonder schaemte en schande struikelen kan. *Ratum est enim, ut sates se quisque vereatur*: Want het is zeker dat yder zich zelf genoech ontzien zal. Socrates zegt dieshalven, dat de jongelingen behoorden onderwezen te worden, de mannen zich in weldoen oeffenen, en d'ouden zich van alle burgerlijke en krijgs bezigheden af te trekken, en, zonder aen enig ampt verbonden te zijn, op hun gemak te leven. Doch d'een mensch is van aert bequamer om zich van de bekommernissen af te trekken, dan d'ander. De geen die vreesachtig en teder van neiging is, en zich niet gaerne dienstbaer maekt, of gebruiken laet, zal zich beter naer deze raet voegen, dan de genen, die bezich van aert zijn, alles aenvangen, zich overal in steken, en in al 't geen, dat hen voorkoomt, zijde kiezen. Men moet deze bequaemheden, hoewel by geval, en buiten ons zijnde, gebruiken, voor zo veel als zy ons aengenaem zijn, maer nochtans onze voornaemste grontvest daer niet op leggen, vermits zy 't niet zijn. De reden, en de natuur begeren 't niet. Waerom zouden wy, tegen heur wetten, onze vernoeging aen anderen onderworpen maken? Devoorvallen van 't geval te gemoet te gaen, zich van de gemakken, die in onze hant zijn, te beroven, gelijk veel door godvruchtigheit, en enige Philosophen door redens overleg gedaen hebben, zich zelf te dienen, op 't harde te leggen, zich d'ogen uit te steken, zijn schatten in de vloet te werpen, en de droefheit te zoeken, (d'een om door 't pijnigen van dit leven de zaligheit van een ander te verkrijgen, en d'ander om zich, na dat hy de laegste staet verkozen heeft, voor een nieuwe

val te verzekeren) is 't werk van een overtreffende deucht. D'edelmoedigen maken hun vertrek zelf heerlijk en navolgelijk. Ik behoef niet zo verre te gaen, en heb evenwel genoech te doen. 't Is my genoech dat ik my, terwijl 't geval my gunstig is, tegen haer ongunst bereid, en, terwijl ik gerust ben, zo veel, als my mogelijk is, het aenstaende quaet voor my vertoon: ja zo, gelijk wy ons tot steek- en renspeelen gewennen, en in 't midden van de vrede ons in de wapenen oeffenen. Ik acht de Philosooph Arcesilaus niet min geschikt en geregelt, schoon ik weet dat hy huisgewaed van gout en zilver, naer zijn staet hem toeliet, gebruikt heeft, en houd hem te hoger, om dat hy de schatten mildelijk en matelijk heeft genoten. Ik zie hoe verre de naturelijke nootzakelijkheit zich strekt, en, d'arme bedelaer dikwijls blijder en gezonder dan ik aen mijn deur ziende, stel my in zijn staet; en poog mijn ziel naer zijn voorbeelt te regelen. Ik dus de voorbeelden der anderen aenziende, acht dat ik de doot, armoede, verachting en krankheit op mijn hielen heb, en gewen my lichtelijk om niet van 't geen, 't welk anderen zo geduldig dragen, te verschrikken. Ik geloof niet dat de nederigheit van 't verstant meer dan de wakkerheit daer af vermag, of dat d'uitwerkingen van de reden de werken van de gewoonte niet bereiken konnen; en, overwegende hoe ongedurig deze driftige gemakken zijn, bid, in mijn volle genieting daer af, God nergens vieriger om dan dat hy my vernoeging met my zelf en met de goederen, die uit my voortkomen, geef. Men ziet dat de jongelingen enige hulpmiddelen tegen 't lopen van de neus gebruiken, 't welk zy te min vrezen, om dat zy weten dat zy de hulpmiddelen vaerdig hebben: wy moeten desgelijks doen, en, als men gevoelt dat men enige ziekte meest onderworpen is, zich met deze hulpmiddelen, die deze quael best stillen, verzien. De bezigheit, die men tot zodanig een leven behoort te verkiezen, moet niet kommerlijk of verdrietig zijn. Want wy zouden ons bedrogen vinden, zo wy daer op een andere wijze rust zochten. Deze bezigheit bestaet in yders bezondere smaek. De mijn voegt zich

geensins naer 't huisgewaet. Degenen, die daer zin toe hebben, moeten zich met mate daer toe begeven. *Res sibi conentur, non se rebus submittere*; men moet pogen de dingen zich, en zich niet de dingen onderworpen te maken. Want anders is de huishouding een slaefsche last, gelijk Salustius hem noemt. Zy heeft echter verschonelijke delen, gelijk de zorg der hoeven, die Xenophon zijn Cyrus toeëigent. Men kan een middelweg in deze verachte en nederige zorg, die vol bekommernis is, te weten in zodanige menschen, die zich daer geheel in belemmeren, vinden.

Maer laet ons de raet, die de jonge Plinius, op deze zaek van d'eenzaemheit, aen zijn vrient, Cornelius Rufus, geeft, bezien. Ik raed u, zegt hy in dit gemakkelijk vertrek, daer toe gy u begeven hebt, de verachte en slaefsche zorg van 't huisgewaed aen uw volk over te laten, en u tot d'oeffening der geleertheit te begeven, om iets, dat geheel 't uwe is, daer af te verkrijgen. Hy meent d'achting van een gelijke aert, als die van Cicero, die zegt dat hy zijn eenzaemheit en vertrek der gemeene zaken besteden wil om door zijn schriften een onsterffelijk leven te verkrijgen.

> *Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter.*
> *Wat baet uw wetenschap, waer aen is zy besteed,*
> *Indien een ander van uw wetenschap niet weet?*

Het schijnt dat 'er reden is, dat men buiten zich zelf ziet, dewijl men spreekt van zich uit de werrelt te vertrekken. Maer dezen doen het naeuwelijks half. Zy, door een belachelijk vertrek afwezig, pogen noch de vrucht van hun voorneemen uit de werrelt te krijgen. D'inbeelding der gener, die uit aendacht eenzaemheit zoeken, en hun gemoed met de zekerheit van de goddelijke beloften in 't ander leven vervullen is veel beter geschikt. zy hebben hun oog op God, die een oneindig voorwerp in goetheit en in vryheit te verzaden. 't Lijden, en de droefheit, tot de verkrijging van een eeuwige gezontheit en blijschap aengelegt, gedyen tot hun voordeel. De doot, een deurgang tot zo volmaekt een staet, koomt hen naer wensch. De strengheit van de geboden word

terstont door de gewoonte geeffent. De vleesschelijke begeerten worden door weigering afgeslagen, en neergevelt; want daer is niets, dan de gewoonte en oeffening, die hen onderhout. Zeker dit gemerk van een ander leven, dat gelukkelijk eeuwig is, verdient wel dat wy de gemakken en aengenaemheden des werrelts verlaten. De geen, die zijn gemoed, door de hitte van dit levendig geloof, en van deze eeuwige hoop stantvastelijk, en in der daet ontvonken kan, bejaegt in d'eenzaemheit een lieffelijk en aengenaem leven, dat alle andere levens overtreft. Het einde dan, en de middel van deze raet vernoegt my niet. Wy vervallen van quaet in erger. Deze bezigheit in de boeken is zo lastig als enige andere, en ook een grote vyandin van de gezontheit, die voor al waergenomen moet worden. Men moet zich van de geneuchte, die men daer in schept, niet laten belezen; 't is 't zelve vermaek, dat d'ondergang van de huishouder, gierigaert, wellustige en eerzuchtige bevordert. De wijzen leren ons genoech ons van de verradery onzer lusten te wachten, en de ware en volmaekte vreucht van d'ongedurige en sporeloze blijschapt 'tonderscheiden. Want het grootste deel der wellusten, zeggen zy, kittelen en omhelzen ons, om ons te verworgen; gelijk de dieven deden, die door d'Egiptenaers *Philistas* genoemt wierden. En zeker, zo de hooftpijn ons aenquam voor de dronkenschap, wy zouden ons van te veel drinken wachten. Maer de wellust gaet voor, en verbergt haer gevolg voor ons, om ons te bedriegen. De boeken zijn vermakelijk; maer zo wy, door de gedurige handeling daer af, de gezontheit en vrolijkheit, onze beste delen, verliezen, laet ons hen dan verlaten. Ik ben niet van 't getal der gener, die meenen dat hun verlies met de vrucht der boeken vergolden word. Gelijk de genen, die zich van langerhant door enige ongesteltenis verzwakt gevoelen, zich eindelijk in genade van de geneesmeester overgeven, en zich enige regelen van leven doen voorschrijven, om daer niet over te treden; zo moet ook de geen, die zich van de menigte onttrekt, om dat hy een walging daer af heeft, zijn leven naer de wetten van de reden re-

gelen, en dat door voorbedenkingen en overleggingen schikken en voegen. Hy moet voor al alle arbeit, hoedanig zy ook is, verlaten, en in 't algemeen de driften, die tot de rust van zijn ziel en lighaem hinderlijk zijn, vlieden, en de streek, die best met zijn neiging overeenkomt, verkiezen.

Men moet in de bezorging van't huis, in de boekoeffening, in de jacht, en in al d'andere oeffeningen de geneucht tot zijn doel nemen, en zich daer in niet zo verre vermengen, dat 'et pijnelijk word. Men moet zoo veel bezigheit behouden, als men behoeft, om ons te verheugen, en om ons van d'ongemakken te wachten, die een andere uitterste, te weten een vaddige ledigheit, naer zich sleept. Daer zijn kommerlijke en vruchteloze wetenschappen, die men aen de genen, die in dienst van de werrelt zijn, overlaten moet. Ik, wat my aengaet, bemin geen andere boeken, dan de genen, die aengenaem en gemakkelijk zijn, die my kittelen, of vertroosten, en raden mijn leven of mijn doot te regelen. De wijze lieden, die sterk en wakker van geest zijn, konnen een rust, die heel geestelijk is voor zich vinden. Maer ik, die niet meer dan gemeen ben, moet my door lighamelijke gemakken ondersteunen. Ik, door de tijt van de genen, die best met mijn zinnelijkheit overeenquamen, berooft, wette mijn vernuft op de genen, die aen mijn ouderdom best behaegden. Men moet het gebruik der geneuchten; die, d'een na d'ander, ons door de jaren onttrokken worden, met handen en tanden behouden. 't Gemerk, 't welk ons, door Cicero en Plinius, van d'eer voorgestelt word, verschilt veel van mijn rekening. De tocht, die meest tegen 't vertrek in enigheit trijd, is d'eerzucht. De rust en eerzucht zijn twee eigenschappen, die niet op een bed konnen duren. Zy hebben, zo my dunkt, alleen hun armen en benen buiten 't gedrang, maer hun ziel en wil blijft 'er noch dieper dan ooit in belemmert. Zy zijn alleen achterwaerts getreden, om beter te springen, en met een krachtiger aenval een dieper indruk in 't gedrang te doen. Wilt gy bezien hoe zy zich van de menigte onttrekken? Laet ons daer tegen stellen de raet van twee Philoso-

phen, en van twee verscheide gezintheden, d'een aen Idomeneus, en d'ander aen Lucilius, hun vrienden, schrijvende, om hen van de bezigheit en hoogheit tot d'eenzaemheit te trekken. Gy hebt, zeggen zy, tot noch toe al zwemmende en vlietende geleeft. Koom ten minsten in de haven sterven. Gy hebt het overige van uw leven aen 't licht besteed, besteed dit in de schaduw. 't Is onmogelijk dat gy de bezigheden verlaten zult zo gy u niet van de vrucht daer af ontslaet. Ontbind dieshalven u van alle bekommernis om geacht en geëert te worden. 't Is te duchten dat de glans uwer voorgaende werken u noch te veel beschijnen, en u tot in uw hutje volgen zal. Verlaet, met d'andere wellusten, ook deze, die van een anders toestemming koomt. Wat uw wetenschap en kennis aengaet, vrees niet, zy zal niet vruchteloos zijn, zo gy vraegt zijnde waerom hy zo veel moeite in een konst dee, de maer tot kennis van weinig lieden komen kon, antwoorde: ik heb aen weinig, aen een, ja aen geen genoech. Hy zeide recht; want gy en een medegezel zijt malkander toonneels genoech, ja gy zelf alleen. Dat 'et hele volk u een verstrek. Lof uit zijn eenzaemheit en vertrek te willen trekken is een flaeumoedige eerzucht. Men moet doen gelijk sommige beesten, die 't spoor van hun voeten voor hun holen uitschrabben. Gy moet niet langer trachten de werrelt van u te doen spreken; maer gy moet tot u zelf redeneren. Vertrek u in u zelf; maer bereid u eerst om u zelf daer in t'ontfangen. 't Waer zotheit dat gy u aen u zelf betroude, zo gy u niet konde bestieren. Daer is middel om zo wel in d'eenzaemheit, als in 't gezelschap te dolen. Vertoon altijt voor u Cato, Phocion en Aristides, in welkers tegenwoordigheit de zotten zelven hun gebreken verbergen zouden. Maek hen tot opzienders van al 't geen, dat gy voorneemt. Uw eerbiedigheit tot hen zal u weer te rechte helpen, zo uw voorneemens u verrukken. Zy zullen u op 't pad houden van met u zelf vernoegt te zijn, niets, dan van u zelf, te lenen, uw gemoed in zekere bepaelde bedenkingen, die aengenaem daer voor zullen zijn, te be-

vestigen, en, kennis van de ware goederen hebbende, die men geniet naer de mate dar men hen verstaet, zich daer meê te vernoegen, zonder begeerte van verlanging van leven of naem. Daer ziet gy de raet van de ware en rechte Philosophy, en niet van een, die alleen tot lof of gesprek dient, gelijk die van Cicero en Plinius is.

Het XXXIV. hooftstvk.

Treffelijke voorbeelden van d'ouden, in 't verachten van de doot. Redenen der gener, die zeggen dat men zich zelf doden mag. Een gewillige doot is van God verboden, en word in d'andere werrelt gestraft. De deucht bezwijkt nimmer. De vrees van de doot doet ons dikwijls tot haer lopen. Gruwelijke woede der maechden van Milesien, die zich zelf verhangen; *hoe dit gekeert word. Men moet zich niet doden zo lang als'er enige hoop is, naer Cleomenes. Iosephus, buiten hoop, wordt nochtans verlost. Roekeloze doot van Brutus en Cassius. Voorbeelden van enigen, die een gewillige doot gekozen hebben. Woede van een Sicilier tegen de zijnen, in een overrompeling door de Turken. Kloekmoedige doot van Rasias. 't Gewelt, de kuisheit der vrouwen aengedaen, is schadelijk voor 't geweten. Twee vrouwen begeven zich in de doot, om hun kuisheit te bewaren. Voorbeelden van enigen, die de vergiffenis, aen hen gedaen, niet wilden overleven. Een Indisch Heer doot zich zelf, om d'ondankbaerheit der Portugezen. Getrouheit van verscheide vrouwen tegen hun mannen. 't Rampzalig einde van Vibius Campanjer, en de zijnen. D'Indianen en Astapers verdelgen zich zelf: ook d'Abyders. Een gewillige doot door wetten geregelt. Pompejus verzelt een vrou, die zich*

zelve doot, in haer uitterste. Gewillige doot der Hyperboreërs, naer Plinius.

ZO Philosopheren twijffelen is, gelijk zy zeggen, zo is met meer reden muffen en suffen, gelijk ik doe, twijffelen; want 't is 't ampt van de leerlingen te vragen en twistreedenen, en van de meester te besluiten. Mijn meester is de goddelijke wil, die zonder tegenspraek ons stiert, en die zijn zetel boven deze ydele en menschelijke twisten heeft. Toen Philippus met de wapenen in Peloponnesus gevallen was, zeide een tot Damidas, dat de Lacedemoniers, veel te lijden zouden hebben, zo zy niet weêr met hem verzoenden. *Hoe*! *laffert,* zeiden hy, *wat konnen de genen lijden, die de doot niet vrezen*? Agis, gevraegt zijnde hoe een mensch vry kon leven, antwoorde: *zo hy de doot veracht.* Deze, en veel andere voorstellingen, die men hier af vind, betonen klarelijk iets meer dan de doot te verachten, als zy tot ons koomt. Want daer zijn in dit leven veel toevallen, die erger te lijden zijn, dan de doot zelve; getuig deze Lacedemonische jongen, van Antigonus gevangen, en tot een slaef verkocht. Want hy, door zijn meester geparst, om zich tot enige oneerlijke dienst te begeven, gaf tot antwoort: *Gy zult zien wie gy gekocht hebt. 't Zou my schande zijn te dienen, dewijl ik de vryheit zo naby heb*; en stortte, dit gezegt hebbende, zich plotselings van 't huis af. Antipater, de Lacedemoniers strengelijk dreigende, om hen tot een verzoek dat hy voorgesteld had, te drijven, kreeg van hen tot antwoort: *Zo gy ons met iets erger, dan de doot, dreigt, zo zullen wy liever sterven.* Philippus schreef aen hen, dat hy al hun aenslagen beletten zou. *Hoe*! antwoorden zy*, zult gy ons ook beletten te sterven?* Seneca zegt dieshalven dat de wijze zo lang leeft, als hy behoort, en niet zo lang als hy kan; en dat het beste geschenk, dat de natuur aen ons gegeven heeft, en dat ons alle middel beneemt van over onze staet te klagen, is dat zy ons d'uitgang vrygelaten heeft. Zy heeft ons niet meer dan een ingang, maer wel hondert duizent uitgangen gegeven. Wy konnen gebrek hebben van lant, om daer op te leven,

maer niet om daer op te sterven, gelijk Bojocatus den Romainen antwoorde. Waerom klaegt gy over deze werrelt? Zy houd u niet. Leeft gy in pijn; uw bloheit is 'er oorzaek af. Gy behoeft, om te sterven, niets anders, dan de wil. De doot is niet alleen de geneesmiddel van een ziekte, maer van alle qualen. Zy is een zekere haven, die nimmer te vrezen, maer altijt te betrachten is. 't Zy de mensch een einde van zich zelf maekt, of 't einde lijd, 't zy hy zijn doot tegemoet loopt, of haer verwacht, 't is alëens. Van waer de doot koomt, zy is altijt de zijne. Waer zijn draet afgebroken word, hy is 'er overal by; 't is einde van 't kluwen. De gewilligste doot is de beste. 't Leven bestaet in een anders, maer de doot in onze macht. Wy moeten ons in geen ding zo zeer hier naer schikken, als in dit. D'achting betreft ons in zodanig een voorneemen niet. 't Is zotheit daerom bekommert te zijn. 't Leven is een dienstbaerheit, zo de vryheit van te sterven wech is. De gewone gang van de genezing word tot kosten van 't leven aengelegt. Men hauwt, kerft, brand en snijd ons de leden af, en ontrekt ons het voedsel en bloet. Als wy een stap verder treden, zijn wy geheel genezen. Waerom is d'ader van de keel niet zo vry voor ons, als die van d'arm ? Men moet tot de geweldigste ziekten de krachtigste hulpmiddelen gebruiken. Servius Grammaticus, de jicht hebbende, vond geen beter middel, dan vergift tot het doden van zijn benen te gebruiken. Dat zy vry naer hun believen de jicht hadden, zo zy gevoeloos waren. God geeft ons verlof genoech om te sterven, als hy ons in zulk een staet stelt, dat 'et leven ons erger dan de doot is. 't Is zwakheit in de qualen te bezwijken, maer zotheit heur te voeden. De Stoïschen zeggen dat de wijze naer de natuur leeft, als hy, schoon in vol geluk gezeten tijdiglijk en van pas uit het leven scheid: en dat 'et aen een zot betaemt zijn leven, schoon 't elendig is t'ondersteunen, als hy maer 't grootste deel der dingen, die zy naturelijk achten, bezit. Gelijk ik de wetten die tegen de dieven gemaekt zijn, niet verongelijk, als ik 't mijne wechdraeg, of mijn beurs beroof, en gelijk ik geen brantstichter ben, als ik mijn

hout verbrant; zo ben ik ook niet aen de wetten, tegen de moordenaers gemaekt, schuldig, om dat ik my zelf 't leven beneem. Hegesias zeide dat zo wel de doot als 't leven aen onze verkiezing behoort te staen. Diogenes, de Philosooph Speusippus, van een lange waterzucht gequelt, en in een draegzeetel gedragen, ontmoetende, wierd van hem gegroet. Ik wensch u geen vaer wel, zeide Diogenes, dewijl gy in zulk een staet leeft. En zeker, Speusippus, van zo pijnelijk een leven walgende, deê zich daer na doden.

Dit geschied nochtans niet zonder tegenstribbeling; want veel achten dat wy deze bezetting des werrelts niet zonder uitgedrukte last van de geen , die ons daer in gestelt heeft, verlaten moeten, en dat God, die ons hier gezonden heeft, niet alleen voor ons, maer tot zijn eer, en ten dienst van anderen ons verlof moet geven, als 't hem belieft, en dat wy 't niet nemen moeten. Wy zijn niet voor ons, maer ook voor ons lant geboren. De wetten eisschen rekening daer af, en hebben daer door eisch van dootslag tegen ons. Want wy zullen anders als verlaters van ons ampt, in d'andere werrelt gestraft worden. Daer is meer stantvastigheit in 't verslijten, dan in 't breken van de bant, die ons bind; en meer grootmoedigheit in Regulus, dan in Cato. Onbescheit en ongedult verhaest onze gang derwaerts. Geen ongevallen konnen de deucht de rug doen keren. Zy zoekt qualen en pijnen, als of 't haer voedsel was. De dreigingen der tirannen, de pijnen en beulen wekken haer op, en versterken haer. 't Is blodigheit, en geen deucht zich in een hol, onder een zware kist, te verschuilen, om de slagen van 't geval te schuwen. Zy wijkt niet buiten streek, hoe hard het ook stormt. 't Gaet gemeenlijk zo, dat de vlucht der andere ongevallen ons tot dit ongeval drijft: ja de vlucht van de doot doet ons dikwijls tot haer lopen; gelijk de genen, die uit vrees van de diepte, zich zelven daer in storten. Plato beveelt, in zijn wetten, een schandelijke gevangenis aen de geen, die zijn naeste en grootste vrient, te weten zich zelf, van 't leven, en van de loop der nootschikkingen, niet door gemeen vonnis, of doot

enig droef en onschuwelijk voorval, of door een onverdragelijke schande, maer door blodigheit, en door zwakheit van een bevreest gemoed, berooft heeft. De waen, daer door wy onz leven versmaden, is belachelijk: want ons wezen is onze beurt. De dingen, die een aenmerkelijker en waerdiger wezen hebben, konnen 't onze beschuldigen: maer 't is tegen natuur dat wy onz zelven verachten, en verwaerlozen. Zich zelf te haten is een bezondere ziekte, die men in geen ander dier vind. 't Is gelijke verwaentheit, dat wy iets anders begeren te wezen, dan wy zijn. De vrucht van zodanig een begeerte koomt niet tot ons, om dat zy tegen zich zelf strijd, en aen zich zelf belettelijk is. De zekerheit, ongevoelijkheit, onlijdelijkheit, en de derving der qualen van dit leven, die wy door de doot kopen, brengt ons geen voordeel aen. De geen, die geen vrede gebruiken kan, schuwt vergeefs d'oorlog; en de geen, die geen rust kan smaken, vlied vergeefs de kommer. Onder de genen, die van 't eerste gevoelen zijn, is groot verschil om wat oorzaken gerechtig genoech zijn, om de mensch te bewegen tot zich zelf te doden. Want hoewel zy zeggen dat men dikwijls om geringe oorzaken sterven moet, dewijl de genen, die ons in 't leven houden, niet groot zijn, zo moet men nochtans enige maet daer in houden. Men vind zo grimmige menschen, die, zonder enig overleg, niet alleen enige bezondere menschen, maer gehele volken bewogen hebben zich zelven te doden. Men leest dat de maechden van Milesien, door een verwoede samenzwering, zich, d'een na d'ander, ophingen, tot dat d'overigheit daer in verzag, en beval dat de genen, die zich dus verhangen hadden, met de zelve strop geheel naekt deur de stat gesleept zouden worden. Toen Threicion aen Cleomedes ried zich zelf te doden, om de quade staet zijner zaken, en dat hy, d'eerlijkste doot in de strijt, die hy verloren had, ontvloden zijnde, deze andere, die hem de tweede in eer zou zijn, zou aen neemen, en niet dulden dat de verwinner hem dode, of schandelijk liet leven, weigerde Cleomedes, met een Lacedemenische en Stoïsche grootmoedigheit, deze raet, als flaeumoedig

en verwijft. *Dit is,* zeide hy, *een hulpmiddel, die my nooit ontbreken kan, en die men niet gebruiken moet zo lang als 'er noch een vingerbreet hoop overig is. 't Leven is somtijts tot nut gedy, en een heerlijke en dappere daet daer af maken.* Threicion geloofde en dode zich zelf. Cleomedes deê sedert desgelijks, maer niet dan na dat hy d'uitterste poging van 't geval verzocht had. Al d'ongevallen, die ons overkomen konnen, zijn niet waerdig dat wy sterven zouden, om hen t'ontgaen; en dewijl 'er zo veel schichtige veranderingen in de menschelijke zaken zijn, zo kan men qualijk oordelen wanneer onze hoop ten einde is. Een mensch, zeide een oude, heeft alles te verhopen, terwijl hy leeft. Maer, zegt Seneca daer op, waerom zou ik eer menen dat het geval voor de geen, die leeft, alles vermag, dan dat 'et op de geen, die sterven kan, niets vermag? Men ziet Josephus in een schijnbaer gevaer, dat hem op de hielen was, bedraeit, ja een geheel volk verheft zich tegen hem; in voegen dat 'er, naer menschelijk oordeel, geen uitkomst voor hem was. Hy, door een van zijn vrienden geraden zich zelf te doden, hardebolde daer tegen, 't welk hem welgelukte. Want het geval keerde, buiten alle menschelijke hoop, dit ongeval; in voegen dat hy in een ogenblik van alle gevaer verlost wierd. Brutus en Cassius in tegendeel verdelgden voor d'overblijfselen van de Romainsche vryheit, van de welken zy beschermers waren, door hun te grote verhaesting en roekeloosheit, die hen zich zelf t'ontijd doden deê. De Heer van Anguien poogde, in de strijt van Serisolles, tot tweemael toe zich zelf de keel af te steken, vermits hy aen d'uitgang van de strijt wanhoopte, die ter plaets, daer hy was, in een slechte staet stont, en had door deze middel zich zelf byna van de genieting van zo heerlijk een zege berooft.

Plinius zegt dat 'er niet meer dan drie ziekten zijn, die ons, om heur te schuwen, recht om ons zelven te doden geven, en de strengste hier af is de steen in de blaes, die daer door zijn water qualijk lozen kan. Seneca stelt alleen de genen, die de wer-

kingen van de ziel lang beletten. Men vind 'er, die, om een erger doot te schuwen, menen dat men zodanig een, als men begeert, verkiezen mag. Democritus, vorst der Etoliers, tot Romen gevangen gebracht, vond middel om by nacht t'ontsnappen. Maer hy, door zijn bewaerders achterhaelt, deurstak zich zelf, om niet in de handen zijner wachters te vallen. Antinous en Theodorus, hun stat Epyrus door de Romeinen in d'uitterste noot gebracht ziende, poogden de menigte in te spreken, dat yder zich zelf doden zou; en, ziende dat de raet van zich over te geven d'overhant kreeg, vielen op de vyanden in, met voorneemen van te slaen, en zich niet te beschutten, om daer de doot te vinden. Toen de Turken 't eilant Gaza overweldigden, was'er een Sicilier, die twee schone huwbare dochters had, die hy met zijn eige hant dode, en de moeder daer by, die op 't gekrijt toeliep. Hy, dit gedaen hebbende, begaf zich met een voetboog en roer op straet, en dode met twee slagen de twee eerste Turken, die zijn deur naderden, en, terstont zijn degen trekkende, begaf zich als verwoed in 't gedrang, daer in hy verplet wierd: in voegen dat hy zich zelf van dienstbaerheit vrymaekte, na dat hy de zijnen daer af verlost had. De Joodsche wijven, hun kinderen doen besnijden hebbende, storten met hen van boven af, om Antiochus wreetheit t'ontvlieden. Men vertelt dat de magen van zekere gevangen, na dat zy verwittigt waren dat hy veroordeelt zou worden, om de schande van zulk een door te schuwen, een priester toemaekten, om hem aen te zeggen, dat de beste hulpmiddel van zijn verlossing was, dat hy, met zulk een belofte zich aen zeker heilig bevelen, en in acht dagen geen voedsel nuttigen zou, hoedanig een flaeute en zwakheit hy ook in zich gevoelde. Hy geloofde deze priester, en verloste zich, door deze middel, zonder daer op te denken, van 't gevaer, en storf gewillig. Scribonia, haer neef Libo, radende eer zich zelf te doden, dan de handen van 't gerecht te verwachten, zeide tot hem dat hy, zijn leven bewaren de, een ander mans werk deê, om 't in de handen der gener over te geven, die 't drie of vier dagen daer na zouden

eisschen; en dat hy zijn vyanden diende, zo hy zijn bloet bewaerde, om hen tot aes te verstrekken. Men leest in de heilige Schrift dat Nicanor, een vervolger van Gods wet, zijn dienaers uitzond, om de goede oude man Rasias, tot eer van zijn deucht Vader der Joden gebynaemt, te vangen. Rasias, geen middel hier toe werende, en zijn deur verbrand, en zijn vyanden gereet om hem te vangen ziende, verkoos liever eerlijk te sterven, dan in de handen der bozen te vallen, en zich, tegen d'eer van zijn staet, te laten mishandelen. Hy stak dieshalven zich met zijn zwaert, dat door de haest niet wel trof, en klom daer na op een hoge muur, daer hy van boven af storte, recht op de menigte, die voor hem week; invoegen dat hy recht op zijn hooft neêrviel. Hy, toen noch enig leven in zich gevoelende, schiep weer nieuwe moed, en, weêr op de been rakende, liep dus bebloet dwars deur de menigte naer zekere steile rots, en, niet verder komen konnende, scheurde met zijn eigen handen 't ingewant uit zijn lighaem, en, dat rondom de genen, die hem volgden, omslingerende, riep de goddelijke wraek over hen.

Van al de gewelden, die 't geweten aengedaen worden, is, naer mijn gevoelen, dat, 't welk men de kuisheit der vrouwen aendoet, meest te schuwen; vermits natuerlijk enige lighamelijke genucht daer onder vermengt is. D'afkeer kan dieshalven niet geheel zijn; en het schijnt dat 'et gewelt met enige bewilliging verzelt is. De kerkelijke Historie verheft hoog veel zodanige voorbeelden van godvruchtige menschen, die de door tot beschutting tegen de gewelden, die de tyrannen voor hun godsdienst en geweten bereiden, aenriepen: en onder anderen Pelagia en Sophronia, van de welken d'eerste zich, met haer moeder en zusters, in de beek wierp, om 't gewelt van enige krijgslieden te schuwen; en d'andere dode ook zich zelf, om d'overlast van de keizer Maxentius t'ontgaen. Zeker Schrijver, die zeer geleert, en noch van Parijs van geboorte is, poogt den vrouwen van onze eeuw aen te raden eer een andere streek te kiezen, dan de schrikkelijke raet van zodanig een wanhoop in te gaen. Ik wilde

wel dat hy de reden van zeker vrou, deur de handen van eenige krijgsknechten gegaen, geweten had, om dat meê onder zijn vertellingen te stellen. God zy gelooft, zeide zy, dat ik ten minsten eens van mijn leven my zonder zonde daer mee besmet heb. De historie is vol van de genen, die op ontellijke wijzen een pijnelijk leven met de doot gewisselt hebben. Lucius Aruntius dode zich zelf, om, zeide hy, het toekomende en verleden t'ontvlieden. Granius Situanus, en Proximus, schoon vergiffenis van Nero hebbende, doden zich zelven, of om niet door de gunst van zo boos een man te leven, of om niet voor een tweede vergiffenis bekommert te zijn, uit oorzaek van zijn verdachtheit tegen d'oprechte lieden. Spargapizes, zoon van de koningin Tomiris, gebruikte d'eerste gunst, die Cyrus hem deê, met hem t'ontbinden, in zich zelf te doden, vermits hy geen andere vrucht van zijn vryheit begeerde, dan de wraek van de schande van zijn gevangenis op zich zelf. Boges, Statsvoocht van Ejone van Xerxes wegen, door 't heir der Atheners, onder Cimon beleid, belegert zijnde, weigerde 't verdrag van veilig met zijn goet en have in Asia te keren, en wilde 't verlies van 't geen, dat zijn meester hem in bewaring gegeven had, niet overleven. Hy dan, de stat tot 'et uitterste beschermt hebbende, en zich van alle lijftocht ontbloot ziende, wierp eerst al 't gout, en al 't geen, dat den vyanden tot roof verstrekken kon in de vloet Strymon, en, een grote menigte van hout aengesteken hebbende, deê zijn vrouwen, kinderen, boelinnen en dienaers doden, en in 't vuur werpen, daer hy zich ook in wierp. Ninachetuen, een Indisch Heer, verstaende dat d'Onderkoning van Portegael voorgenomen had hem, zonder enige schijnbare oorzaek, van 't ampt, dat hy in Malacca bediende, te beroven, om dat aen de Koning van Campar te geven, nam een vreemt besluit by zich zelf. Hy dee een toonneel, dat langer dan breet was, op pijlaers oprechten, heerlijk bekleden, en met bloemen en ruikende kruiden overvloedelijk verçieren, en, een goud lakens kleed, van ontellijke koftelijke stenen glinsterende, aengetrokken hebbende, quam

dus te voorschijn, en klom by trappen op 't toonneel, aen welks einde een houtmijt, van welruikend gewas, ontsteeken wierd. Al de werrelt liep te zamen, om te zien waer toe deze ongewone toestel strekken zou. Ninachetuen vertoonde met een onversaegt en misnoegt gelaet, hoe dier de Portugezen aen hem verplicht waren, hoe getrouwelijk hy zijn ampt bedient had, hoe hy, zo dikwijls voor anderen, met de wapenen in de hant, betoont had, dat d'eer hem veel waerder dan 't leven was, de zorg daer af niet voor zich zelf verlaten wilde, en dat zijn gemoed, schoon 't geval hem alle middel benomen had, om zich tegen 't ongelijk, dat men hem aendoen wilde, te stellen, hem nochtans beval zich van 't gevoel daer af t'ontslaen, en niet tot een fabel aen 't volk, en tot een zegeprael aen deze lieden, die erger waren dan hy, te dienen. Hy, dit gezegt hebbende, sprong zelf in de brant. Sextilia, Scaurus gemalin, en Praxea, Labeoos huisvrou, begaven zich zelven, om hun mannen aen te manen 't gevaer te schuwen, dat hen drukte, en daer aen zy geen ander deel hadden, dan door de huwelijksche verbintenis, gewillig in de doot, om hen in deze uitterste noot tot een voorbeelt en gezellin te verstrekken. Coccejus Nerva deê 't geen, 't welk deze vrouwen voor heur mannen deden, voor zijn vaderlant. Deze grote rechtsgeleerde, in gezontheit, rijkdom, achting en eer by de keizer bloejende, had geen andere oorzaek om zich zelf te doden, dan de deernis met d'elendige staet van de Romainsche gemeente. Kan iemant zich om geringer oorzaken doden, dan de huisvrou van Fulvius, die heel gemeenzaem by de keizer was? Augustus, verstaen hebbende dat hy een gewichtig geheim, 't welk de keizer aen hem had betrout, ontdekt had, betoonde hem op een morgen, als hy hem quam bezoeken, een afkeerig gelaet. Fulvius keerde vol wanhoop weêr naer huis, en zeide heel erbarmelijk tot zijn gemalin, dat hy, in dit ongeval, besloten had zich zelf te doden. Gy zult, zeide zy vrymoedig tot hem, niet meer dan redelijk doen, dewijl gy, d'onbedwingelijkheit van mijn tong zo dikwijls bevonden hebbende, u daer

voor niet gewacht hebt: maer laet my nochtans toe dat ik my eerst dode. Zy nam hier op terstont een zwaert, en deurstak zich zelve. Vibius Virius, in de behouding van zijn stat, van de Romeinen belegert, en van hun genade wanhopende, besloot, in hun leste Raetsvergadering, na veel vertoningen, tot dit voorneemen aengewent, dat de beste middel was 't geval door hun eige handen t'ontsnappen, en voegde 'r by, dat de Romeinen hen daerom te meer zouden eren, en dat Hannibal gevoelen zou hoe getrouwe vrienden hy verlaten had. Hy nodigde de genen, die zijn raet goet kenden, tot zijnent, om een goed avontmael, dat hy bereid had, te houden, daer zy, vrolijk geweest hebbende, 't geen, dat men hen voortbrengen zou, gezamentlijk indrinken zouden. Deze drank, zeide hy, zal onze lighamen van pijn, ons van smaet, en onze ogen en oren van 't gevoel van zo veel qualen, die de verwonnen van de verstoorde verwinners te verwachten hebben, verlossen. Ik heb lieden bestelt, die ons, doot zijnde, in een houtmijt, voor mijn deur aengelegt, werpen zullen. Veel prezen dit besluit, maer 't wierd echter van weinig gevolgt. Zevenentwintig Raetsheeren gingen met hem, en, gepoogt hebbende hun pijnelijke gedachten door de wijn te verstikken, maekten een einde van de maeltijt, met dit dodelijk gerecht, en 't gemeen ongeluk bewenende, omhelsden malkander. Sommigen gingen toen naer huis, en d'anderen bleven by Vibius, om met hem in de brant begraven te worden. Zy hadden alle zo langsaem een doot, vermits de wijn d'aderen bezet had, en de werking van 't vergift belette, dat sommigen naeuwelijks gestorven waren eer de vyanden in Capua quamen, 't welk 's anderen daegs overweldigt wierd, en dat zy byna in de zelve elenden, die zy zo gevloden hadden, bedraeit wierden. Taurea Jubellius, een ander burger van Capua, ziende Fulvius weêrkeeren van de slachting, die hy van twee hondert en vijfentwintig Raetsheeren gedaen had, riep hem onbeschroomdelijk by zijn naem, en hem doen staen hebbende, zeide tot hem: Gebied dat men my ook na zo veel

anderen dood, op dat gy u beroemen moogt van dat gy een, die dapperer is dan gy, gedoot hebt. Fulvius achte hem als verwoed, en schoon hy brieven van Romen tegen zijn wreetheit ontfangen had, voer echter met zijn werk voort. Dewijl dan, vervolgde Jubellius, mijn vaderlant gewonnen is, mijn vrienden doot zijn, en ik mijn wijf en kinderen met mijn eige hant gedoot heb, om hen van deze verwoesting te verlossen, en dewijl 't my niet geoorloft is een zelve doot, als mijn medeburgers, te sterven; zo laet ons de wraek van dit hatelijk leven van de deucht lenen. Hy, dit gezegt hebbende, trok een zwaert, dat hy verborgen had, en deurstak zich zelf daer meê: in voegen dat hy plotselings voor des Burgermeesters voeten neêrstorte. Alexander, een stat der Indianen belegert hebbende, parste de belegerden zo naeu, dat zy besloten hem van de vreucht van deze zege te beroven; en verbranden zich alle zonder onderscheit met hun stat, tot spijt van zijn goedertierentheit. Zeker een nieuwe oorlog; de vyanden streden om hen te behouden, en zy om zich te verdelgen, en verzochten alle dingen, die men tot beschutting van 't leven doet, tot bevordering van hun doot. D'Astapiers van Spanjen, zich zwak van muren en tegenweer bevindende, om 't gewelt der Romainen tegen te staen, brachten hun gout, zilver, rijkdom en huisgewaed by malkander op de markt, en maekten een hoop daer af, op de welke zy hun wijven en kinderen opzetten, en daer hout, en andere stoffen, die licht branden, om stapelden, en, vijftig jonge mannen tot uitvoering van hun voorneemen gelaten hebbende, deden een uitval, daer in zy, volgens hun belofte, zo zy niet verwinnen konden, zich alle deden doden. De vijftig, die overgelaten waren, in de stat alles, dat een levendige ziel had, gedoot, en de brant in deze berg gesteken hebbende, wierpen ook zich zelven daer in, en eindigden hun edelmoedige vryheit in een staet, die eer ongevoelijk, dan pijnelijk en schandelijk was, en betoonden den vyanden dat, zo 't geval hen begunstigt had, zy zo wel moed gehad zouden hebben om hen de zege t'ontroven, gelijk

zy gehad hadden om haer schrikkelijk en wanstaltig aen haer over te geven, ja ook dodelijk voor de genen, die, door de glans van 't gout, dat in deze brant vliete, aengelokt, in groot getal derwaerts gekomen waren, en daer verstikt en verbrand wierden, vermits zy door 't gedrang, dat hen volgde, niet te rug konden wijken. D'Abyders, door Philippus gedrukt, besloten desgelijks te doen. Maer zy wierden door de koning verrascht, die, een afkeer van dit voorneemen hebbende, en daer af schrikkende, de schatten en 't huisgewaed, dat zy meê ten vuur verwezen hadden, wechtrok, en, de zijnen daer uit getrokken hebbende, hen drie dagen tijt gaf, om zich met beter orde, en op hun gemak te doden. Zy versleten deze drie dagen in moorden en bloetstorten, ja zo, dat 'et alle vyandelijke woede overtrof; in voegen dat niet een, die macht op zich zelf had, hier af ontquam. Daer zijn ontellijke voorbeelden van gelijk besluit der volken, 't welk wreder schijnt, om dat d'uitwerking daer af algemeen is. Maer zy zijn nochtans niet zo streng als 't besluit van iemant in 't bezonder: want de reden volbrengt in alle 't geen, 't welk zy in iemant bezonder niet doen zou konnen; vermits d'yver van 't gemeen de bezondere oordelen buiten 't spoor rukt. De genen, die, by Tiberius tijden, veroordeelt waren, en d'uitvoering van 't vonnis verwachten, verloren hun goederen, en wierden van begraeffenis berooft; maer de genen, die 't vonnis verhaesten, en zich zelven doden, wierden begraven, en mogten testamenten.

Men begeert ook somtijds de doot, om de hoop van een groter goet. Ik begeer, zegt de heilige Paulus, ontbonden te zijn, om met Jesus Christus te wezen. Cleombrotus Ambrociota, Platoos Phaedon gelezen hebbende, kreeg zo groot een lust tot het toekomende leven dat hy, zonder andere oorzaek,in zee sprong. Hier uit blijkt klarelijk dat wy deze gewillige ontbinding, tot de welke wy somtijes door d'yver van onze hoop, en somtijts door een geruste en

bezadigde neiging van oordeel gedreven worden, oneigentlijk wanhoop noemen. Jaques du Cha-

stel, bisschop van Soissons, ziende dat de koning Louys, in de reis, die hy over zee deê, en 't hele heir gereet stont om weêr naer Vrankrijk te keren, en de zaken van de godsdienst onvolmaekt liet, besloot liever naer 't paradijs te trekken, en, vaer wel aen zijn vrienden gezegt hebbende, storte alleen, in yders aenzien, op 't heir der vyanden in, en wierd daer verslagen. Men vind in zeker Koninkrijk van deze nieuwe landen, op de dag van een plechtelijke ommegang, in de welke d'afgod, die zy aenbidden, op een wagen van wonderlijke grootheit, omgevoert word, dat veel stukken vleesch levendig van hun lighaem snijden, om dat aen dit beelt t'offeren, en noch veel anderen, die, zich op de plaets neêrbuigende, zich op raden doen malen en vermorsselen, om daer door na hun door heilig geacht te worden; 't welk daer op volgt. De doot van deze Bisschop, met de wapenen in de hant stervende, heeft meer edelmoedigheit, en min gevoel, vermits d'yver van de strijt hem een deel daer af benam. Men bewaerde by outs in Marsilien vergift, op de gemeene kosten toegemaekt, en dit voor de genen, die hun doot verhaesten wilden. Maer zy moesten eerst aen de zes hondert, die hun Raet was, de redenen van hun voornemen goet doen vinden; en 't was aen niemant veroorloft de hant aen zich zelf te slaen, dan door verlof van d'overigheit, en om wettige redenen. Deze wet had noch elders plaets. Sextus Pompejus, naer Asia trekkende, nam zijn weg deur 't eilant Cea van Negrepontus. Het gebeurde, terwijl hy daer was, (gelijk een der gener, die in zijn gezelschap was, ons verklaerde) dat een vrou van hoge achting, aen haer burgers verhaelt hebbende waerom zy besloten had haer leven t'eindigen, Pompejus bad by haer doot te zijn, om haer eerlijker geacht te maken. Hy deê dit, na dat hy lang vergeefs, door zijn welspreekentheit, die in hem zeer vaerdig was, en door zijn aenrading, gepoogt had haer van dit voorneemen af te trekken. Zy had tnegentig jaren in een gelukkige staet van geest en lighaem geleeft, en, toen op een bed, dat boven gewoonte verçiert was, leggende, en met haer hooft op haer elleboog

steunende, zeide: Sextus Pompejus, de goden, en eer de genen, die ik verlaet, dan de genen, tot de welken ik ga, lonen u de weldaet van dat gy niet versmaed hebt raedtsman van mijn leven, en getuig van mijn doot te zijn. Ik, wat my aengaet, altijt een gunstig gelaet van 't geval genoten hebbende, heb besloten (uit vrees van dat de lust van al te lang te leven my geen afgunst baren zou) oorlof aen mijn ziel te geven, en laet twee dochters, en een groot getal naneeven achter. Zy, de haren tot vrede en eendracht vermaent, haer goederen aen hen omgedeelt, en haer huisgoden aen haer oudste dochter bevolen hebbende, nam met een onverschrikte hant de kop, daer 't vergift in was, en, haer smekingen aen Mercurius gedaen, en hem om een gelukkige plaets in d'andere werrelt gebeden hebbende, dronk deze dodelijke drank onversaechdelijk in. Zy sprak gedurig tot het gezelschap van de voortgang van 't vergift, en, gevoelende dat de leden van haer lighaem, 't een na 't ander, van de koude bevangen wierd, en tot aen 't hart, en in 't ingewant gekomen was, riep haer dochters, om de leste plicht aen haer te bewijzen, en haer d'ogen te sluiten. Plinius verhaelt van zeker volk, Hyperboreërs genoemt, dat by hen, door de zoete gematigtheit van de lucht, het leven gemenelijk geen einde nam, dan met believen der inwoonders, en dat zy, zat van leven zijnde, na verloop van een hoge ouderdom, zich, na dat zy vrolijk hebben weest, van zekere hoge klip, hier toe gevoorschikt, in zee storten. Wat my aengaet, de pijn, en een erger doot schijnen my de verschonelijkste aenprikkelingen.

Het XXXV. hooftstvk.

Ongestadigheit der menschelijke zaken, in Marius, en in Bonifacius Paus. Neroos treffelijke reden in 't ondertekenen van een dootvonnis. D'ongestadigheit is 't gewoonste gebrek van onze natuur. Onstanvastigheit der ouden. Augustus zelsa-

me veranderlijkheit. De stantvastigheit is 't einde, en de volmaektheit des deuchts. Empedocles berisping aen d' Agrigentinen om hun gulzigheit, en getimmer. Zekere dochter springt tot een veinster uit, om 't gewelt van een krijgsknecht t'ontgaen, schoon zy niet zeer kuis is. De gezontheit en overvloet verhinderen de dapperheit; voorbeelden in Antigonus en Lucullus krijgsknechten. Chason, door Mahomet bekeven, begeeft zich in de doot; aenmerkingen daer op. Ongestadigheit van 't gemoed. De weldaet moet alleen naer d'inzicht geoordeelt worden. Alexanders grote dapperheit met enige smetten besmet. De deucht moet om zich zelve gevolgt worden. 't Geval vermag veel op ons. De genen, die hun landen en lanthuizen wel onderhielden, wierden onder de Milesiers bequaem tot de bestiering van 't gemeen geacht. Hoe grote macht d'eerzucht, gierigheit en onkuisheit op ons hebben.

DE genen, die zich in 't naspeuren der menschelijke werken oeffenen, vinden zich nergens meer in belemmert, dan in die te schikken, en een gelijke glans te geven: want zy strijden gemenelijk op zulk een vreemde wijze tegen zich zelven, dat 'et onmogelijk schijnt dat zy uit een zelve winkel gekomen zijn. De jonge Marius bevond zich nu een zoon van Mars, en dan van Venus. De Paus Bonifacius d'achtste trad, gelijk men zegt, als een vos in zijn ampt, betoonde zich daer in als een leeu, en storf als een hont. Wie zou geloven dat Nero, dit ware afbeeltsel van de wreetheit, toen men hem vergde, om, volgens de gewoonte, 't vonnis van een dootschuldige t'onderteekenen, uitrięp: *Och dat ik niet schrijven kon!* zo beklemde hem 't hart, om een man ter doot te verwijzen. 't Is alles zo vol van zodanige voorbeelden, en yder kan zo veel daer af voor zich zelf te voorschijn brengen, dat ik niet vreemt vind dat verstandige lie-

den somtijts grote moeite doen, om deze delen op hun behorelijke plaets te schikken; dewijl d'ongcstadigheit my 't gemeenste en schijnbaerste gebrek van onze natuur schijnt. Daer is enige schijn om oordeel van een mensch, naer de gemeenzaemste werken van zijn leven te doen: maer uit oorzaek van de naturelijke ongestadigheit onzer zeden en gevoelens, heeft my dikwijls gedocht, dat de goede Schrijvers zelf t'onrecht gepoogt hebben een vast en bestandig gevolg van ons te maken. Zy verkiezen een algemene trek en gedaente, en, dit afbeeltsel volgende, vonnissen al de werken van een mensch daer naer, en zeggen dat 'et veinzing is, zo zy 't niet genoech konnen wringen. Augustus is hen ontsnapt, en te gaeu geweest: want men vind in deze man zo schijnbaer, haestig en gedurig een verscheidenheit van zijn werken in 't geheel beloop van zijn leven, dat de stoutste rechters zelf 't vonnis daer af niet hebben durven uitspreeken. Ik geloof van de menschen niets zwarelijker, dan de stantvastigheit, en niets lichter dan d'ongeftadigheit. Men kan in de gehele Outheit naeuwelijks twaelf mannen vinden, die in hun leven een wisse streek gehouden hebben; 't welk nochtans 't voornaemste gemerk van de wijsheit is. Want om haer, zegt een oude, in een woort te begrijpen, en om al de regelen van onz leven in een regel te bevatten, 't is een zelve ding altijt willen en niet willen. Ik zou niet, zegt hy, verwerpen dat men 'er byvoegde: zo de wil gerechtig is. Want zo hy niet gerechtig is, kan hy niet altijt dezelfde wezen. Zeker, ik heb welëer gehoort dat de zonde niets anders is, dan een ongeregeltheit, en een gebrek van mate; en dieshalven is 't onmogelijk dat men de stantvastigheit daer aen koppelen kan. Demosthenes zegt, zo men vertelt, dat overweging en berading 't begin, en stantvastigheit 't einde, en de volmacktheit van alle deucht is. Zoo wy met overleg een weg inslaen, 't zal altijt de beste zijn: maer niemant heeft 'er op gedacht. Onze gewoonte is de neigingen van onze lusten ter rechter, en slinkerhant, voorwaerts en achterwaerts, naer dat de wint der gelegentheden ons drijft, te volgen. Wy bedenken 't geen,

dat wy willen, niet dan terstont als wy 't willen, en veranderen gelijk dit dier, dat de verwe van de plaets, daer men 't legt, aenneemt. Wy veranderen 't geen, dat wy nu voorgenomen hebben, terstont, en keren weêr schielijk om. Kort, alles is vol ongestadigheit. Wy gaen niet, maer worden gedreven, gelijk de dingen, die nu zacht en dan hard, naer het water stil is, of hol gaet, vlieten. Een yder bezondere dag een bezondere zin. Onze zinnelijkheden veranderen met de bewegingen der tijden. Wy vlieten tusschen verscheide raden, en willen niets vryelijk, volkomentlijk of stantvastelijk. Empedocles merkte deze verscheidenheit in d'Agrigentinen; te weten dat zy zich tot de wellusten begaven als of zy morgen zouden sterven, en timmerden als of zy eeuwig zouden leven. Als iemant zekere wetten en ordening zich in zijn leven voorgeschreven had, en die onderhield, men zou in zijn geheel leven een gelijkheit van zeden, en een gewisse overeenkoming der dingen met malkander bemerken; gelijk men eenige trekken daer af in de jonge Cato bespeurt. Dit is een overeenstemming van gelijkluidende geluiden, die niet van malkander verschillen. Maer 't gaet met ons heel anders. Zoo veel werken zo veel bezondere oordelen. 't Zekerste, naer mijn gevoelen, zou zijn die niet de naeste omstandigheden te vergelijken, en geen zo lang onderzoek daer af te doen, zonder enig gevolg daer af te besluiten. Zekere dochter had, in de beroerten van Vrankrijk, zich tot een veinster uitgeworpen, om 't gewelt van een krijgsknecht, haer gast, te schuwen. Zy, met de val noch niet doot zijnde, had gepoogt zich zelve, om haer voorneemen uit te voeren, met een mes de keel af te steken, maer wierd daer in belet. Zy, zwarelijk gewont zijnde, beleed zelve dat de krijgsknecht haer noch niet geparst had, dan met verzoek en geschenken, maer dat zy vrecsde dat hy eindelijk tot gewelt komen zou: in voegen dat zy, door haer redenen, gelaet en bloet, dat als een getuig van haer deucht was, een andere Lucretia scheen. Maer men verstont sedert dat zy te voren en daer na niet zo moejelijk om te genaken was. Met recht zegt men dan dat men, eens in

zijn verzoek afgeslagen zijnde, daer uit niet besluiten moet dat uw meesteres onverwaggelijk in kuisheit is; want zy heeft ook haer beurt. Antigonus, een van zijn krijgslieden, om zijn dapperheit, vierig beminnende, beval aen zijn geneesmeesters, dat zy hem van een inwendige ziekte, die hem lang gepijnigt had, genezen zouden, en, bespeurende dat hy, na zijn genezing, trager tot d'aenslagen was, vraegde hem wat hem dus verandert, en flaeumoedig gemaekt had. Gy zelf, mijn Heer, zeide hy, vermits gy my van de qualen, om de welken ik mijn leven niets achte, verlost hebt. Lucullus krijgsknecht, door de vyanden berooft, bestak een treffelijke aenslag tegen hen, om zich te wreken, tot dat zijn schade rijkelijk geboet was. Lucullus, een goed gevoelen van hem krijgende, poogde, door de schoonste vertoningen, die hy bedenken kon, hem in een gevarelijke aenslag te gebruiken. Gebruik, zeide de krijgsknecht, enig elendig afgezet krijgsknecht daer toe; en weigerde volmondig uit derwaerts te trekken.

Wy lezen dat Chasan, overste der Janisseren, heftig van Mahometh bekeven, om dat hy zijn bende door d'Ongeren gedrukt zag, en om dat hy zich flaeumoedig verweerde, den Turk geen antwoort gaf, maer in de staet, daer hy in was, met 'et geweer in de hant, in d'eerste benden der vyanden, die hem voorquam, instorte, en daer terstont gedoot wierd. Dit is misschien geen zo grote verontschuldiging, als verbaestheit, en geen zo naturelijke dapperheit, als nieuwe gramschap. Verwonder u niet van dat gy de geen, die gy gister zulk een waeghals zaegt, heden zo blode ziet. De gramschap, noot, gezelschap, wijn, of 't geklank van de trompetten had hem 't hart onder de riem gesteken; maer de reden had hem niet zodanig gemaekt. Deze omstandigheden hadden hem dus aengemaent: 't is dan geen wonder dat men hem door andere strijdige omstandigheden anders geworden ziet. Deze verscheidenheit, die men zo gezwint in ons bespeurt, heeft veroorzaekt dat enigen meenen dat wy twee zielen, en anderen dat wy twee machten hebben, die ons verzellen, en ons, elk naer zijn wijze, bewegen, d'een ten goede, en d'ander ten

quade; vermits zulk een verscheidenheit niet wel een enkele stoffe toegeëigent kan worden. Wy worden niet alleen door de wint der toevallen, maer ook door onze eigen ongestadigheit bewogen: en de geen, die ons te degen beziet, zal ons zelden tweemael in een zelve staet vinden. Wy geven aen onze ziel nu d'een, en dan d'andere gedaente, naer dat de plaets is, daer wy haer schikken. Zoo ik verscheidelijk spreek, 't is dat ik my verscheidelijk aenzie. Men vind daer in alle strijdigheden, naer de dingen, die ons voorkomen. Als ik my zelf wel spiegel, bevind ik in my eniger wijze dat ik beschacmt en baldadig, kuisch en onkuisch, snapachtig en zwijgend, arbeidsaem en teder, vernuftig en plomp, stuurs en vriendelijk, leugenachtig en waerachtig, geleert en ongeleert, milt en gierig, en quistachtig ben. De geen, die zich zelf wel beziet, zal in zich zelve, ja naer zijn eige oordeel, deze strijdigheit en tweedracht zien. Ik kan niets volmaektelijk van my zelf zeggen. Schoon ik altijt gezint ben van 't goede goet te spreken, en, zo veel als 't mogelijk is de dingen ten beste te bedieden, zo is 't nochtans dat de vremdigheit van onze staet in ons veroorzaekt, dat wy door de zonde zelve tot weldoen gedreven worden, zo 't weldoen niet naer d'inzicht alleen geoordeelt word. Men moet een mensch om een enige dappere daet niet dapper achten. De geen, die 't warelijk is, zal 't altijt, en overal zijn. Zo zy een gewoonte des deuchts, en niet een gevallig ding is, zy zal een mensch in alle voorvallen gelijkelijk stantvastig maken. Hy zal zodanig alleen als in 't gezelschap, en zodanig in een besloten park, als in een strijt wezen: want (men zeg wat men wil) daer is geen andere stantvastigheit op de straet, als op 't velt. Een stantvastig man zal zo wel een ziekte op zijn bed, als een wond in 't leger verdragen, en de doot niet meer in zijn huis, dan in een aenval vrezen. Men ziet niet dat een zelve man onbeschroomdelijk ten storm gaet, en zich daer na, gelijk een wijf, quelt, om 't verlies van een geding, of zoon. Als hy lafhartig tegen de schande, en bestandig tegen d'armoede, kleinzeerig onder des barbiers scheermes, en onversaegt tegen zijn

vyanden is, zo is de daet, en niet de man prijsselijk. Veel Grieken, zegt Cicero, konnen de vyanden niet aenschouwen, en bevinden zich stantvastig in de ziekten. Heel anders is 't met de Cimbren en Celtiberiers. *Nihil enim potest esse aequabile, quod non à certa ratione proficiscatur:* want niets kan gelijkmatig zijn, dat niet van een zekere reden voortkoomt. Daer is geen grooter dapperheit in zijn aert , dan die van Alexander. Maer zy is 't alleen in haer aert, en overal niet volmaekt en algemeen genoech. Hoe onvergelijkelijk zy is, zo heeft zy nochtans haer smetten. Men ziet hem sidderen op de minste ergwaen van de belaging der zijnen tegen zijn leven, en zo onbescheidelijk en ongerechtelijk tot dit onderzoek begeven, dat zijn naturelijke reden door vrees bedwelmt word. 't Waengeloof, daer af hy zo geweldig getroffen was, betoont enige kinderlijkheit in hem. D'overmatige rou, die hy om Clytus moort had, is ook een getuigenis van zijn ongelijk gemoed. Wy trachten naer eer door verkeerde middelen. De deucht kan niet , dan om haer zelf, gevolgt worden. Zo men somtijts haer aengezicht, om enige andere oorzaek leent, zy rukt terstont ons dit momtuig af. De zicl eens daer in geweekt zijnde, behoud deze verwe zo vast, dat zy niet afgaet, zonder de stukken mee te nemen. Men moet dan, om van een mensch t'oordelen, lang en naeukeurig zijn spoor volgen. 't Is dan geen wonder, zegt een oude, dat 'et geval zo veel op ons vermag, dewijl wy by geval leven. Niemant maekt enig zeker ooggemerk van zijn leven; en beraed zich alleen op de delen daer af. De schutter moet eerst weten waer hy naer doelt, en dan de hant, boog, snaer, pijl en beweging daer naer voegen. Onze raden dwalen, om dat zy geen beleit en gemerk hebben. Geen wint is den geen dienstig, die niet weet wat haven hy in wil. Ik ben niet van 't oordeel, 't welk men voor Sophocles deê, die men, tegen zijn zoons beschuldiging, bequaem tot de handeling zijner huisselijke zaken bewees om dat men een van zijn treurspeelen gezien had. Ik acht ook de gissing der Pariers, uitgezonden om de staet der Milesiers te verbeteren, niet genoechsaem tot

zulk een gevolg, als zy daer af trokken. Zy, in dit eilant komende, zagen naer de landen, die best gebout, en naer de lanthuizen, die best geregelt waren, en, de naem van de meesters daer af opgeteekent hebbende, verkozen, toen zy de burgers by malkander ontboden hadden, deze meesters tot nieuwe bestierders en overigheit, vermits zy oordeelden dat dezen , voor hun bezondere zaken zorgvuldig zijnde, ook zodanig voor de gemeene zouden zijn. Wy zijn alle van zo verscheide en ongelijke stukken aen elkander gehecht, dat yder deel en yder ogenblik zijn bezonder werk doet. Ja men vind zo groot een verschil van ons tot ons zelven, als van ons tot anderen. Dewijl d'eerzucht den menschen dapperheit, matigheit, milthcit, ja gerechtigheit leren kan, dewijl de gierigheit den jongeling, in de schaduw en onder het dak opgevoed, zekerheit kan geven, om zich zo verre van zijn haert, in de woeste golven met een zwak scheepje te begeven, en hem noch bescheidenheit en voorzichtigheit leert, en dewijl Venus zelve de jeucht, noch onder de tucht en onder de roê zijnde, met stoutheit en onversaegtheit verzorgt, en het tedere hart der maechden in de schoot van hun moeder aenprikkelt; zo is dit niet het ampt van een bezadigt verstant van ons alleen naer d'uitterlijke werken t'oordelen. Men moet tot in 't binnenste indringen, en te degen bezien hoe alles toegaet. Maer dewijl dit een hoge en gevarelijke aenslag is, zo wilde ik wel dat zo veel lieden zich daer meê niet bemoeiden.

Het XXXVI. hooftstvk.

Tegen de roekeloosheit der berispers van de schriften der anderen. Kennis zonder oordeel, en oordeel zonder kennis konnen in ons zijn. Welke nieuwe boeken behagelijk zijn. De boeken van Amadijs veracht. Des Autheurs gevoelen van Arioste, Ovidius en Axioche van Plato. Zinrijkheit van Esopus fabelen. Oordeel over verscheide Poëten in 't Latijn. Virgilius

treffelijkheit. Lucanus deftigheit. Terentius aertigheit. Lucretius t'onrecht by Virgilius en Aristote geleken: ook Terentius by Plautus. Oordeel over onze speeldichters. Vergelijking van Catullus en Martialis: van Eneas en Roeland; en van Plutarchus en Seneca. Oordeel van Ciceroos schriften, en van zijn brieven aen Atticus.Onnozelheit van Ciceroos Poësy, en lof van zijn welsprekentheit. De jonge Cicero doet een geesselen, om dat hy zijn vaders welsprekentheit veracht had. Laërtius lof. Cesars treffelijkheit in zijn schriften. Eenvoudige Historischrijvers. Aert der middelmatige Historieschrijvers. Welke historien goet zijn. Misslagen in Cesars schriften bevonden. Lof en laster van Guicciardin in zijn schriften. Oordeel over de historie van Comines, Bellay, Ionville, en Eginhard.

IK twijffel niet dat ik somtijts van dingen spreek, die beter en verstandelijker door de genen, die hun werk daer af maken, verhandelt zijn. Maer dit is warelijk een poging van de naturelijke, en geensins van de verkregen krachten; en de geen, die my van botheit overtuigt, zal niets tegen my doen. Want ik zou naeuwelijks aen anderen van mijn redenen antwoort willen geven, dewijl ik my zelf geen reden daer af geef, of my zelf voldoe. Dat de geen, die naer wetenschap tracht, haer ter plaets, daer zy te vinden is, zoekt: maer wat my aengaet, daer is niets, 't welk ik min betracht. Dit zijn enkele uitdrukselen van mijn zinnelijkheden; door de welken ik niet de dingen, maer my zelf poog te tonen: ik zal misschien eens kennis daer af hebben, of heb haer weleer gehad, naer dat 'et geval my ter plaets, daer zy verklaert wierden, gebracht heeft; maer ik heb 'er heden geen geheugenis af. Schoon ik my enigsins in de boeken oef-

fende, ik kan nochtans niets daer af onthouden. Ik heb geen zekerheit toegezegt, dan alleen te tonen hoe verre heden de kennis, die ik 'er af heb, strekt. Dat men dan niet op de stoffe, maer op de gestalte, die ik 'er aen geef, wacht. Bezie of ik in 't geen, 't welk ik leen, iets heb konnen kiezen, om de vinding, die altijt van my koomt, op te helpen, en te verrijken. Want ik doe, niet in mijn begin, maer in mijn gevolg, den anderen 't geen spreken, 't welk ik, of door zwakheit van mijn tong, of door zwakheit van mijn vernuft, niet zo wel uitbrengen kan. Ik tel niet, maer weeg 't geen, dat ik leen. Want zo ik het door 't getal had willen geacht maken, ik zou my niet tweemael zo veel belast hebben. Zy zijn alle, of weinig schilt 'er aen, zo vermaert en oud van naem, dat zy, zo my dunkt, zich zelven genoech, zonder my, noemen. Zo ik iets van hen in redenen, vergelijkingen of bewijzingen tot my trek, en onder 't mijne versmelt, ik verzwijg met voordacht de Schrijver daer af, om de roekeloosheit dezer haestige vonnissen, die zich over alle schriften, en inzonderheit over nieuwen, daer af de schrijvers noch leven, verspreiden. Ik laet toe dat zy aen Plutarchus een slag op mijn hooft geven, en dat zy in my Seneca verspreken en lasteren. Ik wil mijn zwakheit onder hun hoge achting verbergen. Ik zal de geen beminnen, die my weet uit te schudden, maer door gaeuheit van oordeel, en door 't enig onderscheit van de kracht en schoonheit der redenen. Want ik, die gebrek van geheugenis heb, weet niet wien ik hen toeëigenen zal. Ik bespeur wel, als ik my zelf bezie, dat mijn tuin geen zo kostelijke bloemen, die ik 'er gezaeit vind, voortbrengt, en dat al de vruchten van mijn vernuft dat niet vergoeden konnen. Ik ben gehouden hier af reden te geven, of ik my zelf ook tegenspreek, en of er ook zonde of verwaentheit in mijn redenen is, die ik niet gevoel, of die ik niet gevoelen kan, als men hen my vertoont. Want het gebeurt dikwijls dat 'er enige missagen onze ogen ontsnappen; maer de zwakheit van oordeel bestaet hier in, dat men hen niet zien kan, als een ander ons die aenwijst. De weten-

schap en waerheit konnen zonder oordeel by ons zijn; en 't oordeel kan 'er ook zonder wetenschap en kennis wezen. Ja de kennis van d'onwetentheit is een der schoonste en zekerste getuigenissen, die ik vind.

Ik heb geen ander geleide, om mijn stukken aen malkander te voegen, dan 't geval. Ik vergader mijn beuzelingen zodanig, als zy my voorkomen, nu in gedrang, en dan achtervolgens. Ik wil dat men mijn gewone en naturelijke gang zodanig, als hy is, ziet. Ik laet my zodanig voortgaen, als ik my vind. Dit zijn ook zodanige zaken, daer in men wel onkundig mag wezen, en onvoordacht daer af spreken. Ik wenschte wel dat ik een volmaekter kennis van de dingen had, maer begeer haer niet zo dier, als zy kost, te kopen. Mijn voorneemen is 't overige van mijn leven zoetelijk, en niet kommerlijk te verslijten. Daer is niets, om 't welk ik mijn hooft breken wil. De wetenschap, hoe hoog geacht, is my zo veel niet waert. Ik zoek niets in de boeken, dan om my, door een eerlijke bezigheit, daer in te vermaken; of, zo ik daer in blok, ik zoek 'er niets, dan de konst, die van mijn zelfs kennis handelt, en die my leert wel te leven, en wel te sterven. Zo ik enige duisterheit daer in vind, ik bijt my zelf de nagels daerom niet af, maer scheid 'er af, na dat ik een storm of twee daer op gedaen heb. Zo ik daer op staen bleef, ik zou my zelf, en mijn tijt spillen; want ik heb een voorbarige en voortvarende geest. 't Geen ik met d'eerste koomst niet vind, zal ik noch min zien, zo ik my hardnekkig daer aen hou. Ik doe niets zonder blygeestigheit; en d'aenhouding, en al te stijve blijving daer aen verblint, bezwaert en vermoeit mijn oordeel. Mijn gezicht verbijstert daer in: ik moet het dieshalven daer af trekken, en wat verquikken: gelijk men, om van de glans van scharlaken t'oordelen, ons beveelt d'ogen daer over te laten gaen, en dat tot verscheide malen t'aenschouwen. Zo dit boek my niet behaeg, ik kies een ander, en dat noch alleen als de walging van niets te doen my bevangt. Ik bemoei my weinig met nieuwe boeken, om dat d'ouden my volmaekter

en ernstiger schijnen, en ook weinig met Grieksche, om dat mijn oordeel niet in een kinderlijke kennis bezich kan zijn. Onder de nieuwe boeken, die ik lezenswaerdig acht, en alleen tot vermaek strekken, vind ik Bocatius Decameron, Rabelays, en de kusjes van Johannes Secundus, zo men hen dezc naem geven mag. Wat de boeken van Amadijs van Gaule, en zodanige andere schriften meer aengaet, zy zijn nooit by my in achting geweest, zelf niet in mijn kintsheit. Ik zal noch dit, of stoutelijk, of roekelozelijk, zeggen, dat deze grijze en doffe ziel zich niet alleen niet van Arioste, maer ook niet van Ovidius laet kittelen. Zijn gemakkelijkheit en vindingen, die my welëer opgetogen hebben, konnen my nu naeuwelijks ophouden. Ik zeg vrymoedig mijn gevoelen van alle dingen, ja ook van dien, die misschien mijn kennis overtreffen en die ik buiten mijn macht houd. 't Geen, dat ik 'er van zeg, is ook om de maet van mijn gezicht, en niet om de maet der dingen te verklaren. Als ik my af keerig van Platoos Axiocha gevoel, als van een werk, dat zonder kracht is, ten aenzien van zulk een Schrijver, zo geeft mijn oordeel zich zelf geen geloof daer in. Het is niet zo verwaent, dat 'et zich tegen d'achtbaerheit van zo veel oude vermaerde gevoelens stellen zal. Mijn oordeel houd zich onder zijn bestierders en meetsers, en wil liever met hen dwalen. Het berispt zich zelf, en veroordeelt zich, of om dat 'et zich aen de schors verlet, en niet tot op de gront deurdringen kan, of om dat 'et de zaek door een valsche schijn aenziet. Het vernoegt zich met zich van verwarring en ongeregeltheit te beschutten; en, wat zijn zwakheit aengaet, het kent haer, en belijd het gewillig. Het meent een rechte bedieding aen de schijn, die door zijn begrip hem vertoont worden, te geven, maer zy is zwak en onvolmaekt.

De fabelen van Esopus hebben ten meestendeel veel zinnen en beteekenissen. De genen, die hen verklaren, kiezen enig aengezicht daer af, dat wel op de fabel past. Maer dit is niet dan de schors. Daer zijn noch veel andere eigenschappen, die krachte-

lijker en wezentlijker inwendig zijn, tot de welken zy niet deurdringen konnen. Daer hebt gy 'er mijn gevoelen af. Maer, om mijn streek te houden, ik heb altijt geacht dat Virgilius, Lucretius, Catullus, en Horatius in de Poësy de voornaemste plaets beslaen, en voornamelijk Virgilius in zijn Lantbou, 't welk ik 't volmaektste werk van de Poësy acht; in vergelijking van 't welk men lichtelijk bemerken kan dat 'er enige plaetsen in d'Eneidos zijn, daer aen d'Autheur, zo hy tijt had gehad, noch de hant gezet zou hebben. En zeker, Eneas vijfde boek schijnt my 't volmaektste van alle. Ik bemin ook Lucanus, en handel hem gaerne, niet zo zeer om zijn stijl, als om zijn eige waerde, en waerheit zijner gevoelens en oordelen. Wat de goede Terentius, en de bevallijkheit van de Latijnsche tael aengaet, ik vind hem wonderlijk, om de bewegingen des gemoeds, en de stant onzer zeden te vertoonen. Onze werken doen my yder ogenblik tot hem keren. Ik kan hen niet zo dikwijls lezen, of ik vind 'er noch enige nieuwe schoonheit en bevallijkheit in. De genen, die in de naeste tijden van Virgilius leefden, beklaegden zich van dat sommigen Lucretius by Virgilius geleken. Maer ik ben van gevoelen, dat dit warelijk een ongelijke vergelijking is. Doch ik kan naeuwelijks deze achting behouden, als ik my in eenige treffelijke plaets van Lucretius gehecht voel. Zo zy zich om deze vergelijking stoorden, wat zouden zy van de beestelijke en onbesuisde bottigheit der gener zeggen, die hem nu by Arioste gelijken? ja wat zou Arioste zelf daer af zeggen? *o seculum inspiens & infacetum!* ô dwaze en onheussche eeuw! Ik acht dat d'ouden noch meer over de genen te klagen hadden, die Plautus by Terentius, dan over de genen , die Lucretius by Virgilius geleken. 't Geen, 't welk grotelijks tot Terentius voordeel en achting strekt, is dat de vader van de Romeinsche welspreekentheit hem alleen, onder de genen van zijn staet, zo dikwijls in de mont heeft; en ook 't vonnis, 't welk d'eerste rechter van de Romeinsche Poëten van zijn medegenoot geeft. Ik heb dikwijls overdacht waerom in onze tijt de genen, die zich be-

moejen met Comedien te maken, drie of vier bewijsredenen van dien van Terentius of Plautus gebruiken, om een van de hun daer af te maken. Zy hopen in een klucht vijf of zes vertellingen van Bocatius op malkander. 't Geen, 't welk hen dus veel stoffe doet te zamen rapen, is de wantrou van met hun eigen aertigheden te konnen bestaen. Zy moeten een lighaem, daer zy op steunen, hebben; en van hun eigen niet genoech hebbende om ons op te houden, willen dat de vertelling ons bezich houd. Maer 't gaet heel anders met mijn Terentius. De volmaektheit en aertigheit van zijn woorden doen ons de begeerte van zijn onderwerp verliezen. Zijn aerrigheit en bevallijkheit weerhouden ons overal. Hy is in alles zo aengenaem, en vervult onz gemoed zo met zijn aenlokkelijkheit, dat wy d'aertigheit van zijn fabel vergeten. Deze zelve inzicht trekt my al verder. Ik zie dat d'oude en goede Poëten de begeerte en betrachting, niet alleen der stuursche verheffingen van de Spanjaerden en Petrarchisten, maer ook zachter en gematigder punten die de verciering aller Poëtische werken der volgende eeuwen zijn, geschuwt hebben. Yder goed rechter zal zonder vergelijking meer prijzen de welbeschaeftheit in deze gestadige zachtigheit, en vloejende deftigheit van Catullus gedichten, dan al de prikkelen, daer meê Martialis de staert der zijnen besteekt. Catullus gedichten nijpen genoech zonder prikkels. Zy hebben overal 't geen, 't welk lachen veroorzaekt, en behoeven zich zelven niet te kittelen. Maer Martialis gedichten behoeven uitheemsche hulp. Zy behoeven zo veel te meer lighaems, als zy min geest hebben. Zy stijgen te paert, om dat zy niet kracht genoech, om op hun benen te staen, hebben. Gelijk in onze danssen deze lieden van verachte staet, die daer school af houden, om dat zy 't gelaet en de betamelijkheit van d'adel niet konnen vertonen, zich pogen door gevarelijke sprongen, en andere vreemde en guighelaers bewegingen geprezen te maken. De vrouwen zijn ook niet zo bedwongen in danssen, daer in verscheide bewegingen des lighaems zijn, als in de genen, daer in

zy alleen een naturelijke tret behoeven te houden, en heur eigen gelaet, en gewone bevallijkheit te vertonen. Sommige gekken op een toonneel, dien deze konst eigen schijnt, zijn ons aengenaem, en verheugen ons grotelijks, schoon zy hun dagelijksche klederen, en hun gewoon gelaet vertonen: maer de leerlingen, en de genen, die noch niet zo ervaren in deze konst zijn, moeten zich 't aengezicht besmeren, zich geheel verkleeden, vreemde mijnen, en sporeloze grimmassen maken, om ons tot lachen te bewegen. Men bespeurt mijn begrip beter in de vergelijking van Eneas met Roeland de verwoede. Eneas gaet gedurig met een hoge en bestandige vlucht voort, en vervolgt altijt zijn streek. Maer Roeland springt en huppelt van d'een vertelling op d'ander, gelijk van tak op tak, en betrout zich niet op zijn wieken, dan voor een kleine sprong, en strijkt overal neêr, uit vrees van dat d'adem en kracht hem bezwijken zou.

Daer ziet gy welke Schrijvers my, in deze geschriften, best behagen. Wat d'andere lessen aengaen, die 't vermaek met een weinig vrucht vermengen, en daer door ik mijn gevoelens en zeden leer schikken; de boeken, die my meest daer toe dienen, zijn Plutarchus en Seneca. Zy hebben beide dit aenmerkelijk gemak voor mijn zeden, dat is dat de wetenschap, die ik daer in zoek, naektelijk vertoont word, en dat men geen lange arbeit, daer toe ik onbequaem ben, daer in behoeft te doen; gelijk de werkjes van Plutarchus, en Senecaes brieven zijn, die men voor het schoonste en nutste deel van hun geschriften houden mag. Men behoeft geen lang beraet, om zich daer toe te begeven, en men kan 'er uitscheiden als men wil: want zy hebben geen gevolg, en hangen niet aen malkander. Deze Schrijvers zijn in 't meeste deel van hun gevoelens nut en waerachtig. Hun geval deê hen ook omtrent in een zelve eeuw geboren worden. Zy waren beide leermeesters van twee Romeinsche Keizers, beide van uitheemsche landen, en beide rijk en machtig. Hun onderwijs is de balsem van de Philosophie; en word met een naekte en bequame gedaente vertoont. Plutarchus is eenpariger en be-

standiger; Seneca woelender en verscheiden. Deze verhard zich, en poogt de deucht tegen de zwakheit, vrees, en zondige begeerten te wapenen: d'ander schijnt heur gewelt niet zo hoog t'achten, en haer zo te versmaden, dat hy niet uit zijn tret wil gaen, of zich op zijn hoede houden. Plutarchus heeft het gevoelen der Platonischen, zacht en bequaem voor de menschelijke gemeenschap: maer d'ander heeft het gevoelen der Stoïschen, en Epicurischen, verder van de gemene sleur verwijdert, maer naer mijn zin nutter en bestandiger in 't bezonder. Men bespeurt in Seneca, dat hy een weinig voor de dwinglandy der Keizeren van zijn tijt zwicht; want ik hou voor gewis dat hy met een gedwongen oordeel de zaek van Cesars edelmoedige moordenaers veroordeelt. Plutarchus is overal vry. Seneca is vol van zinspreuken, en Plutarchus van zaken. Seneca ontsteekt, en prikkelt aen; maer Plutarchus vernoegt en betaelt u beter. Hy leid, maer Seneca drijft ons. Wat Ciceroos werken aengaen, de genen; die my van hem tot mijn voorneemen konnen dienen, zijn de genen, die van de Philosophie, voornamelijk de Morale, handelen. Maer om onbeschroomdelijk de waerheit te belijden, (want als men de schaemte verloren heeft, is 'er voortaen geen breidel) zijn wijze van schrijven schijnt my verdrietig. Want zijn voorreedenen, bepalingen, vragen en uitleggingen beslaen 't grootste deel van zijn werk. Al 't merg, en al de kracht, die 'er in is, word door deze lange toestel verstikt. Zo ik een uur in hem te lezen ('t welk al veel voor my is) besteed heb, en overweeg wat zelfstandigheit ik daer uit getrokken heb, zo vind ik 't meeste deel des tijts niets dan wint; want hy is dan noch niet tot de bewijzingen, die tot zijn zaek strekken, en tot de redenen, die eigentlijk de knoop raken, die ik zoek, gekomen. Ik, die enkelijk wijzer, en niet geleerder of welspreekend begeerte worden, heb geen behagen in deze Logische en Aristotelische wetten. Ik wil dat men van 't achterste stuk begint. Ik weet wel wat de doot en wellust is: men behoeft heur niet voor my t'ontleeden. Ik zoek goede en bestan-

dige redenen, die my leren 't gewelt daer af tegen te staen. De spitse vonden der letterkonstenaers, en de vernuftige samenhanging der woorden en twistreedenen dienen niet hier toe. Ik eisch zulke redenen, die terstont de twijffeling ter plaets, daer zy krachtigst is, aentasten: maer de zijnen hengelen slechs wat om. Zy zijn goet voor 't school, voor de pleitbank, en voor de predikatie, daer wy tijt om te slapen hebben. Wy zullen, na 't sluimeren van een vierendeel uurs, noch vroeg genoech komen, om de draet daer af weêr te vinden. Men moet dus tot de rechters spreken, die men met recht of onrecht verwinnen wil, tot de kinderen, en tot het gemeen, aen 't welk men alles zeggen moet. Ik wil niet dat men my opwekt, en wel vijftigmael roept, naer de wijze onzer krijgsboden: *hoort toe!* De Romeinen zeiden in hun godsdienst, *hoc age, doe dit*: wy zeggen in d'onze: *sursum corda, heft de harten op.* Dit zijn al verloren woorden voor my. Ik koom al bereid uit mijn huis. Ik behoef om my graeg te maken. Ik eet deze spijs wel raeu. Men vermoeit en verzaed my met deze voorspeelen, in plaets van my graeg te maken. Zal d'ongebondenheit des tijts my ook van deze schrikkelijke stoutheit beschutten, dat ik Platoos samenspraken slepende acht, en zeg dat zy zijn voorwerp verstikken? Wat raet, als ik zeg dat een man, die zo veel beter dingen te zeggen had, zijn tijt vergeefs met deze lange voorbereidende tusschenspraken spilt? Mijn onwetentheit zal my hier in, dat ik niets in de schoonheit van zijn tael zie, beter verontschuldigen. Ik zoek in 't algemeen zodanige boeken, die wetenschap gebruiken, en niet die haer stieren en regelen. De twee eersten, en Plinius, en huns gelijken hebben geen *hoc age, doe dit*: zy willen met lieden te doen hebben, die zelf daer af verwittigt zijn; of, zo zy een hebben, 't is een *hoc age, doe dit,* wezentlijk, en dat zijn lighaem afgescheiden heeft. Ik zie ook gaerne Ciceroos brieven aen Atticus, niet alleen om dat zy een zeer breet onderwijs van de Historie, en van de zaken van zijn tijt begrijpen, maer veel meer om daer zijn bezondere aert in t'ontdekken.

Want ik ben zonderling begeerig om 't gemoed en d'eigen oordelen van mijn Schrijvers t'ontdekken. Men kan door hun geschriften, die zy voor al de werrelt ten toon stellen, wel van hun kennis en verstant, maer niet van hun zeden, of van hen zelf oordelen. Ik heb wel dikwijls beklaegt dat wy 't boek, 't welk Brutus van de deucht geschreven had, verloren hebben. Want het gaet wel dat men de konsten van de genen leert, die d'oeffening daer af weten. Maer dewijl de reden heel anders dan de redenaer is; zo wil ik alzo lief Brutus by Plutarchus, als by hem zelf zien. Ik zou liever willen weten de redenen, die hy in zijn hut tot iemant van zijn geheime vrienden sprak, dan de redenen, die hy 's anderen daegs zijn heir voorhield; en liever 't geen, dat hy in zijn vertrekkamer, dan 't geen, dat hy op de markt, en in de Raet deê. Wat Cicero aengaet, ik ben van 't gemeen gevoelen, dat 'er, buiten zijn geleertheit, niets treffelijk in zijn gemoed was. Hy was wel een burger van een zachte natuur, gelijk gemenelijk de vette en spotachtige lieden, als hy was, zijn. Maer hy was ook flaeuhartig, en van een eerzuchtige verwaentheit. Zeker, ik kan hem hier in niet verschonen, dat hy zijn Poësy waerdig geacht heeft om in 't licht te komen. Gedichten qualijk te maken is geen grote onvolmaektheit: maer 't is een gebrek in hem dat hy niet gevoelde hoe onbetamelijk zy voor zijn naem waren. Wat zijn welspreckentheit aengaet, zy is buiten vergelijking; en ik geloof dat geen mensch hem ooit gelijk zal worden. De jonge Cicero, die zijn vader nergens in, dan in de naem, gelijk heeft geweest, in Asia gebiedende, zag op zekere tijt veel vreemdelingen, en onder anderen Cestius, aen 't laegeinde van zijn tafel, vermits men dikwijls tot d'open tafelen der grote heren indrong. Cicero, Cestius ziende, vraegde aen een van de zijnen wie hy was, en dit tot twee of driemael toe, vermits hy elders op dacht, en 't geen, dat men hem antwoorde, vergat. De dienaer, om een zelve ding niet zo dikwijls te zeggen, en om hem dat door enige omstandigheden in te drukken, zeide tot hem; 't Is deze Cestius, van de welk men u gezegt

heeft, dat hy uw vaders welspreekentheit, ten aenzien van de zijne, niet veel acht. Cicero, hierom vergramt, beval dat men deze armc Cestius aentasten zou, en deê, in zijn tegenwoordigheit, hem wredelijk geesselen: zeker een onbeleefde waerd. Men vind onder de genen zelven, die zijn welspreekentheit onvergelijkelijk geacht hebben, enigen, die daer in enige misslagen hebben bespeurt; gelijk deze grote Brutus, zijn vrient, zeide, dat zijn welspreekentheit *fractam &elumbem,* dat is gebroken en gekrakt was. De Redenaers, die naest aen zijn eeuw geleeft hebben, berispten ook in hem de grote betrachting van zekere lange toon aen 't einde van zijn sluitreedenen, en aenmerkten ook deze woorden*, esse videtur, 't schijnt te wezen*, die hy zo dikwijls daer in gebruikt. Ik, wat my aengaet, heb liever een toon, die korter valt, en die als afgesneden schijnt. Hy mengt ook zijn herhalingen somtijts, doch zelden, ruwelijk. Deze plaets klinkt noch in mijn oren: *Ego verò me minùs diu senem esse mallem, quàm esse senem, ante quàm essem. Maer ik zou liever willen niet zo lang out wezen, dan out wezen, eer ik 't was.*

De Historien zijn mijn grootste vermaek; want zy zijn aengenaem en gemakkelijk. De mensch in 't algemeen van de welk ik de kennis zoek, verschijnt daer levendiger, en volmaekter dan elders; en ook de verscheidenheit en waerheit van zijn innerlijke eigenschappen, in 't gros, en in 't bezonder, de verscheidenheit der middelen van zijn samenvoeging, en d'ongevallen, die hem dreigen. De genen, die 't leven der bezondere lieden beschrijven, behagen my best, en zijn my als eigen, om dat zy zich meer met de beradingen, dan met d'uitvallen, en meer met het geen, dat van binnen koomt, dan met het geen, dat van buiten toevalt, bemoejen. Plutarchus is dieshalven overal mijn waerd. Het moeit my grotelijks dat wy geen dozijn Laërtien hebben, of dat hy niet breeder gaet, of verstandiger is. Want ik ben zeer nieusgierig, zowel om de gevallen, en 't leven dezer grote leermeesters des werrelts, als om de verscheidenheit van hun leeringen en gevoelens te weten. Men moet, in deze oeffening der

Historien, zonder onderscheit, alderhande andere oude en nieuwe Historien lezen, om de dingen, van de welken zy verscheidelijk spreken, te verstaen. My dunkt dat Cesar voornamelijk waerdig is om gelezen te worden, niet om de kennis van de historie alleen, maer om hem zelf; zo grote volmaektheit en uitmuntentheit heeft hy boven al d'anderen. Hoewel Salustius treffelijk is, zo lees ik nochtans Cesar met een weinig meer eerbiedigheit en achting, dan men de menschelijke werken leest. Want ik bezie hem nu in zijn daden, en wonderlijke grootheit, en dan in de zuiverheit,en onnavolgelijke effenheit van zijn tael, die niet alleen al de Historieschrijvers, gelijk Cicero zegt, maer misschien ook Cicero zelf, overtroffen heeft. Hy spreekt met zo grote oprechtigheit in zijn oordelen, van zijn vyanden, dat (zijn valsche schijn, daer meê hy zijn quade zaek, en de smet van zijn dodelijke eerzucht bedekt, uitgezondert) ik acht dat hy hier in alleen te berispen is, dat hy te karig in van zich zelf te spreken is. Want zo veel grote dingen konnen niet door hem uitgevoert zijn, zonder dat hy meer, dan hy schrijft, van 't zijn daer toe gedaen heeft. Ik bemin de Historien, die of heel eenvoudig zijn, of die uitmunten. D'eenvoudigen, om dat zy niets van 't hun daer onder mengen, en 't geen, dat tot hun kennis koomt, vergaderen, en op goed geloof alle dingen, zonder keur of wringing, aenteikenen, en ons oordeel tot de kennis der waerheit ongemoeit laten. Zodanig is onder anderen de goede Froissard, die met zo vrymoedig een oprechtigheit in zijn voorneemen voortgegaen is, dat hy, een misslag begaen hebbende zich geensins ontziet die te bekennen, en ter plaets, daer hy 'er af bericht is, te verbeeteren; en die ons ook de verscheidenheit der lopende geruchten, en de strijdige aenbrengingen, die men hem deê, vertoont. Dit is d'aert van een naekte en onopgepronkte Historie: yder kan zijn voordeel daer mee, zo verre, als hy verstant heeft, doen. De Historieschrijvers, die uitmunten, hebben oordeel om 't geen, 't welk waerdig is geweten te worden, te kiezen, en konnen van twee aenbrengingen de gene, die waerschij-

nelijkste is, aenneemen. Zy oordelen de raden van de staet der Vorsten, en van hun zeden, en eigenen hen betamelijke woorden toe. Zy hebben reden, om achtbaerheit te nemen van onz geloof naer 't hun te regelen. Maer zeker, dit behoort niet, dan aen weinig lieden. De genen, die tusschen beide zijn ('t welk de gewoonste wijze is) verbrodden alles. Zy willen ons de brokken kaeuwen, en geven aen zich zelven verlof om t'oordelen, en dien volgens, om de Historie naer hun zin te buigen: want als 't oordeel d'een zijde verkiest, kan men zich niet wachten van de vertelling dwarsselings hier naer te wringen. Zy onderwinden zich de dingen, die waerdig zijn geweten te worden, te verkiezen, en verzwijgen dikwijls zulk een reden, en zulk een bezondere daet, die ons beter onderwijzen zou, en verduisteren, als ongelooffelijk, zulke dingen, die zy niet verstaen, ja misschien die zy niet wel konnen uitdrukken. Dat zy hun redenen en welspreekentheit onbeschroomdelijk ten toon stellen, en naer hun believen oordelen, maer dat zy ons ook iets, om na hen t'oordelen, nalaten; en dat zy, door hun verkortingen en verkiezing niets in 't geheel van de zaek verwarren of verwaerlozen, maer in al hun inkorting haer zuiver en onbesmet tot ons overzenden. Men verkiest gewonelijk, en voornamelijk in deze eeuwen, lieden van 't gemene volk tot dit ampt, alleen om deze inzicht van dat zy wel konnen spreken, als of wy zochten de letterkonst daer in te leren: in voegen dat de zodanigen, nergens anders toe gehuurt zijnde, en niets dan wint en geklap hebbende, zich alleen met dit deel voornamelijk bemoejen. Zy vergaderen dus, in bevallijke woorden, een schone samensmeeding der geruchten, die zy op de kruisstraten der steden vergaderen. De Historien, die men goet behoort t'achten, zijn alleen de genen, die door zodanigen geschreven zijn, die over de zaken zelve geboden, of die deelgenoten in hen uit te voeren waren, of ten minsten die anderen, deze gelijk zijnde, uitgevoert hebben. Zodanig zijn byna al de Grieksche en Romeinsche Historien. Want veel ooggetuigen hebben van een zelve zaek geschreven; vermits

in die tijt de hoogheit en wetenschap gewonelijk by malkander gevonden wierden: en dieshalven, zo 'er enige misslagen in zijn, zy moeten zeer klein, en in een twijffelachtige zaek wezen. Wat kan men van een geneesmeester, van d'oorlog handelende, of van een schoolmeester, van de voorneemens der Vorsten sprekende, verhopen? Zo wy de grote yver, die de Romeinen daer in hadden, aenmerken willen, men behoeft hier toe niet, dan dit enig voorbeelt: Asinius Pollio vond in Cesars Historien enige misreekeningen, die hy begaen had om dat hy zijn ogen niet in alle plaetsen van zijn heir kon hebben, en om dat hy de bezonderheden gelooft had, die men hem van dingen, die niet klaer genoech waren, aenbracht, of ook om dat hy niet zorgvuldig genoech van de dingen, die zy in zijn afweezen gedaen hadden, onderricht was. Men kan hier uit bespeuren hoe teder dit onderzoek van de waerheit is, dewijl men in 't verhael van een strijt niet op de kennis van de geen, die geboden heeft, of op de krijgslieden in 't geen, dat dicht by hen gebeurt is, niet betrouwen mag, zo men niet, naer de wijze der rechters, de getuigen tegen malkander brengt, en de voorwerpen op 't bewijs der omstandigheden van yder geval aenneemt. Zeker, wy hebben een flaeuwe kennis van onze zaken. Maer dit is genoechsaem, en naer mijn zin, door Bodinus verhandelt. Doch om mijn geheugenis een weinig t'ondersteunen, die zo zwak is, dat ik meer dan eens boeken, die ik eenige jaren te voren vlijtelijk deurgelezen, en met mijn aenteikeningen beklad had, weêr als nieu en my onbekent in de hant nam; zo heb ik sedert enige tijt voor een gewoonte genomen, dat ik aen't einde van yder boek (ik meen de genen, die ik niet meer dan eens gebruiken wil) de tijt, in de welk ik de deurleezing voleindigt, en 't oordeel, dat ik 'er in 't gros af gedaen heb, daer byvoeg; op dat dit my ten minsten de neiging, en 't algemeen gedenkbeelt vertoont, dat ik van de schrijver, door hem deur te lezen, ontfangen heb. Ik zal hier enige van deze aenteikeningen, die ik over enige tijt van mijn Guicciardin (want wat tael mijn boeken spreken, ik spreek tot hen met de mijne)

gedaen heb. Hy is een vlijtig Historieschrijver, van de welk men, naer mijn gevoelen, volmackter, dan van enig ander Schrijver, de waerheit der dingen van zijn tijt leren kan. Hy heeft ook, in 't meeste deel daer af d'uitvoerder, in een eerlijke staet, geweest. 't Is niet waerschijnelijk dat hy, door haet, gunst, of verwaentheit, de zaken vermomt heeft, gelijk de vrymoedige vonnissen, die hy van de Groten geeft, betuigen, en voornamelijk van de genen, door de welken hy gevordert, en tot ampten geholpen was, gelijk van de Paus Clemens de zevende. Wat dit deel aengaet, daer in hy, zo 't schijnt, meest heeft gepoogt uit te munten, 't welk zijn uitspanningen en bedenkingen zijn, men vind 'er goeden in die zoete trekken hebben; maer hy te groot een vermaek daer in gehad. Want hy, niets ongezegt laten willende, schoon hy zo breet en ruim een stoffe, die byna oneindig is, heeft, word daer door laf, en begint een weinig naer 't schoolsgeklap te rieken. Ik heb in hem ook dit aengemerkt, dat hy, van zo veel werkingen en gemoeden, die hy oordeelt, en van zo veel bewegingen en raden, nooit een tot de deucht, godsdienst, en 't geweten brengt; als of deze delen geheel in de werrelt uitgebluscht waren. Dat meer is, hy werpt ook d'oorzaek van alle werken, hoe schoon in schijn zy van zich zelven zijn, op enige zondige gelegentheit, of op enig voordeel. 't Is onmogelijk te denken dat onder zulk een ontellijk getal van werken, daer af hy oordeelt, niet een daer af is, die door de reden te voorschijn koomt. Zeker, geen bederf kan de menschen in 't algemeen zo bevangen hebben, of iemant ontsnapt noch deze besmetting. Dit doet my vrezen, dat hier in een weinig aen zijn smaek ontbreekt; en misschien heeft hy van een ander naer zich zelf geoordeelt. In mijn Philippes de Comines is dit: gy zult 'er de tael zoet en aengenaem, met een naturelijke eenvoudigheit, in vinden: de vertelling, daer in d'oprechtigheit van de Schrijver klarelijk blinkt, zuiver, en, van zich zelf sprekende, vry van verwaentheit, en, van anderen sprekende, afgezondert van gunst en haet: zijn redenen en vermaningen meer met goede yver en waerheit, dan met uit-

gezochte genoechsaemheit verzelt, en overal met ontzag en achtbaerheit, die een man van goede afkomst, en in grote zaken opgevoed, vertonen. Wat de geheugschriften van mijn Heer du Bellay aengaen, 't is altijt aengenaem de dingen door de genen, die beproeft hebben hoe men hen beleiden moet, beschreven te zien. Maer men bespeurt onweersprekelijk in deze twee heren een grote krak in de vryheit van schrijven, die in d'ouden van hun slach blijkt: gelijk in de Heer van Joinville, huisgenoot van S. Louys, Eginhard, Cancelier van Carolus Magnus, en van verscher geheugenis in Philippes de Comines. 't Is hier eer een pleit voor de koning François, tegen Keizer Karel de vijfde, dan een Historie. Ik wil niet geloven dat zy, zo veel de zaek in 't algemeen aengaet, iets verandert hebben; maer 't oordeel der uitvallen dikwijls tegen reden tot voordeel der Franschen te wringen, en 't geen, dat hun meester meest treffen zou, achter te laten, is hun ampt; getuig hier af hebben wy in de Heren van Montmorency en van Biron, die 'er in vergeten zijn: ja de naem alleen van Mevrou d'Etampes word 'er niet gevonden. Men kan de verborgen werken bedekken; maer 't geen, 't welk aen al de werrelt bekent is, en de dingen, die gemene en gewichtige uitwerkingen meegesleept hebben, te verzwijgen, is een onverschonelijk misdrijf. Kort, de geen, die volkomen kennis van de koning François, en van de dingen, die in zijn tijt gebeurt zijn, begeert, moet, zo hy my gelooft, zich elders keeren. De vrucht, die men hier doen kan, is door 't bezonder verhael der strijden en krijgsdaden, in de welken deze edelingen geweest hebben, en enige bezondere woorden en werken van enige Vorsten van hun tijt, en de lagen en handelingen, door de Heer van Langey beleid, in de welken veel dingen, waerdig om geweten te worden, zijn, en ongemene bedenkingen gevonden worden.

Het XXXVII. hooftstvk.

Grote yver der eerste Christenheit tegen de heidensche boeken. Tacitus word door d'eerste Christenen gedempt. Goede eigenschappen van Iulianus Apostata, of verloghende: zijn kuisheit, en gerechtigheit. Hy verbied den Christenen de school. Hy is een heftig, maer geen wreed vyant der Christenen, niet bloetdorstig, maer sober en wakker. Wakkerheit van Alexander de Groot. Iulianus kennis van d'oorlog. Zijn doot is die van Epaminondas gelijk. Waerom hy Apostaet, of verloghende genoemt word. Zijn waengeloof. Zijn kloekmoedig sterven. Hy recht het heidendom weer op. Vryheit van geweten tot verscheide zaken gebruikt.

MEn ziet gewoonelijk dat de goede voorneemens, zo zy niet wel beleid worden, de menschen tot quade uitwerkingen drijven. De beste en gezontste zijde in een burgerlijke oorlog is zonder twijffel de gene, die de godsdienst en oude wetten van 't lant voorstaet. Men vind nochtans onder d'oprechte lieden, die deze zijde volgen (want ik spreek niet van de genen, die haer tot een schijn gebruiken, of om hun bezondere wraek uit te voeren of hun gierigheit te verzaden, of om de gunst der Vorsten te verkrijgen, maer van de genen, die met een ware yver tot de godsdienst, en door een heilige begeerte om de vrede en welstant van hun vaderlant te bevorderen) men vind, zeg ik, van de zodanigen, veel, die door hun eenzijdigheit uit de palen van de reden gedreven worden, en die daer door somtijts ongerechtige, geweldige, en ook roekeloze raden nemen. 't Is zeker dat, in d'eerste tijden, toen de Kristelijke Godsdienst door de wetten macht kreeg, d'yver veel lieden tegen alderhande heidensche boeken wapende; door 't welk de geleerde lieden grote schade lijden. Ik acht dat deze wanorde meer schade, dan al het bran-

den der barbaren, in de boeken gedaen heeft. Cornelius Tacitus is 'er een klaer getuig af. Want hoewel de Keizer Tacitus, van zijn maegschap zijnde, al de boekeryen, die in de werrelt waren, daer meê, door een uitgedrukt bevel, verzien had, zo heeft nochtans een enig boek niet geheel het naeukeurig onderzoek der gener, die hem begeerden te dempen, om vijf of zes vruchteloze sluitreedenen, tegen 't Christelijk geloof, konnen ontsnappen. Zy hebben ook dit gebrek gehad, dat zy lichtelijk de Keizeren, die 't met de Christelijke Godsdienst hielden, prezen, en in 't algemeen al de werken der gener, die daer tegen waren, verdoemden; gelijk men lichtelijk aen de Keizer Julianus, Apostaet gebynaemt, zien kan. Hy was warelijk een groot en treffelijk man, diens ziel in de Philosophy, naer de welke hy al zijn werken schikte, deurweekt was. En zeker, men vind geen deucht, in de welke hy geen treffelijke voorbeelden nagelaten heeft. Men leeft in kuisheit (van de welke de loop van zijn leven klare getuigenis gaf) een gelijke trek van hem, als van Alexander, en van Scipio; dat is dat hy, van veel schone gevangen vrouwen, niet een wilde zien, schoon hy in 't bloejen van zijn ouderdom was: want hy wierd door de Parthen gedoot, toen hy naeuwelijks eenendartig jaren bereikt had. Wat zijn gerechtigheit aengaet, hy verhoorde zelf de dingers van weêrzijden; en schoon hy door nieusgierigheit de genen, die voor hem verschenen, vraegde van wat Godsdienst zy waren, zo kon nochtans de vyantschap, die hy de Christelijke toedroeg, zijn gemoed niet naer d'onrechte zijde doen overslaen. Hy maekte zelf veel goede wetten, en besnoeide een groot deel der schattingen en tollen, die zijn voorzaten gelicht hadden. Wy hebben twee goede Historieschrijvers tot ooggetuigen van zijn werken. Een van hen, Marcellinus genoemt, berispt heftig, in verscheide plaetsen van zijn Historie, zijn bevel, door 't welk hy de school en leeroeffening aen alle Christelijke Redenrijkers en letterkonstenaers verbood; en zegt dat hy wenschte dat deze daet onder een eeuwig zwijgen verborgen had geweest. 't Is waerschijnelijk dat Marcellinus, zo Julianus iets wreder tegen

de Christenen gedaen had, het niet verzwegen zou hebben, dewijl hy den Christenen jonstig was. Hy was ons, 't is waer, een heftig, maer nochtans geen wreed vyant. Want d'onzen vertellen zelf van hem, dat, terwijl hy eens rontom de stat Chalcedonia wandelen ging, Maris, bisschop van deze plaets, hem wel een booswicht, en een verrader van Christus durfde noemen, en dat Julianus hem geen ander leet daerom deê, dan dat hy antwoorde: Loop, loop, elendige, beween 't verlies van uw ogen; en dat de bisschop daer op weêr antwoorde: Ik dank Christus van dat hy my 't gezicht benomen heeft, om u onbeschaemt aengezicht niet te zien. Maer, zeggen zy, hy gebruikte hier in een Philosophisch gedult. Doch dit is 'er evenwel af, dat deze daet niet wel met de wreetheden, die hy, zo men zegt, tegen d'onzen bedreven heeft, vergeleken kan worden. Hy was, zegt Eutropius, mijn ander getuig, een vyant van de Christenheit, maer nochtans zonder bloetstorting. Om weêr tot zijn gerechtigheit te keren, daer is niets, daer in men hem beschuldigen kan, dan in de strengheit, die hy, in 't begin van zijn heerschappy, tegen de genen, die d'aenhang van Constantius, zijn voorzaet, gevolgt hadden, gebruikte. Wat zijn soberheit aengaet, hy leefde altijt als een krijgsknecht, en voede zich, in de volle vrede, gelijk de geen, die zich tot de strengheit van d'oorlog toeruste en gewende. Zijn wakkerheit was zodanig in hem, dat hy de nacht in drie of vier delen verdeelde, en 't minste deel daer af tot de slaep besteede. Hy gebruikte 't overige daer af tot het bezichtigen van de staet van zijn heir, en van zijn lijfwachters, of in zijn boeken. Want hy was, onder zijn andere wonderlijke eigenschappen, treffelijk in alle schriften. Men zegt van Alexander de Groot, dat hy, neêrgestrekt leggende, en om niet door de slaep van zijn bedenkingen en bezigheden afgetrokken te worden, een bekken by zijn bed deê zetten, en dat hy met zijn een hant, die hy buiten 't bed stak, een koper balletje hield, op dat, als de slaep hem dit balletje uit de hant in 't bekken deê vallen, dit gedruisch hem weer opwekken zou. Maer Julianus hield, door zijn zonderlinge onthoudelijkheit, zijn gemoed op 't geen,

dat hy begeerde, zo uitgespannen, en wierd zo weinig door deze dampen belet, dat hy deze konst niet behoefde. Wat zijn kennis in de krijgskonst aengaet, hy was wonderlijk in alle delen van een treffelijk hooftman. Hy versleet ook byna zijn geheel leven in gedurige oorlogen, en ten meestendeel in Frankrijk tegen de Duitschen en Franschen. Men vind weinig menschen, die meer gevaer uitgestaen, en meer bewijs van hun dapperheit gedaen hebben. Zijn doot heeft iets gemeen met die van Epaminondas. Want hy wierd met een schicht getroffen, en poogde hem uit te rukken, ja zou 't ook gedaen hebben, zo de schicht, scherp zijnde, hem niet in de hant gesneden, en die verzwakt had. Hy verzocht onophoudelijk, dat men hem in deze zelve staet weer in 't gevecht zou brengen, om daer de zijnen aen te manen, die, zonder hem, deze strijt kloekmoedig uitstonden, tot dat de nacht de heiren scheide. Hy had door de Philosophy geleert zijn leven, en de menschelijke dingen te verachten, en had een vast geloof van d'eeuwigheit der zielen. Hy was in zaken van Godsdienst overal zeer gebrekkelijk. Men noemde hem Apostaet, of verloghende, om dat hy onze godsdienst verlaten had. Doch dit gevoelen schijnt my waerschijnelijker, dat zy hem nooit ter harten had gegaen, maer dat hy, om de wetten te gehoorzamen, zich zodanig geveinst had tot dat hy de heerschappy in handen kreeg. Hy was zo waengelovig in de zijne, dat de genen zelven, die in zijn tijt van zijn gevoelen waren, daer meê de spot hielden: ja men zegt dat hy, zo hy de zege tegen de Parthen verkregen had, 't geslacht der ossen gedempt zou hebben, om zijn offeringen te voldoen. Hy was ook door de konst van waerzegging verleid, en gaf geloof aen alderhande voorzeggingen. Hy zeide, in zijn sterven, onder andere dingen, dat hy de goden bedankte, om dat zy hem niet door overvalling hadden laten doden, maer hem van overlang van de plaets en uur van zijn doot verwittigt hadden; en ook geen zachte of flaeumoedige doot, die beter den wellustigen en ledigen paste, en geen quijnende, lange en pijnelijke doot toegezonden hadden: en om dat zy hem waerdig kenden om dus heerlijk, in de voortgang zij-

ner verwinningen, en in 't bloejen van zijn eer deden sterven. Hy had een gelijk gezicht, als dat van Marcus Brutus, gezien; 't welk hem eerst in Gaule dreigde, en daer na, op 't uitterste van zijn leven, zich weer voor hem in Persen vertoonde. Deze redenen, die hy sprak, toen hy zich getroffen gevoelde: Nazareër, gy hebt verwonnen, of, naer een ander: vernoeg u, Nazareër, en enige andere wonderen, die men daer aen hecht, zou niet door mijn getuigen, zo zy zulks gelooft hadden, vergeten zijn. Want zy, in't heir tegenwoordig zijnde, hebben tot op de minste bewegingen en woorden van zijn einde gelet. Maer om ter zaek van mijn voorstel te komen, hy broede, zegt Marcellinus, van overlang het heidendom in zijn hart, maer hy durfde 't niet openbaren, om dat zijn heel heir van Christenen was. Eindelijk, als hy zich machtig genoech zag, om zijn voorneemen t'openbaren, deê hy de tempelen der goden openen, en poogde door alle middelen d'afgodery weêr op te brengen. Hy, in Constantinopelen 't volk oneenig, en de Prelaten van de Christelijke kerk verdeelt vindende, deê hen alle in 't hof tot Constantinopelen komen, en vermaende hen, om tot zijn voorneemen te geraken, deze burgerlijke oneenigheden te dempen, en yder zonder verhindering en vrees zijn godsdienst t'oeffenen. Hy verzocht dit met grote ernst, op hoop van dat dit verlof de twisten van weerzijden vermeerderen, en 't volk beletten zou, zich weer te vereenigen, en, door hun eendracht en eensgezintheit, zich tegen hem te versterken; vermits hy door de wreetheit van enige Christenen beproeft had, dat 'er voor de mensch geen beelt zo zeer te vrezen is, als de mensch zelf. Daer ziet gy zijn woorden ten naeste by, in de welken dit aenmerkenswaerdig is, dat de Keizer Julianus, om de burgerlijke beroerte te voeden, de zelve middel aenwent, die onze hedendaegsche Vorsten gebruiken, om haer te dempen, dat is de vryheit van geweten. Men kan van d'een zijde zeggen, dat, aen de tegenstrevers de breidel van hun gevoelen los te laten, is de verdeeltheit zajen en verspreiden, en als byna de hant lenen, om

haer te vermeerderen, dewijl 'er geen afschutsel of straf der wetten is, die haer loop stutten kan. Maer men kan van d'ander zijde ook zeggen, dat, aen de tegenstrevers de toom, van hun gevoelen t'ondersteunen, te lossen, is hen, door 't gemak te vermorwen en verflaeuwen, en de punt, die door de zeldsaemheit en nieuwigheit geslepen word, stomp te maken.

Het XXXVIII. hooftstvk.

Vergelijking van de Cardinael van Lottheringen by Seneca. Lastelijke beschrijving weêrgelegt. Gebreken van Dion Cassius Historieschrijver. Plutarchus door Bodinus van ongeleertheit en valsheit beschuldigt, om dat hy treffelijk van de Lacedemonische jeught schrijft, wordt beschermt. Wonderlijk gedult van de Lacedemonische jeught, en verscheide voorbeelden daer af. Grote stantvastigheit van een Spaensch lantman, en van een vrou. Epicharis genoemt, en van enige anderen. Hardnekkigheit der vrouwen. Wy willen alles naer ons vernuft oordelen. Ander voorbeelt, door Bodinus tegen Plutarchus bygebracht, weêrgelegt. Plutarchus is niet eenzijdig in 't vergelijken van de Romeinen by de Grieken, van de welken enigen de Romeinen overtroffen hebben. Hoe hy hen gelijkt.

DE gemeenzaemheit, die ik met Seneca en Plutarchus heb, en de bystant, die zy aen mijn ouderdom en geschriften doen, die enkelijk van hun roof opgebout zijn, verplichten my hun eer voor te spreken. Wat Seneca aengaet, ik heb, onder ontellijke boekjes, die dien van de gezuiverde godsdienst, zo zy zich noemen, tot voorstant van hun zaek uitstrojen, die dikwijls uit een goede hant komen, doch echter tot beter zaken behoren gebruikt te worden, 't welk jammer is, welëer een ge-

zien, dat, om de gelijkheit te vergroten en vol te maken, die 't met de heerschappy van Koning Karel de negende, met die van Nero maekt, de Cardinael van Lortheringen by Seneca gelijkt, vermits hun beider staet gelijk is, en zy beide de voornaemsten in de heerschappy van hun Vorsten geweest, en hun macht, handel en zeden niet veel verschilt hebben. Zeker, de Schrijver daer af doet, naer mijn gevoelen, den Cardinael grote eer aen, want hoewel ik ook van de genen ben, die zijn vernuft, welspreekentheit, yver tot de godsdienst, en de dienst tot zijn Koning hoog acht; daer beneffens zijn geluk van in een eeuw geboren te zijn, in de welke hy zo nieu en ongemeen was, en ook zo nootzakelijk voor de gemeente, die zodanig een geestelijk man, van zulk een edeldom en waerdigheit, en tot zulk een ampt bequaem, behoefde: zo acht ik nochtans, om de waerheit te zeggen, zijn vernuft nergens na zodanig, en zijn deucht niet zo oprecht, zuiver en bestandig, als die van Seneca. Dit boek, daer af ik spreek, maekt, om tot zijn gemerk te komen, een zeer lasterlijke beschrijving van Seneca, en trekt zijn lasteringen uit de Historicschrijver Dion, diens getuigenis ik geensins geloof. Want hy is ongestadig, en noemt Seneca somtijts zeer wijs, en een dootvyant van Neroos gruwelen, en somtijts gierig, woekeraer, eerzuchtig, laf, wellustig, en t'onrecht zich een Philofooph veinzende. Maer Senecaes deucht schijnt zo levendig en wakker in zijn schriften, en zijn verantwoording op enigen van zijn betichtingen, als van zijn rijkdom en overmatige quisting, is zo klaer, dat ik geen getuigenissen, daer tegen strijdende, geloven zal. Dat meer is, 't is redelijker dat wy in zodanige dingen der de Romeinsche, dan de Grieksche en uitheemsche, Historieschrijvers geloven. Tacitus en d'anderen spreken zeer eerlijk van zijn leven, en van zijn doot, en schilderen hem in alle dingen als een uitmuntend en deuchdelijk man af. Ik wil geen ander verwijt tegen Dions oordeel bybrengen; dan dit, 't welk onschuwelijk is, dat is, dat hy zo zwak en krank gevoelen van de Romeinsche zaken heeft, dat hy de zaek van

Julius Cesar tegen Pompejus, en die van Antonius tegen Cicero durft staende houden en rechtveerdigen.

Laet ons nu tot Plutarchus komen. Jan Bodinus is een goed Schrijver, heeft meer oordeel, dan't gesnor der Schrijvers van zijn tijt, en is waerdig dat men op hem let: maer ik vind hem nochtans wat te roekeloos in deze plaets van zijn Onderwijs van de Historie, daer hy Plutarchus niet alleen van onwetentheit (want ik zou hem hier in laten begaen hebben, dewijl dit my niet aengaet) beschuldigt, maer ook van dat deze Schrijver somtijts ongelooffelijke en heel fabelachtige dingen (dit zijn zijn woorden) schrijft. Zo hy enkelijk gezegt had, de dingen anders, dan zy zijn; dit was geen grote berisping: want wy nemen 't geen, dat wy niet gezien hebben van een ander, en, op goed geloof. Ik zelf bevind dat hy somtijts een zelve historie verscheidelijk verhaelt: want men vind Hannibals oordeel van de drie treffelijkste Veltoversten, die 'er ooit geweest hadden, anders in 't leven van Flaminius, dan in dat van Pyrrhus. Maer hem te betichten van ongelooffelijke en onmogelijke dingen voor gangbaer gelt genomen te hebben, is de geen, die best van oordeel is van gebrek van oordeel betichten. Ziet hier een voorbeelt daer af. Hy verhaelt, zegt Bodinus, dat een jongen van Lacedemonien zich de hele buik van een vos, die hy gestolen had, en verborgen hield, liet verscheuren, ja tot stervens toe, eer hy zijn dievery ontdekte. Ik bevind voor eerst dat dit voorbeelt qualijk uitgekozen is; dewijl men zwarelijk de pogingen van de krachten des gemoeds bepalen kan, daer wy in tegendeel van de lighamelijke krachten beter wetten om hen te bepalen, en te kennen hebben. Maer zo dit my te doen had gestaen, ik zou liever voorbeelden van deze tweede slagh bygebracht hebben, van de welken men eenigen vind, die niet zoo wel te gelooven zijn: gelijk onder anderen 't geen, 't welk hy van Pyrrhus vertelt, die zo gewond als hy was, aen zijn vyant, geheel gewapent zijnde, zo zwaer een slag met zijn zwaert gaf, dat hy hem van't hooft tot aen de benen kloofde; in voegen dat het lighaem zich in twee delen scheide. Ik

vind in 't voorbeelt, 't welk hy bybrengt, geen groote wonderdaet, en neem d'ontschuldiging, daer meê hy Plutarchus beschut, niet voor goet aen, dat is, dat hy 'er bygevoegt heeft, *gelijk men zegt*; om ons te waerschuwen, en ons geloof op te houden. Want zo dit geen dingen waren, die door achtbaerheit en eerbiedigheit van d'outheit aengenomen zijn, hy zou zelf geen dingen, die uit zich zelf ongelooffelijk zijn, aengenomen, of ons die, om gelooft te worden, voorgestelt hebben. Men kan ook gemakkelijk zien dat hy dit *zo men zegt* in deze plaets hier niet toe gebruikt, dewijl hy zelf ons elders voorbeelden, in zijn tijt gebeurt; en zwarelijker te geloven, van 't gedult der Lacedemonische kinderen verhaelt: gelijk ook dat, 't welk van Cicero getuigt word, die, zo hy zegt, daer by was; te weten dat men tot aen hun tijt kinderen in deze proef van gedult, daer toe men hen voor Dianaes autaer beproefde, vond, dat zy verdroegen dat men hen geesselde, tot dat het bloet hen overal afliep, niet alleen zonder te krijten, maer ook zonder te zuchten, ja dat sommigen daer gewillig 't leven lieten. Voeg hier noch by 't geen, dat Plutarchus, en veel anderen met hem verhalen; dat is dat een Lacedemonische jongen, dien, terwijl hy offerde, een gloejende kool in de mou viel, zijn hele arm liet braden, tot dat de reuk van 't gebraden vleesch in de neus der bystaenders quam. Daer was, naer hun gewoonte, niets, aen 't welk hun achting meer hing, en van 't welk zy meer schande en schaemte te lijden hadden, dan van in dievery betrapt te worden. Ik heb de hoogheit dezer mannen zo ingedronken, dat ik, heel anders dan Bodinus, deze vertelling niet alleen gelooffelijk acht, maer ook niets, dat vreemt en wonderlijk is, daer in vind. De historie van Sparta is vol van ontellijke strenger voorbeelden. Marcellinus verhaelt, ter zake van dievery, dat 'er tot aen zijn tijt noch geen pijniging gevonden was, die d'Egiptenaren, in dit misdrijf betrapt, 't welk zeer gemeen onder hen was, dwingen kon alleen hun naem te zeggen. Een Spaensche lantman, ter pijniging gebracht, om de deelgenoten des moorts van de Schout Lucius Piso te melden, riep in 't mid-

den der pijnen, dat zijn vrienden niet zouden wijken, maer in alle zekerheit by hem blijven, en zeide dat de zaek zulk een last niet leed, dat hy iets melden zou: in voegen dat men in d'eerste dag geen ander bericht van hem kreeg. Hy, 's anderen daegs weêr naer de pijniging gebracht, scheurde en slingerde heftig onder de handen van zijn wachters, en kneusde zijn hooft tegen een muur, 't welk aen hem de doot veroorzaekte.

Epicharis, de wreetheit van Neroos lijfdienaers verzaed, en hun branden, sagen en pijngereetschap verdragen hebbende, zonder iets in de gehele dag van de samenzwering t'ontdekken, wierd 's anderen daegs weêr ter pijniging gevoert, schoon haer leden van de voorgaende dag heel gebroken en gekneust waren. Maer zy, van haer rijgsnoer een strik gemaekt hebbende, stak haer hooft daer in, en worgde door de zwaerheit van haer lighaem. Schijnt 'et niet dat zy, dus wel gemoed om te sterven, en d'eerste pijnen t'ontgaen, haer leven tot een proef des gedults van de voorgaende dagh gegeven heeft, om met deze tyran te spotten, en anderen tot gelijke aenslagen tegen hem aen te manen? De geen, die naer de dingen die in de burgerlijke oorlogen geschied zijn, verneemt, zal in onze eeuw, en in onze verwijfde hoop, voorbeelden van groter gedult en hardnekkigheit, dan dat van d'Egiptenaers, vinden, ja zodanigen, die waerdig zijn by de genen, die wy van de Lacedemonische deucht verhaelt hebben, geleken te worden. Men vind slechte lantlieden, die zich liever de zolen der voeten lieten roosten, de vingers afscheuren, en de bloedige oogen, door het toeknijpen van een tou, dat men hen om 't voorhooft toewrong, uitvallen, dan zich te laten op losgelt zetten. Ik heb 'er een af gezien, die geheel naekt voor doot in een gracht gelaten was; zijn hals was heel bloedig en gezwollen, uit oorzaek van een strop, die 'er noch aenhing, met de welkc, men hem, aen een paertsstaert gebonden, de gehele nacht voortgesleept had. Zijn lighaem was op veel plaetsen deurgesteken, niet om hem te doden, maer om hem vrees en pijn aen te doen: ja hy had zo veel geleden, dat hy de spraek en 't gevoel verloren

had, en had, zo hy zeide, besloten liever duizent doden te sterven, (en zeker, hy had, zo veel de pijn aengaet, al meer dan een geleden) dan iets te beloven; en nochtans was 't een der rijkste boeren van dat gewest. Hoe veel heeft men gezien, die zich geduldelijk lieten roosten en verbranden, om vreemde en onbekende gevoelens. Men vind hondert en hondert vrouwen, die men eer in gloejend yzer zou doen bijten, dan heur een waen, die zy in gramschap gevat hebben uit de tanden rukken. Zy verharden tegen de slagen en dwang. De geen, die de vertelling van de vrou verzierde, die, schoon zy niet dreigen en slagen bestraft wierd, niet afliet van haer man luisbos te heten, en die, in 't water geworpen, en te gront zinkende, noch de handen opstak, en boven haer hooft de luizen noch scheen te knippen, bedacht een vertelling, van de welke men noch dagelijks de waerheit in de hardnekkigheit der vrouwen ziet. De hardnekkigheit is een zuster van de stantvastigheit, ten minste in kracht en sterkheit. Men moet niet van 't geen, dat mogelijk en niet mogelijk is, naer 't geen, 't welk naer onze zin gelooffelijk of ongelooffelijk is, oordelen. 't Is een grote zonde, in de welke nochtans het meeste deel der menschen valt, (ik spreek dit niet voor Bodinus) dat is dat zy 't geen, 't welk zy zelven niet willen of konnen doen, zwarelijk van een ander konnen geloven. Yder meent dat hy de volmaektste in de menschelijke natuur is, en dat men naer hem al d'anderen regelen moet. De dingen, die niet met zijn zin overeenkomen, zijn verdicht, en valsch. Vertelt men hem iets van 't vermogen, en van de werken van een ander? 't eerst, dat hy tot berading van zijn oordeel roept, is zijn eigen voorbeelt. Zodanig als 't by hem gestelt is, zodanig gaet ook 't beloop des werrelts. O gevarelijke en onverdragelijke bottigheit! Ik aenmerk, wat my aengaet, enige menschen, inzonderheit onder d'ouden, die my verre overtreffen. Hoewel ik klarelijk mijn onmacht, in hem op dụizent treden achter aen te volgen, bespeur, zo laet ik nochtans niet hen met 'et gezicht te volgen, en verminder niet hun macht, die hen dus verheft, en

bespeur eenigsins zaet daer af my. Ik zie wel de streek, die zy nemen, om dus op te klimmen, en ben over hun hoogheit verwondert, en omhels deze opheffingen, die ik zeer treffelijk vind; en zo mijn krachten zulks niet bereiken konnen, nochtans begeeft mijn oordeel zich gaerne daer toe.

't Ander voorbeelt, dat hy van d'ongelooffelijke en heel fabelachtige dingen, van Plutarchus gesproken, bybrengt, is dat Agesilaüs door d'Ephoren in boete gewezen wierd, om dat hy de harten en willen zijner burgeren alleen tot hem getrokken had. Ik weet niet wat teken van valsheit hy daer in vind; maer zo veel is 'er af, dat Plutarchas van dingen spreekt, die beter aen hem, dan aen ons behoorden bekent te zijn. 't Was ook niet nieus in Grieken, dat de menschen gestraft en gebannen wierden, alleen om dat zy al t'aengenaem aen hun burgers waren; getuig d'Ostracismus en Petalismus. Daer is noch, in deze zelve plaets, een andere beschuldiging, die my voor Plutarchus verstoort, te weten daer hy zegt, dat hy die Romeinen by de Romeinen, en de Grieken by de Grieken, maer niet de Grieken by de Romeinen wel gevoegt heeft getuig hier af (zegt hy) Demosthenes en Cicero, Cato en Aristides, Sylla en Lysander, Marcellus en Pelopidas, Pompejus en Agesilaus, achtende dat hy de Grieken bejonstigt, om dat hy hen zulke ongelijke medegenoten geeft. Zeker, dit is 't best, dat Plutarchus heeft, aen te tasten. Want de getrouheit en oprechtigheit van zijn oordelen vergelijkt de gewichtigheit en verborgentheit in zijn vergelijkingen, die 't wonderlijkste deel van zijn werken zijn, en in 't welk hy, naer mijn oordeel, zijn meeste vlijt gedaen heeft. Hy is een Philosooph, die ons de deucht leert. Laet ons zien of wy hem van dit verwijt van onbillijkheit en valsheit konnen beschutten: 't Geen, 't welk naer mijn oordeel, aen Bodinas oorzaek hier toe gegeven heeft, is deze grote en uitbarstende glans der Romeinsche namen, die wy in 't hooft hebben. Wy menen dat Demosthenes d'eer van een Burgemeester, Burgemeesterlijke Stedehouder en Schatmeester van zo groot een ge-

meente niet gelijk kan zijn. Maer de geen, die de waerheit van de zaek, en de menschen in zich zelven, (op 't welk Plutarchus meest geoogt heeft) bezict, en eer hun aert, verstant en zeden, dan hun tret overweegt, ik meen, in tegendeel van Bodinus, dat hy bevinden zal dat Cicero en d'oude Cato voor hun medegenoten moeten zwichten. Ik zou liever, zo ik dit voorneemen had gehad, het voorbeelt van de jonge Cato, by Phocion geleken, gekozen hebben; want men zou in dit paer een waerschijnelijker ongelijkheit, tot voordeel van de Romein, vinden. Wat Marcellus, Sylla, en Pompejus aengaet, ik zie wel dat hun krijgsdaden uitmuntender, heerlijker en treffelijker zijn, dan die van de Grieken, die door Plutarchus by hen gepaert zijn: maer de treffelijkste en dapperste daden, zowel in d'oorlog, als elders, zijn niet altijt de vermaertsten. Men vind somtijts namen van hooftlieden, onder de glans van andere namen, die niet zo waerdig zijn, verstikt; gelijk Labienus, Ventidius, Telesius, en veel anderen. En zeker, zo ik klagen wilde, zou ik niet voor de Grieken konnen zeggen, dat Camillus niet by Themistocles, de Gracchen niet by Agis en Cleomenes, en Numa niet by Lycurgus te gelijken zijn? Maer 't is zotheit de dingen, die zo veel aengezichten hebben, by een trek te willen oordelen. Schoon Plutarchus hen te zamen koppelt, zo maekt hy hen nochtans niet gelijk. Wie kan 't verschil naeukeuriger en zorgvuldiger aenwijzen? Maekt hy de verwinningen, krijgsdaden, de macht der heiren, door Pompejus beleid, en zijn zegepralen met dien van Agesilaüs gelijk? Ik geloof niet, zegt hy, dat Xenophon zelf, zo hy noch leefde, schoon men hem toeliet alles, dat hy begeerde, tot voordeel van Agesilaus te schrijven, hem by Pompejus zou durven gelijken. Spreekt hy van Lysander by Sylla te gelijken? Daer is, zegt hy, geen vergelijking in, noch in getal van strijden, noch van verwinningen. Want Lysander won niet, dan de twee scheepsstrijden; en zo voort. Dit is den Romeinen niets onttrekken, om dat hy hen alleen by de Grieken stelt. Hy doet hen geen ongelijk, hoe groot een verschil dat 'er ook in

wezen kan. Hy weegt hen niet geheel tegen malkander. Daer is in 't algemeen geen voorrecht. Hy vergelijkt slechs de stukken en omstandigheden d'een na d'ander, en oordeelt hen verscheidelijk. Dieshalven, indien men hem van eenzijdigheit wilde overtuigen, zo moest men enig bezonder oordeel uit hem kiezen, of in 't algemeen zeggen, dat hy gefaelt had in zulk een Griek by zulk een Romein gevoegt te hebben, om dat 'er anderen waren, die 'er beter mee overeenquamen.

Het XXXIX hooftstvk.

De begeerten van de min zijn de geweldigsten, naer sommiger oordeel; waerom: hoe zy door onze voorouders gebreidelt wierden. Xenocrates bedwingsaemheit. D'innerlijke begeerten zijn geen zatheit onderworpen. Minneryen van Iulius Cesar, Mahomet, en Ladislaüs van Napels, die rampzaligh omkomt. Cesar noch eerzuchtiger, dan minachtig: zijn welspreekentheit, en soberheit. Zijn minnery met Catoos zuster aen Cato ontdekt. Treffelijke voorbeelden van zijn goedertierentheit aen zijn vyanden. D'eerzucht alleen dempt zijn andere schoone deuchden. D'eerzucht overtreft de minlust. Spurina bederft de schoonheit van zijn aengezicht. De matiging is grooter deucht dan 't lijden.

DE Philosophy acht haer middelen niet qualijk besteed te hebben, als zy d'opperste heerschappy van onze ziel, en de macht van onze begeerten in de toom te houden, aen de reden overgegeven heeft. De genen, die oordeelen dat 'er geen geweldiger lusten zijn, dan de zodanigen, die uit liefde spruiten, hebben dit tot een waen, dat zy vat aen de ziel, en aen 't lighaem krijgen, en dat de hele mensch daer af verheert word; in voegen dat de gezontheit zelf daer aen hangt, en de geneesmiddelen somtijts gedwongen zijn hen tot koppeling te dienen.

Maer men zou in tegendeel ook konnen zeggen, dat de vermenging van 't lighaem ook afslach en verzwakking daer in brengt: want zodanige begeerten zijn de zatheit onderworpen, en tot zelfstandige hulpmiddelen bequaem. Veel, hun gemoed van de gedurige ontroeringen, uit deze begeerte veroorzaekt, verlossen willende, hebben de delen zelf, die ontstelt en verhit waren, afgesneden. Anderen hebben de kracht en hitte daer af, door gedurig gebruik van koude dingen, als edik en sneeu, geheel neergeworpen. De haire kleden onzer voorouders strekten tot dit gebruik; want zy weefden stukken van paertshair, van de welken sommigen onder hen hemden, en anderen gordels, om hun lendenen te wrijven, maekten. Een Vorst zeide my onlangs, dat hy in zijn jonkheit, op zeker feestdag, in 't hof van Koning François d'eerste, daer al de werrelt verçiert was, lust kreeg om dit hairgewaed, dat hy noch van zijn vader over had, aen te trekken; maer dat hy, hoe yverig hy ook was, niet tot aen de nacht kon wachten, om dat uit te trekken, en dat hy 'er lang ziek af was: en voegde 'r by, dat 'er, naer zijn oordeel, geen hitte van de jeucht zo geweldig was, die door 't gebruik van deze hulpmiddel niet gebluscht wierd. Zeker, hy heeft misschien de grootste hitte daer af niet beproeft. Want d'ervarentheit toont ons dat zulk een onsteltenis zich dikwijls onder strenge en harde klederen verschuilt, en dat de haire kleden niet altijt de genen, die hen dragen, bedwingsaem maken. Xenocrates ging hier in strenger te werk. Want zijn leerlingen brachten, om zijn bedwingsaemheit te beproeven, de vermaerde hoer Laïs heel naekt, uitgezondert met de wapenen van haer schoonheit, en haer aenlokselen, in zijn bed. Maer Xenocrates, bespeurende dat, tot weêrwil van zijn redenen en regelen, 't weêrspannig lighaem ongehoorzaem begon te worden, deê de leden, die naer deze weerspannigheit geluistert hadden, branden. In tegendeel, de tochten, die geheel in 't gemoed bestaen, gelijk eerzucht; gierigheit, en d'anderen, geven meer werk aen de reden, die hierin alleen door haer eigen middelen geholpen kan worden. Deze

begeerten zijn ook geen zadheit onderworpen, maer verhitten en vermeerderen door de genieting. 't Voorbeelt van Julius Cesar alleen kan genoeg zijn om ons d'ongelijkheit dezer begeerten te vertonen. Want niemant was ooit meer tot de geneuchten van de min genegen. Zijn grote zindelijkheit tot zich zelf is 'er een getuigenis af: want hy gebruikte daer toe de lafste middelen, die toen in gebruik waren. Hy was blank, schoon en vrolijk van gedaente, vol van aengezicht, en zwart en wakker van ogen, zo men Suetonius daer in geloven mag: want de beelden, die men tot Romen van hen ziet, gelijken deze schildery in alles niet. Hy had, behalven zijn vrouwen, die hy viermael veranderde, en zonder de minneryen van zijn jonkheit met Nicomedes, Koning van Bithynien, meê te tellen, de maegdom van deze zo vermaerde Koningin van Egipten, Cleopatra; getuig, de jonge Cesario, die daer af geboren wierd. Hy minde tot Romen ook Posthumia, Servius Sulpitius gemalin; Lollia, Galbinius echtgenoot, en Tertulla, Crassus huisvrou. Ja hy minde ook Mutia, gemalin van de grote Pompejus. Dit was, zeggen de Historieschrijvers, d'oorzaek , die Pompejus bewoog haer te verstoten: maer Plutarchus belijd niets hier af geweten te hebben. De Curioos, vader en zoon, verweten sedert aen Pompejus, toen hy Cesars dochter troude, dat hy zwager van een man wierd, die hy zelf welëer Egysthus genoemt had. Hy onderhield noch, boven dit getal, Servilia, Catoos zuster, en Marcus Brutus moeder; daer uit, gelijk yder achte, de grote liefde, die hy Brutus toedroeg, sproot, om dat hy in een tijt geboren was, in de welk hy ogenschijnelijk van hem kon gesproten wezen. Ik acht hem dieshalven met recht, zo my dunkt, voor een man, die tot deze ontucht genegen, en van een verliefde aert, en van een verliefde aert was. Maer d'andere tocht, te weten d'eerzucht, daer af hy ook zeer heftig gewond was, tegen de min ten strijt komende, deê haer terstont de plaets ruimen. Dit doet my aen Mahomet, die Constantinopelen won, en de Grieksche naem geheel verdelgde, gedenken: want ik weet geen, in de welk deze twee tochten gelijkelijker

geëvenaert waren. Hy was zo wel een hoerendop, als een krijgs man. Maer als zy by malkander in een mensch zijn, zo overtreft de twistzucht altijd de minnezucht, die, schoon het buiten zijn naturelijke tijt was, noit volle macht over hem kreeg, dan toen hy van ouderdom overladen, en onbequaem om de lasten van d'oorlog te dragen was. 't Geen, 't welk men tot een tegenbewijs van Ladislaüs, Koning van Napels, verhaelt, is gedenkwaerdig. Deze Veltoverste, hoewel dapper en eerzuchtig, stelde zich, tot voornaemste ooggemerk van zijn eerzucht, voor,

d'uitvoering van zijn wellust, en de genieting van een zuivere schoonheit. Zijn doot was desgelijks. Want hy, de stat Florence zoo lang en hard belegert hebbende, dat d'inwoonders met hem van verdrag begonnen te spreken, beloofde op te breken, op voorwaerde dat zy een dochter van hun stat, van uitmuntende schoonheit, van de welke hy had horen spreken, aen hem leveren zouden. Zy waren gedwongen hem dit toe te staen, en 't gemeen bederf door een bezonder gewelt te verhoeden. Zy was de dochter van een vermaert geneesmeester in zijn tijt, die, zich in zo snood een nootzakelijkheit bedraeit ziende, een hoge aenslag voornam. Toen yder zijn dochter vercierde, en haer met kostelijke juwelen, die haer by deze nieuwe minnaer aengenaem zouden maken, oppronkte, gaf hy aen haer ook een neusdoek; die kostelijk van reuk en werk was, die zy in haer bykoomst by haer minnaer gebruiken zou, gelijk zy gewonelijk in dat gewest doen. Deze neusdoek, die hy bedektelijk vergiftigt had, aen deze kraekbeenen en open gaten wrijvende, blies zijn vergift zo krachtig in, dat hun warm zweet in kout veranderde, en zy beide in malkanders armen storven.

Ik keer weêr tot Cesar. Zijn geneuchten deden hem niet een ogenblik tijts spillen, of iets van 't geen, 't welk zich tot zijn verheffing vertoonde, verwaerlozen. Deze drift beheerschte zo volkomelijk al d'anderen, en bezat zijn ziel zo machtig, dat hy hem sleepte daer hy begeerde. Zeker, ik vergram by my zelf, als ik in d'andere dingen de grootheit van deze man, en de treffelijke

eigenschappen, die in hem waren; aenmerk; en zo groot een kennis in alle wetenschappen, dat 'er byna geen konst is van de welke hy niet geschreven heeft. Hy was zodanig een redenaer, dat veel zijn welspreekentheit boven die van Cicero gestelt hebben. Ja Cicero zelf achte, naer mijn gevoelen, dat hy hem in dit deel niet veel bezweek. Zijn twee Anticatoos wierden voorname lijk geschreven om de welsprekentheit van Cicero, in zijn Cato gebruikt, op te wegen. Voorts, was 'er ooit een gemoed zo wakker, werkelijk, en geduldig in d'arbeit als 't zijn? 't welk noch ongetwijffelt met veel wonderlijke, levendige, naturelijke en ongeveinsde zaden van deuchden verciert was. Hy was zonderling sober, en zo weinig lekker in zijn eten, dat hy, toen hem eens medecijnölie, in plaets van andere, over zekere maeltijd voorgezet wierd, onbeschroomdelijk daer af at, om zijn waert niet te beschamen. Hy deê op een ander tijt zijn brootbakker geesselen, om dat hy hem ander, dan gemeen broot, voorgedischt had. Cato zelf zeide gewonelijk van hem, dat hy d'eerste sober man was, die d'ondergang van zijn vaderlant bevordert had. Wat dit aengaet, dat Cato hem eens dronkaert noemde, dat gebeurde in dezer voegen. Terwijl zy beide in de Raet waren, daer men van Catilinaes samenzwering sprak, van de welke Cesar verdacht was, wierd hem heimelijk een brief gebracht. Cato, achtende dat dit iets was, daer af de samengezworenen hem verwittigden, parste hem die over te geven; 't welk Cesar genootzaekt was te doen, om een groter verdachtheit te schuwen. Dit was by geval een minnebrief, die Servilia, Catoos zuster, aen hem schreef. Cato, die gelezen hebbende, wierp hem die weêr toe, zeggende; hou daer dronkaert. Dit schijnt, zeg ik, eer een woort van gramschap en heftigheit, dan een uitdrukkelijk verwijt van dit gebrek: gelijk wy dikwijls de genen, die ons quellen, met d'eerste lasternaem, die ons in de mont komt, lasteren, schoon zy de genen, daer meê treffen, niet eigen zijn. Daer by, dit gebrek, 't welk hem door Cato verweten wierd, is zeer gemeen met het geen, daer in hy Cesar betrapt had. Want Ve-

nus en Bachus willen gaerne by malkander zijn, gelijk 't spreekwoort zegt.

De voorbeelden van zijn zachtmoedigheit en goedertierentheit tot de genen, die hem verongelijkt hadden, zijn ontellijk; behalven noch de genen, die hy vergaf terwijl de burgerlijke oorlog in haer voortgang was; die hy, gelijk hy in zijn eigen schriften aenwijst, gebruikte om zijn vyanden aen te lokken, en hen zijn toekomende heerschappy min te doen vrezen. Maer indien deze voorbeelden niet genoech zijn, zo betonen zy ons nochtans een wonderlijk betrouwen en grootmoedigheit in deze man. Hy heeft dikwijls hele heiren, die hy verwonnen had, aen zijn vyant weergezonden, zonder andere verplichting, dan hem te begunstigen, of ten minste niet tegen hem in d'oorlog te dienen. Hy heeft groote hooftmannen van Pompejus tot drie of viermael gevangen, en hen ook zo dikwijls in vryheit gestelt. Pompejus deê al de genen, die hem niet in d'oorlog verzelden, voor vyanden verklaren: maer Cesar deê uitroepen, dat hy al de genen, die zich stil hielden, en die zich niet tegen hem wapenden voor vrienden hield. Hy zond den hooftlieden, die van hem tot zijn vyant overliepen, hun wapenen, paerden en reistuig na. Hy liet den steden, die hy met gewelt gewonnen had, in vryheit van zodanig een zijde, als 't heur beliefde, te verkiezen, en gaf heur geen andere bezetting, dan de geheugenis van zijn zachtmocdigheit en goedertierentheit. Hy verbood in de dag, toen de grote strijt van Pharsalia aenging, dat men niet, dan als 't hoge noot deê, de handen aen de Romeinsche burgers zou leggen. O wat stoute trekken, naer mijn oordeel! 't Is geen wonder dat de genen, die in onze tijden burgerlijke oorlogen aenrechten, zijn voorbeelt niet navolgen. Dit zijn bovengewone middelen, die alleen door Cesars geluk, en door zijn wonderlijke voorzienigheit gelukkelijk beleit konden worden. Zeker als ik d'onvergelijkelijke grootmoedigheit van deze man aenmerk, zo verontschuldig ik de zege, van dat zy, in zo onbillik een zaek, zich niet van hem ontslagen, maer zich aen zijn zijde begeven heeft.

Voort, om weêr tot zijn goedertierentheit te keren, wy hebben veel eigen voorbeelden daer af in de tijt van zijn heerschappy, toen hy, alles in zijn handen hebbende, niet behoefde te veinzen. Gajus Memmius had bitse vertogen tegen hem gemaekt, daer op hy heftig weêr geantwoort had, en liet echter niet af om hem daer na tot het Burgemeesterschap te vorderen. Cajus Calvus, die veel lasterlijke gedichten tegen hem gemaekt had, berou hier af hebbende, wilde met hem verzoenen. Cesar, dit verstaende, nodigde hem hier toe, met eerst aen hem te schrijven. Catullus, die hem, onder de naem van Marmuta, zo levendig deur de hekel had gehaelt, zijn onschult daer af voor hem doende, bleef die dag by hem ten avontmael. Hy, verwittigt dat sommigen quaet van hem spraken, deê niets anders daer in, dan dat hy in een van zijt openbare vertogen verklaerde, dat hy daer af verwittigt was. Hy hate zijn vyanden niet, en vreesde hen noch minder; en, verstaende dat enige samenzweringen tegen zijn leven gemaekt wierden, vernoegde zich met opentlijk af te kondigen, dat zy hem bekent waren, zonder d'aenheffers daer af te vervolgen. Wat d'eerbiedigheit, die hy zijn vrienden toedroeg, aengaet, Cajus Oppius, met hem geëten hebbende, bevond zich qualijk. Hy liet dieshalven d'enige herberg, die daer was, aen hem, en lag de hele nacht op 't harde in d'open lucht. Wat zijn gerechtigheit belangt, hy deê een van zijn dienaers, die hy zonderling beminde, doden, om dat hy by de vrou van een Romeinsch ridder geslapen had, schoon niemant daer over klaegde. Geen mensch gebruikte meer bezadigtheit in zijn voorspoet, of stantvastigheit in zijn tegenspoet. Maer al deze schone eigenschappen wierden door deze verwoede drift van eerzucht verstikt, van de welke hy zich zo liet vervoeren, dat men lichtelijk kan bewijzen, dat zy de bestierster van al zijn werken was. Zy maekte hem van een milt man een algemene rover, om deze quisting te voldoen, en deê hem deze snode woorden spreken, dat hy de boze en overgeve menschen, zo zy hem in de bevordering van zijn verheffing getrou hadden geweest, zo wel als d'op-

rechte lieden uit al zijn vermogen beminnen en vorderen zou, en maekte hem zo dronken in ydele verwaentheit, dat hy zich, in tegenwoordigheit zijner medeburgers, durfde beroemen, dat hy deze grote Romeinsche Gemeente tot een naem zonder gedaente en lighaem gemaekt had; ja dat zijn antwoorden heden voor wetten moesten verstrekken. Hy ontfing de Raet, tot hem komende, zittende, en dulde dat men hem aenbad, en hem, in in zijn tegenwoordigheit, goddelijke eer bewees. Kort, deze eenige zonde bluschte, naer mijn oordeel, de schoonste en beste natuur, die 'er ooit was, en maekte zijn roem hatelijk by alle vromen, om dat hy zijn eer in d'ondergang van zijn vaderlant, en in d'omkeering van de machtigste en bloejenste gemeente, die ooit ter werrelt geweest heeft, zocht. Men zou in tegendeel veel voorbeelden van grote mannen konnen vinden, die door de wellust het beleit der zaken vergeten hebben; gelijk Marcus Antonius, en anderen: maer ik twijffel niet of d'eerzucht zal de liefde opwegen, als deze twee tochten in gelijke schalen leggen.

Om weêr op 't rechte spoor te komen, 't is veel dat men zijn begeerten door d'overweging van de reden kan breidelen, en door gewelt zijn leden kan dwingen in plicht te blijven: maer men vind weinig voorbeelden van zodanigen, die zich om 't belang van hun naesten hebben gegeesselt, en die zich van deze zoete drift, die ons kittelt, ontslaen, en die zich van d'aengename tocht, die zy gevoelen in van anderen bemint te worden, beroven; ja noch min, die hun bevalligheit, die 'er oorzaek af is, haten, en hun schoonheit verdoemen, om dat anderen daer door ontsteeken worden. Doch dit is 'er nochtans een voorbeelt af. Sputina, jongeling van Thoscane, met een wonderlijke en zoo uitsteekende schoonheit begaeft zijnde, dat de bedwingsaemste ogen de glans daer af niet verdragen konden, niet vernoegt met zoo veel koortsige en hittige herten, die hy over al ontstak, zonder hulp te laten, wierd met een verwoede gramschap tegen zich zelf, en tegen deze schone gaven, die de natuur aen hem geschonken had, ontsteeken, als of men een anders misdrijf aen

haer wijten moest. Hy schond en bedorf niet veel wonden de schoonheit, daer meê de natuur zijn aengezicht zo rijkelijk beschonken had. Ik, wat my aengact, ben meer over zulke dingen verwondert, dan ik heur prijs. Deze overmaet is een vyant mijner regelen. 't Voorneemen daer af was goet en oprecht, maer had, naer mijn oordeel, voorzichtigheit gebrek. Wat dan, zo de leelijkheit sedert strekte om anderen te trekken tot de zonde van verachting, haet of nijt, om d'eer van zo zelsaem een lof, of van laster, vermits men dit gewelt een verwoede eerzucht toeëigenen kan? Is 'er enige gedaente, van de welke de zonde, zo zy wil, geen oorzaek, om zich in eniger wijze t'oeffenen, kan vinden? 't Had gerechtiger en ook eerlijker geweest dat hy van deze gaven, door de natuur aen hem verleent, een voorbeeldelijke deucht en regeling had gemaekt. De genen die zich aftrekken van de gemeene plichten, en van dit ontellijk getal van moejelijke regelen, die een vroom man aen 't burgerlijk leven binden, doen naer mijn zin een schoone spaerzaemheit, wat punt van bezondere wrangheit daer in kan wezen. 't Is eenigsins sterven, om de straf van wel te leven te vlieden. Zy mogen eenige andere prijs hebben, maer zy hebben, zo my dunkt, de prijs van zwarigheit nooit gehad. 't Is misschien lichter zich geheel zuiver van 't vrouwelijk geslacht te houden, dan in alles recht en behoorlijk in 't gezelschap van een vrou te leven. Men behoeft in d'armoede geen zo naeuwe toezicht, als in d'overvloet, om wel te verspreiden. 't Gebruik, naer de reden beleid, heeft meer zwarigheit in, dan d'onthoudelijkheit. De matiging is een kommerlijker deucht, dan de lijdsaemheit. 't Welleeyen van de jonge Scipio heeft ontellijke wijzen, en 't welleeven van Diogenes niet dan een. 't Leste leven overtreft de gewoone leevens zo verre in onnozelheit, als d'uitmuntende en volmaekten haer in kracht en nuttigheit overtreffen.

Het XL. hooftstvk.

D'ongetrouheit is gehaet, zelf by de bozen, voorbeelt in Tiberius tegen Arminius. Daer is niets onnut in de natuur. De zonden nootzakelijk in bestiering. Quade treken in 't onderzoeken van 't gerecht. De vryheit in 't spreken is onverdacht by de vorsten. Zich generley in burgerlijke oorlogen te houden is quaet. Listigheit en dubbelhartigheit van Celo. Boosaerdigheit van sommigen in d'oorlog. Waer in de dubbelhartigen nut zijn. Der vorsten verborgentheit is een grote last; voorbeelt in Philippidas. De getrouheit moet niet tot verraet gebruikt worden. 't Nut boven 't eerlijk gestelt; voorbeelt daer af. Plechtelijk eed der Egiptische Priesters. Verraders krijgen hun loon, door verscheide voorbeelden bewezen. Geen maecht mogt tot Romen met de doot gestraft werden. Timoleon in Sicilien gezonden, om dat te zuiveren, en daer door zich zelf te vonnissen. Ongerechtigheit van de Roomsche Raet tegen eenige steden. Goede eigenschappen van Epaminondas. Baldadigheit van d'oorlog.

WIe zou d'ongetrouheit niet verfoejen, dewijl Tiberius haer in zo groot een zaek geweigert heeft? Men ontbood uit Duitslant aen hem, dat men, zo hy 't goet vond, hem van Arminius door vergift ontslaen zou. Dit was de machtigste vyant, die de Romeinen hadden, die hen, onder Varus, zo smadelijk had gehandelt, en die alleen d'aenwas van Tiberius heerschappy in deze gewesten verhinderde. Hy antwoorde dieshalven dat 'er Romeinsche volk gewent was zich opentlijk met de wapenen, en niet door bedroch en boosheit, aen zijn vyanden te wreken: in voegen dat hy 't nut om 't eerlijk verliet. Hy was, zult gy my zeggen, een geweldenaer en lasteraer. Ik geloof 't. 't Is geen

groot wonder voor lieden van zijn staet. Maer de belijdenis van de deucht is niet min in de mont van de geen, die haer haet; om dat de waerheit dit met gewelt uit zijn mont rukt, en om dat hy, zo hy haer niet in zich ontfangen wil, zich ten minste daer meê dekt, om hem tot een verciering te strekken. Onz bedrijf, zo in 't openbaer, als in 't bezonder, is vol onvolmaektheit: maer daer is niets onnut in de natuur, zelf niet de nutteloosheit. Daer is niets in deze werrelt, of 't heeft zijn bequame plaets. Onz wezen bestaet uit zwakke hoedanigheden. D'eerzucht, ergo waen, nijt, wraek en waengeloof hebben hun zetel zo naturelijk in ons, dat men de beeltenis daer af in de beesten bespeurt. Ja de wreetheit zelve, zo ontaert als zy is, heeft plaets in ons: want wy gevoelen in 't midden van 't meêdogen noch eenige kittelende prikkel van quade wellust in anderen te zien lijden. En de genen, die de zaden van deze eigenschappen uit de mensch nam, zou de grontvest van onz leven omstoten. Zodanig is 't ook in een gemeente. Daer zijn nodige ampten, niet alleen verachtelijk, maer ook zondig. De zonden vinden daer heur plaets, en worden tot de knoop van onze binding, gelijk de vergiften tot behouding van de gezontheit, gebruikt. Zo zy verschonelijk zijn, om dat wy hen behoeven, en om dat de noot hun algemene eigenschap uitwischt, zo laet ons dit werk aen de genen laten, die dapper en minst bevreest zijn, en die hun eer en geweten, gelijk d'ouden hun leven, voor de welstant van hun vaderlant opofferen. Maer laet ons, die zwakker zijn, gemakkelijker rollen, die niet zo zwaer te spelen zijn, kiezen. 't Gemeene nut vereischt dat men verraed, liegt en moort; laet ons dit ampt aen gehoorzamer en gebuichsamer lieden overgeven. Zeker, 't is om gram te worden, te zien dat de rechters, door bedroch, en valsche hoop van gunst of vergiffenis, de misdadige pogen te bewegen zijn misdrijf te zeggen, en daer geveinstheit en onbeschaemtheit toe te gebruiken. 't Is nut en dienstig voor 't gerecht, en voor Plato zelf, die dit gebruik toestaet: dat zy my andere middelen, die beter naer mijn zin zijn vertonen. Dit is een boosaerdige ge-

rechtigheit, die ik niet min door zich zelf, als door anderen gewond acht. D'oprechtigheit en zuivere waerheit vinden noch, in welke eeuw het is, heur bequaemheit en plaetze: en de vryheit der gener, die zonder hun eigen belang zich hier meê bemoejen, is min verdacht, en niet zo hatelijk. Ja de zodanigen konnen zeggen, gelijk Hipperides tot d'Atheners, die over de strengheit van zijn spreken klaegden, zeide: Mijn heren, aenmerkt niet alleen dat ik vry ben, maer dat ik ook niets neem, en mijn middelen daer door verbeter. De gramschap en haet zijn buiten de plicht van gerechtigheit, en tochten, die door de reden alleen niet vast genoech aeị hun plicht blijven. U*tatur motis animi, qui uti ratione non potest*: *Dat de geen, die geen reden gebruiken kan, de tochten des gemoeds gebruik.* Alle wettige vindingen zijn van zich zelven matig, of anders worden zy oproerig en onwettig. Was 't Atticus niet, die, de gerechtigste zijde, die neêrgeveld wierd, verkozen hebbende, zich door zijn bezadigtheit, in deze algemene schipbreuk des werrelts, en in zo veel veranderingen, bergde? 't Is den bezondere lieden, gelijk hem, veel gemakkelijker: en ik acht dat men in zulk een werk gerechtelijk niet eerzuchtig bchoeft te wezen, maer dat men zich zelf nodigen mag. Ik acht dat men, in een algemene verdeeltheit, niet tusschen beide mag hangen, en dat men, in de beroerten van zijn vaderlant, niet onbewogen en zonder zijde te kiezen moet wezen. Want *ea non media, sed nulla via est, velut eventum expectantium, quo fortunae consilia suae applivent*: *Dit is niet een middelweg, maer geheel geen weg, gelijk d'uitgang der gener, die verwachten werwaerts zy de raden van hun geval toevoegen zullen.* Dit kan in de zaken der geburen toegelaten worden. Gelo, tiran van Siracuse, had dus zijn neiging tusschen beide in d'oorlog der Barbaren tegen de Grieken, en hield een gezantschap tot Delphos, met geschenken, om op zijn hoede te zijn, en te zien aen welke zijde 't geval zich zou keren, en de gelegentheit, van met de vyanden te verzoenen, by 't hair te vatten. Dit is een soort van verraet, zomen dit in eigen en huiselijke zaken doet, in de welken

men nootzakelijk zijde kiezen moet. Maer ik vind nochtans verschonelijk, dat de geen, die geen ampt heeft, 't welk hem parst, zich daer af onthoud, ja beter dan in d'uitheemsche oorlogen, met de welken, naer onze wetten, niemant, die niet wil, zich behoeft te bemoejen. Doch de genen, die zich daer geheel in bedrajen, vermogen 't te doen, maer zo, dat de storm hen, zonder te treffen, over 't hooft waeit. Ik acht dat 'et den koningen eigentlijk toekomt zich tegen koningen te verheffen, en bespot de genen, die zich uit gulhartigheit tegen zo ongelijke twisten vertonen: want men neemt geen strijt aen tegen een vorst, om, tot bescherming van zijn eer en plicht, opentlijk tegen hem te trekken. Maer men moet (gelijk wy dagelijks doen,) een bitterheit en inwendige strengheit, die uit eigen belang spruit, en een boosaerdig en verradelijk beleit geen kloekheit noemen. Zy bedekken hun voorneemen tot boosheit en gewelt met een yver; dit niet, maer hun eigen belang is d'oorzaek, die hen beweegt. Zy ontsteeken d'oorlog, niet om dat zy gerechtig, maer om dat zy oorlog is. Daer is niets, 't welk belet dat men onder menschen, die malkander vyant zijn, niet bequamelijk en getrouwelijk verkeeren kan. Draeg u zo, dat gy een gematigde neiging hebt, die u niet zo vast aen d'een bedraeit, dat hy alles van u eisschen kan. Vernoeg u ook met een middelmatige gunst, en met in een geroert water te varen, zonder daer in te visschen.

D'andere wijze, van zich aen beiden aen te bieden, heeft noch min voorzichtigheit, dan schroom van 't geweten. Gy verraed een, by de welk gy welkoom waert, aen een ander; maer hoe kan deze weten dat gy hem op zijn beurt niet desgelijks zult doen? Hy acht u voor een boos man, en hoort u ondertusschen, en doet zijn voordeel met uw ongetrouheit. Want de dubbelhartige menschen zijn nut in 't geen, dat zy aenbrengen; maer men moet wel toezien dat zy zo weinig wechsleepen, als 't mogelijk is. Zeker, de verborgentheyt der Vorsten is een moejelijk pak voor de geen, die 't niet aengaet. Philippides antwoorde

dieshalven wijsselijk, naer mijn zin, aen de Koning Lisimachus, die tot hem zeide: wat wilt gy dat ik u van mijn goederen meedeel? Al't geen, zeide hy, dat u belieft, maer dat 'et niets van uw verborgentheden is. Yder mort, zegt Montaigne, zo men hem de gront der zaken, tot de welken men hem gebruikt, verbergt, of iets daer af achterhoud: maer ik, wat my aengaet, ben vernoegt dat men my niet meer, dan tot de zaek behoeft, zegt, en wil niet dat ik meer weet, dan ik behoef t'antwoorden. Zo ik tot werktuig van bedroch moet dienen, dat 'et ten minsten met een onbesmet geweten zy. Ik wil geen zo vast en getrou een dienaer zijn, dat men my bequaem vind, om iemant te verraden. De geen, die tegen zich zelf ongetrou is, zal 't onweêrsprekelijk ook tegen zijn meester zijn. Maer de vorsten nemen geen menschen ten halven aen, en verachten bepaelde diensten. Wat raet? Ik zal hen vrymoedig mijn bepaling verklaren; want ik wil geen andere dienaer, dan in redelijkheit, zijn. De weg van de waerheit is enkel, maer die van bezonder nut dubbelt en ongelijk, en 't geval onderworpen. Veel veinzen vry te zijn, maer hun vryheit gedijt niet. Zy zijn gelijk Esopus ezel, dien de hont naäpende, blijdelijk, met zijn beide voeten, op zijn meesters schouders sprong: maer zo veel als de hont hierom gestrookt wierd, zo wierd d'ezel tweemael zo veel hierom geslagen. *Id maximè quemque decet, quod est cujusque suum maximè. Dit past best aen yder, 't welk meest eigen aen hem is.* Ik wil 't bedroch niet van zijn plaets beroven; want dit zou onkunde van de werrelt zijn. Ik weet dat 'et somtijts nut heeft geweest, en dat 'et een machtige steun der menschelijke werken is. Daer zijn wettige zonden, gelijk veel werken onwettig, schoon zy goet of verschonelijk zijn. De gerechtigheit, in zich zelf naturelijk en algemeen, is anders, en beter geregelt, dan deze andere bezondere gerechtigheit, die naer de noot onzer heerschappy gebogen is. *Veri juris germanaeque justitiae solidam & expressam essigiem nullam tenemus: umbra & imaginibus utimur: Wy hebben geen uitgedrukte en volmaekte beeltenis van de ware gerechtigheit, en van*

't zuiver recht: wy gebruiken schaduw en inbeeldingen: in voegen dat de wijze Dandamys, 't leven van Socrates, Pythagoras, en Diogenes vertellen horende, hen in alle andere dingen voor grote mannen oordeelde, maer zeide dat zy de wetten te zeer onderdanig waren, en de ware deucht moet, om hen te bevestigen, veel van haer oorspronkelijke kracht aflaten. Veel zondige werken hebben plaets, niet alleen door hun toelating, maer ook door hun werken. *Ex Senatusconsultis plebisque scitis scelera exercentur*: *De schelmstukken worden door de wetten der Raets- en volksbesluitingen gepleegt.* Ik volg de gemene tael, die onderscheit tusschen nutte en eerlijke dingen maekt, en sommige naturelijke werken, niet alleen nut, maer ook nootzakelijk, vuil en oneerlijk noemt.

Maer laet ons 't voorbeelt van 't verraet vervolgen. Twee, op 't Koninkrijk van Thracien eisschende, waren om hun recht twistig geworden. De Keizer belette hen ter wapenen te komen: maer d'een van hen, veinzende minnelijk met zijn mededinger te willen verdragen, nodigde hem in zijn huis, om met hem vrolijk te zijn, en deê hem daer vangen en doden. De gerechtigheit vereischte dat de Romeinen deze misdaet wreekten. De zwarigheit belette de gewone middelen daer af. Zy bestonden 't geen, 't welk zy niet wettelijk zonder oorlog en gevaer konden doen, door verraet, en deden 't geen nuttelijk, 't welk zy niet eerlijk konden doen. Men vond een Pomponius Flaccus hier toe bequaem: deze, door geveinsde woorden en verzekering deze man in zijn strikken gelokt hebbende, zond hem, in plaets van d'eer en gunst die hy hem belooft had, aen handen en voeten gebonden, naer Romen. Een verrader verried daer een ander, tegen 't gemeen gebruik: want zy zijn vol van wantrou; en men kan hen zwarelijk door hun eigen konst bedriegen. Dat Pomponius de geen zy, die hy begeert. Maer wat my aengaet, zoo men my belaste de toezicht van 't hof, en van de rechtszaken aen te nemen, ik zou antwoorden: Ik versta niets daer af; of tot enig krijgsampt, ik zou zeggen: Ik ben tot al te

hoog een staet geroepen: zo ook, indien iemant my tot liegen, verraden, of meineedigheit, tot eenige voorname dienst wilde gebruiken, 't zy om door te slaen, of te vergiftigen, ik zou zeggen: heb ik iemant bestolen, of berooft, zend my liever naer de galey. Want het is aen een eerlijk man geoorloft zodanig te spreken, gelijk de Lacedemoniers, door Antipater verslagen zijnde, in 't maken van hun verdrag, tegen hem spraken: Gy kont ons zoo veel zware en schadelijke lasten, als u belieft, opleggen, maer gy doet verlooren moeite, zo gy ons schandelijke en oneerlijke dingen gebied. Yder behoort by zich zelf 't geen bezworen te hebben, welk de Koningen van Egypten plechtelijk al hun rechters deden zweren, te weten, dat zy, wat bevel de Koningen hen ook gaven, hun geweten niet overtreden zouden. Daer zijn in zoodanige uitvoeringen blijkelijke rekenen van schande en verdoeming. De geen, die dit bevel aen u geeft, beschuldigt u, en, zoo gy 't wel verstaet, geeft 'et u tot uw bezwarenis. Zoo veel als de gemene zaken, door uw bedrijf, verbeteren, zo veel verergeren d'uwen. Gy doet 'er zo veel erger in, als gy hen beter uitvoert. Ja 't zal niet nieu, en misschien ook niet heel ongerechtig zijn, dat de geen, die u in 't werk gestelt heeft, uw eigen ondergang bevordert. Indien 't verraet ergens in verschonelijk is, zo is 't alleen dan, als 't gebruikt word om 't verraet te straffen en te verraden. Men vind veel ongetrouheden, niet alleen verstoten, maer ook gestraft, zelf door de genen, tot welks voorstant zy aengevangen waren. Wie weet niet het vonnis van Fabricius tegen Pyrrhus geneesmeester? maer men bevind noch ook, dat zodanig een, die 't geboden had, dat strengelijk aen de geen, die hy daer toe had gebruikt, gewroken heeft, vermits hy zo tomeloos een macht niet begeerde, en een afkeer van zo slaefsch een gehoorzaemheit had. Jaropes, Hartog van Russen, overreede een edelman van Ongeren om de koning van Polen Boleslaüs te verraden, of in hem te doen sterven of om den Russen middel te geven van hem enige merkelijke schade aen te doen. Deze edelman betoonde zich gaeu hier in, be-

gaf zich verder dan te voren in de konings dienst, en wierd een van zijn verborgenste raden. Hy, dit voordeel hebbende, en de tijt van zijn meesters afwezen waerneemende, leverde met verraet aen de Russen Visilicia, een grote en rijke stat, die door de Russen verdelgt en verbrant wierd, met een algemene moort, niet alleen van de stedelingen, 't zy mannen, vrouwen of kinderen, maer ook met een groot getal van d'adel daer rontom, die hy tot dit voorneemen daer vergadert had. Jaropes, van zijn wraek en gramschap, die nochtans niet zonder naem was, (want Boleslaüs had hem, in gelijk voorval, heftig verongelijkt) verzaed, en van de vracht van dit verraet walgende, toen hy, met een zuiver gezicht, niet meer door zijn drift ontroert, de lelijkheit naektelijk daer af beschoude, kreeg zulk een knaging en weêrzin daer in, dat hy d'uitvoerder daer af d'ogen deê uitsteeken, en de tong en de schandelijke delen afsnijden. Antigonus overreede d'Argyraspidische krijgslieden om Eumenes, hun velthooftman, en zijn vyant, aen hem te leveren. Hy, Eumenes in handen hebbende, begeerde zelf d'uitvoerder van de goddelijke gerechtigheit, tot de straf van zo gruwelijk een misdaet te zijn, en beval hen in handen van de lantvoocht, dien hy ernstelijk beval hen te verdelgen, en, 't ging hoe 't ging, hen rampzalig om te brengen: in voegen dat van zo groot een menigte, als zy waren, niemant ooit Macedonien weêrzag. Hoe hy hen meer tot zijn nut gebruikt had, hoe hy hen ook boosselijker en strafwaerdiger oordeelde. De slaef, die 't hol van zijn meester, P. Sulpicius, ontdekt had, wierd, volgens de belofte van Syllaes verdoemrol, in vryheit gestelt, maer, vry zijnde, naer de belofte van de reden in 't algemeen, van de Tarpejaensche rots gestoten. De koning Clouys deê de drie dienaers van Cannacres, na dat zy hun meester aen hem verraden hadden, daer toe hy hen bekocht had, ophangen, in plaets van hen, volgens zijn belofte, goude wapenen te geven; ja hy dee hen, met hun vergelding aen de hals, ophangen.

Mahomet de tweede, zich van zijn broeder ontslaen willen-

de, om de jaloesy van de heerschappy, volgens de gewoonte van hun geslacht, gebruikte daer toe een van zijn amptlieden, die hem, met veelheit van water, verstikte. Mahomet leverde, toen dit gedaen was, tot uitwissching van deze moort, de moordenaer in handen van des overleden moeder; want zy waren broeders alleen van des vaders wegen. Zy scheurde, in zijn tegenwoordigheit, de borst van deze moordenaer open, wroete met haer handen daer in om, rukte 't hart uit zijn lighaem, en wierp dat den honden voor. Ja 't is den genen zelve, die niet deugen, zeer zoet, dat zy, de vrucht van enig boos bestaen genoten hebbende, enige trek van goetheit en gerechtigheit, als tot een vergelding, en tot zalving van 't geweten, in alle zekerheit daer aen mogen knopen. Daer by, zy aenschouwen d'uitvoerders van zulke gruwelen als lieden, die hen zulks verwijten, en pogen, door hun doot, de kennis en getuigenis van zulk bedrijf te dempen. Maer, schoon men u by geval daer af vergeld, om de gemene nootzakelijkheit niet van deze uitterste en wanhopige middel te beroven, zo houd nochtans de geen, die 't doet, schoon hy 't zelf ook is, u voor een vervloekt en verfoejelijk mensch. Ja hy houd u voor groter verrader, dan de geen, die 't doet, tegen de welk gy het zijt: want hy bespeurt de boosheit van uw gemoed, zonder enig voorwerp te hebben. Maer hy gebruikt u, gelijk men d'overgeven menschen tot d'uitvoering van 't hoge recht gebruikt; een ampt zoo nut, als oneerlijk. Daer is boven de nuttigheit van zodanige bevelen ook noch gemeenmaking van geweten. Sejanus dochter, die naer zekere Romeinsche wetten niet met de doot gestraft mogt worden, om dat zy maecht was, wierd eerst, om aen de wetten plaets te geven, door de beul verkracht, en daer na verworgt: in voegen dat niet alleen de hant, maer ook de ziel van de beul, een slavin van 't gemeene nut was. Ik vind zeer eerlijk, dat, toen Amurath d'eerste, om de straf tegen zijn onderzaten te verzwaren, die bystant aen zijn zoons weêrspannigheit hadden gedaen, beval dat hun naeste magen de hant tot deze uitvoering lenen zouden,

sommigen van hen liever verkozen ongerechtelijk aen een anders vadermoort schuldig gehouden te zijn, dan, door 't uitvoeren van 't gerecht, eigen magenmoorders te worden. Ja men ziet veel, die, om hun leven te beschutten, aengenomen hebben hun vrienden en medegezellen te hangen. Maer zeker, ik heb hen altijt van snoder aert, dan de verhangenen, geacht. Men zegt dat Witold, vorst van Lituanien, beval dat de schuldige, ter doot verwezen, zich zelf met zijn eige hant doden zou; vermits hy vreemt vond dat een ander, onschuldig van de misdaet, tot een dootslag gebruikt zou worden. Als een dringende omstandigheit, of enig heftig en onverwacht ongeval, door de noot van zijn staet, de vorst van trou en reden doet afwijken, of hem anders uit zijn gewone plicht stoot, zo moet hy deze nootzakelijkheit een slag van de goddelijke roede toeëigenen. 't Is geen zonde; want hy heeft daer in zijn reden aen een andere reden, die krachtiger en algemener is, overgegeven: maer 't is zeker een ongeluk. In voegen dat ik aen een, die my vraegde, wat hulpmiddel, antwoorde, geen hulpmiddel. En zeker, zo hy tusschen deze twee uitersten beknelt was, (*sed videat ne quaeratur latebra perjurio*: *maer dat hy toezie dat de meineedigheit geen schuilhoek vind,*) hy moest het doen. Doch indien hy 't zonder beschroomtheit en achterdocht doet, zo is 't een teken dat zijn geweten in een quade stant staet. Zo iemant zo teer van geweten gevonden wierd, die geen geneezing zo waerd achte, dat hy zulk een bezwarelijke hulpmiddel daer toe gebruiken wilde, ik zou hem daerom niet te min achten. Hy zou niet verschonelijker en betamelijker verloren konnen gaen. Wy vermogen niet alles, maer moeten somtijts de toezicht van onz schip enkelijk aen 't beleit des hemels, gelijk aen 't leste anker, overgeven. Hoe kan hy gerechtiger toevlucht in deze noot nemen? Wat is hem min mogelijk om te doen, dan 't geen, 't welk hy niet dan met hindernis van zijn eer en trou kan doen? zaken, die misschien hem waerdiger behoorden te wezen, dan zijn eigen behouding, en volks welstant. Als hy, zonder iets te doen, God enkelijk tot

zijn hulp roept, heeft hy dan niet te verhopen dat de goddelijke goetheit de hulp van een bovengewone hant niet aen een onbesmette en oprechte hant weigeren zal? Dit zijn gevarelijke en zelsame voorbeelden, en kranke uitzonderingen voor onze naturelijke regelen: men moet daer in wijken, maer met grote matigheit en omzichtigheit. Geen bezondere nuttigheit is waerdig dat wy dit gewelt onz geweten aen doen; maer de gemene nuttigheit wel, als zy schijnbaer en gewichtig is.

Timoleon beschutte zich tijdelijk van de vreemdigheit van zijn daet, door de tranen, die hy storte, gedenkende dat hy met een broederlijke hant de tyran gedoot had. En zeker, het pijnigde gerechtelijk zijn geweten, dat hy genootzaekt had geweest de gemene nuttigheit voor zulk een prijs van d'eerbaerheit zijner zeden te kopen. De Raet zelve, door zijn bedrijf van dienstbaerheit verlost, durfde niet volkomentlijk zoo hoog een zaek, die een dubbeld aengezicht had, beslechten. Maer de Syracusers quamen recht van pas om hun bescherming, en om een bequaem Veltoverste te verzoeken, om hun stat in haer eerste waerdigheit te stellen, en Sicilien van veel tirannen, die 't verdrukten, te zuiveren. De Raet van Corinthen zond dieshalven Timoleon derwaerts, met deze nieuwe verklaring, dat, naer dat hy zich wel of qualijk in zijn ampt droeg, hun vonnis gestreken zou worden, of tot voordeel van zijn vaderlants verlosser, of tot nadeel van zijn broeders moordenaer. Dit seldsaem besluit heeft enige verschoning op 't gevaer van 't voorbeelt, en op 't belang van zo vreemd een daet. Zy deden wel dat zy hun oordeel daer af ontlastten, of elders, en op andre inzichten lieten steunen. Timoleons bedrijf in deze reis maekte zijn zaek wel haest beter; zo treffelijk betoonde hy zich in alles. 't Geluk, dat hem in de ruwigheden, die hy in dit treffelijk werk te verwinnen had, verzelde, scheen hem van de goden, tot zijn rechtvaerdiging genegen schijnende, gezonden te zijn. 't Gemerk van deze is verschonelijk, zo 'er iets verschonelijk kan wezen. Maer 't nut van de vermeerdering van de gemeene inkomst, die den Ro-

meinsche Raet tot een dekmantel in dit snood besluit, dat ik nu verhalen zal, verstrekte, is niet krachtig genoech om zodanig een gerechtigheit voor laster te beschutten. Zekere steden hadden zich, voor gelt, met bevel en toelating van de Raet, van L. Syllaes handen vrygekocht. De zaek verviel weêr in een nieu geding. De Raet vonnisde dat zy, gelijk te voren, schatbaer zouden zijn, en dat 'et gelt, dat zy besteed hadden, om zich vry te kopen, ook verloren voor hen zou zijn. De burgerlijke oorlogen brengen dikwijls snode voorbeelden voort. Wy straffen de bezondere lieden om 't geen, dat zy van ons gelooft hebben, toen wy anders waren. Een zelve rechter doet de straf van zijn verandering aen de geen, die 'er geen schult toe heeft, dragen. De meester geesselt zijn leerling om zijn kloek begrip; en de geleide zijn blinde. Zeker een schrikkelijk afbeeltsel van de gerechtigheit. Daer zijn valsche en zachte regelen in de Philosophy. 't Voorbeelt, dat men ons voorstelt, om 't bezonder niet boven de gedane beloften te stellen, heeft niet gewichts genoech, door d'omstandigheit, die zy 'er onder vermengen. Gy zijt door de rovers gevangen: zy hebben u vrygelaten, na dat zy u met eed hadden doen beloven, dat gy zekere som aen hen betalen zoud. Men zegt t'onrecht dat een vroom man, uit hun handen zijnde, van zijn eed ontslagen is, zonder te betalen. 't Is zo niet. 't Geen de vrees my eens heeft doen willen, ben ik gehouden zonder vrees te willen. Schoon de vrees alleen mijn tong, zonder mijn wil, overweldigt heeft, nochtans ben ik gehouden de beloften van mijn tong te voldoen. Hier in alleen heeft de nalating van onze belofte in 't bezonder belang plaets, dat is als wy iets, dat van zich zelf boos en ongerechtig is, belooft hebben. Want het recht van de deucht moet voor 't recht van onze verbintenis gaen.

Ik heb welëer Epaminondas in de rijg der uitmuntentste mannen gestelt, en hou 't noch staende. Hoe hoog stelde hy d'inzicht van zijn bezondere plicht, die nooit een mensch, die hy verwonnen had, dode, die om dit onwaerdeerlijk goet, te we-

ten de vryheit weêr aen zijn Vaderlant te geven, beschroomt was in een tyran, of zijn deelgenoten, zonder rechtsgebruik, te doden, en die de geen, die onder zijn vyanden, of in de strijt zijn vrient of gast niet spaerde, voor een boos mensch achte, schoon hy anders een goed burger was? Daer ziet gy een man, rijk van bedenkingen. Hy vermengde de wreedste en geweldigste menschelijke daden met goetheit en beleeftheit, en noch de zuiverste, die men in de school der Philosophy vind. Was 't natuer of konst, die dit gemoed, zo vereelt en hardnekkig tegen de pijn, doot en armoede, tot zulk een zachtmoedigheit en goetaerdigheit vermorwde? Hy, van wapenen en bloet bedekt, verstrooit een volk, dat tegen alle anderen, behalven tegen hem, onverwinnelijk was, en, in zodanig een gevecht zijn vrient, waerd of gast ontmoetende, wijkt ter zijden. 't Is een wonder eenige gedaente van gerechtigheit in zulke daden te konnen vermengen. Maer Epaminondas alleen kan daer zachtmoedigheit en zuivere oprechtigheit in vermengen. D'een zegt tot de Mamertynen dat d'inzettingen geen gang onder de gewapende lieden hebben; een ander tot de Wijkmeester, dat de tijt van 't recht en van d'oorlog twee waren; en de darde dat het geruisch der wapenen hem belette de stem van de wetten te horen: naer Epaminondas was niet belet om die van de heusheit en beleeftheit te hooren. Had hy het gebruik van aen de Musen t'offeren als hy ten oorlog trok, niet van zijn vyanden geleert, om deze woede en heftigheit van d'oorlog door hun zoetigheit en vrolijkheit te matigen? Laet ons, dewijl wy zo groot een leermeester hebben, niet vrezen te belijden, dat 'er iets tegen de vyanden zelf ongeoorloft is, en dat het gemeen belang, tegen 't bezonder belang, niet alles van alle behoort t'eisschen, en dat alle dingen niet vrystaen aen een eerlijk man, voor de dienst van zijn Koning, van de gemene zaek, en van de wetten. Dit is een onderwijs, voor de tijt bequaem. Wy behoeven onz gemoed niet met yzere wapenen te laten vereelden; 't is genoech dat onze schouders zich daer toe gewennen. 't Is genoech dat

men zijn pen in d'inkt, en niet in 't bloet doop. Indien 't grootmocdigheit, en d'uitwerking van een zelsame en zonderlinge deucht is, de vrientschap, bezondere verplichtingen, zijn woort, en 't maegschap, om 't gemene nut, en om d'Overheit te gehoorzamen, te verachten, zo is 't zeker genoech, om ons daer in t'ontschuldige, dat 'et een grootmoedigheit is, die niet in Epaminondas wonen kan. Ik verfoey de verwoede aenmaningen. Laet ons den boosaerdigen, bloetdorstigen en verraders deze schijn van reden ontneemen. Laet ons deze leelijke en uitzinnige gerechtigheit verlaten, en de goedertierenste voorbeelden navolgen. Hoe veel vermag de tijt en 't voorbeelt? Een van Pompejus krijgsknechten, in een gevecht van de burgerlijke oorlog tegen Cinna, onvoordacht zijn broeder, die aen d'andere zijde was, gedoot hebbende, dode ook terstont zich zelf van schaemte en droefheit. Een ander krijgsknecht verzocht, eenige jaren daer na, in een andere burgerlijke oorlog van dit zelve volk, vergelding van zijn hooftlieden, om dat hy zijn broeder gedoot had. Men oordeelt qualijk van d'eer en schoonheit van een daet naer zijn nuttigheit; en men besluit qualijk, dat men acht dat yder daer toe verplicht is, en dat 'et, nut zijnde, voor yder eerlijk is.

Het XLI. hooftstvk.

Treffelijkheit van Homerus, in de kennis van alle dingen volkomen, zijn kracht. Hy wort naerstig door Alexander bewaert. Zijn gemeenheit, zijn eer overtreft alle andere eer. Treffelijkheit van Alexander, zijn grote veroveringen, zijn bezondere gebreken, zijn krijgsdeuchden, en zijn hoge achting. Waer in hy Cesar overtreft. Epaminondas treffelijkheit, d'eerste onder de Grieken. Zijn goede eigenschappen, en zijn hardnekkigheit in zijn armoede. Scipio Emilianus alleen by hem te gelijken. Epaminondas goetaerdigheit, en zijn heusheit, zelf tegen zijn vyanden.

ZO men my de keur van alle menschen, die tot mijn kennis gekomen zijn, gaf, my dunkt dat ik 'er drie vinden zou, die boven al d'anderen uitmunten. D'een van hen is Homerus; niet dat Aristoteles en Varro misschien ook niet zo geleert, als hy, hebben geweest; of dat Virgilius zelf niet in zijn konst by hem te gelijken zy. Ik, die niet dan d'een ken, mag, naer mijn verstant zeggen, dat ik geloof dat de Musen zelf de Romein niet overtroffen. Doch men moet in dit vonnis voornamelijk waernemen, dat Virgilius zijn treffelijkheit uit Homerus heeft, en dat hy zijn geleide en schoolmeester is, en dat een eenige trek van d'Iliaden tot stoffe van deze grote en uitmuntende Eneas gedient heeft. Zeker, ik verwonder my dat hy, die veel godheden voortgebracht, en in de werrelt geacht heeft gemaekt, zelf niet, door zijn achtbaerheit, in 't getal der goden gestelt is. Hy, blint en arm zijnde, en levende eer de wetenschappen tot zekere regelen gebracht waren, heeft zo volmaekte kennis daer af gehad, dat al de genen, die sedert zich onderwonden hebben wetten op te rechten, oorlogen te beleiden, en van de godsdienst, of van de Philosophie, van wat gezintheit zy ook waren, of van de konsten te schrijven, hem, als een volmaekt meester in de kennis van alle dingen, gebruikt hebben. Hy heeft, tegen de loop van de natuur, de schoonste dingen, die 'er wezen konnen, te voorschijn gebracht. Want de geboorte van alles is gewonelijk onvolmaekt, en vermeerdert en versterkt zich door aenwas. Hy heeft de kintsheit van de Poësy, en van veel andere wetenschappen rijp en volkomen gemaekt; en mag dieshalven d'eerste en leste der Poëten genoemt worden, volgens de schone getuigenis, die d'outheit ons van hem nagelaten heeft; dat is dat hy, niemant voor hem hebbende om hem na te volgen, ook niemant achter hem gehad heeft, die hem volgen kon. Zijn redenen zijn, zegt Aristoteles, d'enige redenen, die beweging en werking hebben: zy zijn alleen zelfstandige woorden. Alexander de Groot, onder Darius roof een kostelijk koffertje gevonden hebbende, beval dat men 't voor hem bewaren zou, om zijn Homerus daer

in te leggen; en zeide dat hy de beste en getrouste raetsman, die hy in zijn krijgszaken had, was. Cleomenes, Anaxandridas zoon, zeide ook dieshalven, dat hy de Poëet der Lacedemoniers was, om dat hy een treffelijk meester van de krijgskonst was. Dit bezonder lof is hem ook, naer Plutarchus oordeel, bygebleven, dat hy d'enige Schrijver is, die nooit de menschen verzaet, of aen hen gewalgt heeft; vermits hy zich altijt anders aen de lezers toont, en altijt in nieuwe bevallijkheit overvloeit. Alcibiades, aen een, die belijdenis van de geleertheit deê, om een boek van Homerus gevraegt hebbende, gaf hem een oorbant, om dat hy 'er geen had, als of heden een predikant zonder Bibel gevonden wierd. Xenophanes klaegde eens voor Hiero, tyran van Siracuse, dat hy zo arm was, dat hy geen twee dienaers voeden kon. Hoe! antwoorde Hiero hem, Homerus, die veel armer was, dan gy, voed wel tien duizent, schoon hy doot is. Wat wilde Panetius zeggen, toen hy Plato de Homerus der Wijsbegerigen noemde? Wijders, wat eer kan by de zijne geleken worden? Daer is niets zo levendig in der menschen mont, als zijn naem en werken: niets zo bekent en algemeen, als Trojen, Helena, en zijn oorlogen, die misschien nooit wezentlijk geweest hebben. Onze kinderen noemen noch de namen, die hy over meer dan drie duizent jaren bedacht heeft. Wie kent Hector en Achilles niet? Niet alleen enige bezondere geslachten, maer het meeste deel der volken zoeken hun oorsprong in zijn verdichtingen. Mahomet de tweede van deze naem, Keizer der Turken, aen de Paus Pius de tweede schrijvende, zegt: Ik verwonder my waerom d'Italianen tegen my aenspannen, dewijl wy gezamentlijk onze afkomst van de Trojanen hebben, en dewijl het my, zo wel als hen, toestaet Hectors bloet op de Grieken te wreken, dien zy, nochtans tegen my hulp bewijzen. Is dit niet een brave klucht, in de welk de Koningen, Keizers en Gemeenten nu zo veel eeuwen lang hun rol spelen, en aen de welk de hele werrelt tot een tooneel dient? Zeven Grieksche steden, te weten Smyrna, Rhodus, Colophon, Salamis, Chios,

Argos en Athenen hebben om de plaets van zijn geboorte getwist; zo groot een eer veroorzaekte hem zijn onbekentheit zelve.

De tweede van deze uitmuntende mannen is Alexander de Groot. Aenmerk eens zijn jonkheit, in de welke hy zijn aenslagen begon, de kleine middelen, daer meê hy zo treffelijk een bestaen uitvoerde, d'achtbaerheit, die hy in zijn kintsheit, onder de grootste en ervarenste hooftmannen, die hem volgden, verkreeg, de bovengewone gunst, daer meê 't geval zo veel van zijn gevarelijke, ja byna roekeloze aenslagen, begunstigde, en deze grootmoedigheit van in d'ouderdom van drieëndartig jaren verwinnaer de hele bewoonde werelt deurgetrokken te zijn, en in een half leven al de poging van de menschelijke natuur bereikt te hebben. Zeker , gy zult, deze dingen wel inziende, hem boven de mensch verheven achten. Aenschou hoe veel Koninklijke spruiten uit zijn krijgslieden gesproten zijn, hoe hy de werrelt in deling gelaten heeft aen vier van zijn navolgers, alle gemene hooftlieden van zijn heir, van de welken de nakomelingen sedert zo lang geduurt, en dit grote rijk beschermt hebben. Aenzie eens d'uitmuntende deuchden, die in hem waren; als gerechtigheit, matigheit, miltheit, getrouheit in zijn woorden, liefde tot de zijnen, en beleeftheit tot de verwonnenen: want zijn zeden schijnen warelijk geen gerechtig verwijt te hebben, maer wel eenigen van zijn bezondere en bovengewone werken. Maer 't is onmogelijk zo groot een last met de regelen van gerechtigheit te beleiden. Men moet de werken van zodanige lieden in 't algemeen, en niet in 't bezonder oordelen. D'ondergang van Theben, de moort van Menander, en van Ephestions geneesmeester, van zo veel Persiaensche gevangenen gelijkelijk, van een bende Indiaensche krijgslieden, niet zonder verkorting van zijn beloften, en van de Cossejers, tot de kleine kinderen toe, zijn dingen, die qualijk te verschonen zijn. [Wa]nt wat Clytus aengaet, 't misdrijf daer af wierd meer dan [genoe]ch geboet. Ja deze daet betuigt zo klaer, als eenige ande-

re, zijn goetaerdigheit; in voegen dat men aertiglijk van hem gezegt heeft, dat hy zijn deuchden van de natuur, en zijn zonden van 't geval had. Wat aengaet dat hy een weinig roemachtig was, en geen lastering tegen hem lijden kon, men kan dit zijn jonkheit en grote voorspoet toeëigenen. Aenschou eens zo veel krijgsdeuchden, zo grote wakkerheit, voorzichtigheit, gedult, tucht, scherpzinnigheit, grootmoedigheit, stantvastigheit, geluk, daer in hy (schoon 't Hannibal ons niet geleert had) d'eerste van alle menschen heeft geweest, de wonderlijke schoonheit van zijn lighaem, zijn eerwaerdig gelaet in zo jeuchdig en blozig een aengezicht, d'uitmuntentheit van zijn wetenschap, en de geduriheit en hoogheit van zijn eer, van smetten en benijding vry en zuiver; en dat men noch lang na zijn doot geloofde dat zijn beeltenissen den genen, die hen by zich hadden, geluk toebrachten, en dat meer Koningen en Vorsten zijn daden hebben beschreven, dan andere Historieschrijvers de daden van een ander Vorst of Koning, wie 't ook zy, beschreven hebben; daer by noch, dat de Mahumetanen, die alle andere Historien verachten, de zijne alleen, door een bezonder voorrecht, ontfangen en eeren. Zeker, gy zult, als dit alles te zamen gezet is, belijden dat ik reden gehad heb, om hem boven Cesar zelve te stellen, die alleen my in de keur kon doen twijffelen. Want men kan niet loghenen dat 'er in Cesars daden meer van 't zijne, en in Alexanders meer van 't geval heeft geweest. Zy hebben beide veel gelijke dingen, en Cesar misschien enigen, die groter zijn. Zy waren twee vlammen, of vloeden, die alles verslonden en wechrukten. Maer hoewel Cesars eerzucht meer bescheidenheit in zich had, zo heeft zy nochtans dit ongeluk, dat zy tot d'ondergang van haer vaderlant, en algemeen bederf van de werrelt strekte: in voegen dat ik, alles, dat ik weet, by een vergadert hebbende, nootzakelijk ter zijde van Alexanders overslaen moet.

Epaminondas is, naer mijn oordeel, de darde en uitmuntenste. Hy had geen zo grote roem als d'anderen; doch dit is geen

deel van de zelfstandigheit van de zaek. Hy had zo grote stantvastigheit en dapperheit (niet zodanig, die door eerzucht gewet is, maer zodanig, als de reden en wijsheit in een welgeregelde ziel konnen vesten) als men zich inbeelden kan. Hy heeft, naer mijn gevoelen, zo groot een proef van zijn deucht gedaen, als Alexander, en Cesar. Want hoewel zijn krijgsdaden niet zo gemeen en verheven zijn, zo zijn zy, als men hen, en al d'omstandigheden daer af wel bezichtigt, niet min zwaer en gewichtig, en geven geen minder getuigenis van stoutheit en krijgskunde. De Grieken hebben, zonder tegenspreken, hem deze eer aengedaen, dat zy hem d'eerste man onder hen genoemt hebben. Maer d'eerste onder de Grieken te zijn, is lichtelijk d'eerste des werrelts te wezen. Wat zijn kennis en wetenschap aengaet, wy hebben dit oud vonnis over hem noch behouden, dat niemant ooit zoveel wilt, en zo weinig sprak als hy; want hy was een van Pythagoras navolgers.'t Geen, dat hy sprak, wierd nooit van iemant beter gesproken. Hy was een uitmuntend en bewegelijk redenaer. Wat zijn zeden en geweten aengaet, hy heeft al de genen, die zich ooit met zaken bemoeit hebben, verre overtroffen. Want hy bezweek geen Wijsbegerige, zelve Socrates niet, in dit deel, 't welk voornamelijk ingezien moet worden, 't welk alleen warelijk aenwijst hoedanig wy zijn, en 't welk ik alleen in tegengewicht van al d'anderen stel. D'oprechtigheit is in hem een bequame, bestandige, gelijkmoedige en onkreukelijke meesteres. Maer Alexanders oprechtigheit scheen, in vergelijking by deze, minder, onzeeker, sporeloos, teder en gevallig. D'outheit oordeelde dat men, als men al d'andere hooftlieden naeu onderzocht, in yder van hen een bezondere eigenschap, die hem deurluchtig maekt, vinden zou. Maer in hem alleen vinden een deucht en kennis, die overal volmaekt en gelijk is, en die in alle diensten van 't menschelijk leven niets van zich te begeren laet; 't zy in gemene of bezondere, geruste of oorlogsche bezigheit, en 't zy in heerlijk en grootmoedig te laven en te sterven. Ik ken geen gedaente of geluk van een

mensch, die ik met zo groote eer en liefde aenzie. 't Is waer dat ik zijn hardnekkigheit in d'armoede, gelijk zy door zijn vrienden afgeschildert is, een weinig te kommerlijk vind. Ik acht deze enige daet, nochtans treffelijk en verwonderenswaerdig zijnde, een weinig te straf om voor my de navolging daer af te begeren, schoon ik haer met een wensch zodanig, als zy in hem was, verkrijgen kon. Scipio Emilianus alleen, die zo heerlijk een einde, en zo diep en algemeen een kennis van de wetenschappen had, zou tegen hem in d'andere bekken van de schael konnen gestelt worden. O wat een verdriet heeft de tijt ons hier in aengedaen, dat zy ons de koppel der twee treffelijkste mannen, die in Plutarchus was, d'een door algemene toestemming d'eerste van de Grieken, en d'ander van de Romeinen, benomen heeft! Wat een stoffe, en wat een werkman, voor een heilig, en blygeestig man, beleeft en gemeen van zeden, en van een bezadigde hoogheit; en 't beste leven, dat onder de menschen beleeft kan worden. Maer zo veel Epaminondas aengaet, ik zal hier, tot een voorbeelt van zijn goetheit, enigen van zijn gevoelens byvoegen. Hy betuigde dat de zoetste vernoeging, die hy in zijn leven had genoten, was de geneucht, die hy zijn vader en moeder, door zijn zege van Leuctres aengedaen had, en stelde hun vrucht boven de zijne in zo gerechtig en heerlijk een daet. Hy achte niet, zelf tot weêrkrijging van zijn vaderlants vryheit, dat 'et geoorloft was een man, zonder kennis van de zaek, te doden; en was dieshalven zo koel in d'aenslag van zijn medemakker Pelopidas, tot de verlossing van Theben. Hy hield ook dat men in een strijt d'ontmoeting van zijn vrient, aen d'ander zijde zijnde, schuwen, en hem sparen moest. Ja zijn heusheit tegen de vyanden zelve maekte hem by de Beotiers verdacht. Want hy, de Lacedemoniers wonderlijk gedwongen hebbende de deurtocht, die zy by Corinthen, aen d'ingang van Peloponesus bezet hielden, voor hem t'openen, had zich vernoegt met hun lant gestroopt te hebben, zonder hen heftelijker te vervolgen: in voegen dat hy dieshalven van zijn velthooftmanschap afgezet

wierd. Zeker eerlijk voor hem, om zodanig een oorzaek, en om de schande van dat zy genootzaekt waren hem weêr in zijn vorige staet te stellen, en te bekennen hoe zeer hun eer en welstant aen hem hing. Want de zege volgde hem overal, daer hy trok, als zijn schaduw; en de voorspoet van zijn vaderlant, die met hem geboren was, storf ook met hem.

Het XLII. hooftstvk.

Wijze raet en oprechtigheit van Pericles. Paleotus beschrijving van een Raetsman, die niet eigenzinnig wezen moet. Treffelijke redenen van d'Onderkoning en Kancelier van Schotlant, tot rust van 't Rijk. Den Raetsman moet eige belang in de Raet ter zijde stellen; *voorbeelden daer af in Alfonsus, Cicero, Camillus, Aristides en Themistocles. De vinders van wreetheit en gewelt worden eerst met hun vonden gestraft*; *voorbeelden in verscheiden personen, als de Cardinael van Balue, Petrus Portius, Majon Admirael van Sicilien, Perillus met zijn stier, Aruntius met zijn koper paert, Heliogabalus tegen Severus, Romainsche vrouwen, heur mannen vergiftende, Gryphus moeder, Prusias, Alexander de zeste, Marius een der dartig tyrannen, en in zeker zwaer stuk geschuts.*

DIonisius Halicarnasseus voert wijselijk T. Romilius in, deze woorden sprekende: Een gemene Staet word zeer wel bestiert, als zy, in de dingen, die ter werrelt voorvallen, zich naer vereisch der zaken schikt: en de geen is de beste raetsman, die, niet door zijn bezondere vyantschap gedreven, en door gunst verrukt, maer door de gemene nuttigheit bewogen, zijn gevoelen van de zaken, die voorvallen, zegt. Degenen beraden zich wijsselijk voor 't aenstaende, die de voorbeelden der dingen, die

namaels gebeuren zullen, van de voorgaenden vergadert. Zodanig was, naer Thucydides verhael, de wijze Pericles, die den Atheners ried niet t'oorlogen, zo zy de krachten van de Lacedemoniers, en van hun bontgenoten breken en verstrojen wilden; en hen vermaende zich met hun handel ter zee te vernoegen, en niet te trachten landen met'et zwaert te winnen; en zeide dat dit de middel, om hun Staet te verzekeren, was. Maer zy deden recht anders: en wat de zaken aengaet, die buiten d'oorlog schenen, yder onder hen verhandelde die naer dat hy door zijn gierigheit of eerzucht daer toe gedreven was, tot verderf van zich zelf, en van de zijnen. Zo't wel gelukte, 't was tot voordeel en eer van de bezonderen, zo qualijk, tot schade van 't gemeen, 't welk men in d'oorlog bedraeide. Eindelijk, terwijl zy onder malkander oneenig waren, en twisten om wie t'huis de meester zou zijn, wierden zy ruwelijk in Sicilien gehandelt, daer zy byna hun heel heir, met een grote toestel ten oorlog, verloren. Hier uit rezen beroerten onder hen. Zy wierden van hun bontgenoten verlaten; en de Sicilianen voegden zich hier by: in voegen dat zy, in hun stat met hun twisten en oneenigheden voortvarende, ten einde van drie jaren, na deze neêrlaeg, hun staet en vryheit verloren. Wat Pericles aengaet, hy, als een goed en getrou Raetsman, gelijk hy was, bleef vast by zijn gevoelen, tot zijn leste adem toe. Terwijl hy op zijn dootbed lag, en heel machteloos, ja byna verbijstert was, kouten zijn vrienden, rontom zijn bed staende, van de verwinningen, en welspreekentheit van Pericles, de welsprekentste man die ooit in Grieken was. Hy, hen hem om deze gaef prijzen en hoogverheffen horende, opende, zo half doot als hy was, d'ogen, en, een weinig op zijn elleboog steunende, om gemakkelijker te spreken, zeide tot hen; dat hy zich verwonderde van dat zy zijn gelukkige uitgangen in d'oorlog, en zijn behendigheit in 't spreken (gaven, van de welken 't geval zich 't meeste deel toeëigenen kon) zo verhieven, in plaets dat zy meer behoorden t'achten, dat, gedurende al de tijt van zijn bediening in Athenen, niemant ooit een roukleed om hem gedragen had.

Paleotus beschrijft d'eigenschappen van een goed Raedsheer in deze woorden: De vrientschap, welwilligheit, en liefde zijn drie woorden, die al 't geen, dat tegen 't goede strijt, en de glans van een zuiver geweten bezwalkt, uitsluiten, en beletten dat iemant ooit voorstelt eenig schadelijk gevoelen, dat de Staet onteeren kan, of dat enigsins oneerlijk of ongerechtig is, op hoop van bemint, verheven, en vergroot te worden; 't zy men, uit vrees van gevaer, zich beschutten wil, of 't zy enige andere schijn van bezondere gunst, en van te grote liefde tot zich zelven, aen zodanig een raedsman d'ogen verblind. Hier uit sproot dat eertijts t'Athenen, als men de Raet vergaderen zou, een afroeper luide uitriep, *Dat de geen, die een quade en ongetrouwe raet voor de gemeente voorstelde, met al zijn gezin, een quaed einde mogt nemen.* Dit is 't geen, 't welk van Paleotus gezegt word. Zeker d'ervarentheit toont ook klaer genoech het groot gevaer, en de vreemde ongelukken, die uit quade raden voortgekomen zijn. 't Is niet nieus, dat men menschen vind, die, andersins geleert, verstandig, gaeu en geslepen in de zaken zijnde, door eerzucht en verwaentheit gedreven, de toom zodanig aen hun onzuivere en bezondere neigingen losgeeven, dat hun werken en raden, met duistere en nijpende woorden bedekt, om te bedriegen en te verstrikken, eer strekken om de genen, die zy door schalkheit verdrukken willen, en die zy pogen te hinderen, tegen te spreken, dan om 't geen, dat zy voor t gemene nut op 't hart hebben, opentlijk en oprechtelijk te verklaren. Men mag dieshalven tot zodanige menschen zeggen: De genen, die duisterlijk spreken en onderwijzen, zijn nijdig, of willen bedriegen; en alle verwarde redenen zijn getuigen van een verwarde ziel. Zodanige lieden staen hardnekkelijk op hun redenen en handel, niet om dat zy hen op waerheit gegront, of voor 't gemeen nut achten, maer om dat al hun vernoeging bestaet in de genen, die van strijdig gevoelen zijn, hardnekkig tegen te spreken: in voegen dat zy, een hart hebbende, dat vol twistige verwaentheit, en ledig van liefde tot waerheit is, hun gevoelen, met valsche

schijn verciert, onbeschaemdelijk voorspreeken, en de genen, die niet van hun gevoelen zijn, en hun botte moedwil verachten, verwaendelijk en hatelijk bespotten. D'ongeleerden betonen zich niet alleen zodanig, maer ook boven al d'anderen de verwaenden, die, de gaef van wijsheit en kennis, aen hen verleent, misbruikende, zich verongelijkt achten, als men hun gevoelen niet toestemt. De wijze bestierder Pericles brantmerkt levendig zodanige tegenstrevers, tot de welken hy in Thucydides spreekt: De geen, die een zaek wel verstaet en begrijpt, en 't geen, dat hy 'er af denkt, niet opentlijk zegt, is als of hy niets daer af wist. Maer de geen die 't beide heeft, zal nochtans niets, dat deucht, zeggen, zo hy de welstant van de Staet niet bemint. Van de zodanigen schrijft Cicero deze woorden: *Daer is geen groter en schadeliker pest voor 't menschelijk geslacht, dan van de genen, die, als zy groffelijk bedriegen, zich zo dragen, dat zy oprechte lieden geacht willen zin.* Of gelijk Seneca zegt: *Oratio vultus animi est*: *si circumtonsa est, & fucata, & manufacta, oftendit illum quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti*: *De spraek is 't aengezicht van 't gemoed*: *zo zy dus effen, geveinst en beschaeft is, betoont zy dat de spreker ook niet oprecht is, en iets bedorven heeft.* Een ander Wijze heeft zeer wel gezegt*, dat de zonden, met deucht vermomt, een ongeneesselik vergift zyn.* Hier op ziet dit oud en gedenkwaerdig zinrijk gedicht:

O Consultores! *rectos assumite mores*:
Publica privatis proponite commoda gratis:
Ne damnet vestras animas divina potestas.

Dat is:

Raetsheeren! gaet toch met oprechte zeên ten raet:
Stelt 't algemene nut verr' boven eigen baet:
Om niet te zyn verdoemt door 't goddelijk vermogen.

Wy hebben van al dit bovenverhaelde een gedenkwaerdig voorbeelt in de Historie van Schotlant, door Buchanan beschreven. Toen d'Onderkoning en de Kancelier, aen de welk de behouding van 't Rijk hing, (vermits Koning Jacobus de

tweede noch te jong was) met malkander in gesprek waren getreden, om in de beroerten, twisten en rottingen te verzien, en, de bezondere vyantschap, die tusschen hen geweest had, afleggende, de middelen, tot behouding van 't Rijk strekkende, overwogen, stelden zy veel schone redenen voor, die waerdig zijn vertoont te worden. D'onderkoning sprak dan tot de Kancelier in dezer voegen: Ik acht niet dat 'et heden nodig is 't geen, dat aen yder genoech bekent is, door een lang vertoog te beklagen, of het quaet, 't welk de tweedracht in een Staet meebrengt, en 't goet, 't welk uit d'eendracht spruit, te vertonen. Och dat wy eer door de voorbeelden van anderen, dan door d'ervarentheit in ons zelven, kennis hier af hadden. Ik zal nu 't geen, 't welk de welstant van geheel Schotlant, en noch meer onze twee, dan al d'anderen betreft, verhalen. Hoewel ons verschil niet uit eerzucht of gierigheit spruit, maer hier uit, dat ik, in de bediening van de Staet, voor de welke wy gelijke zorg dragen, niet van een zelve gevoelen met u ben; zo moeten wy nochtans wel naeu toezien, dat onze tweedracht niet het Koninkrijk, en ons daer by, verdelgt. Want groten en kleinen zien op ons. De bozen verhopen in onzer beider doot een toelating tot alle quaet, en d'eerzuchtigen verwachten daer door staten en rijkdom, en middelen om groot te worden. Wy worden heftig benijd, gelijk nootzakelijk den genen gebeurt, die van nieus tot de hoogste staten verheven zijn. Gelijk onze vyanden ons geluk ongeduldig dragen, en onze voorspoet lasteren, zo verblijden zy zich in ons ongeluk, en verhopen en wenschen onze ondergang. 't Is dieshalven zo veel te nodiger dat wy in onze zekerheit, die aen de behouding van 't Rijk verknocht is, verzorgen, en, tot onze grote eer, wraek van onze vyanden nemen. D'enige middel, om daer toe te geraken, is, dat ze bezondere twisten onder de voeten treden, en onze gedachten, raden en besluiten tot het algemeen nut aenwenden, en gedenken dat 'et leven van de Koning aen ons in bewaring gegeven, en de welstant van 't rijk aen ons bevolen is, om rekening

daer af te geven. Derhalven, dewijl wy te voren, ontijdelijk, en tegen alle plicht, getwist hebben om wie van ons beide de grootste achting hebben, en meest ontzien zijn zou, zo laet ons voortaen krijgel zijn om malkander in matigheit en oprechtigheit t'overtreffen. Dan en niet eer zullen wy maken dat 'et volk, dat ons dwarsselings aenziet, en ons voor d'oorzaek onzer elenden acht, ons beminnen en eren zal; dat d'adel, uit oorzaek van onze twisten tot een verwoede ongebondenheit begeven, tot zedigheit gebracht zal worden, en dat de grote Heren, die onze zwakheit verachten, maer ons ontzien zullen, als wy vereenigt zijn, zich in hun palen zullen houden. Wat my aengaet, ik geef u gaerne de bewaring van de jonge Koning, van de welk de vader, in zijn leven, 't beleit aen u gaf. Want ik, in my zelf naeu overwegende wat zodanig een ampt is, acht my, door dat aen u over te geven, niet ontëert, maer verlicht. Zo gy my in 't bezonder enig ongelijk aengedaen hebt, ik vergeef 't gewillig, om de liefde van 't gemene nut. Zo ik u verongelijkt heb, ik zal u voldoen naer dat eerlijke en oprechte lieden oordelen zullen, en zal voortaen bevorderen dat mijn voordeel of schade geensins aen 't gemene nut schadelijk zullen zijn. Zo gy met my van een zin zijt, wy zullen voortaen in rust leven, en den nakomelingen een aengenamer geheugenis van ons nalaten. Maer zo gy andere gedachten hebt, zo roepik al de genen, die leven, en leven zullen tot getuigen van dat 'et aen my niet gehapert heeft dat de qualen, die ons tegenwoordig plagen, niet genezen, of ten deel verzacht zijn. Des Kanceliers antwoort was dusdanig: Dewijl ik tegen wil in deze twist geraekt ben, zo verblijd ik my van dat ik van een eerlijke verzoening hoor spreken: en gelijk ik de wapenen niet aengetast heb, dan na dat ik door ongelijk daer toe uitgeëischt ben; zo zal ik in tegendeel, dewijl ik door zedigheit opgewekt ben, betonen dat ik geen besluit, 't welk schadelijk tot de gemene welstant is, genomen heb. Ik zie dat ons verschil oorzaek is van dat de vromen aen 't gewelt der bozen ten roof zijn gestelt, d'oproerigen

't hooft opsteeken, en naer schadelijke nieuwigheit trachten, Schotlant ten roof staet, de koninklijke waerdigheit vernedert word, dat 'et leven van de Vorst onzeker, en zijn achtbaerheit van de verachtten zelf veracht is, en dat wy, 't gemeen verradende, geen meer verzekering in onze bezondere zaken hebben. D'oproerige en ongeruste geesten doen ondertusschen hun voordeel met onze schade, en de vyanden, ons, zo wel d'een als d'ander hatende, verheugen zich in onze twisten, en menen dat al 't geen, 't welk d'een van ons verliezen zal, zo groot een roof voor hen zal zijn. Ik zal dieshalven d'oorzaken onzer vyantschap niet verder verhalen, om d'oude wonden, in plaets van daer alleen aen te raken, niet open te krabben; en betuig daerom dat ik al mijn verlies en schade aen 't vaderlant quijtscheld, en dat ik nooit iets in hoger achting gehad heb, of hebben zal, dan de welstant der Schotten. De Heren, die by dit gesprek waren, prezen d'Onderkoning en Kancelier in hun goede genegentheit, en verkozen, met hun beider bewilliging, middelaers om hun verschillen te middelen: invoegen dat deze twee grote heren, te zamen verzoent zijnde, tot grote blyschap van allen, en nieuwe grontvesten van vrientschap gelegt hebbende, eendrachtelijk de bediening van 't rijk aentasten.

Deze raden, die 't gemene nut en voordeel betreffen, en alle haet en bezondere twisten dempen, zijn hooglijk te prijzen. De Koning Alfonsus van Arragon zeide dieshalven, dat hy, zo hy ten tijden der oude Romeinen geleeft had, een tempel voor Jupiter, d'Aflegger bygenaemt, getimmert zou hebben, in de welk al de Raetsheeren gehouden geweest zouden hebben de haet, vrientschap, en alle bezondere neigingen, eer zy in de Raet traden, af te leggen. Deze wijze Koning had van Cicero geleert, dat de geen, die een ongelijk verdraegt, geheel ander lof verdient dan dien, die zich daer af wreken wil, en dat de genen,die 't ongelijk, dat men hen gedaen heeft, wreken willen, slaven van hun driften, en tot het gemene nut ondienstig zijn. Dat meer is, 't is 't ampt van een groot en wijs man, 't onge-

lijk, dat hem in 't bezonder aengedaen is, tot voordeel van allen te vergeven. Camillus word met recht van T. Livius geprezen, om dat hy (zo grootmoedig was hy) liever aen zijn vaderlant, dan aen 't ongelijk dat hem aengedaen was, gedenken wilde. Hy wierd dieshalven ook de tweede Romulus of stichter van Romen genoemt. 't Voorbeelt der twee treffelijke mannen, Aristides en Themistocles, tegen malkander twistig zijnde, is ook aenmerkelijk. Want zy, uit Athenen gaende, om in gezantschap te trekken, of om 't heir te beleiden, lieten hun twisten op de grenzen van Attica, om die, in hun weêrkeering, zoo 't hen goet docht, weêr te nemen.

Gellius verhaelt, in zijn Attische nachten, een Historie van d'ongetrouheit der Hetrussche Wighelaers; uit oorzaek van 't welk de kinderen, heel Romen deur, een straetgezang zongen, daer af d'inhout was, dat een quade raet den gever schadelijk is. Hier op ziet ook, zo het schijnt, de Poëet Ausonius, die in zijn Trochaïschen, by Terentius spreekwoort ('t welk zegt, *Tute hoc intristi, quod tibi exedendum est,* dat is, *gy zijt dit ingegaen, gy moet 'et ook uitdrinken*) een ander spreekwoort voegt, 't welk glans aen dit geeft, en zegt: *Vetus verbum jubet, compedes, quas ipse fecit, ipsus ut gestet faber*; dat is, *'t oud spreekwoort gebied, dat de smit zelf de boejen draegt, die hy zelf gemaekt heeft.* 't Geen dat wy van de quade raet bygebracht hebben, is uit Hesiodus, in zijn werk, Werken en dagen genoemt, genomen. Wy hebben ontellijke proeven hier af, in verscheide oude en nieuwe voorbeelden. Wat de nieuwen aengaet, ik zal die niet te voorschijn brengen, om dat zodanig een verhael al te hatelijk zou zijn. 't Geen, 't welk Philips de Commines van de Cardinael Balue verhaelt, is gedenkwaerdig. Hy was d'uitvoerder der wrede raden van koning Louys d'elfde, en had schrikkelijke gevangenissen, die men noch te Parijs ziet, bedacht: te weten zekere kouwen, van yzer en hout gemaekt, met yzere platen bedekt, acht voeten breet, en vijf of zes vocten hoog zijnde. Hy deê ook zware yzere boejen maken, om de benen der gevangenen daer in te sluiten, en

aen dezen hing een yzere gesp voor de voeten, en aen 't einde van deze een zware kloot. Deze vinder wierd eerst daer in besloten, en had tijts genoech, om daer te leren zingen; want hy bleef'er veertien jaren in. De Koning zelf had geen groter ruimte; want hy, schoon meester zijnde, leefde in groter vrees, dan de genen, die hy eertijts in wrede gevangenis had gehouden, als of hy zelf aen handen en voeten geboeit was. Hy besloot zich in een kasteel, met zo veel wachters omringt, zegt Philippes de Comines, die een ooggetuig daer af heeft geweest, dat 'et onmogelijk was een gevangen naeuwer te besluiten, dan hy zich zelf besluiten deê.

Wy konnen by zodanige Historien 't geen voegen, 't welk Froissard en de Heer van Haillan, in 't leven van Karel de zeste schrijven van de vergiftigde appel, voor de zoon van de Koning bereid, aen de welk zy spelende gegeven, en door de zoon van de geen, die hem vergiftigt had, geëten wierd. Petrus Portius Vincentijn, een hooftman van Kaizer Karel zijnde, poogde met verraet een sterke vesting in Piemont, Barges genoemt, den Franschen af te winnen; maer hy verloor daer meer dan veertig van zijn beste krijgslieden, en wierd 'er zo zwarelijk gewont, dat hy, door de genen verstrikt, die hy meende te verstrikken, de geest op de plaets gaf. Gewelt en onrecht, zegt een oud Poëet, achterhaelt en betrapt gewonelijk de geen, die zulks eerst voortgebracht heeft. Ik acht dat men onder de Historien, die hier om aenmerkelijk zijn, geen treffelijker voorbeelt sedert enige hondert jaren vinden zal, dan dat van Majon, Admirael van Sicilien, ten tijt van koning Willem, omtrent in 't jaer 1164. Deze man, zoon van een olieverkoper, klom tot zo hoog een achting, dat hy, 't Admiraelschap verkregen hebbende, al de zaken van 't Rijk handelde, de grote Heren dode, vrouwen en jonkvrouwen schond, en de genen, die hy wilde, verhief. Hy bestond eindelijk zich zelf Koning te maken, en deê oneindelijke moeite, om dit voorneemen uit te voeren. Maer toen hy, zo hem docht, op 't hoogst van 't rat was, en daer een nagel

meende in te slaen, nam 't een schielijke keer; want hy wierd door een Heer van 't Rijk, Mattheus Bonel genoemt, aen de welk hy zijn dochter ten huwelijk belooft had, gedoot. De Lezers konnen by deze Historie voegen, 't gedenkwaerdig voorbeelt van Eutropius, kamerling van de Keizer Arcadius, die van Chrysostomus, in zijn vertoog van d'armoede en rijkdom, levendig overgehaelt word. De vinders van quade vonden, en Raetsheeren van gruwelijke wreetheden hebben weleer een quaet einde genomen. Perillus d'Athener, voor de Tyran Phalaris een kopere stier gegoten hebbende, daer zulk een vond dat de misdadigen, die men daer in besloot, de hitte van 't vuur, dat men daer onder ontstak, gevoelende, schenen te brullen gelijk een stier, als zy riepen, en geen menschelijke stem uitgaven. Hy, vergelding van zijn arbeit eisschende, wierd d'eerste in deze stier geworpen, om de proef van zijn vond te tonen. Aruncius Paterculus, die een koper paert bedacht had, om de menschen te pijnigen, ontfing gelijke vergelding. Dit spreekwoort is dieshalven zeer aenmerkelijk, dat de geen, die een gracht voor anderen graeft, zelf eerst daer in valt. Degenen, die moeite ploegen, en onrecht zajen, majen ook zulx, zegt Eliphas, in 't Boek van Job. Wy hebben hier af een gedenkwaerdig voorbeelt in de tyran Maxentius, van de welke Eusebius schrijft, dat hy, een gracht gegraven hebbende, daer in viel, dat zijn poging hem overstolpte, en dat zijn boosheit hem plette. Elius Lampridius, van de lagen sprekende, die door Heliogabalus voor de Vorst Alexander, sedert Severus genoemt, gespannen wierden, zegt: De bozen gedyen niet in hun aenslagen tegen d'onschuldigen. Want hy vont geen middel om te weeg te brengen dat iemant Alexander wilde doden. In tegendeel, de schichten, die Heliogabalus tegen d'anderen bereide, wierden tegen hem gespitst: in voegen dat hy door de lagen, die hy tegen de vromen spande, gedoot wierd. Wy hebben hier af een aenmerkelijk voorbeeld in Titus Livius, en Valerius Maximus, zeggende dat veel vrouwen van Romen vergift toemaekten, daer af veel zo-

danig, als van een gemene ziekte storven, zonder dat men bespeuren kon van waer dit quaet wees. Doch de waerheit hier af wierd eindelijk door een dienstmeit ontdekt, die vertoonde dat de Romeinsche vrouwen dit vergift toegemaekt hadden. Men ontboot en ondervraegde heur. Zy beweeren dat dit heilzame geneesmiddelen zijn. Men beval heur dat in te nemen, gelijk zy terstont deden; in voegen dat al de genen, die 'er af proefden, vergingen. Men zocht en ving dieshalven d'anderen, daer af hondert en seventig ter doot verwezen wierden.

De Historieschrijver Justinus verhaelt byna een zelve geschiedenis: Gryphus, Koning van Egipten, had naeuwelijks zijn vaderlijk Koninkrijk weergekregen, en was ter naeuwer noot de gevarelijkheden van buiten ontworstelt, toen hy byna in de strikken van zijn moeder verstrikt was. Deze vrou, door heerszucht haer gemael Demetrius aen de vyanden verraden en gelevert, en een van haer zonen doen doden hebbende, en ziende dat Gryphus, verwinner zijnde, haer hoogheit bezwalkte, gaf hem, toen hy eens verhit van de jacht quam, een vergiftigde drank. Gryphus, te voren van 't bedrog verwittigt, en zich veinzende een heusche zoon te betonen, bad haer, dat zy eerst drinken zou. Hy parste haer hard, vermits zy 't weigerde, en ontdekte eindelijk aen haer 't geen, dat hy 'er af wist, bekeef haer ruwelijk, en zeide dat 'er voor haer, om zich van deze smet te zuiveren, geen andere middel was, dan deze drank uit te drinken. Deze rampzalige Koningin, door haer eigen misdrijf gedrukt, wierd terstont door 't vergift, daer meê zy haer zoon meende te doden, en dat zy zelve indronk, overstelpt. Laodice, zuster en gemalin van deze zo vermaerde Koning Mithridates, ging de zelve gang. Want zy, haer overspelen met bloetmoort bedekken willende, bereide vergift voor haer man en broeder, die, haer voornemen van een kamerdochter verstaen hebbende, recht daer over deê. Uit dit verhaelde ziet men de waerheit der gemene spreuk: *Het quaet loont zijn meester.*

U I T .